ISTORIA VIITORULUI

Elite, contraelite și calea spre dezintegrare politică

PETER TURCHIN

LITERA

KRONIKA

„În această carte, domnul Turchin oferă o teorie lucidă și elegantă care este stabilă de-a lungul timpului și spațiului, într-un mod asemănător legilor naturale și descoperirilor științifice."

Wall Street Journal

„Poate cea mai comprehensivă explicație de până acum a crizei actuale și continue a politicii americane... este o lectură obligatorie pentru toți cei care iau în serios salvarea democrației."

Salon

„Fascinant... Stilul elegant al lui Turchin investighează dincolo de duelurile partizane interesele de clasă care se repetă pe parcursul generațiilor, dar oferă și perspective în politica actuală. Este o analiză stimulativă a antagonismelor trecute și prezente și a destrămării la care ar putea conduce."

Publishers Weekly

„Peter Turchin oferă o sinteză puternică a forțelor istorice care au adus societatea americană pe marginea periculoasă pe care stă acum. Cu claritate și inovație metodologică, Turchin ne arată pe scară largă de ce trebuie să abordăm inegalitatea veniturilor pentru a păstra democrația și ordinea politică."

James Stavridis, fost amiral în Marina SUA

„Un clarvăzător preeminent al epocii digitale... o colecție remarcabilă despre speranțele și eșecurile oamenilor."

Tim Adams, *Observer*

„Extraordinar... culminarea a multor ani de muncă originală și inovatoare."

Niall Ferguson, *Bloomberg*

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

PETER TURCHIN

ISTORIA VIITORULUI

Elite, contraelite și calea spre dezintegrare politică

Traducere din limba engleză de
GABRIEL TUDOR

LITERA
București

End Times
Elites, Counter-Elites, and the Path of Political Disintegration
Peter Turchin
Copyright © 2023 Peter Turchin
Toate drepturile rezervate

Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Istoria viitorului
Elite, contraelite și calea spre dezintegrare politică
Peter Turchin

Copyright © 2023 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Teodora Nicolau, Sabrina Florescu
Corectori: Georgiana Enache, Oana Apostolescu
Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TURCHIN, PETER
Istoria viitorului:
Elite, contraelite și calea spre dezintegrare politică /
Peter Turchin; trad. din lb. engleză de Gabriel Tudor –
București: Litera, 2023
ISBN 978-630-319-347-2
I. Tudor, Gabriel (trad.)
32

CUPRINS

Prefață 7

PARTEA I
CLIODINAMICA PUTERII 13

Capitolul 1
Elite, supraproducția de elite și drumul către criză 15

Capitolul 2
Un pas înapoi: lecțiile istoriei 35

PARTEA a II-a
GENERATORII DE INSTABILITATE 55

Capitolul 3
„Țăranii sunt revoltători" 57

Capitolul 4
Trupe revoluționare 81

Capitolul 5
Clasa conducătoare 101

Capitolul 6
De ce este America o plutocrație? 123

PARTEA a III-a
CRIZĂ ȘI CONSECINȚE 141

Capitolul 7
Descompunerea statului 143

Capitolul 8
Istorii ale viitorului apropiat 167

Capitolul 9
Pompa de bogăție și viitorul democrației 193

Mulțumiri 209

ANEXĂ 211

Capitolul A1
O nouă știință a istoriei 213

Capitolul A2
Un macroscop istoric 229

Capitolul A3
Abordarea structural-dinamică 249

Note 257

Bibliografie 279

Indice 289

PREFAȚĂ

Istoria nu înseamnă „doar niște afurisite de lucruri care vin unul după altul"[1], a spus cândva istoricul britanic Arnold Toynbee, răspunzându-i unui critic. Însă, o perioadă îndelungată, opinia lui Toynbee a fost minoritară. Istoricii și filosofii, inclusiv unii celebri, precum Karl Popper, au insistat cu vehemență că o știință a istoriei este imposibilă. Societățile noastre sunt prea complexe, oamenii sunt prea surprinzători, progresul științific nu poate fi prezis, iar cultura este prea variabilă în timp și în spațiu. Kosovo este complet diferit de Vietnam, iar America antebelică nu ne poate spune nimic despre America anilor 2020. Aceasta a fost și este încă, în mare parte, opinia majoritară. Prin lucrarea de față doresc să vă conving de incorectitudinea acestui punct de vedere. O știință a istoriei nu este doar posibilă, ci și utilă: ea ne-ar ajuta să anticipăm modul în care alegerile colective ale prezentului ne pot aduce un viitor mai bun.

Mi-am început cariera academică în anii 1980, ca ecologist; mi-am câștigat existența studiind dinamica populațiilor de cărăbuși, fluturi, șoareci și cerbi. Am avut ocazia să lucrez în perioada în care ecologia animală a fost revoluționată de creșterea rapidă a puterii de procesare a computerelor. Nu avusesem niciodată vreo antipatie față de matematică, așa că am îmbrățișat orientarea domeniului către știința complexității, care îmbină modelarea computerizată cu analiza bazelor uriașe de date pentru a răspunde la întrebări de tipul „de ce multe populații de animale trec prin cicluri de creștere și descreștere?" Cu toate acestea, la sfârșitul anilor 1990 simțeam că răspunsesem la majoritatea întrebărilor care mă interesau în acest domeniu. Cu o oarecare neliniște, am început să mă gândesc la modul în care aceeași abordare a științei complexității ar putea fi adusă în studiul societăților umane, atât în trecut, cât și în prezent. Un sfert de secol mai târziu, eu și colegii mei de breaslă am construit un domeniu înfloritor, cunoscut sub numele de cliodinamică (de la Clio, numele muzei istoriei din mitologia greacă, și de la dinamică, știința schimbării). Am descoperit că există modele recurente importante, care pot fi observate de-a lungul întregii istorii umane din ultimele zece mii de ani. Remarcabil, în ciuda miriadelor de diferențe, societățile umane complexe, la bază și la un anumit nivel abstract, sunt organizate după

aceleași principii generale. Pentru sceptici și pentru cei pur și simplu curioși, am inclus o prezentare generală mai detaliată a cliodinamicii într-o anexă de la sfârșitul cărții.

Încă de la început, eu și colegii mei din acest domeniu nou ne-am concentrat asupra ciclurilor de integrare și dezintegrare politică, în special asupra formării și prăbușirii statelor. Acesta este domeniul în care constatările din domeniul nostru sunt, fără îndoială, cele mai solide – și, probabil, cele mai tulburătoare. Prin intermediul analizei istorice cantitative ne-a devenit clar că societățile complexe de pretutindeni sunt afectate de valuri recurente și, într-o anumită măsură, previzibile de instabilitate politică, provocate de același set de forțe de bază care acționează de mii de ani în istoria umană. Cu câțiva ani în urmă, ne-am dat seama că, presupunând că ritmul curent se va menține, ne vom îndrepta spre ochiul unei alte furtuni. În 2010, revista științifică *Nature* a cerut specialiștilor din diferite domenii să privească zece ani în viitor, iar eu am prezentat acest caz în termeni clari, afirmând că, judecând după modelul istoriei SUA, ne așteaptă un nou vârf de instabilitate bruscă la începutul anilor 2020. Din păcate, nimic din modelul meu nu a fost infirmat în anii scurși de atunci. Cartea pe care o citiți este cel mai bun efort al meu de a explica acest model în termeni accesibili, adică nematematici. Ea se bazează pe o cantitate enormă de lucrări importante dintr-o varietate de domenii, fără a pretinde că sunt absolut original. Ceea ce voi spune este că ar trebui să ne încurajeze pe toți faptul că societățile au mai ajuns în trecut la aceeași răscruce de drumuri și, deși uneori (chiar de cele mai multe ori) drumul a dus la mari pierderi de vieți omenești și la prăbușirea societății, alteori a dus la o rezolvare mult mai fericită pentru majoritatea persoanelor implicate.

Care este, așadar, acest model? Ca să o spunem într-un mod oarecum ocolit, atunci când un stat, de exemplu SUA, are salarii reale (salarii în dolari ajustate la inflație) în stagnare sau în scădere, un decalaj tot mai mare între bogați și săraci, o supraproducție de absolvenți cu diplome avansate, o încredere publică în scădere și o datorie publică în creștere exponențială, acești indicatori sociali aparent disparați sunt de fapt legați între ei în mod dinamic. Din punct de vedere istoric, astfel de evoluții au servit drept indicatori de vârf ai instabilității politice iminente. În Statele Unite, toți acești factori au început să ia o turnură amenințătoare în anii 1970. Datele indicau că perioada din jurul anului 2020 va fi apogeul răului, când confluența acestor

tendințe avea cele mai mari șanse să declanșeze un vârf de instabilitate politică. Și iată-ne ajunși aici.

Cu siguranță, nu există prea multe îndoieli că America este în criză, deși ne certăm crâncen unii cu alții când vine vorba despre explicații. Unii dau vina pe rasiști, pe adepții supremației albe și pe restul „deplorabililor" care l-au votat pe Trump. Alții dau vina pe antifa, pe statul paralel și pe „libtarzi"*. Extremiștii cu adevărat paranoici, din ambele margini ale spectrului politic, își imaginează că agenții Chinei comuniste au pătruns în guvernul american la toate nivelurile sau, alternativ, văd mâna invizibilă a lui Vladimir Putin care trage sforile marionetei numite Trump. Între timp, cauzele profunde ale acestei epoci de discordie rămân prea puțin cunoscute.

Există, într-adevăr, „forțe ascunse" care împing America către un război civil – și, posibil, dincolo de el. Dar adevărul nu se află în conspirații puse la cale de grupuri interne obscure sau de agenți străini. Explicația este deopotrivă atât mai simplă, cât și mai complexă de atât. Este mai simplă pentru că nu este nevoie să născocim concepte teoretice elaborate care să „unească punctele" și să atribuie protagoniștilor motive sinistre. De fapt, informațiile de care avem nevoie pentru a înțelege situația dificilă în care ne aflăm sunt disponibile deschis și nu sunt contestate.

Cea mai mare parte a ceea ce trebuie să știm nu are nimic de-a face cu răutățile unor indivizi malefici sau corupți. În schimb, trebuie să ne uităm la bazele mari de date care fac obiectul unui consens larg și care se referă la salarii, impozite, produse interne brute și sondaje sociologice realizate de agențiile guvernamentale și de organizații precum Gallup. Aceste date ample alimentează analizele statistice publicate de oamenii de știință din domeniul social în reviste academice. Și iată de ce explicația pe care o oferă această carte este, de asemenea, mai complexă. Nu vreau să mă exprim prea dur, dar avem nevoie de știința complexității pentru a găsi logica tuturor datelor și analizelor.

Experții și politicienii invocă adesea „lecțiile istoriei". Problema este că istoria este foarte bogată în asemenea lecții, iar fiecare expert poate găsi cu ușurință cazuri care să susțină orice parte a unei dezbateri politice pe care o favorizează. În mod clar, deducția din astfel de exemple „alese părtinitor" nu este calea de urmat.

Cliodinamica este diferită. Ea folosește metodele științei datelor, tratând arhivele istorice, compilate de generații de istorici, ca pe o

* Joc de cuvinte în limba engleză, îmbinând termenii „liberal" și „retard" (n.tr.)

uriașă bază de date. În plus, utilizează modele matematice pentru a urmări rețeaua complexă de interacțiuni dintre diferitele „părți mobile" ale sistemelor sociale complexe care sunt, de altfel, societățile noastre. Dar, cel mai important, cliodinamica utilizează metoda științifică, în care teoriile alternative sunt supuse unor teste empirice cu ajutorul datelor.

Așadar, ce ne spune cliodinamica despre vremurile tulburi pe care le trăim? Se pare că, de când au apărut primele societăți complexe organizate ca state – acum aproximativ cinci mii de ani –, oricât de reușite ar fi fost ele o perioadă, în cele din urmă s-au confruntat cu probleme. Toate societățile dezvoltate trec prin cicluri în cadrul cărora perioade de pace și de armonie internă sunt întrerupte periodic de izbucniri de războaie interne și discordie.

Lucrarea mea este un efort de a explica modul în care forțele sociale impersonale împing societățile în pragul colapsului și dincolo de acesta. Voi căuta exemple în întreaga istorie a omenirii, dar obiectivul meu principal este să vorbesc despre modul în care am alunecat în epoca actuală a discordiei, având ca punct de interes empiric Statele Unite. Deoarece criza are rădăcini istorice profunde, va trebui să ne întoarcem în timp până în epoca New Deal, când un contract social nescris a devenit parte din cultura politică americană. Acest contract informal și implicit a echilibrat interesele muncitorilor, ale companiilor și ale statului într-un mod similar cu acordurile tripartite mai formale și mai explicite din țările nordice. Timp de două generații umane, acest pact implicit a produs o creștere fără precedent a bunăstării pe scară largă în America. În același timp, „Marea Comprimare" a redus dramatic inegalitatea economică. Mulți oameni au fost excluși din acest pact implicit – în special africano-americanii, fapt pe care îl voi aborda în detaliu. Dar, în general, timp de aproximativ cincizeci de ani, interesele muncitorilor și interesele proprietarilor au fost menținute în echilibru în această țară, astfel încât inegalitatea generală a veniturilor a rămas remarcabil de scăzută.

Acest contract social a început să se descompună la sfârșitul anilor 1970. În consecință, salariile medii ale muncitorilor, care până atunci crescuseră în tandem cu creșterea economică globală, au început să rămână în urmă. Mai rău, salariile reale au stagnat și uneori chiar au scăzut. Rezultatul a fost un declin în multe aspecte ale calității vieții pentru cea mai mare parte a populației americane. Cea mai frapantă tendință a fost stagnarea și chiar scăderea speranței medii

de viață (care a început cu mult înainte de pandemia de COVID-19). În timp ce salariile și veniturile muncitorilor au rămas neschimbate, roadele creșterii economice au fost culese de elite. A luat naștere o „pompă a bogăției" perversă, care lua de la cei săraci și dădea celor bogați. Marea Comprimare s-a inversat. În multe privințe, ultimii patruzeci de ani seamănă cu ce s-a întâmplat în Statele Unite între 1870 și 1900. Dacă perioada postbelică a fost o adevărată epocă de aur a prosperității pe scară largă, după 1980 am intrat într-adevăr în „a doua epocă de aur".

Așa cum anticipează modelul nostru, bogăția suplimentară a elitelor (proverbialul „1%" din omenire, dar chiar mai mult a celor 0,01% din ea) a creat în cele din urmă probleme pentru deținătorii de bogăție (și deținătorii de putere). Piramida socială a devenit mai grea la vârf. Avem acum prea mulți „aspiranți la statutul de elite" care concurează pentru un număr fix de poziții în eșaloanele superioare ale politicii și afacerilor. În modelul nostru, astfel de condiții au un nume: supraproducție de elite. Împreună cu împovărarea oamenilor simpli, supraproducția de elite și conflictele între elite pe care le-a generat au subminat treptat coeziunea noastră civică, sentimentul de cooperare națională fără de care statele putrezesc rapid din interior. Fragilitatea socială crescândă s-a manifestat prin prăbușirea nivelului de încredere în instituțiile statului și prin destrămarea normelor sociale care guvernează discursul public și funcționarea instituțiilor democratice.

Acesta este, bineînțeles, un rezumat foarte concis. Partea esențială a cărții va detalia aceste idei, le va pune în legătură cu tendințele statistice ale principalilor indicatori economici și sociali și va urmări câteva povești umane arhetipale ale unor persoane afectate de aceste forțe sociale. Deși mă concentrez aici în primul rând pe America și pe americani, cartea va face incursiuni în alte părți ale lumii și în epoci istorice anterioare. Din nou, criza noastră din America nu este fără precedent; suntem în măsură să învățăm din trecutul nostru.

În cele din urmă, întrebarea centrală a cărții se referă la puterea socială. Cine conduce? Cum își mențin elitele conducătoare poziția dominantă în societate? Cine sunt contestatarii stării de fapt și care este rolul supraproducției de elite în generarea acestor contestatari? Și de ce clasele conducătoare, atât pe parcursul istoriei, cât și în prezent, își pierd uneori brusc controlul asupra puterii și sunt răsturnate? Haideți să începem să răspundem la aceste întrebări vitale.

Partea I

CLIODINAMICA PUTERII

Capitolul 1

ELITE, SUPRAPRODUCȚIA DE ELITE ȘI DRUMUL CĂTRE CRIZĂ

Cine sunt elitele? Sursele puterii sociale

Cine sunt elitele? Tu, cititorule, faci parte din „elită"? Dacă aș fi pariorul, aș prezice că 99% din cititorii mei ar răspunde negativ la întrebare. Să definim mai întâi ce înțeleg prin „elite". În sociologie, elitele nu sunt cei mai buni decât ceilalți. Nu sunt neapărat cei care sunt mai harnici, mai inteligenți sau mai talentați. Ele îi includ pur și simplu pe aceia care au mai multă putere socială – capacitatea de a influența alți oameni. O sintagmă mai descriptivă pentru elite ar fi „deținători ai puterii".

Deoarece puterea este o parte foarte importantă a poveștii care urmează, vom reveni la ea în capitolele următoare, unde voi discuta despre modul în care sociologii definesc puterea și deținătorii puterii în diferite societăți, din trecut și din prezent. Deocamdată însă o vom lua pe scurtătură. În America, puterea este strâns corelată cu bogăția. Ca urmare, este relativ simplu să ne dăm seama cine aparține diferitelor niveluri de deținători de putere. (Voi oferi un răspuns mai sofisticat la întrebarea cine conduce în Capitolul 5.)

De exemplu, dacă ești american și ai o avere netă cuprinsă între 1 și 2 milioane de dolari, înseamnă că te afli aproximativ în primii 10% din cetățeni, ceea ce te plasează în rândurile inferioare ale elitelor americane.[1] Majoritatea persoanelor din această categorie nu sunt deosebit de puternice, altfel spus, nu au o mulțime de oameni cărora să le dea ordine. Dar o avere de câteva milioane de dolari (și veniturile mai mari asociate de obicei cu aceasta) le oferă celor din primii 10% un mare control asupra propriei vieți. Ei pot refuza locuri de muncă neplăcute, care nu sunt plătite suficient ori sunt situate în regiuni în care ei nu-și doresc să se mute. Sau pot alege să se retragă oricând din această cursă. De obicei, acești oameni dețin case în proprietate și își trimit copiii la colegii bune, iar urgențele medicale subite nu îi vor nimici. Cu siguranță au scăpat de „riscul unui trai precar".

Corelația dintre bogăție și puterea reală începe să devină mai strânsă pentru cei a căror avere netă se numără în zeci sau, mai bine zis, în sute de milioane. Printre persoanele din această clasă se află proprietarii de afaceri și directorii generali ai marilor corporații, care își exercită puterea asupra a sute sau mii de angajați. Mulți politicieni puternici se află, de asemenea, în acest interval. (Există aproximativ cincizeci de membri ai Congresului a căror avere netă este mai mare de 10 milioane de dolari.) Corelația dintre bogăție și puterea politică nu este perfectă. Nouă președinți americani nu au ajuns nici măcar în teritoriul de 1 milion de dolari sau mai mult (în dolari de astăzi), inclusiv Harry Truman, Woodrow Wilson și Abraham Lincoln. Dar mai mult de jumătate dintre ei au avut o avere suficientă pentru a se încadra în ceea ce astăzi ar fi 1% din cetățeni.[2] Iar înainte de 1850 toți președinții americani au făcut parte cel puțin din clubul celor 1%.

Un alt aspect de reținut este că oamenii săraci care devin deținători ai puterii în America nu rămân săraci prea mult timp. Bill Clinton a crescut într-o familie săracă din Arkansas, cu un tată vitreg alcoolic și abuziv, dar acum averea sa este estimată la cel puțin 120 de milioane de dolari.[3] Corelația strânsă dintre bogăție și putere politică în America se datorează în parte faptului că mulți politicieni, săraci la începutul carierei, se alătură rândurilor celor bogați după ce părăsesc funcția publică. Dar o explicație la fel de importantă este că oamenii care sunt deja foarte bogați au mult mai multe șanse să caute și să obțină o funcție publică decât restul oamenilor. Să ne gândim doar la clanurile Roosevelt și Kennedy, la Ross Perot, Michael Bloomberg și – desigur – la Donald Trump.

Totuși, corelația dintre bogăție și putere nu este perfectă nici măcar în America. Să vorbim așadar despre alte surse de putere. Cea mai dură și cea mai crudă formă de putere socială este coerciția: forța sau amenințarea cu forța. Americanii specializați în coerciție, cum ar fi generalii de armată și ofițerii de poliție, sunt, în general, subordonați temeinic altor forme de putere. Excepțiile, cum ar fi J. Edgar Hoover, care a fost primul și cel mai puternic director al FBI, sunt rare.

Al doilea tip de putere este bogăția (sau resursele materiale acumulate, în general). Oamenii bogați pot angaja oameni care să facă ceea ce ei doresc (în anumite limite).

Al treilea tip de putere, mai subtilă, este cea birocratică sau administrativă. Ființele umane moderne aparțin unei varietăți de organizații. Avem o varietate de „șefi" ale căror ordine le urmăm în general. Desigur, există un element de constrângere în aceste relații, deoarece,

dacă nu respecți ordinele, poți fi concediat, amendat sau arestat. Dar, de cele mai multe ori, urmăm ordinele pur și simplu din cauza puterii normelor sociale. Șefii de la fiecare nivel al organizațiilor dețin cu toții diferite grade de putere, care tind să crească cu atât mai mult, cu cât organizațiile lor sunt mai mari și pozițiile lor în cadrul acestora sunt mai înalte.

Al patrulea și cel mai „subtil" tip de putere este de natură ideologică – puterea de convingere. Puterea subtilă sau convingerea este totuși o forță extrem de puternică, putând influența mulțimi imense de oameni. Ea include domeniul celor care influențează gândirea, cum ar fi „intelectuali publici" faimoși, editorialiști de la ziare importante și, mai recent, figuri din social media cu milioane de urmăritori.

După cum putem vedea, această întrebare simplă – cine sunt elitele? – nu are un răspuns simplu. Societățile umane sunt sisteme complexe, iar încercarea de a caracteriza fluxurile de putere socială din cadrul acestora prin intermediul unei scheme prea simpliste ar fi contraproductivă. Sarcina pe care mi-am asumat-o este să fac teoria mea cât mai simplă cu putință, dar nu mai simplă.[4]

Jocul scaunelor

Odată ce începem să ne gândim la așa-numitul comportament al elitelor, întâlnim mai multe straturi de complexitate. În primul rând, în ceea ce privește bogăția nu există o graniță clară între elite și nonelite. Cei 10% (în general, milionarii în dolari de astăzi) au multă putere asupra propriei vieți. Cei din categoria de 1% (mai mult sau mai puțin decamilionari) au multă putere asupra vieții altora. Centimilionarii și miliardarii dețin mai multă putere. Dar nu există limite clare între cei din categoria de 1% și cei din categoria de 10% – distribuția veniturilor este o curbă lină. Și nu există o diferență uriașă în atitudinile sociale între cei 1% și cei 10%, sau între cei 10%, între decila* superioară de venituri și următoarea decilă. În Capitolul 3, vom vedea că un alt mod de a distinge clasele sociale, în termeni de cei mai educați (cei care au o diplomă de patru ani de facultate) și cei mai puțin educați (cei fără diplomă), este mult mai relevant dacă dorim să înțelegem diversitatea traiectoriilor de viață și a atitudinilor sociale.[5]

În al doilea rând, diferite elite tind să se specializeze în diferite tipuri de putere socială: generalii, amiralii și șefii de poliție exercită coerciția;

* A zecea parte a unui ansamblu de date clasate într-o ordine dată (n.tr.)

directorii executivi și deținătorii de averi exercită putere economică; senatorii și secretarii departamentelor federale gestionează puterea administrativă; iar prezentatorii TV și podcasterii influenți se ocupă cu munca de convingere. Fiecare tip de influență are propria ierarhie a puterii. Acest lucru se vede cel mai clar în lanțurile de comandă militare, dar și tipurile de putere mai blândă au ordinele lor ierarhice.

Al treilea nivel de complexitate apare când ne întrebăm: cum se formează elitele? Pentru a înțelege supraproducția de elite, trebuie să înțelegem reproducerea socială a elitelor – ce se întâmplă cu ele în timp.

Să facem o distincție între persoanele aflate în poziții de elită – elitele consacrate – și cele care doresc să ajungă în astfel de poziții – aspiranții la statutul de elită. Aceștia din urmă se prezintă într-o varietate de forme, în funcție de tipul de putere pe care și-o doresc și de nivelul la care aspiră. De exemplu, majoritatea locotenenților doresc să devină maiori, iar majoritatea maiorilor doresc să devină generali cu o stea, iar generalii cu o stea aspiră la adăugarea de stele la însemnele lor. Similar, decamilionarii vor să devină centimilionari, iar cei care au făcut primele 100 de milioane de dolari urmăresc să ajungă în clasa miliardarilor.

Deși nu toată lumea are ambiția de a dobândi mai multă putere, există întotdeauna mai mulți aspiranți decât poziții de putere. Inevitabil, există și cei care încearcă, dar nu reușesc să obțină o poziție de putere – aspiranții frustrați. Supraproducția de elite se dezvoltă când cererea de poziții de putere din partea aspiranților la statutul de elită depășește masiv oferta acestora. Să ne concentrăm deocamdată asupra legăturii dintre bogăție și politică și să vedem cum se poate dezvolta supraproducția de elite în această sferă.

Începând cu anii 1980, numărul superbogaților din America – persoane cu o avere de cel puțin 10 milioane de dolari, sau decamilionari – a început să crească rapid.[6] În 1983, existau doar 66 000 de astfel de familii, dar până în 2019 (ultimul an pentru care există date disponibile), numărul lor crescuse de peste zece ori, ajungând la 693 000. Acest lucru nu a fost rezultatul inflației dolarului; am ajustat pragul pentru a stabili cine face parte din această clasă (folosind constant dolari la valoarea din 1995). În această perioadă, numărul total al familiilor a crescut cu 53%, astfel încât, în termeni proporționali, decamilionarii au ajuns să reprezinte 0,54% din totalul populației, față de doar 0,08 cât reprezentau inițial.

O creștere similară a averilor celor bogați a avut loc și în partea inferioară a lanțului trofic. Dacă numărul decamilionarilor a crescut de

zece ori, numărul familiilor cu o avere de 5 milioane de dolari sau mai mult a crescut de şapte ori, iar numărul milionarilor simpli a crescut de patru ori. În general, cu cât nivelul averilor pe care le analizăm este mai ridicat, cu atât acestea au înregistrat o creştere mai mare în ultimii patruzeci de ani.

La prima vedere, o creştere a numărului de oameni bogaţi nu pare un lucru atât de rău. Nu face parte din visul american să te îmbogăţeşti? Dar există două părţi negative ale acestei veşti bune. În primul rând, umflarea clasei superbogate nu s-a produs în mod izolat de averile restului populaţiei. În timp ce numărul celor foarte bogaţi s-a înmulţit, veniturile şi averea familiei americane tipice au scăzut. (Termenul mai precis pentru prosperitatea „tipică" este „mediana", care împarte distribuţia bogăţiei în jumătăţi egale; declinul economic al muncitorilor americani va fi un subiect important în Capitolul 3.) Această divergenţă între bunăstarea financiară a americanilor obişnuiţi şi cea a elitei bogate a determinat creşterea rapidă a inegalităţii economice, despre care s-a discutat mult în ultimii ani.

A doua problemă este mult mai subtilă şi mai puţin înţeleasă.[7] Când piramida socială devine prea grea la vârf, acest lucru are consecinţe grave pentru stabilitatea societăţilor noastre.

Pentru a înţelege de ce, să luăm în considerare un joc. În musicalul *Evita*, un grup de ofiţeri din armata argentiniană se implică într-un joc numit „scaunele muzicale". Acesta se desfăşoară în felul următor: muzica începe să cânte, iar ofiţerii se plimbă în jurul unui set de scaune. Când muzica se opreşte, fiecare trebuie să găsească un scaun pe care să se aşeze. Cu toate acestea, sunt mai mulţi jucători decât scaune, aşa că un ofiţer ghinionist nu reuşeşte să ocupe un scaun şi este eliminat. Apoi, un scaun este îndepărtat şi se joacă o nouă rundă. La final, există un singur câştigător. În *Evita*, câştigătorul este colonelul Juan Perón, care mai târziu în musical (ca şi în viaţa reală) devine preşedinte al Argentinei şi fondator al Partidului Peronist.

În jocul aspiranţilor la statutul de elită, sau, pe scurt, jocul aspiranţilor, în loc să reducem numărul de scaune în fiecare rundă, creştem numărul de jucători. Jocul începe la fel ca scaunele muzicale, cu zece scaune ce reprezintă poziţii de putere (cum ar fi funcţii politice). În prima rundă, unsprezece jucători (aspiranţi la statutul de elită) joacă pentru a obţine un scaun. Zece dintre ei devin elite consacrate, iar cel care pierde este un aspirant frustrat. În rundele următoare, creştem numărul de jucători, dublându-l, apoi triplându-l (dar păstrând aceleaşi zece scaune).

Numărul de câștigători rămâne același, însă numărul de aspiranți frustrați crește de la unul singur, cel inițial, la zece, apoi la douăzeci. Pe măsură ce jocul avansează, imaginați-vă gradul tot mai mare de haos și conflict. (Nu v-aș sugera să practicați acest joc la o petrecere de aniversare a unui copil.) Există, de asemenea, un curios efect de amplificare: pe măsură ce creștem numărul de aspiranți de două, apoi de trei ori, numărul de aspiranți frustrați crește de zece, apoi de douăzeci de ori. (Aceasta este o caracteristică generică a jocurilor supraproducției de elite.)

În teoria jocurilor, o ramură a matematicii care studiază interacțiunile strategice, jucătorii trebuie să conceapă strategii câștigătoare în cadrul regulilor date. Dar, în viața reală, oamenii încalcă regulile tot timpul. Inevitabil, pe măsură ce numărul de aspiranți pentru fiecare poziție de putere crește, unii vor decide să forțeze regulile. De exemplu, poți încetini lângă un scaun sau chiar să te oprești și să aștepți imediat lângă el să se oprească muzica, în timp ce îi îndepărtezi pe ceilalți pretendenți. Felicitări, tocmai ai devenit o contraelită – cineva care este dispus să încalce regulile pentru a avansa în joc. Din nefericire, ceilalți se prind repede, iar fiecare scaun va atrage în curând o mulțime de oameni care se îmbrâncesc și, în scurt timp, avem rețeta pentru o bătaie liberă între toți jucătorii. Acesta este un model bun pentru a înțelege consecințele supraproducției de elite în viața reală.

În viața reală, după cum am văzut, în ultimii patruzeci de ani, numărul deținătorilor de avere la diferite niveluri a crescut de patru, șapte sau chiar zece ori. Doar o mică parte dintre aceștia decid să cheltuiască o parte din avere pentru a candida la o funcție politică. De exemplu, ei ar putea aspira la un loc în Camera Reprezentanților sau în Senat. Ar putea intra într-o cursă pentru postul de guvernator al statului. Premiul suprem este, bineînțeles, președinția. Numărul acestor poziții de putere a rămas același în ultimele decenii, dar numărul aspiranților a crescut odată cu numărul total al deținătorilor de avere. Din cauza efectului de amplificare, numărul de aspiranți frustrați a explodat chiar mai repede decât expansiunea deja impresionantă a numărului de deținători de avere.

Această concluzie nu este doar un model abstract. Putem găsi acum un sens mai multor tendințe în alegerile pentru funcții publice din Statele Unite, documentate de Centrul pentru Politici Responsabile.[8] Una dintre ele este că numărul candidaților autofinanțați a început să crească în anii 1990. La alegerile pentru Congres din 2000 (însumând locurile din Camera Reprezentanților și Senat), au existat nouăsprezece candidați

care au cheltuit individual un milion de dolari sau mai mult din banii proprii pentru campaniile lor electorale. La următoarea rundă de alegeri au existat douăzeci și doi de astfel de aspiranți bogați pentru un loc în Congres. Douăzeci și doi de ani mai târziu, numărul lor aproape s-a dublat, cu patruzeci și unu, respectiv treizeci și șase de candidați care au cheltuit individual un milion de dolari sau mai mult în 2018 și 2020.

Un parametru mai bun pentru a urmări efectul supraproducției de deținători de averi asupra alegerilor îl reprezintă costul unei campanii de succes. În definitiv, nu toți oamenii cu ambiții politice și bogați candidează personal pentru funcții publice. Mulți aleg, în schimb, să finanțeze politicieni profesioniști care le pot promova agendele politice la Washington. Potrivit datelor colectate de Centrul pentru Politici Responsabile, cheltuielile medii ale unui candidat care a reușit să fie ales în Camera Reprezentanților au crescut de la 400 000 de dolari în 1990 la 2,35 milioane de dolari în 2020, în timp ce aceeași statistică pentru Senat a pornit de la 3,9 milioane de dolari (în 1990) și a crescut până la 27 de milioane de dolari în ultima rundă electorală.

În ultimii patruzeci de ani, am fost prinși în jocul supraproducției de elite o dată la doi ani. Pe măsură ce crește numărul de jucători, crește și riscul ca regulile să fie încălcate. Ne mai miră că regulile jocului – normele și instituțiile sociale care guvernează alegerile democratice – s-au destrămat în viața reală?

Dar supraproducția de elite constituie doar o parte din poveste. Extinderea clasei bogate nu a avut loc izolat de restul societății. Este timpul să aducem în discuție al doilea factor în modelul nostru de stabilitate a societăților umane: sărăcirea maselor.

Sărăcirea maselor

Societatea noastră produce în mod colectiv o mulțime de produse și de servicii, iar economiștii au învățat foarte multe despre cum să estimeze acest total, numit produs intern brut (PIB). Este adevărat, există încă unele probleme supărătoare. (Cum ar trebui să includem muncile casnice? Cum rămâne cu activitățile infracționale?) Dar, cu un grad foarte bun de aproximare, putem folosi statisticile legate de PIB, așa cum sunt publicate de agențiile guvernamentale, pentru a ne face o idee despre cantitatea totală de bogăție generată în fiecare an indiferent de țară.

Acest total crește de obicei în timp, datorită dezvoltării economice, dar este totuși finit. Astfel, modul în care este împărțit între diferitele tipuri de consumatori devine o întrebare foarte interesantă. În teoria

noastră, reprezentăm structura societății ca fiind formată din trei părți principale: statul, elitele și ceilalți. Acesta este un model care simplifică extrem de mult glorioasa complexitate a societăților noastre moderne (și am văzut că nu este simplu să definim cine sunt elitele). Însă, după cum vom vedea, acest lucru se potrivește cu realitatea într-o măsură semnificativă și informativă din punct de vedere empiric.

Pe cheltuiala cui s-a mărit averea deținută de elite în ultimii ani? Bogăția este un venit acumulat; ca să crească, trebuie să fie alimentată prin direcționarea unei părți din PIB către elite. Proporția din PIB consumată de guvern nu s-a schimbat prea mult în ultimele patru decenii.[9] Principalul perdant a fost americanul de rând.

Timp de două generații, după anii 1930, salariile reale ale lucrătorilor americani au cunoscut o creștere constantă, ducând la o prosperitate generalizată pentru America, fără precedent în istoria omenirii. Dar, începând cu anii 1970, salariile reale n-au mai crescut. În timp ce economia în ansamblu a continuat să se dezvolte, ponderea creșterii economice repartizată lucrătorilor medii a început să se reducă. Putem indexa funcționarea acestei pompe de bogăție urmărind dinamica salariilor relative – salariile tipice (de exemplu, pentru muncitorii necalificați sau pentru muncitorii din industria prelucrătoare – diferența este mai puțin importantă câtă vreme folosim același grup) împărțite la PIB pe cap de locuitor. Înainte de anii 1960, salariul relativ a crescut masiv, dar după acel deceniu a început să scadă, iar prin 2010 aproape că se înjumătățise.[10] Această inversare de tendință cu privire la ponderea creșterii economice care revine muncitorilor a avut ca rezultat și transformarea averilor celor bogați. Este vorba de așa-numitul „efect Matei"*: dacă iei de la săraci și dai la bogați, atunci bogații vor deveni mai bogați, în timp ce săracii vor deveni mai săraci.

Când America a intrat într-o eră de stagnare și declin al salariilor, acest lucru a afectat nu numai parametrii economici ai bunăstării, ci și pe cei biologici și sociali. Voi vorbi mai mult despre acest lucru în Capitolul 3, dar pentru moment este suficient să observăm că speranța de viață a unor mari părți din populația americană a început să scadă cu ani buni înainte de pandemia de COVID-19. Între 2000 și 2016, „decesele din disperare" cauzate de sinucidere, alcoolism și supradoze

* „Principiul Matei" sau „efectul Matei" de avantaj acumulat reprezintă tendința indivizilor de a acumula succes economic sau social proporțional cu nivelul lor inițial de avere și de popularitate. Sintagma a fost inventată de sociologii Robert K. Merton și Harriet Zuckerman în 1968, și denumirea ei provine de la parabola talanților din Evanghelia după Matei. (n.tr.)

de droguri au crescut vertiginos în rândul celor fără studii universitare, rămânând la același nivel, mult mai scăzut, în rândul celor cu cel puțin o diplomă universitară.[11] Așa arată sărăcirea maselor.

Iar sărăcirea maselor generează nemulțumire care în final se transformă în furie. Nemulțumirea populară, cuplată cu un bazin imens de aspiranți la elită, formează o combinație foarte inflamabilă, așa cum am văzut în America începând cu 2016.

Trump: un președinte improbabil

Donald Trump a fost un președinte improbabil. A fost singurul președinte al SUA care a câștigat mandatul fără să fi deținut până atunci nici o funcție publică.[12] În 2014, nimeni, poate chiar nici măcar Trump, nu-și imagina că va deveni conducătorul celei mai puternice națiuni de pe Pământ. Ascensiunea sa ametitoare până la vârful puterii globale a fost atât de uluitoare, încât jumătate din populația americană și majoritatea elitelor conducătoare americane au fost convinse că el nu a câștigat președinția în mod legitim. Mulți au ales să creadă o teorie a conspirației care postulează că alegerea lui Donald Trump a fost rezultatul unor uneltiri rusești. Până în ziua de azi, experți și editorialiști continuă să dezbată cum și de ce a fost posibilă apariția lui Trump.

Creierele noastre umane sunt conectate într-un mod care ne permite să vedem „intervenții" în spatele oricărei derulări de fapte, mai ales în cazul uneia care ne afectează puternic.[13] Ne este greu să înțelegem că multe evenimente care se succedă se întâmplă nu pentru că au fost puse la cale de complotiști din umbră, ci pentru că au fost determinate de forțe sociale impersonale. Dar pentru a înțelege ascensiunea lui Trump – și, în sens mai larg, pentru a descoperi de ce se află America în criză – nu avem nevoie de o teorie a conspirației, ci de o teorie științifică.

Pentru a pricepe de ce Donald Trump a devenit al patruzeci și cincilea președinte al Statelor Unite, ar trebui să acordăm mai puțină atenție calităților și manevrelor sale personale și mai multă atenție forțelor sociale profunde care l-au propulsat în vârf. Trump a fost ca o ambarcațiune mică prinsă pe creasta unui val uriaș. Cele mai importante forțe sociale care ne-au adus președinția Trump – și au împins America în pragul prăbușirii – sunt supraproducția de elite și sărăcirea maselor.

Pare ciudat să vorbim despre Donald Trump ca despre un aspirant la statutul de elită. În definitiv, el s-a născut bogat și a moștenit (sau a primit de la tatăl său) sute de milioane de dolari.[14] Dar se potrivește perfect definiției pe care am dat-o mai sus. Trump face parte din acea cohortă

în plină expansiune a americanilor superbogați care aspiră la funcții politice. Deși era destul de bogat (cu siguranță un multimilionar și poate chiar un miliardar, așa cum pretinde) și faimos, el a vrut mai mult.

Trump nu a fost prima persoană superbogată, fără experiență politică anterioară, care a candidat la președinția SUA. Steve Forbes (cu o avere estimată la 400 de milioane de dolari) a candidat la primul tur al alegerilor republicane din 1996 și 2000, dar nu a ajuns prea departe. Miliardarul Ross Perot a candidat ca independent în 1992 și 1996, primind aproape 20% din voturile populare la prima candidatură. De ce a avut Trump succes, în timp ce Forbes și Perot au eșuat?

Răspunsul meu are două părți. În primul rând, în 2016, sărăcirea maselor devenise mult mai gravă decât în 1992, iar Trump a exploatat inteligent și nemilos această forță socială în candidatura sa prezidențială. În cele din urmă, o mare parte dintre americanii care se simțeau lăsați în urmă au votat pentru un candidat improbabil – un miliardar. Pentru mulți dintre ei, acest lucru nu a fost atât o susținere a lui Trump, cât o exprimare a nemulțumirii lor, vecină cu furia, față de clasa conducătoare. Vom vorbi mai mult despre sursele și consecințele nemulțumirii populare în Capitolul 3.

În al doilea rând, în 2016, jocul supraproducției de elite ajunsese la un punct de bifurcație în care regulile de conduită în campaniile politice fuseseră aruncate în aer. Primul tur al alegerilor din 2016 ale Partidului Republican a adus în prim-plan cel mai mare număr de candidați importanți din istorie până în acel moment. În total, șaptesprezece concurenți au intrat în cursă.[15] Uluită, opinia publică americană a privit fără să vrea acest joc bizar al aspiranților la statutul de elită care a atins punctul culminant logic. Candidații s-au întrecut în a spune cele mai ciudate lucruri și în a lansa citate trăsnite pentru a atrage atenția presei și a rămâne în cursă, pe când candidații „serioși" au scăzut în sondaje și au fost eliminați.[16]

Trăgând linie, nu există nici o îndoială că Trump și-a condus barca mai bine decât concurenții săi (și a avut și alți membri importanți în echipajul său, cum ar fi autoproclamatul strateg revoluționar Steve Bannon). Cu toate acestea, ar fi o greșeală să îi atribuim (lui sau lui Bannon) prea multe merite pentru că a reușit acolo unde alți aspiranți miliardari dinaintea lui au eșuat. Ceea ce i-a oferit președinția a fost o combinație între conflictul dintre elite și capacitatea lui Trump de a canaliza o tulpină de nemulțumire populară care era mai răspândită și mai virulentă decât au înțeles sau au vrut să înțeleagă mulți oameni.

Situația delicată în care ne aflăm acum nu este unică – aceasta este una dintre temele centrale ale cărții. Să călătorim așadar în timp pentru a analiza cazul unui alt aspirant la statutul de elită a cărui traiectorie de viață prezintă funcționarea forțelor îngemănate ale instabilității: supraproducția de elite și sărăcirea maselor.

Lincoln: un alt președinte improbabil

Abraham Lincoln, al șaisprezecelea președinte al Statelor Unite, este una dintre cele mai venerate figuri din istoria americană. Uriașa lui statuie se înalță senină în monumentul dedicat lui Lincoln de la capătul parcului National Mall din Washington, DC. Cu toate acestea, viața reală a lui Lincoln nu a fost deloc senină. A pierdut mult mai multe alegeri decât a câștigat, a avut o cădere nervoasă și, la un moment dat, a decis să renunțe la cariera politică. Desigur, a câștigat cele mai importante alegeri, în 1860. Dar, în timpul președinției sale, a fost atacat din toate părțile. Istoricul Stephen Oates notează sec:

> Democrații din Nord l-au catalogat drept un dictator abolиționist, abolиționiștii drept produsul lipsit de inteligență al unui stat sclavagist, iar tot felul de republicani l-au considerat un șarlatan incompetent. În realitate, Lincoln a fost poate, în timpul vieții sale, unul dintre cei mai nepopulari doi sau trei președinți din istoria Americii.[17]

Lincoln a fost un alt președinte improbabil a cărui ascensiune la putere a fost propulsată de forțele sociale îngemănate ale supraproducției de elite și sărăcirii maselor. Înainte de Războiul Civil, Statele Unite erau conduse de o elită de proprietari de sclavi aristocratici din Sud, aliați cu patricienii din nord-est – comercianți, bancheri și avocați.[18] Baza economică a acestei alianțe era reprezentată de produsele agricole cultivate pe plantațiile din sud cu ajutorul muncii sclavilor, în primul rând bumbacul. Comerțul cu bumbac era cea mai importantă afacere a elitelor comerciale din New York, care exportau mărfuri brute, cultivate în Sud, și importau produse finite, fabricate în Europa. Un alt segment al elitelor (în special în Massachusetts) folosea bumbacul din Sud pentru a produce textile. Această coaliție, mai cu seamă componenta sa sudistă, deținătoare de sclavi, a dominat politica Americii antebelice. Voturile bărbaților albi din Sud aveau o pondere mai mare datorită compromisului abominabil al celor trei cincimi din 1787, care lua în calcul doar trei cincimi din populația de sclavi în repartizarea

reprezentanților și a alegătorilor prezidențiali (desigur, fără a permite sclavilor să voteze). Elitele din Sud controlau, de asemenea, jumătate din Senat, deși populația liberă din Nord era aproape dublă față de cea din Sud. Două treimi dintre cei mai bogați oameni din SUA trăiau în Sud – 4 500 din cei 7 000 de americani cu o avere mai mare de 100 000 de dolari (peste 2 milioane de dolari la valoarea de azi[19]). Aristocrații bogați dispuneau de resursele și de timpul liber pentru a ocupa funcții alese și cariere în guvern, dar și pentru a influența alegerile, iar aceștia erau pur și simplu mai mulți în Sud decât în Nord. Elitele sudiste controlau, de asemenea, funcțiile guvernamentale de la vârf; majoritatea președinților și vicepreședinților, miniștrilor din cabinet, funcționarilor guvernamentali importanți, senatorilor și judecătorilor proveneau din Sud.

Pe de altă parte, Lincoln provenea dintr-un mediu social foarte umil. El era un avocat care se autoeducase și își începuse cariera de politician în Illinois (la acea vreme, un stat de la frontiera de nord-vest a țării), departe de centrele de putere din Virginia și de pe coasta de est. Lincoln era foarte diferit de aristocrații bogați care dominaseră începuturile republicii. Ambițiile prezidențiale ale lui Lincoln nu au fost luate în serios decât foarte târziu. De fapt, era mai cunoscut pentru eșecurile sale anterioare decât pentru succesele sale. Cum a fost propulsat la președinție acest avocat autodidact de la țară?

Deși aparent foarte diferite, America anilor 1850 și America anului 2020 au în comun o serie de asemănări izbitoare. Între anii 1820 și 1860, salariul relativ, adică partea din producția economică plătită sub formă de salarii ale muncitorilor, a scăzut cu aproape 50% – la fel ca în ultimele cinci decenii.[20] Efectul scăderii asupra bunăstării americanilor de rând a fost devastator. Această tendință este surprinsă cel mai bine de măsurătorile biologice ale calității vieții. Speranța medie de viață la vârsta de zece ani a scăzut, în perioada respectivă, cu opt ani! Iar înălțimea americanilor născuți în țară, care în secolul al XVIII-lea erau cei mai înalți oameni de pe planetă, a început să scadă. Sărăcirea generează nemulțumire, iar semnele acesteia erau peste tot. Un indiciu clar al presiunilor sociale în creștere a fost incidența revoltelor urbane. Între 1820 și 1825, când vremurile erau bune, a existat o singură revoltă urbană letală (adică o revoltă violentă în care cel puțin o persoană a fost ucisă). Dar în cei cinci ani de dinaintea Războiului Civil, 1855–1860, orașele americane au fost zguduite de nu mai puțin de treizeci și opt de revolte letale. Un alt semn al nemulțumirii populare în creștere a fost ascensiunea partidelor populiste, cum ar fi partidul antiimigrație Know-Nothing („Nu Știu Nimic").

Un alt factor legat de ascensiunea lui Lincoln și de Războiul Civil pe care l-a declanșat alegerea sa a fost supraproducția de elite. După 1820, cele mai multe dintre câștigurile economiei în creștere nu au ajuns la muncitori, ci la elite; numărul și bogăția elitelor au explodat, pur și simplu. Între 1800 și 1850, numărul milionarilor (miliardarii în dolari de astăzi) a crescut de la șase la aproximativ o sută. Desigur, populația țării a crescut și ea (de la cinci la douăzeci și trei de milioane), dar numărul milionarilor la un milion de locuitori s-a cvadruplat în această perioadă.[21] Valoarea celei mai mari averi în 1790 era de doar 1 milion de dolari (deținută de Elias Derby), în 1803 a crescut la 3 milioane de dolari (deținută de William Bingham). Apoi mărimea bogăției elitelor a evoluat ca și cum nu ar mai fi existat vreo limită: 6 milioane de dolari (deținător Stephen Girard) în 1830, 20 de milioane de dolari (deținător John J. Astor) în 1848 și 40 de milioane de dolari (deținător Cornelius Vanderbilt) în 1868.[22] O mulțime de alte statistici care analizează nivelurile diferite de bogăție relevă aceeași tendință: în timp ce săracii deveneau tot mai săraci, bogații deveneau tot mai bogați.

Noile averi se datorau însă mai degrabă mineritului, căilor ferate și producției de oțel decât bumbacului și comerțului internațional. Noii milionari erau invidioși pe dominația aristocrației sudiste deoarece interesele lor economice erau diferite de cele ale elitelor consacrate. Noile elite, care obțineau bani din industria prelucrătoare, se pronunțau în favoarea unor tarife vamale ridicate, susțineau protejarea industriilor americane emergente, precum și sprijinul statului pentru „îmbunătățiri interne" (construcția de șosele, canale și căi ferate). Elitele consacrate, care cultivau și exportau bumbac și importau produse manufacturate de peste mări, erau, în mod natural, în favoarea unor tarife scăzute. De asemenea, ele se împotriveau utilizării fondurilor de stat pentru construcția de șosele și căi ferate, deoarece își expediau produsele pe râuri, fluvii și oceane către piețele mondiale. Noile elite economice erau în favoarea industrializării interne, a înlocuirii importurilor și a exportului de mărfuri agricole, cum ar fi grâul, produse prin muncă liberă. Acești oameni de afaceri au început să susțină că autoritatea proprietarilor de sclavi din Sud asupra guvernului federal împiedica reformele necesare în sistemele bancare și de transport și, astfel, le amenința propria bunăstare economică.

În plus, creșterea spectaculoasă a numărului elitelor a distrus echilibrul dintre cererea și oferta de posturi guvernamentale. Unii deținători de averi au candidat ei înșiși la funcții, în timp ce alții și-au alocat

resursele unor politicieni care rivalizau. În plus, fiii familiilor de comercianți alegeau adesea să se angajeze în profesii liberale – în special în avocatură. Obținerea unei pregătiri juridice a fost și încă este principala cale de acces la funcții politice în Statele Unite. În acea perioadă a deveni avocat era relativ ușor, deoarece nu era nevoie de o diplomă de la o facultate de drept. Numărul în creștere al avocaților, printre care se afla și Lincoln, a generat un val tot mai mare de aspiranți la funcții politice. În același timp, oferta de funcții politice a stagnat. De exemplu, numărul de reprezentanți ai SUA între 1789 și 1835 a crescut de la 65 la 242, dar ulterior a stagnat.[23] Pe măsură ce numărul de aspiranți la statutul de elită a explodat, concurența pentru putere politică s-a intensificat.

Erau vremuri mai crude, iar conflictul din sânul elitelor a luat forme foarte agresive. În Congres, incidentele soldate cu violențe și amenințările cu violența au crescut, atingând un vârf în anii 1850. Bătaia brutală pe care reprezentantul Preston Brooks din Carolina de Sud i-a aplicat-o senatorului Charles Sumner din Massachusetts în plenul Senatului, în 1856, este cel mai cunoscut episod de astfel de violențe, dar nu a fost un caz singular. În 1842, după ce reprezentantul Thomas Arnold din Tennessee „l-a mustrat pe un membru prosclavie din propriul partid, doi democrați din Sud s-au îndreptat spre el, cel puțin unul dintre ei fiind înarmat cu un cuțit de vânătoare – o lamă de 12 până la 24 cm, prinsă adesea cu o curea la spate. Numindu-l pe Arnold un «laș blestemat», colegii săi furioși l-au amenințat că-i vor tăia gâtul «de la o ureche la alta»".[24] În cursul unei dezbateri din 1850, senatorul Henry Foote din Mississippi a scos pistolul și l-a amenințat pe senatorul Thomas Hart Benton din Missouri. Într-o altă dezbatere acerbă, un congresman din New York a scăpat din greșeală un pistol – acesta i-a căzut din buzunar – și a fost la un pas să declanșeze un schimb de focuri general în plenul Congresului.[25] Lincoln a luat parte la această politică dură, mai ales la începutul carierei sale. Adesea își abuza verbal oponenții și de mai multe ori a fost aproape să se ia la bătaie cu ei, într-un rând fiind la un pas de a se bate în duel.

Divergențele privitoare la politica economică și competiția pentru funcții au generat imbolduri puternice pentru a rupe dominația sudistă asupra guvernului federal. Manualele de istorie ne spun că Războiul Civil American a fost purtat din cauza sclaviei, dar aceasta nu este întreaga poveste. Un mod mai bun de a caracteriza acest conflict este să spunem că a avut loc din pricina „slavocrației". Într-adevăr, deși până

în 1860 majoritatea nordicilor considerau că sclavia este o greşeală din punct de vedere moral, doar o minoritate restrânsă, abolişioniştii nordici, avea o convingere suficient de puternică pentru a face din această problemă punctul central al programului său politic. În Sud, „ciudata instituţie" era atât de profitabilă pentru marea majoritate a albilor (deoarece cei mai mulţi dintre ei fie deţineau sclavi, fie aspirau să îi deţină), încât aceştia s-au simţit obligaţi să o apere. În mod clar, majoritatea albilor din Nord nu erau suficient de motivaţi de situaţia dificilă a negrilor luaţi în sclavie pentru a-şi dori să lupte şi chiar să moară pentru aceasta. Totuşi, deoarece sclavia oferea baza economică pentru dominaţia Sudului, un atac politic asupra proprietarilor de sclavi putea fi întărit de un atac ideologic asupra sclaviei. Majoritatea locuitorilor din Nord au denunţat „puterea sclavagistă" – oamenii bogaţi şi aristocraţii din Sud – şi dominaţia acesteia asupra politicii naţionale. Programul politic al lui Lincoln a reflectat aceste sentimente. Iniţial, Lincoln nu intenţiona să aboleasca sclavia în Sud, dar se opunea cu tărie extinderii (şi a puterii sclavocraţiei) în noi state.

Restul este istorie. Prăbuşirea celui de-al Doilea Sistem de Partide* a dus la un peisaj politic fragmentat în anii 1850. Patru candidaţi importanţi au concurat la alegerile prezidenţiale din 1860. Lincoln a obţinut mai puţin de 40% din voturi, dar a câştigat în Colegiul Electoral. Sudul a optat pentru secesiune, declanşând astfel Războiul Civil American. Victoria Nordului în război a dus la răsturnarea clasei conducătoare antebelice şi înlocuirea acesteia cu noua elită economică ce a dominat statul american de atunci încoace. (Vom discuta pe larg acest aspect în Capitolul 5.)

Există multe asemănări între epoca discordiei pe care o trăim acum şi cea care s-a încheiat acum 160 de ani, odată cu Războiul Civil. Experţii de astăzi comentează adesea că retrăim anii 1850. Şi, într-adevăr, chiar dacă America antebelică şi SUA de astăzi sunt două ţări foarte diferite, ele au şi multe asemănări. Să examinăm acum un alt aspirant la statutul de elită care a trăit, de asemenea, în vremuri tulburi şi a fost propulsat spre vârful puterii. De data aceasta, ne mutăm din emisfera vestică în China.

* Denumire dată regimului politic care a funcţionat în Statele Unite între 1828 şi 1852, după încheierea Primului Sistem de Partide. Sistemul a fost caracterizat prin creşterea rapidă a nivelului de interes al alegătorilor, demonstrată prin prezenţa la mitinguri şi la vot, apariţia a numeroase ziare partizane şi printr-un grad ridicat de loialitate faţă de partide. (n.tr.)

Hong: un împărat improbabil

În urmă cu două sute de ani, economia Chinei era de departe cea mai puternică din lume, reprezentând aproape o treime din PIB-ul global.[26] Astăzi, PIB-ul Chinei, calculat în termeni de PPC (paritatea puterii de cumpărare), este din nou cel mai mare, depășindu-l pe cel al următoarei națiuni ca mărime (SUA) cu aproximativ 20%. Totuși, între aceste două perioade de prosperitate, China a cunoscut un secol în iad sau Secolul Umilinței, așa cum îl numesc chinezii de azi. După 1820, PIB-ul total al Chinei a început să scadă, iar în 1870 era mai puțin de jumătate din cel al Europei de Vest. Țara s-a confruntat cu o serie aparent nesfârșită de revolte, foamete și înfrângeri umilitoare în fața dușmanilor externi. Cea mai gravă catastrofă a fost Revolta Taiping (1850–1864), care are trista faimă de a fi cel mai sângeros război civil din istoria omenirii. Cum a devenit China „bolnavul Asiei de Est" și cum se explică miraculoasa sa redresare din ultimii cincizeci de ani?

Între 1644 și 1912, China a fost condusă de dinastia Qing. Deși această dinastie a fost instaurată prin cucerirea teritoriilor chineze de către Manciuria (care înainte de dinastia Qing nu făcea parte din China), manciurienii au adoptat rapid formele tradiționale chinezești de guvernare. Cel mai important aspect a fost acela că Imperiul Qing era condus de o clasă de savanți-administratori care puteau avansa în rang doar după ce treceau cu succes o serie de examene din ce în ce mai dificile. Majoritatea populației, adică peste 90%, era formată din țărani. Restul era un amestec de meșteșugari, comercianți și soldați. Dar mandarinii – clasa de elită – îi dominau pe toți. Chiar și nivelurile de comandă ale armatelor Qing erau de obicei ocupate de birocrați eruditi, nu de războinici.

Primele secole ale dinastiei au reprezentat o perioadă de creștere economică robustă și de progres cultural. Tehnicile agricole îmbunătățite și adoptarea pe scară largă a noilor culturi, precum porumbul și cartoful dulce, au crescut producția de alimente. Industrializarea timpurie a contribuit, de asemenea, la alimentarea unei creșteri demografice semnificative. Dar creșterea populației nu s-a oprit nici chiar după ce efectele benefice ale acestor inovații au fost epuizate. Pe la 1850, populația Chinei era de patru ori mai mare decât fusese la începutul dinastiei Qing. Terenul arabil per cap de țăran s-a micșorat de aproape trei ori, salariile reale au scăzut, iar înălțimea medie (o măsură fiabilă a bunăstării biologice) a scăzut. Începutul perioadei Qing nu a fost marcat de episoade masive de foamete; ultima mare foamete lovise nord-vestul

Chinei în 1630–1631, la sfârșitul dinastiei anterioare, Ming, și contribuise la prăbușirea acesteia. Următoarea foamete masivă a avut loc abia în 1810, dar a fost urmată de altele: 1846–1849, 1850–1873, 1876–1879 (aceasta a ucis între nouă și treisprezece milioane de oameni), 1896–1897 și 1911 (aceasta din urmă declanșând revoluția care a pus capăt dinastiei Qing). În general este clar că, după 1800, nivelul de sărăcire a maselor în China a fost foarte ridicat.[27] Dar cum rămâne cu supraproducția de elite?

În timpul perioadei Qing, elitele erau recrutate mai ales prin intermediul sistemului de examene civile, care constau în mai multe niveluri de diplome, conferite candidaților care reușeau la testele locale, provinciale și de curte. Sistemul a funcționat bine în prima parte a perioadei Qing. A asigurat un nivel ridicat de alfabetizare și de competență în rândul birocraților. Studiul clasicilor confucianiști a contribuit la crearea unui etos comun – un simț comun al culturii, moralității și comunității – în cadrul clasei conducătoare, iar accentul pus pe promovarea pe bază de merite a consolidat legitimitatea statului.

Din nefericire, sistemul serviciului public s-a dovedit extrem de vulnerabil la presiunile exercitate de creșterea populației. Numărul de posturi oficiale era determinat în primul rând de numărul de unități administrative, de la provincii (la cel mai înalt nivel) până la județe (la nivel local). Astfel, numărul de poziții de putere a fost relativ constant, în timp ce numărul de aspiranți a crescut de-a lungul perioadei Qing, alimentat de creșterea de patru ori a populației Chinei. Numărul aspiranților la elită a crescut nu numai din cauza creșterii populației sursă, ci și din cauza creșterii substanțiale a clasei comerciale bogate, care a furnizat noi aspiranți dornici să intre în rândurile literaților. Fără să aibă intenția de a face acest lucru, Imperiul Qing i-a forțat să participe la un joc al scaunelor. Pe la 1850, în China a apărut astfel un vast grup de aspiranți frustrați, care nu aveau nici o speranță de a obține o poziție oficială.

Hong Xiuquan (1814–1864), liderul Revoltei Taiping, a fost unul dintre acești aspiranți frustrați. El era al treilea fiu al unei familii cu o situație bună, care și-a permis să angajeze profesori pentru a-i oferi lui Hong o educație formală. A trecut cu succes examenul de prim nivel al serviciului public pentru a deveni *xiucai*, adică licențiat (aproximativ nivelul unui master). Dar ulterior s-a lovit de un zid. Hong a încercat de patru ori să treacă unul dintre examenele imperiale, eșuând de fiecare dată.

După ce tânărul nu a reușit să treacă nici a treia oară, diferența dintre ambiția sa și realitate s-a dovedit prea mare pentru el. A suferit o cădere

nervoasă, s-a îmbolnăvit şi a fost foarte aproape de moarte. În timp ce era bolnav, a avut o serie de viziuni religioase. Mai târziu, citind broşuri în limba chineză publicate de misionarii creştini, a împletit ce învăţase de la aceştia despre creştinism cu viziunile sale pentru a forma o nouă religie sincretistă, al cărei obiectiv principal era să cureţe China de confucianism – aceasta fiind, în esenţă, religia de stat în China dinastiei Qing. Deşi Hong considera noua sa credinţă o versiune a creştinismului, creştinii propriu-zişi, care erau misionarii occidentali, şi-au exprimat în mod categoric dezacordul faţă de el.

În 1843, după ce a ratat a patra oară examenul imperial provincial, Hong a început să îşi predice noul crez, mai întâi rudelor şi prietenilor săi, apoi pe scară mai largă. Doi dintre primii convertiţi, Feng Yunshan şi Hong Rengan, au devenit locotenenţii săi. Amândoi erau, de asemenea, candidaţi care eşuaseră la examenul imperial. Cei trei aspiranţi frustraţi la statutul de elită au făcut astfel convertirea la contraelită. Autorităţile s-au alarmat şi au trimis trupe pentru a suprima mişcarea emergentă Taiping, pe care Hong o denumise Societatea adoratorilor lui Dumnezeu. În mod ironic, *taiping* înseamnă „Pace Măreaţă", dar ceea ce au adus răsculaţii în China nu a fost pace, ci cea mai sângeroasă revoltă din istoria lumii.

În primii ani ai săi, mişcarea Taiping s-a extins lent. În 1847, existau doar două mii de adepţi ai societăţii lui Hong, organizaţi în numeroase congregaţii independente. Aceştia aveau crize halucinatorii şi susţineau că vorbesc în alte limbi. Mai îngrijorător din punctul de vedere al autorităţilor a fost faptul că ei au început să atace templele budiste şi să spargă statuile sau „idolii". Numărul membrilor societăţii a explodat brusc în timpul unei epidemii din 1850, când s-a răspândit vestea că bolnavii se vindecau rugându-se zeului Taiping.[28]

Când oficialii Qing, îngrijoraţi de această nouă ameninţare, au trimis soldaţi pentru a-i aresta pe Hong Xiuquan şi Feng Yunshan, membrii unei congregaţii Taiping din apropiere, înarmaţi cu săbii şi suliţe, au atacat şi au învins cu uşurinţă trupele imperiale. După această victorie, Hong şi-a chemat adepţii să se adune pentru prima dată. În anul următor, 1851, Hong Xiuquan a declarat înfiinţarea Regatului Ceresc Taiping, autoproclamându-se Împărat Ceresc. Numeroşi adepţi şi-au vândut bunurile şi au venit sub stindardul său. În următorii doi ani, armata Taiping a mărşăluit spre nord prin provincia Guangxi, luptând împotriva forţelor dinastiei Qing care încercau să înăbuşe rebeliunea. Hong a avut la început doar zece mii de soldaţi, dar condiţiile generale

de sărăcie a maselor, lipsa de pământ și de ordine în mediul rural care predominau în China la acea vreme i-au asigurat o ofertă masivă de recruți. În 1853, armata Taiping număra deja jumătate de milion de oameni.[29] Sărăcirea maselor, împreună cu supraproducția de elite, constituie o combinație explozivă. Masele sărăcite generează energie brută, în timp ce un cadru al contraelitelor oferă o formă de organizare capabilă să canalizeze această energie împotriva clasei conducătoare.

În martie 1853, uriașa armată Taiping a cucerit Nanjing, capitala sudică a Chinei. Timp de mai bine de un deceniu, Hong Xiuquan a condus un regat cu capitala la Nanjing, ocupând o mare parte din sud-estul Chinei și având la apogeul puterii sale nu mai puțin de 30 de milioane de supuși. A fost la un pas să doboare dinastia Qing, deoarece și alte părți ale Chinei erau zguduite de revolte majore în aceeași perioadă, dar în cele din urmă a pierdut. După ani de lupte, o armată Qing condusă de generalul Zeng Guofan a asediat Nanjing. Hong s-a îmbolnăvit și a murit pe 1 iunie 1864. O lună mai târziu, Nanjing a căzut, iar experimentul Păcii Măreție s-a încheiat.

În tinerețe, Hong a fost perseverent și, după cum a dovedit cariera sa ulterioară, strălucit în felul său. Dar existau prea mulți aspiranți pentru un număr fix de posturi, iar el a sfârșit în rândurile celor frustrați. Și nu a fost singurul. Principalii săi locotenenți și mai mult de jumătate din liderii de nivel următor ai Revoltei Taiping erau candidați care nu reușiseră să ia examenele imperiale.[30]

Învingătorul lui Hong, generalul Zeng Guofan, provenea și el dintr-un mediu umil.[31] Zeng era cel mai mare dintre cei cinci frați născuți într-o familie de agricultori. Tatăl său avea o situație relativ bună și și-a permis să-i ofere o educație. Cu toate acestea, tatăl lui Zeng a picat de șaisprezece ori – șaisprezece ori! – examenul la nivel de district, cel mai scăzut nivel, înainte de a-l trece în cele din urmă. Zeng Guofan a picat același examen (doar) de șase ori și l-a promovat când avea 22 de ani. În anul următor, Zeng a luat examenul provincial (nivelul pe care Hong Xiuquan îl ratase de patru ori). În cele din urmă, după ce a eșuat de două ori la examenul de cel mai înalt nivel, examenul imperial din capitală, l-a trecut la a treia încercare cu cele mai mari onoruri. În final a ajuns în Hunan, o provincie situată la frontiera de vest a Imperiului Taiping, aflat pe atunci în plină expansiune. Astfel, lui Zeng i-a revenit sarcina de a organiza și de a conduce principala armată Qing, care i-a învins pe rebelii Taiping după o luptă îndelungată. În cursul Revoltei Taiping, care aproape a dus la prăbușirea Imperiului Qing,

taberele opuse au fost conduse de un membru al elitelor consacrate, respectiv de un aspirant frustrat la statutul de elită, devenit contraelită.

Drumul spre criză

Donald Trump, Abraham Lincoln și Hong Xiuquan au fost aspiranți foarte diferiți la statutul de elită, care au trăit în lumi foarte diferite. Cu toate acestea, la un anumit nivel profund, traiectoriile lor personale au multe în comun. Cu toții au trăit (sau trăiesc) în timpul unei epoci de discordie, când presiunile sociale generatoare de instabilitate – sărăcirea maselor și supraproducția de elite – se aflau ori se află la cote ridicate. Toți trei au fost aspiranți la statutul de elită care au atins vârful puterii, chiar dacă numai pentru o perioadă scurtă. Și toți au condus în timp ce țările lor se destrămau.

Amploarea dezastrelor care au urmat ascensiunii la putere a acestor trei aspiranți a variat enorm. Fără îndoială, Revolta Taiping s-a dovedit cea mai gravă, fiind cel mai sângeros război civil din istoria omenirii. A durat paisprezece ani și a ucis între treizeci și șaptezeci de milioane de oameni. Cu șase sute de mii de victime pe câmpul de luptă, Războiul Civil American rămâne cel mai sângeros conflict american de până acum. În această confruntare a murit și Abraham Lincoln, care a fost asasinat de John Wilkes Booth, un actor simpatizant al Confederației.

Președinția lui Donald Trump a avut cele mai blânde consecințe (cel puțin până acum). Cu toate acestea, el a guvernat în condițiile unei epidemii care a ucis mai mulți oameni decât gripa spaniolă și ale unui an infernal, 2020, în care tulburările politice au provocat moartea a douăzeci și cinci de persoane[32], peste zece mii de răniți[33] și pagube de peste două miliarde de dolari.[34] Mandatul său a cunoscut punctul culminant odată cu luarea cu asalt a Capitoliului, care a produs un șoc enorm în sistemul politic american. Desigur, încă nu știm cum se va încheia propria epocă a discordiei. Istoria viitorului nu a fost încă scrisă. Ceea ce știm este că cele două forțe îngemănate care împing America spre un război civil – sărăcirea maselor și supraproducția de elite – continuă să se manifeste nestingherite și după 2022. Ce ne spune istoria despre astfel de perioade de criză?

Capitolul 2

UN PAS ÎNAPOI: LECȚIILE ISTORIEI

Foaia de parcurs

Toate societățile umane complexe organizate ca state cunosc valuri recurente de instabilitate politică. Cel mai frecvent tipar este o alternanță de faze de integrare și de dezintegrare care durează aproximativ un secol. Fazele de integrare sunt caracterizate de pace internă, stabilitate socială și elite relativ cooperante. Fazele de dezintegrare sunt opuse, aducând cu ele instabilitate socială, întreruperea cooperării între elite și puseuri persistente de violență politică, de exemplu revolte, revoluții și războaie civile. Există variații pe această temă comună; mai târziu voi vorbi despre motivul pentru care unele cicluri sunt mai scurte și altele mai lungi. De asemenea, gravitatea crizei este variabilă. Totuși, vremurile tulburi vin întotdeauna. Până acum, nu am văzut nici o excepție de la această regulă. Nici o societate pe care echipa mea a studiat-o nu a avut o fază de integrare care să dureze mai mult de aproximativ două sute de ani.[1]

Pentru o prezentare detaliată a istoriei și metodologiei cliodinamicii, mai ales în ceea ce privește modelul din centrul acestei cărți, îi rog pe cititori să consulte capitolele A1 și A2 din anexă. Esența acestei povești este că o mare rețea de cercetare, pe care am coordonat-o în ultimul deceniu, a construit o imensă bază de date care implică sute de state istorice și contemporane, punând un accent special pe modul în care aceste societăți au alunecat către crize politice – apoi au ieșit din ele, cu grade variabile de succes. Analiza acestei baze de date privind crizele (CrisisDB) a adus dovezi clare că, în ciuda numeroaselor diferențe evidente (sau nu chiar atât de evidente) dintre cazuri, observăm temeinice direcții comune.

Analiza noastră evidențiază patru factori structurali de instabilitate: sărăcirea maselor, care duce la un potențial de mobilizare în masă, supraproducția de elite, care duce la conflicte între elite, sănătatea fiscală precară și legitimitatea slăbită a statului și, în sfârșit,

factorii geopolitici. Cel mai important motor îl reprezintă competiția și conflictul din sânul elitelor, care este un factor predictiv deosebit de fiabil al crizei iminente. Și alți factori sunt de obicei prezenți, dar nu sunt universali. De exemplu, în cazul imperiilor mari și puternice, factorii geopolitici tind să aibă o importanță redusă. Astfel de state sunt de obicei prea mari pentru a fi afectate de ceea ce fac vecinii lor, iar dezintegrarea socială în cadrul lor este generată de forțe interne. Pentru a împrumuta o idee de la Arnold Toynbee, aș spune că marile imperii nu mor în urma unei crime, ci prin sinucidere.[2]

Trebuie să menționez un factor suplimentar, care complică lucrurile. Când privim cu atenție fazele de dezintegrare, descoperim că acestea nu sunt uniform de sumbre. În schimb, nivelul de violență colectivă tinde să urmeze un ritm. O generație duce un război civil total, dar generația următoare („fiii"), marcată de această violență, păstrează o pace instabilă. Următoarea generație („nepoții"), care a crescut fără a fi expusă direct la violență, repetă greșelile bunicilor. Această dinamică creează un ciclu recurent de violență de aproximativ cincizeci de ani (adică două generații umane), care persistă până când condițiile structurale sunt cumva rezolvate, ceea ce duce la următoarea fază de integrare.

Să concretizăm acum aceste idei teoretice prin urmărirea dinamicii instabilității sociale și a destrămării statului într-o anumită regiune, pe o perioadă lungă. Îmi voi începe studiul ciclurilor de instabilitate cu Franța medievală, cel mai bogat și mai puternic regat din Europa de Vest în Evul Mediu clasic. Apoi vom înainta în timp, urmărind valurile succesive de instabilitate din Franța și, în sens mai larg, din Europa de Vest. Am ales Europa pentru că avem o mulțime de date cantitative la care putem apela, care ne vorbesc despre tendințele în ceea ce privește sărăcirea maselor, conflictele dintre elite și alți factori majori de instabilitate. Dar să nu ne lăsăm induși în eroare: forțele istorice care generează crize nu sunt eurocentrice – toate societățile complexe sunt vulnerabile la ele.

Criza medievală târzie din Franța

Secolul al XIII-lea a constituit Epoca de Aur a Franței medievale. Teritoriul controlat direct de Coroana franceză s-a triplat în cursul acestui secol, iar pe la 1300, Franța a ajuns să domine Europa de Vest din punct de vedere militar, politic și cultural. Populația țării număra

peste 20 de milioane de locuitori – fiecare al treilea locuitor al Europei de Vest era supusul regelui francez. Oraşul Paris, cu cei 230 000 de locuitori ai săi, era de departe cel mai mare şi mai splendid oraş al creştinătăţii latine. În Evul Mediu clasic, Franţa nu era doar cel mai puternic regat din Europa de Vest, ci şi un centru de putere culturală. Stilul gotic de arhitectură, cunoscut de contemporani sub numele de stil francez, s-a dezvoltat în Île-de-France, şi de acolo s-a răspândit în Anglia, Germania, Spania şi în nordul Peninsulei Italice. În secolul al XIII-lea, Universitatea din Paris a devenit principalul centru de educaţie şi filosofie din Europa, atrăgând cei mai buni gânditori ai epocii. Franceza a devenit cea mai importantă limbă internaţională din Europa, vorbită de nobilităţile din Anglia, Flandra, Ungaria şi din regatele Neapolelui şi Siciliei.[3]

Cu toate acestea, spre 1300, strălucirea regatului francez a început să pălească. Epoca de Aur s-a transformat într-o epocă poleită cu aur. În timp ce opulenţa elitelor a continuat nestingherită, condiţiile de trai ale oamenilor de rând s-au deteriorat. Cauza principală a mizeriei populare a fost creşterea masivă a populaţiei în Europa de Vest în cele două secole dinainte de 1300. Dacă în anul 1100, pe teritoriul cuprins în graniţele actuale ale Franţei, trăiau aproximativ şase milioane de oameni, două secole mai târziu, populaţia a crescut de peste trei ori, depăşind douăzeci de milioane. Explozia demografică a copleşit capacitatea economiei medievale de a asigura pământ pentru ţărani, locuri de muncă pentru lucrătorii urbani şi hrană pentru toţi. Majoritatea populaţiei trăia la limita foametei, iar o serie de recolte ratate şi de epidemii care au afectat animalele domestice între 1315 şi 1322 au condus la prăbuşirea sistemului. Pe la 1325, populaţia Franţei era cu 10–15% mai redusă decât în 1300. Apoi a venit Moartea Neagră, care a ucis între un sfert şi jumătate din populaţie. La sfârşitul secolului al XIV-lea, populaţia ţării scăzuse la doar zece milioane de locuitori – jumătate din cea din 1300.

Ca şi cum milioanele de morţi nu ar fi fost de ajuns, catastrofa demografică a avut şi un alt efect, mai subtil, dar devastator, asupra stabilităţii sociale, făcând ca piramida socială să devină nesustenabil de grea. După 1250, numărul nobililor a crescut chiar mai repede decât cel al populaţiei generale, deoarece poziţia lor economică era mai bună decât cea a oamenilor de rând. De fapt, sărăcirea maselor a fost în beneficiul elitelor care au profitat de pe urma chiriilor mari ale terenurilor, a salariilor mici şi a preţurilor ridicate ale alimentelor. Altfel spus,

suprapopularea masivă din secolul al XIII-lea a creat o pompă de bogăție care i-a îmbogățit pe latifundiari în detrimentul țăranilor.

Pe măsură ce veniturile lor creșteau, mulți nobili de rang inferior au descoperit că împărțirea proprietăților între doi sau mai mulți fii le putea permite tuturor moștenitorilor să aibă suficiente venituri pentru a-și menține statutul de nobil. Magnații bogați cu averi îndepărtate au folosit unele proprietăți situate în locuri neavantajoase pentru a-și impune fiii mai mici ca nobili de rang mediu. A existat, de asemenea, o rată crescută de mobilitate socială ascendentă, țărani bogați și negustori de succes intrând în rândurile nobilimii. Când foametea și epidemiile au lovit, elitele au fost mai bine poziționate pentru a le depăși, având o mortalitate mai redusă decât populația de rând. Toate aceste tendințe s-au combinat pentru a crește numărul nobililor în raport cu clasa productivă, ceea ce a făcut ca piramida socială să devină mai grea la vârf și, după un anumit timp, a inversat soarta economică a nobilimii. Dacă înainte de 1300, nobilii se bucurau de o conjunctură economică favorabilă, în care existau relativ puține elite și o forță de muncă ieftină și abundentă, la mijlocul secolului al XIV-lea, situația s-a inversat complet.

Lipsiți de venituri care să le susțină statutul de elită, nobilii au reacționat căutând să lucreze în serviciul statului și smulgând o proporție mai mare de resurse de la țărani. Cu toate acestea, statul nu putea angaja toți nobilii sărăciți – erau prea mulți, iar coroana însăși aluneca spre insolvență financiară. Inflația prețurilor, determinată de creșterea masivă a populației, a consumat veniturile statului, iar încercările de a răspunde cererii elitelor au pus la grea încercare finanțele regale, dincolo de punctul de rupere.

Extragerea de venituri mai mari de la țărani a însemnat că latifundiarii nu s-au mai limitat să taie din surplusuri și au început să taie chiar din resursele de care țăranii aveau nevoie pentru a supraviețui. Oprimarea le-a subminat propria bază economică, țăranii răspunzând prin fugă de pe domenii, înfometare sau răscoale eșuate, care le-au adus moartea. Cum ambele strategii au eșuat, nobilii au început să se prade unii pe alții. Jocul elitist al supraproducției a intrat în faza sa finală, violentă, iar conflictele dintre elite au apărut peste tot în Franța.[4] În anii 1350, prăbușirea ordinii interne a ajuns până în inima regatului.

Când ultimul rege capețian a murit în 1328, fără să lase un moștenitor de sex masculin, coroana i-a revenit lui Filip al VI-lea, primul rege din dinastia de Valois. Dar au existat alți doi doritori cu

pretenții la fel de puternice la coroană: Carol al II-lea de Navarra și Eduard al III-lea al Angliei. Lupta în trei direcții dintre acești puternici stăpâni feudali, împreună cu revolta urbană din Paris, condusă de Étienne Marcel, precum și insurecția rurală, Jacqueria, au condus la o prăbușire completă a statului pe la 1360.

Nu este locul aici pentru o relatare amănunțită. În schimb, vom continua să aruncăm o privire de ansamblu asupra situației și să vedem ce s-a întâmplat după aceea.

Prăbușirea statului francez în anii 1350 a șocat elitele conducătoare. La reuniunea Stărilor Generale din 1359, diferitele facțiuni au reușit să își îngroape divergențele și să se pună de acord asupra unei abordări comune pentru salvarea statului. În următoarele două decenii, francezii au desfășurat operațiuni militare sistematice, chiar dacă deloc spectaculoase (evitând marile bătălii care se dovediseră catastrofale). Până în 1380, armata regală îi zdrobise pe rebelii interni și îi alungase pe englezi de pe aproape toate teritoriile franceze. Dar acest succes a fost temporar deoarece forțele structurale care aruncaseră Franța în criză – sărăcirea maselor, supraproducția de elite și slăbirea statului – nu fuseseră încă abordate corespunzător. Din nou, constatăm că ciclurile de violență colectivă au tendința de a se repeta în timpul fazelor de dezintegrare, cu o periodicitate de aproximativ cincizeci de ani. Criza medievală târzie din Franța nu a fost o excepție.

În timp ce noua generație de lideri a înlocuit-o pe cea care avusese experiența directă a prăbușirii statului în anii 1350, aceștia au repetat greșelile celor mai în vârstă. Două facțiuni aristocratice care aparțineau Casei de Burgundia, respectiv Casei de Orléans, s-au luptat pentru capitală, masacrându-se pe rând, pe când soarta războiului civil s-a schimbat. O altă revoltă urbană sângeroasă a izbucnit la Paris în 1413, iar în 1415 un alt rege englez, Henric al V-lea, a intrat în luptă. Istoria s-a repetat, printr-o înfrângere catastrofală a armatei franceze la Azincourt, care a fost o replică fidelă a bătăliei de la Crécy. Este straniu cât de aproape a urmat a doua prăbușire a statului francez traiectoria celei dintâi. Poate că istoria nu se repetă, dar cu siguranță rimează.[5]

A doua prăbușire a statului a fost chiar mai profundă decât prima și a fost nevoie de mai mult timp ca elitele franceze supraviețuitoare să se replieze. Dar au reușit să o facă în cele din urmă și i-au alungat din nou pe englezi, ultimul oraș important, Bordeaux, fiind recucerit de francezi în 1453.[6]

După încheierea Războiului de 100 de Ani, Franța s-a bucurat de o fază de integrare care a durat un secol. De ce a fost secolul anterior anului 1450 atât de sumbru, iar cel de după atât de strălucitor? Răspunsul ar fi că forțele care împingeau Franța spre războaie interne au încetat să mai acționeze în jurul anului 1450. Sărăcirea maselor a fost „rezolvată" de foamete, epidemii și războaie interne, efectul cumulativ al acestora fiind înjumătățirea populației. Acum existau terenuri din belșug pentru țărani, iar lipsa forței de muncă a făcut ca salariile reale ale muncitorilor să crească de peste două ori. Scăderea arendelor și creșterea salariilor au oprit efectiv pompa de bogăție.

Dar mai important, hecatombele de la Crécy, Poitiers, Azincourt și încă un șir de bătălii mai puțin cunoscute au eliminat zeci de mii de nobili „excedentari". La acestea se adaugă masacrele din timpul luptelor interne dintre facțiuni. (După cum a descris un martor ocular în jurnalul său din mai 1418, străzile capitalei erau pline de cadavrele facțiunii învinse, care stăteau „îngrămădite ca niște porci în noroi".) În timp ce populația totală s-a înjumătățit între 1300 și 1450, în aceeași perioadă numărul nobililor a scăzut de patru ori.[7] Piramida socială nu mai era supraponderală, recăpătând o configurație mult mai stabilă, cu o bază largă și un vârf îngust. În absența supraproducției de elite, concurența și conflictele dintre elite s-au diminuat. În același timp, amintirea perioadei întunecate de dezintegrare socială și presiunea externă din partea englezilor au făurit un nou sentiment de unitate națională în rândul elitelor. În acest nou climat de cooperare s-a dovedit posibilă reformarea finanțelor statului și asigurarea unei baze fiscale solide în Franța pentru generațiile următoare.

Principalele presiuni interne care au condus la instabilitate – sărăcirea maselor și supraproducția de elite – s-au diminuat. Dar ce s-a întâmplat cu factorii externi? Multe cărți de istorie prezintă Războiul de 100 de Ani ca pe un conflict dinastic între regii francezi și cei englezi. Aceasta este totuși o abordare foarte superficială a unei serii extrem de complexe de conflicte cu multiple fațete. După cum a scris celebrul istoric francez Fernand Braudel, o denumire mai potrivită pentru această perioadă ar fi „cei o sută de ani de ostilitate".[8] Cauzele profunde ale prăbușirii ambelor state în secolele al XIV-lea și al XV-lea au fost de natură internă, englezii jucând în esență rolul unui șacal care se hrănește cu trupul leului mort (cu scuzele mele pentru cititorii englezi). În condițiile în care Anglia medievală deținea mai puțin de o treime din populația și resursele Franței, cele două regate

se aflau pur și simplu în categorii de greutate diferite (o situație care avea să se schimbe câteva secole mai târziu). Victoriile spectaculoase de la Crécy, Poitiers și Azincourt, cu care puștii englezi se mândresc astăzi pe bună dreptate, nu au adus câștiguri durabile pentru Coroana Angliei. De fapt, i-au ajutat pe francezi, rezolvând problema supraproducției de elite și forțând un sentiment de unitate națională care era foarte important pentru obținerea unui consens al elitelor cu privire la modul în care să pună statul pe o bază financiară solidă.

Acest lucru nu înseamnă că rolul englezilor în cei o sută de ani de ostilitate a fost neglijabil, ci că duelul anglo-francez nu a fost o cauză principală a prăbușirii celor două state. În definitiv, Anglia și Franța s-au aflat aproape permanent în război din secolul al XI-lea până în secolul al XIX-lea.[9] Din acest punct de vedere, perioada 1338–1453 nu a avut nimic deosebit.

Epocile discordiei

Istoricii au observat de multă vreme că există un ritm în istorie. „Vârstele de aur", caracterizate de ordine internă, strălucire culturală și optimism social, sunt urmate de „vremuri de restriște", cu lupte interne recurente, declin al culturii înalte și perspective sociale sumbre. Istoricii din Europa au dat fiecăreia dintre aceste perioade o denumire. Astfel, Evul Mediu clasic a fost urmat de criza medievală târzie. Renașterea a fost urmată de criza generală din secolul al XVII-lea. Ultimul ciclu complet înainte de al nostru – Iluminismul sau Epoca Rațiunii – a fost urmat de epoca revoluțiilor.

Istoricii din China observă un model similar, pe care îl numesc „al ciclurilor dinastice". Între 221 î.Hr. și 1912, de la dinastia Qin până la dinastia Qing, China a fost unificată (și reunificată) repetat și guvernată eficient pentru o vreme. Apoi s-a instalat corupția morală, aducând declin și fragmentare. După cum spune romanul istoric chinezesc *Romanul cavaleresc al celor Trei Regate*: „Imperiul, mult timp divizat, trebuie să se unească; mult timp unit, trebuie să se scindeze. Așa a fost întotdeauna". Istoricii Egiptului antic împart, de asemenea, istoria acestuia în Regatul Vechi, Regatul Mijlociu și Regatul Nou, fiecare fiind urmat de prima, a doua și a treia perioadă intermediară.

Analiza statistică a CrisisDB confirmă această intuiție istorică, dar acest model macroistoric nu reprezintă cicluri simple, precise din punct de vedere matematic. În primul rând, durata succesiunii globale integrare–dezintegrare variază în funcție de caracteristicile

societății. În al doilea rând, în timpul perioadelor de dezintegrare, violența colectivă tinde să reapară cu o periodicitate de aproximativ cincizeci de ani. În Franța, faza de integrare din Evul Mediu clasic a început în timpul domniei marelui unificator Filip al II-lea, cunoscut și sub numele de Filip August (1180–1223), și s-a încheiat în 1350. După faza de dezintegrare medievală târzie (1350–1450), următoarea fază de integrare, Renașterea, a durat puțin peste un secol (1450–1560). Următoarea fază de dezintegrare (1560–1660) a început odată cu izbucnirea războaielor religioase franceze (1562–1598), fiind urmată de al doilea val de instabilitate, care a debutat în anii 1620 cu revolte ale magnaților, insurecții hughenote și răscoale țărănești și a culminat cu Fronda dintre 1648–1653. În ultimul ciclu complet din Franța, faza de integrare, Iluminismul, s-a întins din 1660 până la izbucnirea Revoluției Franceze, în 1789. Faza de dezintegrare, epoca revoluțiilor, include perioada napoleoniană, revoluțiile din 1830 și 1848, și șocul ulterior al Comunei din Paris din 1871 (deși ultima a fost precipitată de înfrângerea catastrofală din Războiul Franco-Prusac). Astfel, fiecare fază a durat aproximativ un secol, cu câteva decenii în plus sau în minus, iar durata totală a ciclurilor a fost de aproximativ 250, 210 și 210 ani.[10]

Adevărata urzeală a tronurilor

Pentru o comparație instructivă cu Franța, să urmărim ciclurile din Anglia. Aici, ciclul medieval a fost inclus între două perioade de războaie civile prelungite, anarhia din timpul domniei regelui Ștefan (1138–1153) și Războiul Celor Două Roze (1455–1485). Deși perioada de integrare a fost relativ pașnică (în comparație cu ce avea să urmeze), ea a fost întreruptă de revolte ale baronilor, care s-au repetat la intervale de aproximativ cincizeci de ani.[11] Ca și Franța, Anglia a suferit o dublă lovitură: Marea Foamete din 1315–1317 și Moartea Neagră, dar, spre deosebire de Franța, nu a intrat imediat în colaps. De ce? Teoria cliodinamică a ciclurilor de integrare și dezintegrare nu propune o periodicitate strictă care să conducă la cicluri de durată fixă. Este un model dinamic, urmărind modul în care se dezvoltă forțele interne în cadrul fiecărei societăți. Din nou, cel mai important factor de instabilitate iminentă este supraproducția de elite. Ce-ar trebui să se întâmple dacă aceasta ar fi cumva brusc atenuată? Criza va fi amânată pentru viitor. Și exact asta s-a întâmplat în Anglia medievală târzie.

Când Franța s-a prăbușit în anii 1350, toate elitele excedentare englezești – și acestea erau în număr mare în Anglia, la fel ca în Franța – și-au urmat regele peste Canalul Mânecii. Unii dintre nobili au fost uciși în lupte, dar majoritatea au descoperit că războaiele franceze puteau fi o afacere extrem de profitabilă. Victoriile de la Poitiers și Crécy (și bătăliile mai mici care au urmat) au adus câteva răscumpărări uriașe și o mulțime de răscumpărări mai mici de la miile de nobili francezi capturați. Câmpia franceză era încă bogată și oferea o cantitate enormă de pradă, adunată în timpul așa-numitelor *chevauchées* (expediții de jaf deghizate). În teritoriile cucerite existau castele și terenuri pe care regele le putea împărți slujitorilor săi de încredere și magnaților săi. Cu alte cuvinte, Anglia și-a exportat elitele excedentare – și, odată cu ele, și instabilitatea – în Franța.

Dar nici o perioadă bună nu durează la nesfârșit. Din 1360, francezii și-au revenit și, până în 1380, i-au alungat pe englezi. Și atunci Anglia a intrat ea însăși în colaps. Dintr-odată, toate acele elite excedentare s-au întors, călite în luptă după războaiele neîncetate din Franța, obișnuite cu crima, tortura și șantajul, sărăcite și înverșunate de înfrângere. Așa cum se întâmplă de obicei în astfel de perioade, prăbușirea socială s-a manifestat în mai multe moduri simultan. Țăranii, cu atât mai asupriți cu cât elitele treceau la rândul lor prin vremuri grele, s-au săturat într-un final să-și accepte soarta. În 1381, revolta țărănească avându-l în frunte pe Wat Tyler a fost înăbușită în sânge, dar a speriat elitele și le-a forțat să ușureze povara pe care o puneau pe umerii claselor productive. În vest, în Țara Galilor a avut loc o revoltă separatistă condusă de Owain Glyndŵr. În centrul țării, lupta regelui Richard al II-lea și a facțiunii sale împotriva grupului de nobili cunoscut sub numele de Lorzii Apelanți a avut sorți schimbători, dar a culminat cu detronarea lui Richard al II-lea în 1399, ducând la înlocuirea dinastiei Plantagenet cu dinastia de Lancaster. Dacă toate acestea sună ca în *Urzeala tronurilor* este pentru că autorul acestui ciclu romanesc, George R.R. Martin, chiar și-a modelat Lannisterii fictivi după Lancasterii istorici.[12]

Când Franța s-a prăbușit din nou, la începutul secolului al XV-lea, și un alt rege englez a intrat în luptă în 1415, hoardele de elite sărăcite s-au revărsat înapoi peste Canalul Mânecii, însoțindu-l. Mai devreme am remarcat cât de straniu tind crizele succesive să semene cu cele anterioare. Este ca și cum societățile ar dispune de un șablon cultural pentru prăbușirea statului – alegând calea franceză sau calea

engleză, după caz. Traiectoria Angliei după 1415 a fost un alt exemplu al acestui model ciudat. Ca și înainte, o perioadă lucrurile au mers bine pentru englezi. Instabilitatea a fost exportată cu succes în Franța, iar în Anglia nu au mai existat tulburări semnificative între 1415 și 1448. Cu toate acestea, pe măsură ce francezii au reușit să își recucerească țara în jurul anului 1450, un număr tot mai mare de elite englezești excedentare au fost nevoite să se întoarcă acasă. Actualul rege, Henric al VI-lea, nu era apt să conducă, fiind minor, motiv pentru care Consiliul Regal a guvernat în numele său. Conducerea facțiunii lancasteriene i-a revenit Margaretei de Anjou. Un contemporan a scris despre ea: „Această femeie le întrecea pe toate celelalte, atât în frumusețe și favoruri, cât și în spirit și politică, și avea îndrăzneală și curaj mai mult ca un bărbat decât ca o femeie".[13] (În mod clar, a fost sursa de inspirație a lui Martin pentru crearea lui Cersei Lannister.)

Facțiunile de elită și favoriții regali au încurajat dezordinea în creștere. Marii nobili întrețineau armate private din ce în ce mai numeroase, formate din slujitori înarmați, cu ajutorul cărora se luptau între ei, își terorizau vecinii, paralizau activitatea tribunalelor și încercau să domine guvernul. În 1450 a avut loc o altă mare revoltă țărănească, aceasta fiind condusă de Jack Cade, iar în 1455 a izbucnit Războiul Celor Două Roze, care avea să se prelungească până în 1485.

Se spune că, atunci când a urmărit primul sezon din *Urzeala tronurilor*, Martin a fost șocat de brutalitatea explicită, de trădarea și de crimele comise de personajele create de el. Dar Războiul Celor Două Roze, un eveniment istoric, a fost la fel de brutal. Trei regi au fost detronați și uciși, iar numeroși magnați au fost executați, adesea fără proces. Lorzii care sfârșeau de partea învinsă într-o bătălie erau puși să îngenuncheze în noroi și decapitați pe loc. În plus, bătăliile dintre lancasterieni și yorkiști au fost doar vârful aisbergului. În paralel cu acest conflict dinastic pentru tron, au existat numeroase războaie private între elitele rivale la nivel regional și local. În lucrarea *The End of the House of Lancaster (Sfârșitul Casei Lancaster)*, istoricul britanic R.L. Storey descrie cel puțin opt astfel de conflicte care au afectat vestul, nordul și estul Angliei. Oamenii de rând au avut mult de suferit din cauza acestor lupte interne, deoarece fiecare facțiune viza adesea populația de pe teritoriile facțiunii adverse, supunând-o la șantaj, jafuri și crime.

Este important de reținut că, deși Anglia medievală era în general o țară mult mai violentă decât este astăzi Marea Britanie, nivelurile de

violență care au caracterizat Războiul Celor Două Roze au fost mult peste normă. În timpul fazei de integrare, la fiecare două generații a avut loc o revoltă a baronilor împotriva Coroanei, dar, în comparație cu Războiul Celor Două Roze aceste revolte erau mai degrabă demonstrații armate menite să impună regelui cerințele baronilor. De exemplu, revolta din 1215–1217 a fost rezolvată prin semnarea de către rege a documentului intitulat Magna Carta, pentru a satisface elitele răzvrătite. În Războiul Celor Două Roze, obiectivul fiecărei părți a fost, dimpotrivă, exterminarea inamicului.

Cei care au urmărit serialul *Urzeala tronurilor* s-au plâns uneori că personajele pe care au ajuns să le placă sunt eliminate din poveste cu o regularitate deprimantă. Dar așa au stat lucrurile și în viața reală. La urma urmei, principalul motor al Războiului Celor Două Roze a fost gradul oribil de supraproducție a elitelor din Anglia în jurul anului 1450. Până când această chestiune nu era cumva rezolvată, conflictul nu avea cum să se oprească, și nu avea să se oprească decât printr-o epuizare totală. Dar apoi era reluat când o nouă generație, neimunizată împotriva violenței, prelua conducerea. Ca o fază de dezintegrare să se încheie, condițiile structurale ce au condus la apariția ei trebuie inversate.

Desigur, moartea pe câmpul de luptă sau prin execuție nu era singurul mecanism care reducea supraproducția de elite. Moartea violentă a fost soarta rezervată mai ales magnaților, dar mai jos pe scara socială, rolul principal în reducerea supraproducției l-a jucat mobilitatea socială descendentă. Cei mai mulți nobili nu au fost uciși în războaie civile sau private, ci pur și simplu au acceptat, după un timp, că veniturile nu le permiteau să își mențină statutul de elită și au coborât discret în rândurile boiernașilor de țară. Războaiele civile și nivelul general de violență ridicat erau încă o motivație importantă, deși indirectă, pentru a accepta pierderea statutului aristocratic. După ani și decenii de violență și de nesiguranță, cei mai violenți nobili au fost uciși, în timp ce restul au înțeles inutilitatea prelungirii luptelor și au îmbrățișat o viață pașnică, dacă nu chiar plină de farmec. Numărul elitelor engleze la toate nivelurile, de la magnați la mica nobilime de țară, a scăzut de mai multe ori în timpul crizei medievale târzii.

În Anglia avem un indicator cantitativ util pentru a urmări această tendință, deoarece consumul de vin (mai degrabă decât de bere) constituia un indiciu al statutului de elită. La apogeul bogăției lor, elitele engleze au importat și au consumat douăzeci de mii de butoaie de vin

din Gasconia. La sfârșitul Războiul Celor Două Roze erau importate mai puțin de cinci mii de butoaie, iar importul de vin nu a început să își revină decât după 1490. Scăderea implicită de patru ori a numărului elitelor engleze oglindește scăderea estimată de patru ori a nobilimii franceze până la sfârșitul propriei epoci de discordie.[14]

Deși cea mai intensă perioadă de război intern s-a încheiat în 1485, au existat câteva replici; știm de trei revolte minore înăbușite rapid între 1489 și 1497. După aceea, Anglia nu a mai avut o altă revoltă timp de două generații, o adevărată performanță având în vedere violența generală din Anglia modernă timpurie. Următoarea etapă de integrare a debutat în sfârșit.

Următoarele două cicluri din Anglia au avut o durată similară cu cea a ciclurilor franceze. Dar, deoarece Anglia a ieșit din criza medievală târzie mult după Franța, cele două țări au rămas nesincronizate. Criza generală din secolul al XVII-lea a început în Anglia odată cu revolta scoțiană, cunoscută sub numele de războaiele episcopilor, în 1639, fiind urmată imediat de Războiul Civil Englez, încheiat în 1651. După o scurtă perioadă obișnuită de pace șubredă, Anglia a trebuit să suporte o nouă izbucnire a unui război intern, Revoluția Glorioasă (1688–1689), care a pus capăt fazei sale de dezintegrare din secolul al XVII-lea (Anglia rămânând din nou cu câteva decenii în urma Franței). Iar epoca revoluțiilor a sosit în Anglia în 1830, în timp ce în Franța, desigur, a fost declanșată de Căderea Bastiliei în 1789. Pe scurt, Franța și Anglia s-au comportat ca două greutăți atârnate, pendulând în aceeași perioadă, dar una în urma celeilalte.

O altă diferență între cele două regate în timpul epocii revoluțiilor a fost că, în timp ce Franța a fost lovită de revoluție după revoluție (1789, 1830, 1848...), Anglia a intrat într-o „situație revoluționară" în 1830, dar apoi a reușit cumva să evite prăbușirea statului. Explicația acestui lucru constituie un subiect extrem de interesant, deoarece ne poate oferi câteva indicii despre cum să repetăm și noi această performanță. Voi reveni la această întrebare în Capitolul 9.

Efectul poligamiei elitelor

În ciuda luptelor aproape constante între 1100 și 1815[15], sau poate tocmai din această cauză, Anglia și Franța au avut o structură socială foarte similară. Astfel, nu este surprinzător că durata ciclurilor lor a fost atât de asemănătoare (chiar dacă desincronizată). Dar o astfel de similitudine dinamică nu caracterizează neapărat orice societate

umană complexă. În funcție de constituirea lor, unele societăți trec prin cicluri de integrare/dezintegrare mai rapid, iar altele mai lent.

Întrucât cel mai important motor al instabilității sociale și politice este supraproducția de elite, să ne gândim la modul în care detaliile reproducerii elitelor (și supraproducției) pot afecta ritmul social – cât de repede o societate intră și iese din crize. În societățile preindustriale, în care dobândirea unui statut de elită era dificilă pentru un om de rând, deși departe de a fi imposibilă, viteza cu care rândurile elitelor puteau crește și astfel se putea dezvolta supraproducția de elite era puternic influențată de reproducerea biologică a elitelor – mai exact, de rata de reproducere a bărbaților din elite. (Indiferent că ne place sau nu, bărbații erau dominanți în societățile respective.) În cazul ființei umane, cea mai mare influență asupra succesului reproductiv masculin o are pur și simplu numărul de partenere la care au acces bărbații.

În regatele din Europa de Vest, cum ar fi Franța și Anglia, creștinismul a restricționat numărul de partenere legale pe care le puteau avea bărbații. Bineînțeles, cei puternici puteau, și adesea o făceau, să intre în relații cu amante în afara căsătoriilor legale. Iar urmașii rezultați din asemenea uniuni aveau șansa de a intra în rândurile nobilimii. Dar acest „efect al bastardului" nu a crescut semnificativ rata producției de aspiranți la elită în societățile europene medievale și moderne timpurii.

În societățile islamice, dimpotrivă, un bărbat putea avea patru soții legale și tot atâtea concubine câte putea întreține. Nu exista nici un stigmat asociat cu faptul de a fi fiul unei concubine. Poligamia extinsă, practica căsătoriei cu mai multe soții, era, de asemenea, regula pentru păstorii din stepe, cum ar fi mongolii. Ca urmare, aceste societăți au produs aspiranți la statutul de elită într-un ritm înspăimântător. Cu cât ritmul în care se dezvoltă supraproducția de elite este mai rapid, cu atât mai scurte sunt fazele de integrare.

Astfel, teoria ne spune că ar trebui să existe o diferență semnificativă în privința duratei ciclurilor între societățile cu clase conducătoare monogame și cele cu clase conducătoare poligame. Conform calculelor mele, durata tipică a ciclurilor în societățile monogame ar trebui să fie de aproximativ două sute până la trei sute de ani, dar în societățile cu elite poligame, aceasta ar trebui să fie de numai un secol sau chiar mai puțin.[16] Am văzut că ciclurile din Franța și Anglia (și, conform CrisisDB, și din alte societăți europene) sunt conforme cu această predicție teoretică. Ce se întâmplă însă cu societățile poligame?

Se pare că răspunsul la această întrebare a fost dat cu multe secole în urmă de un remarcabil istoric și filosof islamic, Abu Zayd Abd ar-Rahman ibn Muhammad ibn Khaldun al-Hadrami, născut la Tunis în 1332. Ibn Khaldun a observat că dinamica politică în Maghrebul său natal (Africa de Nord, la vest de Egipt), precum și în restul lumii musulmane, tinde să se deruleze în cicluri. După ce se instaurează o nouă dinastie, aceasta durează aproximativ patru generații înainte de a cădea și de a fi înlocuită de o nouă dinastie, apoi ciclul se repetă.[17] Unele dinastii durează doar trei generații, altele cinci, dar, în medie, durata ciclurilor lui Ibn Khaldun este de patru generații, ceea ce înseamnă aproximativ o sută de ani. Această durată este mult mai scurtă decât a ciclurilor europene, așa cum prevede teoria. Dar să vedem dacă ciclurile lui Ibn Khaldun pot fi observate și în alte societăți poligame, cum ar fi societățile nomade de păstori din Eurasia Centrală.

Un bun punct de comparație este reprezentat de cuceririle mongole conduse de Genghis Han și de succesorii lui imediați. Imensul teritoriu cucerit de mongoli în prima jumătate a secolului al XIII-lea conținea patru mari „zone culturale" locuite de populații agricole. De la est la vest, acestea au fost China, Transoxania, Persia (inclusiv Mesopotamia) și Europa de Est. De la mijlocul secolului al XIII-lea, fiecare dintre aceste patru regiuni a fost condusă de o dinastie genghisidă.[18] Conform teoriei noastre, aceste patru dinastii ar trebui să se supună ciclurilor de aproximativ un secol ale lui Ibn Khaldun. Iar acest lucru chiar s-a întâmplat. În toate cele patru regiuni, dinastiile genghiside s-au prăbușit până la mijlocul secolului al XIV-lea.[19] O analiză statistică mai formală a CrisisDB confirmă că ciclurile de ascensiune și decădere în societățile cu elite poligame sunt substanțial mai scurte decât ciclurile corespunzătoare din societățile monogame.

Contagiune și sincronizare dinamică

Oamenii de știință care studiază sistemele complexe trebuie să navigheze pe o cale de mijloc între o Scylla a supracomplicării și Charibda a simplificării excesive. Pe de o parte, istoria nu reprezintă „doar niște afurisite de lucruri care vin unul după altul". Dar, pe de altă parte, nu este nici o simplă repetare a unor cicluri precise matematic.

Discuția noastră despre ciclurile lui Ibn Khaldun a arătat că intervalele de timp la care societățile trec prin cicluri de expansiune și recesiune depind de caracteristicile lor culturale, cum ar fi gradul

de poligamie în rândul elitelor. O comparație între cei doi „dușmani dragi", Anglia și Franța, a sugerat un alt factor de complicare – faptul că mediul geopolitic poate prelungi sau scurta ciclurile. Exportând instabilitatea în Franța în timpul crizei medievale târzii, Anglia a reușit să întârzie intrarea în propriile timpuri tulburi.* Acesta este motivul pentru care cadrul dinamicii neliniare și, în general, al științei complexității, este atât de fructuos pentru înțelegere – el ne oferă instrumente pentru a studia modul în care diferiți factori interacționează pentru a genera o dinamică sistemică. Un set relativ mic de mecanisme poate genera o dinamică extrem de complexă. Aceasta este esența științei complexității: dinamica complexă nu trebuie să aibă cauze complexe.

Ce alte informații ne oferă știința complexității? O idee productivă este antrenarea dinamică. Dacă așezăm mai multe metronoame pe aceeași placă și le facem să se balanseze la întâmplare (ele fiind nesincronizate), după un timp vor începe să se balanseze împreună, într-o sincronizare perfectă.[20] Fizicianul olandez Christiaan Huygens, care a observat prima dată acest fenomen în 1665, l-a numit „simpatie ciudată".

Antrenarea simultană ne poate ajuta să înțelegem de ce valurile de instabilitate lovesc adesea mai multe societăți. Să luăm exemplul crizei generale din secolul al XVII-lea, care a cuprins întreaga Eurasie. De ce Războiul Civil Englez, vremurile tulburi din Rusia și prăbușirea dinastiei Ming în China au avut loc aproximativ în același timp? Și de ce secolul al XVIII-lea a fost o perioadă de pace internă și de expansiune imperială în toate cele trei țări?

Un motiv posibil pentru o astfel de sincronizare îl constituie forțele externe. În acest capitol am văzut cum o serie de ani cu vreme nefavorabilă și recolte scăzute au provocat Marea Foamete în Europa de Vest între 1315 și 1317. Marea Foamete a coincis cu o perioadă de scădere a activității solare cunoscută sub numele de minimul Wolf (1280–1350). Majoritatea climatologilor sunt de acord că o activitate solară mai scăzută produce temperaturi globale mai mici. Principala cauză a recoltelor eșuate din Europa la nord de Alpi este vremea rece și umedă, care întârzie coacerea culturilor și crește riscul ca acestea să

* Aluzie la „Timpuri tulburi" *(Smutnoie vremia)*, o perioadă din istoria Rusiei care a cuprins anii de interregn dintre moartea țarului Rusiei Fiodor I, ultimul reprezentant al dinastiei domnitoare Ruric, și momentul fondării dinastiei Romanov din 1613. (n.red.)

putrezească înainte de a fi recoltate. Alte perioade de activitate solară scăzută, inclusiv minimul Spörer (1460–1550) și minimul Maunder (1645–1715), sunt, de asemenea, corelate cu temperaturi mai scăzute decât media și cu frecvența pierderilor de recolte.

Corelarea colapsului societal cu perturbările climatice este una dintre îndeletnicirile preferate ale așa-numiților „colapsologi". Dar trasarea unei săgeți cauzale directe de la înrăutățirea climei la colapsul social nu funcționează foarte bine. Vârfurile de activitate solară din ultimul mileniu coincid doar uneori cu fazele de dezintegrare. Este posibil ca vremea rea din timpul minimului Wolf să fi fost o cauză a Marii Foamete care, la rândul ei, a subminat stabilitatea societăților europene medievale târzii. Ulterior, minimul Maunder a avut propria mare foamete, care a afectat nordul Europei, din Franța până în Scandinavia și Rusia. În Franța, două milioane de oameni au murit de foame între 1694 și 1703. În aceeași perioadă, Rusia a pierdut probabil până la 10% din populație din cauza foametei. Dar ambele imperii – unul condus de Ludovic cel Mare, celălalt de Petru cel Mare – au dat dovadă de o mare rezistență (așa cum sugerează și poreclele regale). Aceste episoade de foamete au provocat suferințe umane masive și au pus o presiune enormă pe ambele monarhii, dar nu le-au împins dincolo de punctul de rupere.

Din punctul meu de vedere, forțarea externă provocată de fluctuațiile climatice nu este o cauză directă a prăbușirii sociale. Efectul său este mai subtil. Aici este locul unde metronoamele care se balansează în simpatii ciudate ne pot fi de ajutor. Să ne gândim așadar la imperii ca la niște metronoame care oscilează între fazele de integrare și de dezintegrare. Să presupunem acum că două imperii din regiuni diferite ale Eurasiei încep să se desincronizeze. Totuși, ambele sunt afectate de aceleași fluctuații ale climei globale. Dacă un imperiu este „mai avansat" în ciclul său, o perioadă de climă favorabilă îi va permite să reziste puțin mai mult înainte de a intra în criză. Dimpotrivă, o perioadă de climă nefavorabilă va împinge mai devreme în criză un imperiu rămas în urmă. Pe măsură ce efectele unor astfel de „impulsuri" climatice se vor acumula, cele două imperii vor deveni din ce în ce mai sincronizate, la fel cum se întâmplă cu două metronoame aflate pe aceeași masă. Bineînțeles, ciclurile imperiale de avânt și de colaps sunt mult mai complexe decât brațele oscilante ale metronomului. Dar principiul general funcționează similar în ambele tipuri de „oscilatoare". Forța externă nici măcar nu trebuie să fie periodică.

Impulsurile pot veni în momente complet aleatorii – rolul lor este de a sincroniza tendințele ciclice, nu de a provoca ciclurile în sine, care sunt determinate de mecanisme interne specifice fiecărui imperiu.

A doua forță de sincronizare, contagiunea, este chiar mai puternică decât forța externă. Analiza cliodinamică arată că pandemiile și epidemiile grave sunt adesea asociate cu perioade de instabilitate sociopolitică majoră. Observăm acest tipar cel puțin în ultimele două mii de ani, începând cu ciuma antonină (secolul al II-lea d.Hr.) și ciuma lui Iustinian (secolul al VI-lea). Răspândirea Morții Negre prin Afro-Eurasia (în secolul al XIV-lea) a fost parte integrantă a crizei medievale târzii; o reapariție majoră a ciumei a coincis cu criza generală din secolul al XVII-lea. Iar cele mai devastatoare pandemii de holeră (din secolul al XIX-lea) au avut loc în timpul epocii revoluțiilor. Cauzalitatea care stă la baza acestei corelații este complexă, cu bucle de feedback care merg în ambele direcții.[21] Să analizăm puțin aceste relații cauzale, urmărind modul în care faza ciclului secular afectează probabilitatea unei epidemii majore.

După cum am văzut deja în această carte, fiecare ciclu secular cuprinde o tendință de integrare urmată de una de dezintegrare. La începutul ciclului, populația crește de la un minim și este încă departe de plafonul capacității de suport (numărul total de persoane pe care teritoriul îl poate hrăni, în funcție atât de cantitatea de teren arabil, cât și de tehnologia agricolă din epoca respectivă). Prin urmare, salariile reale sunt ridicate, iar productivitatea muncii este, de asemenea, ridicată, deoarece pământul este încă rodnic. În plus, cea mai mare parte a surplusului agricol este consumată chiar de producători, ceea ce face din această perioadă o epocă de aur a țărănimii.

Cu toate acestea, creșterea populației se lovește în cele din urmă de limita malthusiană. Odată cu sărăcirea tot mai puternică a maselor, Epoca de Aur a țărănimii se încheie, iar societatea intră într-o epocă de aur a elitelor, care profită de salariile mici și de prețurile ridicate ale produselor provenite din pământurile pe care le dețin. Creșterea puterii de cumpărare a elitelor creează oportunități de angajare pentru meșteșugari și comercianți. Șomajul din mediul rural, coroborat cu cererea urbană de forță de muncă (în meșteșuguri și meserii, dar și ca servitori pentru cei bogați) generează un aflux de populație către orașe, care se dezvoltă mult mai rapid decât populația generală în această perioadă. Cererea elitelor pentru bunuri de lux determină comerțul pe distanțe lungi.

Aceste tendințe fac mai probabilă apariția de noi boli și răspândirea celor existente. În primul rând, creșterea populației duce la depășirea „pragului epidemiologic" – densitatea populației peste care o nouă boală este capabilă să se răspândească. În al doilea rând, scăderea nivelului de trai din cauza sărăcirii maselor duce la malnutriție și la slăbirea apărării organismului împotriva infecțiilor. În al treilea rând, urbanizarea face ca o proporție tot mai mare a populației să fie înghesuită în orașe, locuri notorii pentru lipsa lor de igienă în perioada preindustrială. În al patrulea rând, creșterea migrației și a vagabondajului au ca rezultat rețele de interacțiune mai dese, prin care bolile se pot răspândi mai ușor. În al cincilea rând, comerțul pe distanțe lungi conectează regiuni îndepărtate și favorizează răspândirea bolilor la nivel continental.

Prin urmare, societățile care se apropie de o criză sunt foarte susceptibile de a fi afectate de o epidemie. Dar cauzalitatea se manifestă și în sens invers. O epidemie majoră subminează stabilitatea societății. Deoarece cei săraci suferă de o mortalitate mai ridicată decât elitele, piramidele sociale devin supraîncărcate. Epidemiile letale subminează, de asemenea, cooperarea socială prin delegitimarea guvernelor. În vechime, astfel de calamități majore erau luate ca un semn că Dumnezeu s-a îndepărtat de conducători sau că zeii și-au retras mandatul acordat suveranilor. Astăzi avem tendința de a gândi în termeni mai materialiști, dând vina pe guvern pentru disfuncționalități și pentru eșecul de a lua măsuri eficiente în vederea stopării epidemiilor. Rezultatul final are aceleași consecințe negative: prăbușirea încrederii în instituțiile statului subminează capacitatea acestuia de a menține pacea și ordinea internă. Dezastrele demografice majore, cum ar fi epidemiile și foametea, devin adesea factori declanșatori care fac societățile să se prăbușească în criză, deoarece duc la o creștere bruscă a sărăcirii maselor (și a potențialului de mobilizare în masă) și la o prăbușire a legitimității statului (precum și a capacității acestuia de a suprima violența internă).

Contagiunea devine astfel un mecanism important care aduce valuri de instabilitate capabile să inunde multe societăți la nivel continental sau chiar mondial. Totuși, agentul contagiunii nu trebuie să fie neapărat un virus sau un microb. Ideile pot fi, de asemenea, contagioase.

Vă mai amintiți Primăvara Arabă?[22] A început în Tunisia pe 18 decembrie 2010, a doua zi după ce vânzătorul de fructe Mohamed Bouazizi și-a dat foc pentru a protesta împotriva corupției și a relelor

tratamente aplicate de poliție. De acolo s-a răspândit în Algeria (29 decembrie 2010), Iordania (14 ianuarie 2011), Oman (17 ianuarie 2011), Arabia Saudită (21 ianuarie 2011), Egipt (25 ianuarie 2011), Siria (26 ianuarie 2011), Yemen (27 ianuarie 2011) și Sudan (30 ianuarie 2011). Până la sfârșitul lunii februarie, s-a răspândit și în restul țărilor arabe (inclusiv în Irak, Libia, Kuwait, Maroc și Liban). Autoincendierea lui Bouazizi nu a fost principala cauză a Primăverii Arabe. A fost însă un factor declanșator – o singură scânteie care a pornit un incendiu de prerie.[23] Condițiile structurale necesare pentru conflagrație s-au dezvoltat lent în anii și în deceniile care au precedat Primăvara Arabă.[24] Dar izbucnirea aproape simultană a revoltelor și revoluțiilor din lumea arabă s-a datorat contagiunii de idei.

Mulți comentatori politici acuză noile mijloace de comunicare socială drept cauză a Primăverii Arabe. Dar cei care cred că a fost un eveniment fără precedent în istoria omenirii pur și simplu nu cunosc istoria. Înainte de Primăvara Arabă din 2010, a existat Primăvara Națiunilor din 1848. Aceasta a început în Italia, în ianuarie, dar a fost puțin remarcată la acea vreme. Cel mai influent eveniment a fost Revoluția din Februarie din Franța, care a inspirat revolte în Germania, Danemarca și Suedia în martie. În Imperiul Habsburgic au avut loc, de asemenea, mai multe rebeliuni în martie, cele mai notabile fiind cele din Ungaria și Galiția. În iunie, revoluțiile de la 1848 s-au extins în Țările Române; în iulie, în Irlanda.[25]

Nu exista internet în Europa anului 1848, dar știrile s-au răspândit rapid, prin intermediul ziarelor. Declanșatorul a fost Franța, unde revoluția a început la 22 februarie 1848. La sfârșitul lunii martie, cea mai mare parte a continentului european era cuprinsă de frământări sociale.

Rezumat: povestea de până acum

În Partea I, investigația noastră asupra cauzelor valurilor recurente de instabilitate care afectează societățile umane a început în America de astăzi, apoi s-a extins prin deplasarea înapoi în timp și în alte părți ale lumii. În Partea a II-a, mă voi întoarce la Statele Unite pentru a aprofunda procesele „subterane" care au modelat actuala epocă de discordie. Ca o notă metodologică, abordarea mea de până acum a fost de a ilustra lecțiile pe care le-am învățat din analiza cliodinamică oferind exemple specifice de societăți din trecut care au alunecat în crize, apoi au reușit cumva să le facă față. Dar cliodinamica este mai mult decât o colecție de exemple istorice. Pentru a extrage din istorie lecții

cu adevărat utile, care să ne înzestreze cu informațiile necesare pentru a naviga în apele tulburi ce ne așteaptă, trebuie să traducem ideile noastre verbale despre felul cum funcționează societățile în modele matematice. Apoi trebuie să corelăm teoriile cu datele, evitând în același timp capcanele exemplelor culese deliberat. Acest lucru înseamnă că trebuie să construim și să analizăm statistic bazele de date istorice. Cititorilor care doresc să afle mai multe despre modul în care funcționează cliodinamica în practică le sugerez să citească acum capitolele din anexă înainte de a aborda Capitolul 3. Pe cei care preferă să intre direct în miezul problemei îi rog să continue cu secvența principală.

Partea a II-a

GENERATORII DE INSTABILITATE

Capitolul 3

„ȚĂRANII SUNT REVOLTĂTORI"

Acum, înarmați cu un context comparativ privind structura și dinamica sistemelor noastre sociale, să ne întoarcem la ancheta noastră asupra SUA. Vom începe cu cel mai mare grup de interese: clasa muncitoare. S-ar putea ca această inițiativă să pară surprinzătoare într-o lucrare construită din analiza unor mari seturi de date despre comportamentul uman în ansamblu, dar voi deschide acest capitol și alte câteva care vor urma cu o scurtă poveste, un exemplu arhetipal, dacă vreți. În afară de teama mea că este ușor să pierzi din vedere ființele umane reale când modelezi forțe sociale impersonale, singura mea apărare este că fiecare fapt material încorporat în aceste povești are un precedent amplu în lumea reală.

Steve

„Așadar, vei vota cu Trump în noiembrie?", l-am întrebat pe Steve în vara anului 2016. „Dar el este miliardar. Ce știe el despre oamenii de rând sau de ce i-ar păsa de ei? Nu este decât un clovn."

Steve a scos o țigară dintr-un pachet de Marlboro și și-a aprins-o.

„Nu pe Trump îl voi vota. Problema sunt elitele liberale care au pus la pământ această țară măreață. Pe femeia aia o interesează doar ca bancherii să-și păstreze averea. Ea spune că «deplorabilii» ca mine sunt problema. Eu și «privilegiul albilor»? Ce glumă proastă! Adevărata supremație a albilor este reprezentată de directorii executivi ai companiilor din Top 500, dintre care 90% sunt bărbați albi. Dar, cumva, presa corporatistă nu vede acest elefant din cameră. Nu, nu cred ce ne spun democrații și mass-media liberale. Cel puțin Trump spune cu voce tare ce gândim cu toții."

Steve a crescut în nordul statului New York, într-o familie din clasa mijlocie inferioară. Tatăl său a lucrat ca mecanic la o uzină ce fabrica produse pentru infrastructura autostrăzilor. Acest loc de muncă aducea un venit modest, dar constant, care i-a permis familiei lui Steve să își mențină statutul de clasă de mijloc. Mama lui Steve nu

lucra, iar familia avea o casă în proprietate și și-a permis să o trimită pe sora mai mare a lui Steve la o universitate locală.

Steve a decis că nu era interesat de facultate. Notele lui din liceu nu fuseseră prea bune. În plus, când sora sa a absolvit cu o diplomă în arte și științe liberale, diploma nu a avut nici un efect vizibil asupra slujbei care i s-a oferit sau asupra salariului pe care l-a obținut. La doi ani după ce a terminat facultatea, ea și soțul ei s-au mutat în Carolina de Nord, unde taxele și costul vieții erau mai mici și unde perspectivele de angajare ale soțului ei erau mai bune.

În loc de facultate, Steve s-a înrolat în armată, care l-a trimis în Germania. Dar nu a participat decât la o misiune. La acea vreme, Statele Unite tocmai se pregăteau să se implice într-o serie de războaie externe în locuri precum Afghanistan și Irak. Steve nu a văzut rostul de a-și risca viața în războaie în care nu avea prea multe interese. Din nefericire, tatăl său a murit în urma unui atac de cord, la o vârstă relativ tânără, iar Steve a vrut să-și sprijine mama în această perioadă dificilă. Când s-a întors acasă, Steve a constatat că, spre deosebire de generația tatălui său, nu putea conta pe păstrarea unui loc de muncă stabil. O vreme a lucrat în construcții, dar în final a urmat un curs de mecanic auto.

Deși nu este potrivit pentru nici un rol de manager, este un muncitor priceput, iar abilitatea de care dă dovadă în repararea mașinilor este apreciată de șefii săi. În ciuda acestui fapt, nivelul salariului său în termeni reali este mult mai mic decât cel pe care îl câștiga tatăl său. În plus, nu are siguranța locului de muncă. Întotdeauna se întâmplă ceva – atelierul de reparații dă faliment sau trebuie să reducă forța de muncă din cauza lipsei de cerere, ori proprietarul le cere angajaților să lucreze în plus, refuzând să plătească însă și orele suplimentare efectuate.

Rezultatul este că Steve nu-și poate păstra un loc de muncă mai mult de un an sau doi și trebuie să apeleze periodic la ajutorul de șomaj. Să aplice pentru asemenea ajutoare este un proces umilitor, care necesită timp, iar Steve rămâne adesea săptămâni întregi fără nici un venit. Un dezavantaj al primirii ajutorului de șomaj este că există o mare presiune pentru a accepta locuri de muncă prost plătite, chiar dacă acestea nu se potrivesc cu abilitățile sale. Știe că este un bun muncitor, iar în locurile de muncă anterioare a câștigat până la douăzeci și cinci de dolari pe oră. De ce ar trebui să accepte un loc de muncă plătit cu salariul minim? Iar după ce plătește impozitele, va câștiga de fapt chiar mai puțin decât ajutorul de șomaj pe care îl

primește în prezent. Steve vrea să muncească – îi place să repare mașini și este foarte bun la asta. Dar nu-i place să fie numit leneș pentru că este reticent să accepte locuri de muncă temporare prost plătite. Deși nu cunoaște cuvântul, el face parte din „precariat"*.[1]

Îl ajută că mama lui și-a găsit un loc de muncă la un supermarket local. A avea de-a face cu clienți nepoliticoși este neplăcut, iar slujba este plătită cu un salariu mic. Partea bună este că naveta este scurtă. De asemenea, Steve și mama lui se consideră norocoși că sunt proprietari ai casei în care locuiesc. Taxele imobiliare din orașul lor depășesc cu mult suma de 5 000 de dolari pe an. Totuși, a locui în propria casă este mai bine decât să închiriezi un apartament. Un alt noroc este că, în calitate de veteran, Steve beneficiază de asigurare medicală gratuită prin intermediul Administrației de Sănătate pentru Veterani.

De asemenea, trebuie să recunoaștem că Steve s-a dovedit incapabil să economisească ceva din veniturile sale pentru zile negre. Chiar și când îi merge bine, banii dispar cumva întotdeauna înainte de următoarea zi de salariu.

Steve vrea să aibă o familie și copii. Dar, deși a avut mai multe iubite, nici una dintre relațiile sale nu s-a transformat în relații de lungă durată. Nu știe care este problema, dar acum, când a intrat în al cincilea deceniu de viață, simte că s-ar putea să fie nevoit să se resemneze cu o viață fără copii.

Steve are două pasiuni: mașinile și armele. Prima îl ajută să facă rost de bani, iar a doua este unul dintre motivele pentru care nu are economii. Are o colecție destul de mare de arme și trage în mod regulat cu ele la poligon. Prietenii săi sunt în majoritate veterani și, ca și el, sunt înnebuniți după arme. Cea mai sacră parte a Constituției SUA pentru ei este al doilea amendament: „dreptul poporului de a deține și de a purta arme". Prin intermediul prietenilor săi, Steve a aflat despre gruparea Oath Keepers. În calitate de veteran, a fost binevenit să se alăture și a participat la mai multe demonstrații în favoarea celui de-al doilea amendament, dar, mai nou, s-a îndepărtat de organizație.

Opiniile politice ale lui Steve au fost modelate de experiența personală și de mediul său social. În general, pentru el este clar că țara sa se îndreaptă într-o direcție greșită. Bunicii săi au crescut în timpul Marii Crize și al celui de-al Doilea Război Mondial. Viața a fost grea

* Un neologism folosit în sociologie și economie pentru a desemna persoanele care nu au siguranța locului de muncă, fapt care le afectează bunăstarea materială sau psihologică. (n.tr.)

pentru o vreme, dar apoi s-a îmbunătățit vizibil pe măsură ce țara a intrat în epoca postbelică. Generația următoare, cea a părinților săi din generația baby-boom, a trăit mai bine. America era o țară grozavă, în care calitatea vieții pentru oamenii de rând s-a îmbunătățit vizibil, cu fiecare generație. Dar nu și pentru Steve și prietenii săi. Cumva, epoca prosperității pentru oamenii de rând s-a încheiat și a fost înlocuită de o epocă a precarității. Nu este corect ca situația copiilor să fie mai rea decât a părinților.

Și mai rău, potrivit lui Steve, este că „elitele cosmopolite", care controlează statul american, au declarat război în primul rând oamenilor ca el – bărbați heterosexuali albi, fără studii universitare. Ei sunt „deplorabili", așa cum i-a descris Hillary Clinton într-un celebru discurs din 2016 – „rasiști, sexiști, homofobi, xenofobi, islamofobi". Mai ales când se află între slujbe, Steve se simte ca unul dintre cei mai puțin puternici oameni din America. El și amicii săi cred că elitele abia așteaptă să scape de ei. Experții și politicienii liberali numără anii până când oamenii ca Steve vor fi în sfârșit depășiți numeric de votanții „corecți". După cum a auzit el de la comentatorii de dreapta, elitele lucrează activ pentru a aduce acea zi mai aproape prin încurajarea imigrației.

Deși tatăl său a fost un democrat convins, Steve nu s-a deranjat să voteze înainte de 2016. Nici un politician al sistemului nu l-a atras. Totul s-a schimbat în 2016, odată cu ascensiunea stratosferică a lui Donald Trump, care a obținut neașteptat nominalizarea republicană. Steve nu l-a crezut în totalitate pe Trump, dar cel puțin acesta exprima în cuvinte ceea ce Steve și prietenii săi simțeau. El a promis să asaneze mlaștina și să construiască un zid. Acest mesaj a rezonat, chiar dacă Steve era sceptic că lui Trump i se va permite să facă ceva din toate acestea. Dar nu a contat. Steve a salutat candidatura lui Trump ca pe un berbec împotriva porților păzite de elitele de la Washington. A fost o încântare să privească cum elitele se contorsionau sub asaltul lui Trump.

Steve nu este un revoluționar. El nu vrea să distrugă statul și să remodeleze societatea. În schimb, vrea ca lucrurile să fie din nou așa cum erau pe vremea părinților și bunicilor. Așa înțelege el sloganul lui Trump, „Make America Great Again" („Să facem America măreață din nou").

Oricât i-ar detesta pe politicienii sistemului, Steve disprețuiește mai mult presa mainstream. Singura emisiune pe care o urmărește la

televizor este *Tucker Carlson Tonight* de la Fox News. Dar principalele lui surse de informații și idei sunt bloggerii și youtuberii, veterani ca el. El râde când presa corporatistă numește sursele sale de știri „fake news" – în opinia sa, canale precum CNN sunt cele care vând știri false. Un subiect special de știri false, potrivit lui Steve, este epidemia actuală de atacuri armate. Cele mai multe dintre ele sunt puse la cale de susținători ai controlului armelor de foc cu scopul de a influența opinia publică împotriva celui de-al doilea amendament. Acesta este un lucru pe care Steve îl consideră foarte important; limita va fi depășită când statul va veni să îi ia armele. El este dispus să folosească armele pentru a-și apăra dreptul de a purta arme. Așa cum îi place să-i repete prietenului său Brad, „Dacă ne tratează așa când suntem înarmați, ce ne vor face după ce ne vor lua armele?"

Kathryn

La un an sau doi după ce Donald Trump a uimit lumea prin faptul că a fost ales, când elitele noastre politice încă încercau să proceseze această întorsătură șocantă a evenimentelor, am avut o conversație interesantă cu unul dintre membrii lor. Kathryn, ea însăși o milionară din rândul celor 1% oameni foarte bogați, locuiește în Washington, DC, și are relații extinse atât printre filantropi bogați, cât și printre politicieni consacrați și aspiranți. Ea acționează adesea ca intermediar între cele două grupuri. Auzise undeva că, în urmă cu mulți ani, publicasem o prognoză care anticipa instabilitatea ce urma să apară în SUA și dorea să știe pe ce se baza această prognoză. Mai exact, căuta informații despre motivul pentru care atât de mulți oameni l-au votat pe Trump în 2016.

Am început să îi expun discursul meu obișnuit despre factorii de instabilitate socială și politică, dar nu am reușit să trec dincolo de primul, sărăcirea maselor. „Care sărăcire?", a replicat Kathryn. „Viața nu a fost niciodată mai bună decât astăzi!" Apoi m-a sfătuit să citesc *Enlightenment Now* (*Iluminismul azi*), o carte abia apărută pe atunci, scrisă de Steven Pinker. De asemenea, mi-a sugerat să arunc o privire la graficele de pe site-ul lui Max Roser, Our World in Data (Lumea noastră în date). Canalizând ambele seturi de informații, ea m-a îndemnat să îmi reconsider opinia: „Urmează datele. Viața, sănătatea, prosperitatea, siguranța, pacea, cunoașterea și fericirea sunt în creștere".[2] Sărăcia globală este în scădere, mortalitatea infantilă este în scădere, violența este în scădere. Toată lumea, chiar și în cea mai săracă

țară africană, are un smartphone, care conține un nivel de tehnologie miraculos în comparație cu ceea ce aveau generațiile anterioare.

Kathryn are dreptate într-o oarecare măsură. Potrivit lui Max Roser[3], dacă în 1820 mai mult de trei sferturi dintre oamenii din lume trăiau în sărăcie extremă, astăzi doar o zecime sunt în această situație. Deceniu după deceniu, în ultimele două secole, sărăcia la nivel mondial a scăzut, ritmul de scădere fiind impresionant după 1970.

Dar pe Steve nu-l interesează ce s-a întâmplat cu sărăcia globală din 1820, sau chiar din 1970. Cea mai mare parte a declinului sărăciei din 1970 încoace s-a datorat, în orice caz, creșterii economice masive a Chinei. Ce relevanță ar putea avea acest lucru pentru el? De ce contează că este mai bogat decât majoritatea oamenilor din Africa subsahariană? El nu se compară cu un fermier care cultivă sorg în Ciad, ci cu tatăl său. Știe foarte bine că generația lui o duce mult mai rău din punct de vedere economic decât generația tatălui său.

Când Kathryn spune că viața nu a fost niciodată mai bună, nu se bazează doar pe ce se întâmplă la nivel global – există și un unghi de vedere personal. Ea și oamenii cu care vorbește (predominant alte persoane din categoria 1%, plus câțiva din categoria 10%) s-au descurcat fabulos de bine în ultimele câteva decenii. Propria ei experiență este în concordanță cu statisticile optimiste citate de Pinker și de Roser. Dar aceasta nu este experiența personală a lui Steve și a celor din mediul său social. Nu-i de mirare că aceste două grupuri nu sunt de acord cu privire la direcția în care se îndreaptă America.

În opinia lui Kathryn, Steve este în mare parte vinovat pentru problemele cu care se confruntă. În economia actuală, bazată pe cunoaștere, o diplomă de liceu nu este suficientă – pentru a prospera, are nevoie de o educație universitară. De asemenea, trebuie să fie disciplinat financiar. În loc să-și cheltuiască banii în plus pe arme și muniție, ar trebui să-i pună într-un cont individual de pensie.

Așadar, cine are dreptate? Cât de tipică este experiența lui Steve și este oare justificat ca el să creadă că America se îndreaptă într-o direcție greșită? La astfel de întrebări se poate răspunde doar cu ajutorul statisticilor.

Examinare a cifrelor

Kathryn recunoaște că inegalitatea în creștere este o problemă. Totuși, în opinia ei, deși inegalitatea tot mai accentuată este reală, aceasta este oarecum exagerată ca problemă care necesită acțiuni urgente.

Deși standardele de viață ale persoanelor mai sărace nu se îmbunătățesc suficient de repede, acestea se îmbunătățesc totuși. Sistemul economic bazat pe capitalism și pe piețele libere dă rezultate. Cea mai bună soluție pentru inegalitate este, pur și simplu, o creștere economică sporită.[4]

Se îmbunătățesc standardele de viață ale populației din SUA? Modalitatea obișnuită de a răspunde la această întrebare este să analizăm ce s-a întâmplat cu veniturile gospodăriilor. Întrucât scopul nostru este să înțelegem de ce a câștigat Trump în 2016, să analizăm cum s-au schimbat veniturile în perioada de patruzeci de ani care a precedat această dată. Anul 1976 este un bun punct de plecare pentru această comparație, deoarece a fost un an în care tânărul tată al lui Steve avea deja un loc de muncă stabil. El și soția sa se mutaseră în noua lor casă și așteptau venirea pe lume a primului lor copil – sora lui Steve. Viața era bună și devenea din ce în ce mai bună.

Potrivit Biroului de Recensământ al SUA[5], venitul mediu real al unei gospodării americane (exprimat în dolari din 2020, ajustați la inflație) a crescut de la 61 896 de dolari în 1976 la 89 683 de dolari în 2016. Aceasta este o creștere de 45%, ceea ce pare destul de bine. Cu toate acestea, venitul mediu nu este cea mai bună cifră la care să ne uităm, deoarece media este calculată atât pentru o familie săracă, în care un singur susținător al familiei care câștigă aproape de salariul minim aduce acasă 20 000 de dolari, cât și pentru o familie bogată, în care un director executiv al unei mari companii câștigă, în medie, 16,6 milioane de dolari.[6] Ceea ce vrem să știm este ce s-a întâmplat cu familiile de rând, nu cu extremele acestei distribuiri. În acest scop trebuie să ne uităm la venitul median: nivelul care împarte distribuirea veniturilor exact la jumătate. Biroul de Recensământ al SUA oferă date utile privind venitul median. Între 1976 și 2016, acesta a crescut de la 52 621 de dolari (în dolari din 2020) la 63 683 de dolari, deci o schimbare de 21%. Nu la fel de bine ca 45%, dar o creștere decentă, nu-i așa?

Dar să comparăm aceste statistici privind venitul familiei cu ce s-a întâmplat cu salariile. În definitiv, deși venitul combinat al lui Steve și al mamei sale în 2016 a fost mai mare decât cel obținut de tatăl său în 1976, acest lucru s-a datorat faptului că ambii membri ai gospodăriei muncesc. Mama lui Steve lucrează la Walmart nu pentru că îi place experiența, ci pur și simplu pentru că familia lor nu ar putea plăti facturile fără veniturile ei. Creșterea venitului gospodăriei nu a fost însoțită de o creștere a calității vieții ei, ci pur și simplu le-a permis să nu rămână în urmă.

Când ne uităm la salarii, presupusa îmbunătățire a condițiilor economice se diluează mai mult. Salariul mediu real între 1976 și 2016 a crescut de la 17,11 dolari la 18,90 dolari pe oră – deci cu 10%.[7] Când împărțim cifrele în funcție de rasă, vedem că îmbunătățirea pentru lucrătorii de culoare a fost ceva mai bună – 12%, dar pentru că ei au pornit de la un nivel inferior în 1976, salariul lor mediu în 2016 a fost de numai 16,06 dolari. Îmbunătățirea pentru lucrătorii hispanici, în schimb, a fost de numai 6%. La capătul inferior al distribuirii salariilor, observăm, de asemenea, că salariile din prima decilă (cei 10% din lucrătorii cel mai prost plătiți) au crescut, de asemenea, cu doar 6%.

Pe măsură ce ne adâncim în cifre, imaginea roz a modului în care creșterea economică ar fi trebuit să fie benefică pentru majoritatea populației SUA devine tot mai puțin roz. Zece procente pe parcursul a patruzeci de ani nu este chiar atât de impresionant. Și nu uitați că această schimbare generală nu a fost deloc continuă. În anii 1990, de exemplu, muncitorii obișnuiți pierdeau teren – de fapt, câștigau mai puțin decât în anii 1970.

Urmărirea modului în care salariile reale s-au schimbat în diferite părți ale distribuirii salariilor reprezintă o abordare utilă, dar nu este singura și poate nici cea mai bună. Nu există rupturi bruște între diferitele decile – distribuirea este constantă. O abordare alternativă este de a analiza modul în care au evoluat salariile pentru diferite clase de lucrători. Recent, sociologii au început să acorde atenție modului în care nivelul de educație afectează bunăstarea economică.[8]

Statisticienii îi împart pe americani în cinci clase care reflectă nivelul de educație: mai puțin de liceu (9% din populație în 2016), liceu (26% în 2016), câțiva ani de facultate (29% în 2016), diplomă de licență (23% în 2016) și diplomă de master (13% în 2016).[9] Marea ruptură, în ceea ce privește prosperitatea economică, se produce între primele trei clase (mai puțin educate), care au pierdut teren, și ultimele două (mai educate), care au avansat. Salariul mediu real al lucrătorilor cu diplomă de licență a crescut de la 27,83 dolari la 34,27 dolari pe oră. (Ca și până acum, compar 1976 cu 2016, folosind dolari ajustați la inflație.) Americanii cu diplome avansate s-au descurcat mai bine, trecând de la 33,18 la 43,92 dolari. Dar lucrătorii care absolviseră doar liceul s-au confruntat cu o scădere a salariilor de la 19,25 la 18,57 dolari. Pentru lucrătorii care nu au terminat liceul, salariile s-au redus de la 15,50 la 13,66 dolari. Analizând diferitele categorii demografice, observăm unele variații în jurul acestui model general: bărbații

au dus-o mai rău decât femeile, iar persoanele de culoare au dus-o mai rău decât persoanele albe sau hispanice.[10] Dar pentru toate categoriile decalajul dintre cei mai puțin și cei mai bine educați s-a adâncit de-a lungul timpului.

Concluzia surprinzătoare a acestor date este că americanii care nu au o diplomă de licență – și care reprezintă 64% din populația totală a țării – au pierdut teren în termeni absoluți; salariile lor reale au scăzut în cei patruzeci de ani de dinainte de 2016. Dar nu am terminat încă. Până acum, ne-am concentrat în întregime asupra salariilor ajustate la inflație, sau „salariile reale". Dar ce anume le face reale? Ajustarea salariilor în funcție de inflație nu este chiar atât de corectă pe cât pare. În ultimele decenii, unele bunuri s-au ieftinit: televizoarele, de exemplu, și multe jucării. Costul altor lucruri, cum ar fi mașinile noi, nu s-a schimbat prea mult în dolari actuali, ceea ce înseamnă că mașinile noi s-au ieftinit în dolari ajustați în funcție de inflație. Dar costul altor articole și produse a crescut mult mai repede decât rata oficială a inflației. Pentru a estima această rată, economiștii guvernamentali trebuie să definească un coș de bunuri de consum, apoi să calculeze modul în care costul acestuia se modifică de la un an la altul. Există mai multe probleme cu această abordare. În primul rând, coșurile lui Steve și Kathryn sunt complet diferite. Altfel spus, fiecare dintre ei experimentează o rată diferită a inflației. În al doilea rând, coșul cu produse de consum se schimbă dramatic în timp. De exemplu, oamenii nu aveau smartphone-uri în 1976, iar acum toată lumea le folosește. Cum luăm în considerare acest lucru?

Procesul prin care economiștii guvernamentali construiesc și ajustează coșul de bunuri de consum este oarecum opac și, după cum susțin unii critici, vulnerabil la manipulare. La urma urmei, când agențiile guvernamentale raportează creștere economică, există un stimulent puternic pentru a subestima rata inflației, deoarece acest lucru face ca guvernul să arate mai bine. PIB-ul este calculat ca sumă a tuturor bunurilor și serviciilor produse în Statele Unite. Acesta este apoi împărțit la populația SUA, ceea ce ne dă PIB-ul pe cap de locuitor. În cele din urmă, acesta este ajustat în funcție de costul coșului de cumpărături, obținându-se astfel PIB-ul real pe cap de locuitor. Subestimarea inflației umflă PIB-ul real pe cap de locuitor, îmbunătățind imaginea guvernului. Mai mulți critici au venit cu propriile abordări pentru estimarea inflației, deși economiștii tradiționali le resping de obicei ca false. Indiferent cine are dreptate, ideea principală este că ajustarea

salariilor în funcție de inflație nu este o activitate simplă și poate introduce erori mari în statisticile pe care le folosim. Diferite agenții guvernamentale utilizează indici de preț diferiți: indicele prețurilor de consum (IPC), respectiv indicele prețurilor cheltuielilor de consum personal (PCE). Diferența medie dintre acestea este de 0,5%.[11] Acest lucru poate părea puțin, dar rețineți că o variație de 10% (cât a crescut salariul mediu real) în decurs de 40 de ani se traduce printr-o variație de 0,25% pe an sau jumătate din diferența dintre indicii CPI și PCE.

Cu toate acestea, este clar că dolarul câștigat în 2016 este diferit de dolarul câștigat în 1976 și trebuie să ajustăm cumva această schimbare. Modalitatea obișnuită de a face acest lucru este de a utiliza statistici guvernamentale. După cum am văzut, conform acestui calcul, salariul mediu real a crescut cu 10% în patruzeci de ani, sau cu 0,25% pe an. Chiar și acest lucru pare destul de anemic. O altă abordare este de a dezagrega coșul și de a analiza separat diferite tipuri de bunuri și servicii. De exemplu, care sunt cele mai importante articole mari care definesc calitatea vieții pentru clasa de mijloc americană? Unul dintre ele este în mod clar învățământul superior. Un alt element este deținerea unei case. Un altul este menținerea sănătății. În mod ciudat, costul tuturor acestor trei cheltuieli majore a crescut mult mai repede decât inflația oficială.

Pentru a înțelege cât mai bine acest mesaj, să uităm de dolarii reali (care se pare că nu sunt chiar reali) și să facem un calcul folosind doar dolarii nominali, sărind astfel peste etapa de ajustare la inflație. În 1976, costul mediu al studiilor la o universitate publică era de 617 dolari pe an. Acest lucru pare aproape ireal. Un muncitor care câștiga salariul mediu în 1976 trebuia să lucreze 150 de ore pentru a studia un an la facultate. În 2016, costul mediu anual al taxelor de școlarizare la universitățile publice a fost de 8 804 dolari. Un lucrător cu salariu mediu trebuia să muncească 500 de ore pentru a-l plăti – adică de peste trei ori mai mult. Provocarea de a-și permite o casă medie spune o poveste similară: un lucrător de rând trebuie să muncească cu 40% mai mult pentru a o dobândi în 2016, comparativ cu 1976. Acea creștere de 10% a salariului mediu real începe să pară chiar mai mică decât înainte.

Mai rău, dacă facem același calcul, dar în loc de salariul median folosim salariul mediu al unui absolvent de liceu – de reținut: acesta a scăzut în termeni absoluți între 1976 și 2016 – numărul de ore lucrate pentru a plăti facultatea devine de aproape patru ori mai mare (mai exact de 3,85 mai mare). În 2016, părinții din „clasa muncitoare"

(oameni mai puțin educați) au fost nevoiți să muncească de patru ori mai mult pentru a plăti facultatea copiilor comparativ cu 1976. Acest lucru înseamnă că abilitatea de a trece de la clasa mai puțin educată la clasa mai educată s-a erodat dramatic în doar câteva decenii.

Bunăstare biologică

Până acum, în această investigație privind schimbările de la nivelul clasei muncitoare americane, am analizat doar dimensiunile economice ale bunăstării. Dar bunăstarea și opusul ei, sărăcirea, au și alte dimensiuni: biologică și socială. Prima dintre acestea, care are legătură în linii mari cu sănătatea, constituie în multe privințe un indicator mai bun și mai onest al calității vieții. Ce putem spune despre sănătate?

Unul dintre cei mai sensibili indicatori ai bunăstării biologice îl reprezintă înălțimea medie a unei populații.[12] Statura fizică este modelată de echilibrul dintre aportul nutrițional și solicitarea organismului de către mediu în primii douăzeci de ani de viață. Cel mai important aspect al nutriției este aportul energetic, dar calitatea alimentației (disponibilitatea legumelor proaspete, de exemplu) influențează, de asemenea, înălțimea. Printre presiunile mediului care împiedică creșterea se numără prevalența ridicată a bolilor, deoarece lupta împotriva infecțiilor costă energie, și munca grea, dacă este efectuată de copii și adolescenți. Mulți factori care determină statura sunt astfel afectați de statutul economic al familiei. Un venit mai mare se traduce printr-o cantitate și o calitate mai mare a hranei. Prosperitatea poate asigura, de asemenea, servicii medicale mai bune și îi scutește pe copii de necesitatea de a lucra în fabrici. Vacanțele pe plajă permit organismelor în creștere să își refacă stocurile de vitamina D. Astfel, înălțimea medie a unei populații oferă o corecție extrem de utilă pentru măsurile pur economice, cum ar fi salariul real. Este posibil să obținem estimări fiabile ale înălțimii din oasele umane, ceea ce ne permite să urmărim bunăstarea indivizilor la populațiile preistorice.

În secolul al XVIII-lea, America avea cei mai înalți oameni din lume.[13] Înălțimea medie a americanilor născuți în SUA a continuat să crească până la cohorta născută în 1830. În următorii șaptezeci de ani, aceasta a scăzut cu mai bine de patru centimetri. După un alt punct de cotitură, în 1900, și timp de încă aproximativ șaptezeci de ani, tendința a fost din nou pozitivă. În această perioadă, înălțimea medie a crescut în mod uimitor cu nu mai puțin de nouă centimetri. Apoi s-a întâmplat ceva. Începând cu persoanele născute în anii 1960,

creșterea în înălțime s-a oprit. Această schimbare de tendință a afectat doar SUA. În alte democrații cu venituri ridicate, statura medie a continuat să crească, iar astăzi cei mai înalți oameni de pe Pământ trăiesc în țări precum Olanda, Suedia și Germania. Dar nu și în Statele Unite. Ce se întâmplă?

Înălțimea de adult este atinsă când adolescenții cu vârste cuprinse între cincisprezece și douăzeci de ani trec prin pusee de creștere. Odată ce ajungem la vârsta de douăzeci de ani, ne oprim din creștere (și, în cele din urmă, începem să ne micșorăm, deși foarte încet). Astfel, înălțimea copiilor născuți în 1960 a fost parțial stabilită de condițiile de mediu pe care le-au experimentat între 1975 și 1980. Iar aceste condiții au fost determinate în mare măsură de salariile generației părinților. Prin urmare, când salariile reale ale americanilor tipici au stagnat, la sfârșitul anilor 1970, la fel s-a întâmplat și cu înălțimea medie a copiilor lor.[14]

Un alt indicator extrem de util al bunăstării biologice este speranța de viață. Aceasta este mai greu de estimat pentru populațiile din trecutul îndepărtat. Totuși, datorită cercetărilor efectuate de laureatul Premiului Nobel, Robert Fogel, și de alți istorici economici, avem norocul de a dispune de date pentru întreaga istorie a Statelor Unite, începând cu 1776.[15] Pe parcursul acestor două secole, schimbările în speranța de viață au reflectat îndeaproape dinamica datelor privind statura.[16] Faptul nu este surprinzător deoarece, la nivel individual, există o corelație pozitivă puternică între speranța de viață și statură, cu excepția înălțimilor extreme. Cu alte cuvinte, aceste două măsuri oferă viziuni complementare asupra bunăstării biologice. Când ambele scad, se întărește argumentul că este ceva în neregulă cu populația.

Astăzi dispunem de date foarte detaliate care le permit sociologilor să reconstruiască tendințele speranței de viață sau, alternativ, ratele de mortalitate pentru diferite straturi de populație din cadrul societății. De exemplu, când o persoană moare în Statele Unite, se eliberează un certificat de deces, care furnizează tot felul de date despre persoana decedată, inclusiv nivelul de educație. Distinșii economiști Anne Case și Angus Deaton au folosit recent astfel de statistici pentru a descoperi o tendință extrem de îngrijorătoare în această măsură a bunăstării. Ei au constatat că speranța de viață la naștere pentru americanii albi a scăzut cu o zecime de an între 2013 și 2014. În următorii trei ani, speranța de viață a scăzut pentru întreaga populație a SUA.

Mortalitatea la toate vârstele a crescut, dar cea mai rapidă creștere a fost înregistrată în cazul americanilor albi de vârstă mijlocie. „Orice scădere a speranței de viață este extrem de neobișnuită. Cu un declin de trei ani, ne aflăm pe un teritoriu necunoscut; speranța de viață a americanilor nu a scăzut niciodată trei ani la rând de când a fost finalizată înregistrarea datelor la nivelul tuturor statelor din America, în 1933", scriu Case și Deaton.[17] Declinul speranței de viață a americanilor a început cu câțiva ani înainte de pandemia COVID-19, dar pandemia a constituit încă o lovitură majoră. În 2020, speranța de viață la naștere pierduse deja 1,6 ani, comparativ cu 2014.[18]

Povestea pe care o relatează cartea lui Case și Deaton este în principal cea a americanilor albi din clasa muncitoare. Americanii albi non-hispanici reprezintă 62% din populația aptă de muncă, iar urmărirea bunăstării lor este foarte importantă pentru a înțelege încotro se îndreaptă SUA ca țară. Dar ar fi o greșeală să limităm implicațiile cercetării lui Case și Deaton doar la „bărbații albi și furioși", așa cum se procedează uneori în presă. Forțele economice și sociale care au dăunat forței de muncă i-au afectat pe toți americanii din clasa muncitoare, indiferent de sex, rasă sau etnie. Însă momentul în care viețile lor au fost afectate de aceste forțe poate fi net diferit.

Actualul val de globalizare, care a început în jurul anului 1980, i-a afectat mai ales pe americanii de culoare, în special pe cei care trăiesc în centre urbane. Americanii de culoare mai bine educați au plecat în cartiere mai sigure și în suburbii. În centrul urban, rata căsătoriilor a scăzut, rata criminalității și mortalitatea cauzată de violență a crescut, iar epidemia dublă de cocaină/crack și SIDA a avut un efect disproporționat asupra americanilor de culoare. Ce s-a întâmplat cu africano-americanii din clasa muncitoare în anii 1980 ar putea servi, astfel, ca o avanpremieră a unor evoluții similare care i-au afectat pe americanii albi trei decenii mai târziu. Ratele de mortalitate ale negrilor au fost întotdeauna mai mari decât cele ale americanilor albi, iar la începutul anilor 1990 au fost de peste două ori mai mari. Totuși, după 2000, în timp ce rata de mortalitate a albilor a crescut, cea a negrilor a scăzut rapid, reducând diferența dintre ele la 20%. Din păcate, îmbunătățirea speranței de viață a negrilor a încetat prin anul 2013. Un factor major în această inversare de tendință a fost creșterea numărului de „decese din disperare" în rândul americanilor de culoare mai puțin educați după 2013.[19]

Decese din disperare

În acest capitol, am văzut că soarta economică a „clasei acreditate" (americanii care deţin o diplomă de licenţă sau o diplomă avansată) şi a „clasei muncitoare" (americanii mai puţin educaţi) a fost divergentă în termeni absoluţi în ultimele patru decenii. Salariile celor mai educaţi au crescut, iar cele ale celor mai puţin educaţi s-au micşorat. Ce s-a întâmplat cu alte dimensiuni ale bunăstării? Datorită cercetărilor masive efectuate de Case şi Deaton, cunoaştem răspunsul, iar acesta nu este satisfăcător. Ratele de deces pentru persoanele cu studii superioare şi-au continuat declinul secular. Pentru clasa muncitoare însă, ratele de deces au crescut, iar speranţa de viaţă a scăzut.

Primul grup de populaţie în rândul căruia Case şi Deaton au documentat creşterea ratelor de mortalitate a fost cel al bărbaţilor albi din clasa muncitoare cu vârste cuprinse între patruzeci şi cinci şi cincizeci şi cinci de ani. Inversarea tendinţei pentru acest grup a avut loc la sfârşitul anilor 1990.[20] Creşterea ratelor de mortalitate a fost determinată de o combinaţie de cauze, pe care Case şi Deaton le numesc, în ansamblu, „decese din disperare". Acestea sunt cauzate de sinucidere, alcoolism şi abuz de droguri – toate fiind modalităţi de a scăpa de durerea fizică şi psihologică. Sinuciderea este cea mai rapidă cale de ieşire, dar decesele cauzate de supradoze de droguri şi de ciroză alcoolică sunt la fel de autoprovocate, deşi deznodământul se produce într-un timp mai îndelungat. Izbitor a fost mai cu seamă faptul că, în timp ce decesele cauzate de disperare au crescut de patru ori în cazul bărbaţilor mai puţin educaţi, ele au cunoscut o creştere infimă în cazul bărbaţilor mai educaţi.[21]

Cu toate acestea, decesele cauzate de disperare nu afectează doar bărbaţii. Case şi Deaton scriu:

> Prima acoperire mediatică a activităţii noastre a adus adesea titluri despre moartea unor bărbaţi albi „furioşi", ceea ce credem că provenea din incapacitatea jurnaliştilor respectivi de a-şi imagina că şi femeile se pot sinucide în aceste moduri. La scară istorică, ele nu au făcut-o. Dar acest lucru s-a schimbat acum. Femeile sunt mai puţin predispuse să se sinucidă – acest lucru pare să fie adevărat peste tot în lume unde avem date, chiar şi în China, care era o excepţie – şi sunt mai puţin predispuse să moară din cauza cirozei hepatice pe fond etilic sau a supradozelor de droguri. Cu toate acestea, graficul arată că epidemia afectează astăzi bărbaţii şi femeile în număr aproape egal.

> Acest lucru este valabil pentru fiecare componentă – sinucidere, supradoză de droguri și ciroze hepatice pe fond etilic – luată separat (...). Acest flagel nu a făcut discriminare în funcție de sex.

La începutul anilor 1990, atât femeile albe mai puțin educate, cât și cele mai educate prezentau un risc scăzut de a muri din cauza abuzului de alcool, sinuciderii sau supradozelor de droguri. Din acel moment, însă, traiectoriile specifice educației au deviat în cazul femeilor, la fel ca în cazul bărbaților.

Apoi, în 2005, decesele din cauza disperării au început să crească înainte de vârsta mijlocie. Ratele de deces ale americanilor în vârstă de 30 și 40 de ani au crescut mai rapid decât ratele de deces ale părinților lor, deși de obicei observăm contrariul din cauza efectelor îmbătrânirii. A apărut o situație paradoxală în care o generație mai în vârstă a avut o rată de mortalitate mai scăzută decât o generație mai tânără. După cum scriu Case și Deaton, „părinții nu ar trebui să fie nevoiți să își privească copiii adulți murind. Este o inversare a ordinii normale a lucrurilor; copiii ar trebui să-și îngroape părinții, și nu invers".

În 2010, când am ținut conferințe despre previziunile mele privitoare la „turbulenții ani douăzeci" care aveau să vină, am pus accent pe scăderea salariilor relative, diminuarea înălțimii (în special la segmentele defavorizate ale populației) și înrăutățirea dimensiunilor sociale ale bunăstării (mai multe despre acest lucru pe paginile următoare). Dar speranța de viață a americanilor a continuat să crească, chiar dacă a rămas în urma îmbunătățirilor observate în alte democrații bogate. La vremea respectivă, am explicat acest lucru spunând: „Trăim într-o lume post-malthusiană în care cu greu ne-am putea aștepta ca sărăcirea maselor să ducă la o scădere absolută a speranței de viață". De fapt, mă înșelam. Când am pus prima oară mâna pe lucrarea lui Case și Deaton în 2015, am fost cu adevărat șocat.

Inversarea tendinței din epoca Reagan

Cum putem înțelege acest lucru? Tendințele economice, cum ar fi creșterea inegalității sociale, joacă un rol important, dar ar fi rudimentar să trasăm o săgeată cauzală directă între inegalitate și sărăcirea maselor. Iată cum reconstruiesc eu constelația de cauze care au dus la scăderea speranței de viață în SUA – și, în general, la declinul bunăstării în această țară. Explicația mea este în concordanță cu cea

a lui Case și Deaton, precum și cu cea a unor economiști precum John Komlos.[22] Dar eu mă raportez mai mult la trecut și o plasez în cadrul general al cliodinamicii.[23]

Ca orice altă societate complexă, Statele Unite ale Americii au trecut prin faze alternative de integrare și dezintegrare. Prima fază de dezintegrare a început în jurul anului 1830 și s-a încheiat în jurul anului 1930.[24] În cadrul acestei perioade au existat două vârfuri de violență colectivă, separate de aproximativ cincizeci de ani: Războiul Civil (și urmările sale violente) și vârful de instabilitate din jurul anului 1920. La sfârșitul primei epoci de discordie din SUA, elitele de la guvernare, speriate de nivelurile de violență politică pe care aceasta le-a generat, au reușit să se adune și să convină asupra unui set de reforme menite să pună capăt primei epoci de discordie. Aceste reforme au fost inițiate în timpul epocii progresiste, începând din jurul anului 1900, și au fost finalizate în cursul politicii New Deal din anii 1930. Unul dintre cele mai importante rezultate a fost un contract social nescris între companii, lucrători și stat, care acorda muncitorilor dreptul de a se organiza și de a negocia colectiv, asigurând astfel o participare mai mare a acestora la împărțirea câștigurilor rezultate din creșterea economică. Acest acord nu s-a limitat la economie. El a consacrat ideea de cooperare socială între diferitele părți ale societății (în termeni cliodinamici, oamenii de rând, elitele și statul). Deși inițial a existat o rezistență acerbă față de contract din partea anumitor segmente ale elitelor[25], succesul Americii în gestionarea consecințelor Marii Crize și apoi a celui de-al Doilea Război Mondial i-a convins pe toți, cu excepția unei aripi relativ reduse, că acest contract a însemnat un lucru bun.

Nu trebuie să uităm că albii din clasa muncitoare au fost cei care au intrat în acest pact; americanii de culoare au fost lăsați pe dinafară. (Voi reveni asupra acestui punct important în Capitolul 6.) Și, în mod ironic, capătul opus al spectrului de bogăție – americanii superbogați – s-au aflat și ei printre perdanți, deoarece acordul tripartit a oprit și chiar a inversat pompa de bogăție. Aproape jumătate dintre milionarii care au prosperat în anii 1920 au fost nimiciți de Marea Criză și de evoluțiile din deceniile următoare, când salariile muncitorilor au crescut mai repede decât PIB-ul pe cap de locuitor. Valoarea averii de top din SUA a pierdut teren între 1929 și 1982, atât în termeni reali, cât și dacă o măsurăm ca multiplu al salariului mediu al muncitorilor.[26] Marele câștigător a fost clasa de mijloc.

Dar acest lucru nu a durat. În anii 1970, o nouă generație de elite a început să înlocuiască „marea generație civică".[27] Noile elite, care nu cunoscuseră turbulențele epocii precedente a discordiei, au uitat lecțiile acesteia și au început să demonteze treptat pilonii pe care se baza epoca de prosperitate postbelică. Ideile economiei neoclasice, susținute anterior de economiști marginali, deveniseră acum principalul curent de opinie.[28] Cele două mandate ale lui Ronald Reagan din anii 1980 au constituit punctul de cotitură în care s-a renunțat la ideea de cooperare între muncitori și companii. În schimb, am intrat în epoca „lăcomia este bună".

În același timp, salariile muncitorilor au fost supuse la presiuni din partea unor forțe diverse care au schimbat echilibrul dintre cererea și oferta de forță de muncă. Oferta de forță de muncă a fost umflată de generația numeroasă a baby-boomerilor care căutau locuri de muncă, de participarea crescută a femeilor la forța de muncă și de o imigrație mult crescută. Cererea de forță de muncă s-a redus pe măsură ce companiile își relocau producția în străinătate ca răspuns la globalizare și, mai recent, la creșterea automatizării și robotizării producției. Ca urmare, oferta excedentară de forță de muncă în raport cu cererea de forță de muncă a exercitat o presiune descendentă asupra salariilor muncitorilor. Întrucât instituțiile care îi protejează pe muncitori deveneau tot mai slabe, salariile nu au putut rezista acestei presiuni care le ducea în jos. Salariile reale au scăzut, în special în cazul lucrătorilor mai puțin educați, ale căror aptitudini erau mai puțin solicitate în noua economie și care s-au confruntat cu o concurență mai puternică din partea imigranților, a automatizării și a relocării decât muncitorii cu studii superioare.[29]

Deși echilibrul dintre cererea și oferta forței de muncă a avut în mod clar un efect puternic, factorii pur economici nu sunt suficienți pentru a explica de ce salariile relative ale lucrătorilor tipici au fost în scădere începând cu anii 1970. O analiză statistică a datelor privind salariile arată că un factor suplimentar și esențial l-a reprezentat schimbarea atitudinilor culturale și politice cu privire la ceea ce reprezintă nivelul adecvat de remunerare a muncii nonelitiste. Un bun indicator pentru acest factor „extraeconomic" este salariul minim real.[30] De la epoca New Deal până la epoca Marii Societăți, aceste forțe care nu țin de piață au împins salariul minim în sus mai rapid decât inflația. Totuși, în anii 1970, s-a impus o tendință opusă, permițând ca salariul minim real să scadă ca urmare a inflației. Dar important aici nu

este efectul direct al salariului minim asupra salariilor generale, probabil redus, deoarece afectează o mică parte a forței de muncă americane. În plus, multe state își stabilesc salariile minime peste nivelul federal. Valoarea primară a acestei variabile joacă rolul de indicator indirect al complexului de forțe din afara pieței, care include și atitudinile elitelor față de negocierile colective.[31]

Lucrări recente ale unor economiști oferă dovezi solide privind importanța forțelor din afara pieței în explicarea scăderii salariilor americanilor. O analiză din 2020, realizată de Anna Stansbury și Lawrence H. Summers, a prezentat o serie de dovezi care arată că scăderea puterii lucrătorilor este un factor mai important decât creșterea puterii companiilor pe piața produselor („monopol"), a puterii companiilor pe piețele forței de muncă („monopson") sau decât evoluțiile tehnologice.[32] Un articol scris în 2021 de Lawrence Mishel și Josh Bivens oferă dovezi suplimentare care arată că reducerea salariilor între 1979 și 2017 a fost cauzată de schimbarea raportului de forțe, nu de automatizare și schimbările tehnologice. Mishel și Bivens identifică următorii factori care, împreună, explică trei sferturi din divergența dintre productivitate și creșterea remunerației medii pe oră:

1. Macroeconomia austerității, inclusiv facilitarea unui șomaj mai mare decât era necesar pentru a ține inflația sub control și o reacție insuficient de puternică la recesiuni.

2. Globalizarea determinată de corporații și rezultată din opțiunile politice, în mare parte la cererea corporațiilor multinaționale, care au subminat salariile și siguranța locurilor de muncă ale angajaților fără studii universitare, protejând în același timp profiturile și salariile managerilor și profesioniștilor din domeniul afacerilor.

3. Erodarea intenționată a negocierii colective, ca urmare a deciziilor judiciare și a opțiunilor politice care au dus la practici de afaceri antisindicale din ce în ce mai agresive.

4. Standarde de muncă mai slabe, inclusiv un salariu minim în scădere, erodarea protejării orelor lucrate suplimentar, neaplicarea legii în privința cazurilor de „furt de salarii" sau a discriminării pe criterii de sex, rasă și/sau etnie.

5. Noi condiții contractuale impuse de patroni lucrătorilor, prin care aceștia din urmă promiteau să nu se angajeze la o firmă

concurentă după părăsirea locului de muncă și să se supună unui arbitraj privat și individualizat forțat asupra plângerilor.

6. Schimbări în structurile corporative, ca urmare a fisurării (sau a externalizării), a dereglementării industriei, a privatizării, a dominației cumpărătorilor care afectează întregi lanțuri de aprovizionare și a creșterii concentrării angajatorilor.[33]

În rândul economiștilor de centru-stânga se manifestă un consens tot mai puternic, conform căruia puterea inegală ar fi jucat un rol mai important decât schimbările tehnologice în suprimarea creșterilor salariale pentru muncitorii care nu fac parte din elită, începând cu anii 1970.[34]

Bunăstare socială și psihologică

Diminuarea condițiilor economice pentru angajații mai puțin educați a fost însoțită de un declin al instituțiilor sociale care le alimentau viața socială și cooperarea. Aceste instituții includ familia, Biserica, sindicatul, școlile publice și asociațiile de părinți și profesori, precum și diverse asociații voluntare de cartier. Importanța tuturor acestor instituții a scăzut, la fel și gradul general de cooperare și de integrare socială.[35] După cum arată Case și Deaton, epidemia de decese din disperare este explicată doar parțial prin declinul condițiilor economice. De asemenea, de o importanță vitală este destrămarea treptată a legăturilor sociale.

Înrăutățirea condițiilor economice și sociale are un efect direct asupra fericirii personale și a reversului acesteia – nefericirea. Psihologii sociali au descoperit că este posibil să se măsoare nivelul de fericire al unei populații pur și simplu întrebându-i sistematic pe oameni cum se simt. În ciuda simplității sale, această abordare produce măsurători fiabile ale „bunăstării subiective", diferite abordări oferind răspunsuri similare (puternic corelate). Mai multe studii recente, inspirate de lucrările lui Case și Deaton, au arătat că nivelul de bunăstare subiectivă al americanilor a scăzut în ultimele două decenii. De exemplu, David Blanchflower și Andrew Oswald au folosit sondajele efectuate lunar de Centrul pentru Controlul și Prevenția Bolilor să măsoare nivelul de „suferință extremă".[36] Ei au constatat că proporția americanilor aflați în suferință extremă aproape s-a dublat – de la 3,6% în 1993 la 6,4% în 2019. Cel mai puternic efect,

în concordanță cu constatările anterioare ale lui Case și Deaton, a fost observat la americanii albi din clasa muncitoare. În acest grup, suferința extremă – disperarea – a crescut de la mai puțin de 5% la peste 11% în aceeași perioadă. Un alt studiu a arătat că un grad tot mai mare de nefericire are un puternic efect predictiv asupra comportamentului politic. Utilizând un set de date diferit (din sondajul zilnic Gallup, agregat pe comitate), George Ward și coautorii studiului au arătat că o bunăstare subiectivă scăzută este un marker puternic al nemulțumirii, puternic corelat cu votul anticapitalist. În special în 2016, acesta a fost cel mai puternic factor predictiv al votului la nivel de comitat în favoarea lui Trump.[37]

După cum observăm, în cadrul acestui calcul, factorii sociali, culturali și psihologici joacă un rol foarte important. Printre influențele noneconomice se numără ideologiile corozive, cum ar fi obiectivismul lui Ayn Rand și noua economie mainstream care exacerbează rolul eficienței economice și al fundamentalismului pieței în detrimentul îmbunătățirii bunăstării pe scară largă. O altă evoluție, cu consecințe oarecum neașteptate, a fost ascensiunea meritocrației. Filosoful Michael Sandel a spus-o cel mai bine:

> Câștigătorii sunt încurajați să considere succesul ca opera lor, o măsură a propriei virtuți, și să îi privească de sus pe cei mai puțin norocoși decât ei. Cei care pierd se pot plânge că sistemul este măsluit, că învingătorii au trișat și au manipulat pentru a ajunge în vârf. Sau pot să nutrească gândul demoralizator că eșecul este din vina lor, că pur și simplu sunt lipsiți de talentul și de dorința de a reuși.[38]

Prin urmare, în 2016, populația americană se împărțise în două clase sociale: cei educați și cei „mizerabili" – cumva ca în *Mizerabilii*. Dar, potrivit lui Marx, acestea nu sunt clase, deoarece nu sunt definite de relațiile lor cu mijloacele de producție. Și nici una dintre ele nu este un actor coerent în arena politică. În special „mizerabilii" mai puțin educați sunt profund divizați în funcție de rasă. (Vom vorbi despre diviziunile din cadrul clasei educate în capitolul următor.) În schimb, cele două grupuri se disting net printr-o întreagă serie de caracteristici: psihologice (niveluri mai mari față de niveluri mai mici de „suferință extremă"), sociale (rate de căsătorie mai mici față de rate mai mari), politice (tendința de a vota cu republicanii sau cu democrații), economice (perspective economice în scădere față de perspective economice în creștere) și, poate cel mai tragic, biologice (speranță de

viață în scădere față de speranță de viață în creștere). Decalajul dintre clase a devenit mai greu de depășit din cauza creșterii galopante a costurilor studiilor universitare.

Deși nici una dintre clase nu este coerentă intern, fiecare tinde să o perceapă pe cealaltă ca fiind mai monolitică decât în realitate. În plus, fiecare tinde să dea vina pe cealaltă pentru că America a luat-o pe o cale greșită.

Din nou, despre pompa de bogăție

În Capitolul 1 am discutat despre salariile relative (salariile împărțite la PIB-ul pe cap de locuitor). Eliminarea etapei de ajustare la inflație ne oferă o modalitate mai puțin predispusă la erori de urmărire a bunăstării economice a americanilor de rând.

Când luăm în considerare dinamica salariilor relative în Statele Unite de la începutul republicii până în prezent, datele arată un model remarcabil cu două valuri. Între 1780 și 1830, salariul relativ aproape s-a dublat. Totuși, după vârful din 1830, americanul de rând a pierdut cea mai mare parte a câștigurilor sale până în 1860. Salariul a fluctuat la acest nivel scăzut până în 1910, când a avut loc o altă perioadă susținută de creștere care a durat până în 1960 și a dus din nou aproape la dublarea salariului relativ. Din 1970, salariul relativ a scăzut, și continuă să scadă chiar în momentul în care scriu aceste rânduri. Între 1976 și 2016, salariul relativ a pierdut aproape 30% din valoarea sa.

Ce ne spune dinamica salariului relativ despre societatea noastră și, mai ales, despre rezistența ei la șocuri externe și interne? O mulțime de lucruri. Să presupunem că salariile relative ale tuturor decilelor de muncitori americani, de la ultimii 10% până la primii 10%, se mențin constante pe o perioadă extinsă. Aceasta înseamnă că salariile pentru toți muncitorii cresc odată cu economia în ansamblu. Așa cum spunea John F. Kennedy în 1963 (când salariul relativ era la un nivel maxim), mareea care crește ridică toate bărcile. Dar în ultimii patruzeci de ani, salariile relative au scăzut. Iahturile celor cu cele mai mari venituri s-au ridicat vertiginos, în timp ce bărcile tuturor celorlalți au luat apă, iar cele ale ultimilor 10% s-au scufundat în abis. Salariile relative nu au mai scăzut într-o manieră atât de susținută de la cele trei decenii dintre 1830 și 1860. Indicatorii biologici ai bunăstării, cum ar fi înălțimea și speranța de viață, au trecut prin aceleași două mari cicluri.

Considerații de bază privind corectitudinea și echitatea sugerează că scăderea salariilor relative nu este o întâmplare fericită. De ce ar trebui ca majoritatea lucrătorilor să fie excluși de la împărțirea echitabilă a roadelor creșterii economice? Persoanele cu locuri de muncă prost plătite îndeplinesc sarcini esențiale pentru societate. Nu pare corect ca salariile lor să nu crească pe măsură ce societatea devine mai bogată. Societatea americană nu era în nici un caz radical egalitaristă, cu atât mai puțin socialistă, în timpul epocii Kennedy. SUA erau o țară capitalistă, cu diferențe substanțiale de prosperitate între bogați și săraci. Dar nivelurile de încredere în instituții și în legitimitatea statului erau ridicate, în parte pentru că până și oamenii săraci vedeau cum viața lor se îmbunătățea vizibil de la o generație la alta. Între 1910 și 1960, salariul relativ aproape s-a dublat. Aceasta înseamnă că bărcile oamenilor de rând s-au ridicat de fapt mai repede decât economia în general. Cei bogați erau cei care au pierdut teren. Dar, ciudat, cei bogați și puternici nu erau nemulțumiți de acest lucru. Ei au devenit nemulțumiți abia în anii 1970. Vom vorbi mai târziu despre revolta elitelor.

Dar poate, cititorule, nu te doare inima din cauza situației dificile a săracilor. Există multe ființe umane cumsecade care cred că meritocrația ar trebui să fie principalul principiu organizatoric al societății. Cei care contribuie mult ar trebui să fie recompensați pe măsură; directorii executivi care generează venituri de miliarde pentru companiile lor ar trebui să devină miliardari. Cei care rămân în urmă trebuie să se organizeze mai bine – să obțină competențele potrivite sau să muncească mai mult și mai inteligent. După cum spune un cinic proverb rusesc: „Salvarea oamenilor care se înecă este treaba celor care se înecă".[39]

În plus, s-ar putea să nu simțim simpatie pentru mulți dintre cei din clasa mai puțin educată – rasiști care poartă arme, adepți ai supremației albe, sexiști, homofobi, transfobi și xenofobi. Potrivit faimoasei estimări a lui Hillary Clinton, aproximativ jumătate dintre cei care au votat pentru Trump sunt astfel de „deplorabili". În cele mai multe societăți umane complexe, clasele superioare simt într-o anumită măsură dispreț față de clasele inferioare. „Țăranii sunt revoltători."

Dar atunci ar trebui să luăm în considerare un alt motiv foarte serios pentru care bunăstarea în declin a clasei muncitoare reprezintă un lucru rău, anume că subminează fundamental stabilitatea societății noastre. Când mari părți ale populației se confruntă

cu scăderea nivelului de trai, acest lucru afectează în modul cel mai evident legitimitatea instituțiilor noastre și, prin urmare, slăbește statul. Nemulțumirea populară crește potențialul de mobilizare a maselor. În trecut, țăranii se revoltau când nu mai puteau suporta sărăcia. Revolta țăranilor din Anglia și Jacqueria din Franța au fost astfel de izbucniri de furie populară în timpul crizei medievale târzii. Cei 0,01% care privesc spre viitor, precum Nick Hanauer, ne-au avertizat că, dacă nu facem ceva pentru a îndrepta inechitățile flagrante, va urma o revoltă.[40]

Acest lucru este destul de evident. Mai puțin evident este că salariile relative în scădere pornesc așa-numita „pompă a bogăției". Roadele creșterii economice trebuie să ajungă undeva. Dacă veniturile statului reprezintă o proporție relativ constantă din PIB, în timp ce salariile muncitorilor de rând revendică o proporție în scădere, roadele creșterii economice vor fi culese de elitele economice care includ persoane cu venituri de top (de exemplu, directori executivi, avocați ai corporațiilor) și proprietari de capital. Este nevoie de timp, dar, în cele din urmă, bogăția pompată de la oamenii de rând către elite va avea ca rezultat supraproducția de elite, conflicte între elite și, dacă situația nu este controlată la timp, colapsul statului și dezintegrarea socială. Cei bogați sunt poate chiar mai vulnerabili decât oamenii de rând în astfel de perioade de turbulențe sociale și politice, după cum arată rezultatele revoluțiilor sociale.

O altă perspectivă neevidentă a cliodinamicii este că înrăutățirea bunăstării clasei muncitoare creează stimulente puternice pentru ca membrii acesteia să evadeze în această clasă. Obținerea unei educații este, bineînțeles, un remediu standard pentru problemele pe care le-am discutat în acest capitol. În America secolului al XIX-lea, sfatul dat maselor sărăcite de pe Coasta de Est era: „Du-te în Vest, tinere!" Astăzi, sfatul este: „Mergi la facultate sau mai bine obține o diplomă profesională". Iar la nivel individual, pentru cei care vor să scape de sărăcie, este un sfat bun. Dar ce se întâmplă la nivel colectiv, când un număr masiv de aspiranți caută să intre în rândurile elitei?

Baza noastră de date, CrisisDB, arată că, deși sărăcirea maselor contribuie în mare măsură la turbulențe sociale și politice, supraproducția de elite este mai periculoasă. Aprofundarea microdinamicii supraproducției elitelor va constitui punctul central al următorului capitol.

Capitolul 4

TRUPE REVOLUȚIONARE

Jane

Polițiștii s-au năpustit asupra unor protestatari ai mișcării Occupy Wall Street de lângă Jane, lovindu-i cu bastoane de cauciuc și pulverizând spray cu piper de la mică distanță. Oamenii țipau și se zvârcoleau pe jos, în timp ce polițiștii le puneau cătușe și îi arestau. Tânăra nu se mai confruntase cu o asemenea violență în viața ei. Era îngrozitor.

Jane crescuse într-o familie bogată din Manhattan. Tatăl ei era partener senior la o firmă de avocatură corporatistă din New York. Mama ei, fotografă și sponsor al artelor, era membră a Consiliului de Administrație al Muzeului de Artă Modernă din New York. Locuiau într-un apartament mare, cu două niveluri, în Upper East Side, iar vara se mutau în reședința lor din Hamptons.

Părinții lui Jane au trimis-o la una dintre cele mai exclusiviste școli private din oraș. A fost o perioadă chinuitoare pentru ea. De fapt, fata consideră că ultimul an înainte de absolvire a fost cea mai proastă perioadă din viața ei. Încurajați de mamele și de tații lor „tigri", elevii se străduiau să obțină cele mai bune note și să își construiască portofolii extracurriculare care să le sporească șansele de a intra la facultățile de top din Ivy League. Când unul dintre elevi a luat zece minus la franceză, profesorul a trebuit să suporte un discurs de patruzeci de minute din partea mamei lui furioase. Deloc surprinzător, elevul a absolvit ulterior cu o medie perfectă. Presiunea de a egala astfel de performanțe era enormă. Luni de zile, Jane s-a simțit atât de neliniștită, stresată și epuizată, încât a ajuns să fie chinuită de insomnie. Medicul ei i-a prescris somnifere.

Cu toate acestea, Jane s-a descurcat bine și a fost admisă la Universitatea Columbia. Dar, după ce trecuse cu succes de obstacolul de a intra la o facultate din Ivy League, acum simțea că se află pe calea greșită. La ce trebuia să se aștepte în viitor? Următorii patru ani de facultate, apoi alți trei ani de studii de drept – tatăl ei voia ca ea să-i calce pe urme – aveau să fie la fel: o continuă cursă istovitoare. Pe urmă va trebui să muncească ani de zile șaptezeci de ore pe săptămână ca

asociat junior la o firmă de avocatură, cu perspective neclare de a deveni partener. Care era rostul? Munca pe care tatăl ei o făcea pentru marile companii internaţionale nu părea să merite un efort atât de mare. De cele mai multe ori era de o plictiseală năucitoare şi, ocazional, nocivă, ca atunci când tatăl ei a ajutat un concern minier în procesul cu mai mulţi săteni indonezieni a căror aprovizionare cu apă fusese otrăvită de operaţiuni industriale. Nici să fie soţia unui avocat bogat sau a unui director executiv nu i se părea o perspectivă atrăgătoare. Nici măcar nu era sigură că îi plăcea arta abstractă.

A decis să se specializeze în istorie şi a devenit fascinată de istoria şi de politica Americii Latine. O mare parte a acesteia era o poveste deprimantă despre cum SUA dădeau peste cap economiile din zonă, impunând populaţiei locale datorii zdrobitoare şi sprijinind sau chiar instalând regimuri fasciste. Dar existau şi puncte luminoase de rezistenţă antiimperialistă de succes. Jane a citit despre sandiniştii din Nicaragua, despre socialiştii lui Chavez din Venezuela, despre zapatiştii şi comandantul Marcos din Chiapas, Mexic, şi, mai presus de toate, despre Cuba. O ţară nu foarte mare care, în ciuda deceniilor de embargouri americane zdrobitoare, a reuşit să obţină pentru poporul său o speranţă de viaţă mai bună decât Statele Unite, ţară mult mai bogată şi mai puternică.

Pentru a-şi îmbunătăţi spaniola vorbită, tânăra s-a înscris la o şcoală de limbi străine în Guatemala rurală, locuind timp de trei luni la o familie locală. A fost o experienţă care i-a deschis ochii. Gazdele ei erau foarte sărace. Dieta lor se baza aproape în întregime pe porumb şi fasole, cu puţin pui sau carne de porc, o dată sau de două ori pe săptămână. Cu toate acestea, oamenii erau fericiţi, calzi şi primitori, şi împărţeau de bunăvoie cu ea puţinul pe care îl aveau. Era un contrast remarcabil cu cealaltă lume a ei, cea a şcolilor private de elită, populate de elevi stresaţi şi egocentrici. O lume a solidarităţii şi a cooperării, în care oamenii aveau timp să se oprească şi să discute, în contrast cu mediul concurenţei frenetice şi al vanităţii fără limite.

După ce s-a întors din Guatemala, s-a alăturat unui grup de studenţi radicali de la Universitatea Columbia. Ceilalţi studenţi proveneau dintr-o varietate de medii ideologice: anarhişti şi troţkişti, activişti propalestinieni şi protestatari împotriva Războiului din Irak. Ei vorbeau despre mitul democraţiei şi despre realitatea vieţii într-o ţară divizată, în care negrii erau oprimaţi şi în care milioane de săraci erau înrobiţi de datoriile faţă de capitalul financiar. În ciuda faptului

că era înconjurată de privilegiile clasei de mijloc, ea a devenit conștientă de nedreptățile și inechitățile din jur. Voia să provoace schimbări, să oprească brutalitatea și opresiunea statului și să construiască o lume dreaptă și pașnică.

A devenit activă în mișcarea Occupy Wall Street, campând într-un cort din Zuccotti Park în octombrie 2011. Atacul la care a fost supusă a avut loc după câteva zile de demonstrații la New York și în alte orașe americane, de la Atlanta la Portland, atacuri în cursul cărora poliția a folosit gaze lacrimogene, grenade paralizante și gloanțe de cauciuc împotriva protestatarilor pașnici. În Oakland, un polițist l-a împușcat în față cu muniție neletală pe un veteran al Războiului din Irak, Scott Olsen, fracturându-i craniul. Olsen a avut noroc că a supraviețuit, dar a rămas mutilat pe viață. Au urmat alte acte de brutalitate din partea poliției, iar aparatul coercitiv al statului a suprimat în cele din urmă mișcarea Occupy și i-a evacuat pe Jane și pe alții din Zuccotti Park. Această experiență i-a schimbat viața. Până atunci, idealurile ei revoluționare erau mai degrabă teoretice și abstracte, însă acum părea ceva personal.

A devenit profund îngrijorată de creșterea explozivă a grupărilor rasiste violente și de supremație a albilor. Mișcarea alt-right în plină ascensiune și alegerea lui Trump au adus în prim-plan necesitatea de a lupta împotriva valului autoritar. Jane a devenit activă în mișcarea antifascistă, împotriva extremei drepte renăscute. A ajuns să accepte că autoritarii trebuie opriți prin orice mijloace, fie și violente. Totuși, Jane nu a fost o luptătoare din prima linie care să lovească fasciștii, să incendieze mașini sau să spargă vitrinele magazinelor. În schimb, rolul ei a fost de a organiza și de a se ocupa de logistică.

Deși nu-i plac etichetele ideologice, opiniile ei actuale pot fi descrise ca anarhiste. Lucrează cu tovarăși troțkiști, dar consideră că marxismul clasic este oarecum depășit. Nu se simte foarte solidară cu clasa muncitoare. Prea mulți dintre ei sunt rasiști și homofobi. Americanii de rând sunt prea dispuși să susțină un fascist, după ce l-au votat pe Trump. Marxiștii care explică sprijinul muncitorilor pentru autoritarism prin invocarea „falsei lor conștiințe" îi repugnă. Cei din extrema dreaptă violentă colaborează adesea cu poliția pentru a-i suprima pe progresiști.

Apoi, traiectoria ei a luat o turnură bruscă. Am întâlnit-o pe Jane în toamna anului 2020 și am fost surprins să aflu că era deja în al doilea an la Facultatea de Drept din Yale. „Tatăl tău trebuie că este tare

fericit!", am tachinat-o. Ea a râs. „Totuși, nu am de gând să devin avocat corporatist."

Jane mi-a spus că ajunsese oarecum dezamăgită de activismul antifascist. Statul este dușmanul, dar încăierarea cu rasiștii, cărămizile aruncate în forțele de poliție și spargerea vitrinelor păreau să nu ducă nicăieri. De asemenea, Trump nu mai era acum la Washington, dar aceleași elite consacrate se aflau din nou la conducere. „Nu-l vrem pe Biden, vrem revoluție" a devenit un nou slogan pentru extrema stângă.

Diploma de drept este trambulina pentru a intra în politică. După ce va absolvi, Jane intenționează să candideze pentru o funcție într-o zonă liberală, cu înclinații de stânga – poate ca procuror districtual, poate ca membru al unui consiliu municipal. În calitate de oficial ales, ea va avea o putere reală pentru a-și promova ambiția de o viață. Scopul final este în continuare de a construi o lume fără poliție, închisori și state. Dar pentru a ajunge acolo ea trebuie mai întâi să lucreze în cadrul structurilor de putere existente.

Mao a spus cândva, printr-o butadă devenită faimoasă, că puterea politică izvorăște din țeava unei arme. Dar în secolul XXI, crede Jane, revoluția poate ieși din urnele de vot. Cel puțin ea are de gând să afle acest lucru.

Supraproducție de diplome

În Capitolul 3 am comparat destinele divergente ale oamenilor mai puțin educați cu cele ale oamenilor mai educați. Bunăstarea primului grup a scăzut în ultimele decenii, în vreme ce al doilea grup a devenit tot mai prosper. Însă o problemă majoră a acestei relatări este că tratează al doilea grup ca și cum ar fi monolitic. Este adevărat că, în general, clasa cu diplome s-a descurcat bine, dar acest lucru nu înseamnă că toți deținătorii de diplome sunt niște învingători. Acest lucru era adevărat în anii 1950 și 1960, dar nu și astăzi. Nici pe departe. Pentru a vedea ce s-a schimbat, vă propun să recurgem din nou la jocul aspiranților.

Să spunem că obiectivul jocului este să devenim un membru al „clubului celor 10% americani bogați". (Dar rețineți că același joc poate fi jucat și pentru alte mize: să intri în grupul celor 1% sau 0,1%; să devii miliardar sau senator al SUA.) Cele zece scaune reprezintă acest premiu. Pentru a participa la joc, trebuie să cumperi un bilet. Plătești taxe de școlarizare și investești patru ani pentru a obține o diplomă de licență.

Când jocul era jucat la începutul anilor 1950, mai puțin de 15% din persoanele cu vârste cuprinse între optsprezece și douăzeci și patru de ani mergeau la facultate.[1] Astfel, trebuia să te confrunți cu alți treisprezece sau paisprezece aspiranți. Desigur, unul sau două scaune puteau fi acaparate de persoane deosebit de inteligente și energice din clasa muncitoare care nu cumpărau bilete. Din fericire, destul de mulți dintre concurenții tăi direcți abandonau facultatea sau eșuau în alte moduri, așa că tot ce trebuia să faci era să te ții de cursuri, să iei note bune, să obții diploma și să te conformezi așteptărilor profesorilor și șefilor tăi. Dacă urmai aceste reguli, aveai practic garantată o catedră. Și chiar dacă erai foarte ghinionist și nu reușeai să intri în prima decilă de bogăție, ar fi trebuit să greșești foarte mult pentru a nu intra în a doua decilă, ceea ce îți garanta totuși un nivel de bunăstare mai mult decât decent. Până acum, toate bune și frumoase.

Dar, pe măsură ce trec anii, jocul devine mai greu. Dacă te înscrii la concurs cincisprezece ani mai târziu, în 1966, vei juca împotriva altor treizeci de aspiranți. În 1990, mai mult de jumătate din cohorta ta este în joc – cincizeci de jucători, tot zece scaune. Iar astăzi, două treimi dintre tinerii între optsprezece și douăzeci și patru de ani intră la facultate.[2]

Ce-ai putea face? Să ne întoarcem la 1966, când 30% din tineri mergeau la facultate. Ca să devansezi concurența, ar trebui să îți îmbunătățești jocul și să cumperi un bilet mai scump. Așa că, după prima facultate, te duci la facultatea de drept, la cea de medicină sau la o altă școală postuniversitară. Acum, tu și alți doi sau trei deținători de diplome avansate obțineți scaunul cu ușurință, restul revenind unor simpli posesori de diplome de licență.

Lucrurile sunt grozave o vreme, dar alții se prind repede. Între 1960 și 1970, numărul de diplome de doctorat acordate în universitățile americane a crescut de peste trei ori – de la mai puțin de zece mii la treizeci de mii. Destul de curând, ne aflăm din nou în teritoriul supraproducției de elite; doar că și costul unui bilet a crescut.

Am jucat cu toții acest joc în care numărul de scaune este fix. Bineînțeles, în lumea reală numărul de poziții de elită se schimbă tot timpul. În anii 1960 și 1970, a existat o cerere uriașă de deținători de doctorate din partea universităților care trebuiau să angajeze profesori pentru a preda generației baby-boom. Unul dintre profesorii mei mi-a mărturisit că universitățile din acea perioadă nu erau selective și erau dispuse să angajeze pe oricine avea o diplomă. „Eu nu aș

fi angajat niciodată astăzi", mi-a mărturisit el în 1985, când îmi terminam propriul doctorat. Când am început să caut un loc de muncă în mediul academic, am crezut că piața pentru proaspăt absolvenții de doctorat era dificilă la vremea respectivă, dar astăzi lucrurile stau mult, mult mai rău.

Alte profesii care necesită diplome avansate au cunoscut, de asemenea, o dezvoltare majoră în perioada de după al Doilea Război Mondial. Performanța satelitului sovietic *Sputnik* a șocat elitele americane și, împreună cu o serie de factori suplimentari, a stimulat o mare creștere a finanțării pentru cercetare științifică, ceea ce a absorbit un număr uriaș de doctorate. În același timp, anvergura economică a Statelor Unite a devenit globală, iar corporațiile internaționale aveau nevoie de armate de avocați. (Așa și-a obținut tatăl lui Jane biletul de aur.) Dar, în cele din urmă, toate aceste valuri de cerere de diplome avansate s-au diminuat, în timp ce oferta a continuat să crească vertiginos. De pildă, între 1955 și 1975, numărul de studenți înscriși la facultățile de drept s-a triplat.

Factorul care determină dacă avem o problemă de supraproducție a elitelor este echilibrul dintre oferta de tineri cu diplome avansate și cererea de diplome – numărul de locuri de muncă pentru care este nevoie de abilitățile lor. Din păcate, după cum se știe, în anii 2000, numărul de posesori de diplome depășea deja cu mult numărul de posturi destinate acestora.

Dezechilibrul este mare în științele sociale și chiar mai mare în științele umaniste. Dar Statele Unite oferă o supraproducție enormă chiar și în privința diplomelor STEM (știință, tehnologie, inginerie și matematică). Scriind pentru *Bloomberg Opinion* în ianuarie 2021, popularul blogger și editorialist Noah Smith a recunoscut că supraproducția de doctorate reprezintă de ani buni o problemă în SUA. Pe de o parte, o populație mai educată este, în general, un lucru bun. Pe de altă parte, odată ce doctoranzii își iau doctoratul, ei constată că locurile de muncă academice pentru care s-au pregătit s-au epuizat. „Faceți o căutare rapidă pe Google pentru tendințe în orice domeniu academic – istorie, antropologie, engleză – și veți găsi probabil cifre înfricoșătoare care arată un declin al posturilor vacante pe care v-ați putea titulariza în cadrul facultăților", scrie Smith. El continuă:

> Acest lucru îi condamnă pe mulți tineri dornici să aibă o carieră universitară la o existență sumbră, cu salarii mici și slujbe temporare.

La fel ca și chelnerii care se învârt în jurul Hollywoodului în speranța că vor primi marea șansă, mulți dintre acești tineri așteaptă an de an să obțină un post, renunțând la asigurarea de sănătate sau locuind în apartamente mizere, în timp ce calificările lor pentru locuri de muncă în afara mediului academic se diminuează.

Dar, chiar și atunci când râvnita viață de profesor devenea tot mai inaccesibilă, țara a continuat să producă mai mulți absolvenți de doctorate.[3]

Învingători și învinși

Când ne uităm mai atent la clasa educată, despre care se presupune că ar fi înstărită, descoperim că lucrurile nu sunt atât de frumoase pentru membrii ei pe cât am presupus. Titlul unei populare telenovele mexicane spune totul: *Los ricos también lloran* (*Și bogații plâng*). În prezent, o diplomă avansată nu este o apărare perfectă, sau nici măcar rezonabil de eficientă, împotriva sărăciei. De fapt, Guy Standing, cel care a introdus termenul de *precariat* în conștiința publică, îi consideră pe deținătorii de diplome una dintre facțiunile precare. Despre acest grup („progresiștii"), el scrie:

> Este format din oameni care merg la facultate, cărora părinții, profesorii și politicienii le-au promis că astfel vor avea o carieră. În curând își dau seama că li s-a vândut doar un bilet la loterie și ies din facultate fără un viitor și cu o mulțime de datorii. Această facțiune este periculoasă într-un mod pozitiv. Este puțin probabil ca acești oameni să îi susțină pe populiști. Dar ei resping și vechile partide politice conservatoare sau social-democrate. În mod intuitiv, ei caută o nouă *politică a paradisului*, pe care nu o găsesc în vechiul spectru politic sau în organisme precum sindicatele.[4]

Istoria (și CrisisDB) ne spune că precariatul acreditat (sau, în jargonul cliodinamicii, clasa aspiranților frustrați la statutul de elită) este cea mai periculoasă clasă pentru stabilitatea societății. Supraproducția de tineri cu diplome de studii superioare a constituit cel mai important factor care a dus la convulsii sociale, de la revoluțiile din 1848 la Primăvara Arabă din 2011. Este interesant că diferite profesii sunt mai înclinate decât altele să producă lideri revoluționari. S-ar putea să nu ne gândim la un învățător ca la un posibil revoluționar, dar Hong, liderul Revoltei Taiping, pe care l-am întâlnit

în Capitolul 1, a fost învățător într-un sat obscur înainte de a deveni insurgent. La fel a fost și Mao.

Totuși, cea mai periculoasă ocupație pare profesia de avocat. Robespierre, Lenin și Castro au fost avocați. La fel au fost și Lincoln și Gandhi. În SUA, o diplomă în drept oferă una dintre cele mai sigure căi de acces la o funcție publică, așa că majoritatea aspiranților ambițioși politic merg la facultatea de drept. Să aruncăm o privire mai atentă asupra a ceea ce s-a întâmplat cu absolvenții facultăților de drept în ultimele decenii.[5]

De mulți ani, NALP (National Association for Law Placement – Asociația națională de plasare în domeniul juridic) colectează date privind salariile inițiale obținute de absolvenții facultăților de drept. În 1991, această distribuire nu era remarcabilă. Exista un vârf de 30 000 de dolari, care reflecta cel mai frecvent salariu. „Coada" din stânga distribuirii era scurtă, fără salarii mai mici de 20 000 de dolari. Coada din dreapta era mai lungă, cu o limită la 90 000 de dolari. După cum a observat pentru prima dată Vilfredo Pareto, este normal ca distribuirile veniturilor să aibă coada dreaptă lungă, arătând că, pe măsură ce salariile devin mai mari, persoanele cu venituri mari se împuținează.

În 1996, coada dreaptă s-a umflat puțin, dar nu a existat nici o schimbare calitativă în forma distribuirii. Curba avea în continuare o singură cocoașă. Marea ruptură a avut loc în 2000. Dintr-odată, un al doilea vârf a apărut în dreapta vârfului principal. Vârful principal s-a deplasat puțin spre dreapta, dar a rămas centrat la 40 000 de dolari. În schimb, noul vârf s-a deplasat mult spre dreapta și a fost centrat la 125 000 de dolari. Zece ani mai târziu, vârful din stânga s-a deplasat ceva mai mult spre dreapta și a fost centrat la 50 000 de dolari, dar vârful din dreapta s-a îndepărtat la 160 000 de dolari. Pentru promoția 2020, vârful din stânga s-a aplatizat puțin, majoritatea salariilor raportate fiind cuprinse între 45 000 și 75 000 de dolari, reprezentând peste 50% din salariile raportate. Dar vârful din dreapta se afla acum la 190 000 de dolari, cu puțin peste 20% din distribuire. Între cele două vârfuri existau acum foarte puține salarii. Salariul mediu era de 100 000 de dolari, dar această cifră nu are nici o semnificație, deoarece mai puțin de 2% din absolvenții de drept se încadrau în această categorie.

Iată cum arată jocul aspiranților când este împins la extreme. Cele 20% din vârful din dreapta, cu salariile lor de 190 000 de dolari, sunt pe drumul cel bun pentru a se alătura elitelor consacrate. Cei care se

află în cocoașa din stânga, câștigând între 45 000 și 75 000 de dolari, au probleme. Având în vedere că jumătate dintre absolvenții facultăților de drept din 2020 au acumulat datorii de 160 000 de dolari sau mai mult (unul din patru având datorii de 200 000 de dolari), puține dintre aceste persoane vor reuși să intre în rândurile elitelor. În schimb, cele mai multe vor fi strivite de datorii și de dobânzile care se acumulează neîncetat. Este ciudat să te gândești la majoritatea absolvenților de drept din SUA ca fiind membri ai precariatului, dar așa stau lucrurile.

Poate că Jane, eroina noastră fictivă, a fost înțeleaptă să refuze să intre în acest joc.

Cum să treci prin urechile acului

În *The Cheating Culture: Why More Americans Are Doing Wrong to Get Ahead (Cultura trișatului. De ce tot mai mulți americani fac lucruri greșite pentru a avansa)*, o carte premonitorie, publicată în 2004, David Callahan analizează consecințele schimbării culturale care, din anii 1980, a dezlănțuit o concurență fără limite, o inegalitate explozivă și o mentalitate de tipul „câștigătorul ia totul". El scrie despre scandaluri din corporații, sportivi care se dopează, jurnaliști care plagiază și studenți care copiază la examene. Trișarea a devenit omniprezentă, o criză morală profundă. Argumentul său potrivit căruia „o creștere a trișării reflectă anxietatea și nesiguranța profundă din America zilelor noastre, chiar disperarea, precum și aroganța în rândul celor bogați și cinismul în rândul oamenilor obișnuiți" rezonează cu o serie de teme abordate în acest capitol. Referitor mai cu seamă la efectele corozive ale supraproducției de elite, Callahan scrie:

> Odată cu creșterea, în ultimele două decenii, a numărului celor bogați, a crescut și numărul copiilor care beneficiază de toate avantajele în educație. La rândul său, concurența mai mare a obligat tot mai mulți părinți să cheltuiască mai mulți bani și să facă mai multe economii pentru a le oferi copiilor un avantaj suplimentar. Nimic mai puțin decât o cursă a înarmării academice se derulează astăzi în straturile superioare ale societății americane. Cu toate acestea, nici cele mai eroice – sau cele mai sordide – eforturi nu garantează un avantaj decisiv.[6]

Din 2004, lucrurile au devenit mai grave. Pentru articolul său „Private Schools Have Become Truly Obscene", publicat în revista

The Atlantic în aprilie 2021, Caitlin Flanagan l-a intervievat pe Robert Evans, un psiholog care studiază relația dintre școlile private și părinții elevilor lor. „Ceea ce s-a schimbat în ultimii ani este *insistența* părinților", a declarat Evans. „În cea mai mare parte, ei nu sunt abuzivi; este vorba de faptul că pur și simplu nu se lasă. Mulți dintre ei nu pot renunța la temerile că, într-un fel, copilul lor este lăsat în urmă." În momentul în care copiii lor ajung în clasele mai mari, părinții vor ca profesorii, antrenorii și consilierii să îi ajute fără preget să întocmească un dosar de studii în fața căruia nici Universitatea Harvard să nu poată rezista. „Părinții de acest gen au o idee despre rezultatul pe care îl doresc; în viața profesională îl pot obține", i-a spus Evans lui Flanagan. „Sunt înconjurați de angajați și pot delega sarcini personalului lor." Despre anxietatea economică de la baza acțiunilor acestor părinți, Flanagan scrie:

> De ce au nevoie acești părinți de atâtea asigurări? Ei „constată că este din ce în ce mai greu să își treacă copiii prin urechea acului" – adică să-i vadă admiși în cele mai bune programe, de la grădiniță până la facultate. Dar este mai mult de atât. Părinții au sentimentul că, într-o bună zi, copiii lor se vor afla într-un peisaj mai sumbru decât cel de care au avut ei parte. Economia brutală, în care învingătorul ia totul, nu îi va afecta – ei au fost susținuți. Dar se tem că alta va fi soarta copiilor lor și că nici măcar o educație bună nu le va asigura o carieră profesională.

În 2019, scandalul mitei la admiterea la facultate a cuprins universități de top, printre care Stanford, Georgetown și Yale.[7]

Dinamica de bază în acest caz este complet generică pentru ce se întâmplă în jocurile aspiranților, pe măsură ce aceștia avansează către stadiile lor târzii. Spre deosebire de versiunile sale mai blânde, concurența extremă nu duce la selectarea celor mai buni și mai apți candidați pentru posturile respective. Mai degrabă ea corodează regulile jocului, normele și instituțiile sociale care guvernează modul în care societatea funcționează eficient. Distruge cooperarea și scoate la iveală partea întunecată a meritocrației. Creează câțiva câștigători și mase largi de învinși. Iar unii dintre acei aspiranți eșuați la statutul de elită se transformă în contraelite radicalizate, motivate să distrugă ordinea socială nedreaptă care i-a crescut. Și acest lucru ne aduce la subiectul radicalizării.

Fragmentarea peisajului ideologic

Până în acest moment, m-am concentrat asupra forțelor „structural-demografice" de instabilitate socială, punând accentul pe sărăcirea maselor și pe supraproducția de elite. Aceștia sunt factori structurali deoarece se referă la structurile societății, cum ar fi distincțiile dintre oameni de rând și elite (sau dintre cei mai puțin educați și cei mai educați) și dintre diferitele segmente ale elitelor. Sunt, totodată, factori demografici, deoarece urmărim schimbările în ceea ce privește numărul și bunăstarea diferitelor grupuri de populație. Teoria structural-demografică reprezintă o parte importantă a cliodinamicii deoarece ne ajută să înțelegem revoltele, revoluțiile și războaiele civile. Această teorie a fost formulată prima dată de sociologul istoric Jack Goldstone, iar ulterior a fost dezvoltată și exprimată în termeni clari de Andrei Korotaiev, de mine și de alți colegi.[8]

Cu toate acestea, studiile structurale privind revoluțiile și destrămarea statului au fost adesea criticate fiindcă ar neglija factorii ideologici și culturali.[9] Dimpotrivă, scopul cliodinamicii este de a integra toate forțele importante ale istoriei, indiferent dacă sunt demografice, economice, sociale, culturale sau ideologice. Am văzut, de exemplu, că unele caracteristici de bază ale societății, cum ar fi normele sociale care reglementează căsătoria (poligamie versus monogamie), au un efect fundamental asupra duratei ciclurilor de boom economic și recesiune (Capitolul 2).

Problema este că, în climatul de astăzi, când ideologia a fost folosită ca armă de facțiuni elitiste rivale, orice discuție pe această temă echivalează cu intrarea pe un câmp minat. O dificultate conceptuală pentru studierea rolului ideologiei în dezintegrarea societății este aceea că tot conținutul cognitiv al ideologiilor îmbrățișate de facțiunile elitelor rivale este foarte variabil în timp și între diferite părți ale lumii. În perioada războaielor civile europene din secolele XVI–XVII, trăsătura definitorie a bătăliilor ideologice a constituit-o religia – de exemplu, confruntarea dintre hughenoți și catolici în războaiele religioase din Franța. Marile revolte țărănești chineze au fost, de asemenea, inspirate adesea de mișcări religioase, cum ar fi Taiping (Capitolul 1), care a preluat elemente ale creștinismului și ale religiei populare chineze. Din epoca revoluțiilor, ideologiile radicale, cel puțin în Europa, au fost seculare, nu religioase.

În plus, conținutul ideologic al multor mișcări revoluționare, dacă durează suficient de mult, tinde să evolueze. În contribuția sa

fundamentală la studiul revoluțiilor și al revoltelor, Jack Goldstone subliniază că una dintre dificultățile privind descrierea rolului ideologiei este că aceasta tinde să fie foarte fluidă. După cum scrie Goldstone, ideologia nu reușește să ofere „un ghid clar pentru intențiile și acțiunile liderilor revoluționari" deoarece „în practică, revoluționarii își schimbă frecvent pozițiile ca reacție la circumstanțele în schimbare. În multe rânduri, răsturnările de situație ale luptei revoluționare au produs rezultate neprevăzute. Puritanii englezi au căutat să creeze o comunitate de sfinți, dar Anglia a devenit o comunitate dominată de soldați când războaiele civile au încetat".[10] Un alt cercetător al revoluțiilor, Theda Skocpol, concluzionează în mod similar că „nu se poate susține (...) că întregul conținut cognitiv al ideologiilor oferă în vreun fel o cheie de predicție pentru (...) rezultatele revoluțiilor".[11]

Urmându-l pe Goldstone, putem distinge trei faze ale evoluției ideologice, pe măsură ce societățile alunecă spre crize, apoi ies din ele. În timpul primei faze sau faza anterioară crizei, perioada premergătoare prăbușirii, statul se străduiește să mențină controlul în fața unei multitudini de provocări ideologice venite din partea diferitelor facțiuni de elită. În a doua fază, când vechiul regim și-a pierdut complet legitimitatea (ceea ce duce adesea la prăbușirea statului), numeroși pretendenți care încearcă să stabilească un nou monopol al autorității se luptă între ei pentru supremație. În faza finală, când un grup câștigă avantajul asupra adversarilor și încearcă să-și stabilizeze autoritatea în stat, acesta se concentrează pe obținerea acceptării instituțiilor politice, religioase și sociale reconstruite.

O caracteristică aproape universală a perioadelor de precriză este, așadar, fragmentarea peisajului ideologic și ruperea consensului ideologic al elitelor care stă la baza acceptării instituțiilor statului. Unele crezuri care câștigă adepți sunt radicale, în sensul că urmăresc să refacă societatea într-un mod nou, mai bun. Altele sunt tradiționaliste, privind înapoi în timp pentru a restaura o epocă de aur imaginară. Cu toate acestea, un astfel de diagnostic „conservator" poate determina cu ușurință acțiuni radicale.[12] Deoarece există o percepție generală că America merge într-o direcție greșită și că societatea a devenit extrem de nedreaptă și inegală (nu numai între oamenii de rând și elite, ci și între învingătorii și învinșii din rândul elitelor), apelurile de a îndrepta lucrurile prin restabilirea „justiției sociale" câștigă tot mai mult teren. O altă trăsătură generală este că ideologiile divizive – sectare și identitare – câștigă un avantaj în fața celor unificatoare, creând epoci de discordie.

Procesul de fragmentare ideologică și de polarizare politică este, prin urmare, dificil de studiat cu ajutorul metodelor cantitative. Din fericire, politologii au găsit câteva abordări foarte utile.[13] Keith Poole și Howard Rosenthal, cărora li s-a alăturat apoi Nolan McCarty, au colectat un set uriaș de date privind înclinațiile politice ale tuturor membrilor Congresului de la începutul republicii americane. Aceștia au atribuit fiecărui membru al Congresului o poziție pe un spectru, ocupat de conservatori la un capăt și de liberali la celălalt, spațiul dintre ei fiind rezervat moderaților. O măsură a polarizării politice este distanța dintre punctajele medii ale celor două partide majore (republicanii și democrații de astăzi, precum și democrații și membrii Whig din secolul al XIX-lea), calculate pentru fiecare Congres (adică la fiecare doi ani).

Când reprezentăm grafic rezultatele acestei analize[14] observăm că dinamica pe termen lung a polarizării politice în SUA a trecut prin două mari cicluri. În primul rând, polarizarea politică a scăzut de la niveluri moderat de ridicate în jurul anului 1800 la niveluri foarte joase în anii 1820. Acest declin al vehemenței partizane poartă denumirea de epoca bunelor sentimente, care coincide aproximativ cu președinția lui James Monroe (1817–1825). După 1830, polarizarea a crescut, iar perioada cuprinsă între aproximativ 1850 și 1920 a fost caracterizată de un grad foarte ridicat de fragmentare în rândul elitelor politice. Cu toate acestea, în anii 1920 și 1930, elitele politice s-au unit, iar polarizarea a scăzut din nou rapid. După epoca New Deal și al Doilea Război Mondial, gradul de polarizare a atins un alt nivel minim. Cele trei decenii postbelice au fost astfel caracterizate de elite relativ consolidate. În această perioadă, a existat un grad larg de suprapunere între punctajele liberal-conservatoare ale democraților și cele ale republicanilor din Congres. Anii 1950 au marcat apogeul consensului ideologic în SUA. Acest consens includea un angajament ferm față de capitalism, dar „cu o față umană", caracterizat prin cooperare între muncitori, capital și stat. Sprijinul general pentru economia de piață liberă și guvernarea democratică a fost consolidat de conflictul cu Uniunea Sovietică, din Războiul Rece. Țara a fost condusă de o elită WASPHNM omogenă cultural. (WASPHNM este acronimul meu neologic pentru „bărbat alb anglo-saxon protestant heteronormativ de sex masculin"). Dar în anii 1970, suprapunerea s-a redus, iar polarizarea a crescut. La începutul anilor 2000, între distribuția republicană și cea democrată s-a deschis un mare decalaj. Mai bine spus, o astfel de uniformitate

ideologică poate fi resimțită ca sufocantă, iar mulți oameni s-au simțit excluși brutal din acest consens dominat de WASPHNM. Mai mult, stabilitatea și consensul nu sunt neapărat virtuți, dacă se menține un regim nedrept. Ar fi crud să nu simțim empatie pentru grupurile identitare ignorate și abandonate în această perioadă și ar fi greșit să nu recunoaștem progresele înregistrate în ultimii cincizeci de ani pe multe fronturi importante. În aceeași ordine de idei, perioada de polarizare scăzută din anii 1820 nu ți-ar fi adus vreo consolare dacă ai fi fost un muncitor ținut împotriva voinței tale într-un lagăr de muncă pentru sclavi pe pământurile fertile din sudul Americii, care fuseseră recent epurate de locuitorii lor anteriori. Cu toate acestea, ideea principală aici nu este de a emite o judecată de valoare asupra acestei tendințe, ci pur și simplu de a o lua în considerare.

Descompunerea consensului ideologic postbelic

Metoda lui McCarty, Poole și Rosenthal plasează toți politicienii americani pe un singur spectru conservator-liberal. Dar, pe măsură ce procesul de fragmentare ideologică a devenit extrem în anii 2010, această clasificare unidimensională nu a mai fost suficientă. Alegerea lui Trump ca președinte în 2016 a împărțit Partidul Republican în două facțiuni, cu facțiunea anti-Trump condusă de vechea gardă (etichetată în mod deloc ironic drept „republicani doar cu numele" sau RINO). În mod similar, există o falie uriașă și în creștere în cadrul Partidului Democrat între „centriști" și „stângiști".

Fragmentarea ideologică a progresat acum atât de mult, încât nici o schemă de clasificare nu pare să mai fie utilă. Varietatea de idei care motivează facțiunile politice și propunerile de acțiune este pur și simplu prea mare. Ideile sunt combinate și recombinate promiscuu. Noi mișcări – noua Nouă Dreaptă, alt-right, alt-lite – apar, dobândesc o scurtă proeminență, apoi dispar.

Mai mult, am intrat într-o nouă epocă dominată de ideologii radicale. Sintagma *politică radicală* denotă, prin definiția ei populară, intenția de a transforma sau de a înlocui principiile fundamentale ale unei societăți sau ale unui sistem politic, adesea prin schimbări sociale, schimbări structurale, revoluție sau reformă radicală.[15] Pentru a înțelege peisajul ideologic de astăzi, este util să începem cu opusul său, epoca bunelor sentimente II, în timpul căreia exista un consens remarcabil în rândul elitelor care guvernau America. Mă voi referi la

acest acord ideologic ca la consensul postbelic. El a durat aproximativ treizeci de ani, din 1937, când a fost cimentat New Deal, trecând prin al Doilea Război Mondial și anii 1950 (apogeul), până la începutul anilor 1960.

Pe plan cultural, putem identifica următoarele elemente ale consensului postbelic:

- Familia normativă era cea formată dintr-un bărbat și o femeie, a căror uniune era de obicei consacrată de Biserică sau de o altă instituție religioasă, plus copiii lor. Persoanele care trăiau „stiluri de viață alternative" erau în mare parte obligate să o facă în umbră.
- Rolurile de gen erau clar definite: bărbații ca întreținători ai familiei, femeile ca gospodine.
- Consensul postbelic dezaproba aproape toate încercările de a schimba artificial „corpul natural". Majoritatea formelor de modificare corporală, de la cele ușoare, precum tatuaje și piercing, la cele mai severe, precum bandajarea picioarelor femeilor și castrarea bărbaților (pentru a crea eunuci), erau considerate lucruri pe care le făceau doar străinii „necivilizați". (A existat o excepție majoră de la această regulă, deoarece mutilarea genitală masculină – circumcizia – nu numai că era permisă, dar era și normativă.) Avortul era puternic descurajat și ilegal în majoritatea statelor.
- Rasismul instituționalizat, inclusiv legile Jim Crow din statele din Sud, i-a transformat în mod fundamental pe africano-americani în cetățeni de mâna a doua, fiindu-le refuzate majoritatea roadelor consensului postbelic.
- Deși elita WASPHNM era predominant protestantă, nu exista o religie de stat în SUA. Cu toate acestea, apartenența la o biserică, o sinagogă, o moschee sau la o altă confesiune religioasă era normativă. Divorțul era profund problematic pentru oficialii aleși, iar ateismul era descalificant.
- Ideologia seculară a consensului postbelic este denumită uneori Crezul American. Principalele elemente ale acestei ideologii erau democrația (ale cărei principii sunt consacrate în Constituție), economia laissez-faire și patriotismul american.

În ceea ce privește latura economică, deși SUA erau o țară capitalistă declarată (și reprima Partidul Comunist), de fapt erau o țară social-democrată sau chiar socialistă, după modelul nordic. Consensul postbelic a inclus următoarele elemente economice:

- Sprijin pentru sindicate puternice ale muncitorilor.
- Un angajament de a crește salariul minim mai repede decât inflația.
- Impozitarea extrem de progresivă, cu impozite de peste 90% pe veniturile de top.
- Sprijin pentru sistemul de asistență socială, care includea pensii universale (securitate socială), asigurări de șomaj și ajutoare sociale pentru copiii cu handicap sau nevoiași.
- Un regim de imigrație redusă care a favorizat muncitorii și a promovat omogenitatea culturală. (În această categorie, problemele economice și cele culturale se suprapun.)

Aruncând o privire pe această listă, suntem uimiți de cât de mult s-a schimbat peisajul ideologic. Certitudinile culturale au început să se destrame ca urmare a mișcărilor împotriva războiului și pentru drepturi civile din anii 1960. Pilonii economici s-au prăbușit sub asaltul economiei neoliberale începând cu anii 1970. (Voi reveni asupra acestui aspect în capitolul următor.) Dar, până în 2020, consensul postbelic nu a fost înlocuit de ceva la fel de coerent, care să fie acceptat de majoritatea covârșitoare a elitelor și a populației. Utilizând date sociologice despre atitudinile americanilor cu privire la o varietate de întrebări, putem defini un punct de mijloc pe spectrul ideologic – poziția mediană –, dar există un grad uriaș de variație în jurul acestuia.

Mai mult, nu există un singur „crez radical" care să conteste ceea ce trece drept mediana ideologică în prezent. Mai degrabă există o multitudine dinamică de idei radicale și diferențe uriașe între ideile acceptate de diverse facțiuni ideologice în rândul tinerilor mai educați.

La extrema stângă se află revoluționari convinși, antifasciști, anarhiști și câțiva comuniști de modă veche. Din punct de vedere numeric, acesta este un grup mic, dar nu există o graniță clară între extremiști și următoarea categorie, mult mai mare. Aceștia sunt activiști care se țin departe de violența revoltelor urbane, dar care susțin obiectivele extremiștilor, într-o măsură mai mare sau mai mică, ori susțin unele

dintre cauzele stângii progresiste, deși nu pe toate. Aceștia vin la marile demonstrații antiguvernamentale și donează pentru cauze de extremă stânga, cum ar fi cei care au participat la mitingul pentru eliberarea membrilor antifa care fuseseră arestați de poliție. Acest grup, la rândul său, se estompează în următoarea categorie, ai cărei membri nu sunt motivați în mod deosebit sau chiar deloc de cauzele de stânga, dar nu sunt dispuși să recunoască acest lucru și, prin urmare, le susțin în public.

Judecând după rezultatele alegerilor prezidențiale din 2020, peste 80% din studenți au votat pentru Biden[16], ceea ce ne oferă o estimare aproximativă a proporției tinerilor educați de stânga sau cu înclinații de stânga. Dintre ceilalți, majoritatea nu par deosebit de atrași de politică și tind să își țină capul plecat când se află în campus. Ultimul grup, redus numeric, cuprinde radicali de dreapta din diverse cluburi republicane universitare, care se opun vocal cauzelor de stânga.

Acest spectru reprezintă o aproximare vagă (în cel mai bun caz) a varietății pozițiilor ideologice privind problemele culturale în rândul tinerilor mai educați. Radicalii de stânga doresc să îndepărteze societatea de consensul postbelic mai mult decât s-a îndepărtat până acum. Tradiționaliștii și conservatorii de dreapta vor să se întoarcă la acesta, ceea ce, în cazul multor probleme, este o propunere mai radicală decât orice altceva pentru care se agită stânga. De asemenea, trebuie să reținem că atât stânga, cât și dreapta sunt extrem de fragmentate și că există în cadrul fiecărei aripi conflicte culturale care pot depăși în intensitate duelurile dintre stânga și dreapta.

Situația este complicată mai mult de alinierile diferite pe probleme economice. Personajul nostru fictiv Jane dorește o revoluție care să mătură regimul opresiv și nedrept al SUA. Steve Bannon, care a fost o vreme ideologul principal din tabăra lui Trump, se consideră și el un revoluționar: „Vreau să aduc totul la prăbușire și să distrug tot establishmentul de astăzi".[17] Senatorul Bernie Sanders, care nu este un revoluționar, acuză establishmentul Partidului Democrat că întoarce spatele clasei muncitoare și îi invită pe democrați să facă „o corecție majoră a cursului" care să se concentreze pe lupta pentru clasa muncitoare americană și să țină piept „intereselor corporatiste puternice".[18] O astfel de convergență între (o parte din) extrema dreaptă și (o parte din) extrema stângă în ceea ce privește chestiunile economice nu este unică în SUA. În Franța, Marine Le Pen și Jean-Luc Mélenchon folosesc un limbaj remarcabil de asemănător când vorbesc despre clasa muncitoare.

Contraelitele ca antreprenori politici

Activiștii de dreapta tind să fie dezavantajați în campusuri deoarece sunt cu mult depășiți numeric de radicalii de stânga și de majoritatea studenților care susțin, cel puțin pasiv, cauzele de stânga. Dar cei de dreapta obțin un avantaj generic imediat după absolvire. Acest avantaj constă în capacitatea lor de a mobiliza sprijin în rândul alegătorilor din clasa muncitoare (mai puțin educați). O situație frecventă în perioadele de criză este cea a antreprenorilor politici de elită care folosesc potențialul ridicat de mobilizare în masă al populației care nu face parte din elită pentru a-și promova programele ideologice și carierele politice. Un faimos exemplu istoric este cel al fraților Tiberius și Caius Gracchus, care au fondat partidul populist (*populares* în latină) în Roma republicană târzie. Bineînțeles, Donald Trump a folosit strategia populistă pentru a se propulsa la președinție în 2016. În 2022, cel mai grăitor exemplu este Marjorie Taylor Greene, reprezentanta SUA din Georgia. MTG, așa cum este cunoscută pe scară largă, a internalizat în mod clar lecțiile strategiei lui Trump din 2016. Aparent, nu există nici o teorie a conspirației de extremă dreapta pe care ea să nu o susțină, oricât de aberantă ar fi. A fost înlăturată din toate funcțiile din comisii prin votul reprezentanților Camerei, iar contul ei personal de Twitter a fost închis.[19] Dar ea pare să prospere în urma unor asemenea încercări de a o „anula" și, în mod clar, își propune un obiectiv mai înalt decât Congresul.

Personajul nostru fictiv cu care a început acest capitol, Jane, nu este un membru „tipic" al clasei tinerilor mai educați din America. Din punct de vedere ideologic și „profesional" (pentru că este o revoluționară convinsă, chiar dacă studiază pentru o diplomă în drept), ea se situează la extrema stângă. Cu toate acestea, traiectoria ei de viață a fost modelată de aceleași forțe sociale care continuă să modeleze și viețile celorlalți tineri absolvenți (chiar și – mai ales – pe ale activiștilor de dreapta). Traiectoria ei de viață este, de asemenea, interesantă pentru că ea calcă pe urmele multor revoluționari și radicali celebri din trecut și din alte țări. Predecesorii ei imediați au fost membri ai Weather Underground, cum ar fi Bernardine Dohrn, Kathy Boudin și Susan Rosenberg.[20] Dar radicalii americani din anii 1970 nu au reușit să declanșeze revoluția pe care și-o doreau atât de mult, deoarece nu existau condițiile structurale pentru revoluție. Rosenberg recunoaște acest lucru în memoriile sale.

Însă alți revoluționari faimoși din contraelită – Robespierre, Hong, Lenin, Rosa Luxemburg, Mao, Castro – au reușit să declanșeze revoluții. Poate că au fost pur și simplu norocoși să se afle în locurile potrivite la momentul potrivit, trăind în țări în care factorii structurali de instabilitate funcționau la maximum. La urma urmei, pentru fiecare Lenin trebuia să existe un partid bolșevic. Iar bolșevicii făceau parte dintr-un ecosistem populat de alte grupuri radicale – anarhiști, menșevici, Bund, socialist-revoluționari etc. Faptul cel mai important este că toate aceste grupuri radicale înotau ca peștii în apă în mediu sociale solidare. În 1878, după ce anarhista rusă Vera Zasulici[21] l-a împușcat pe guvernatorul din Sankt-Petersburg, a devenit o eroină pentru intelighenția progresistă, iar un juriu înțelegător a achitat-o. Weather Underground nu a beneficiat de un asemenea sprijin public în urmă cu cincizeci de ani. Dar condițiile structurale din SUA sunt foarte diferite astăzi – fiind mult mai apropiate de alte societăți prerevoluționare, cum ar fi Rusia de la sfârșitul secolului al XIX-lea, decât de SUA din anii 1970.

Revoluția își devorează copiii

Deși cele mai vizibile bătălii, inclusiv luptele reale de stradă, se dau între extremiștii de dreapta și cei de stânga, există atât de multe diviziuni și conflicte intestine atât în sânul stângii, cât și în cel al dreptei, încât asemenea grupări largi nu pot fi considerate partide coezive. În orice caz, conținutul cognitiv al crezurilor are o importanță redusă. Importante sunt diviziunea și conflictul.

În anul 2022 ne aflăm în mod clar într-o tranziție de la faza de dinaintea crizei, când statul încă se luptă să mențină controlul peisajului ideologic în fața unei multitudini de contestatari ai contraelitei, la următoarea fază, când numeroși contestatari se luptă între ei pentru întâietate. Politicienii care încă se agață de valorile vechiului regim, care pun accentul pe moderație și pe cooperarea între elite, s-au retras sau au pierdut alegerile în fața unor contestatari cu viziuni extreme. Centrul ideologic seamănă astăzi cu un drum de țară din Texas, aproape pustiu, cu excepția benzii galbene și a leșurilor de tatu. Ca urmare a prăbușirii centrului, conflictele ideologice interne se deplasează de la lupta împotriva vechiului regim (sau în apărarea acestuia) la lupta dintre diferitele facțiuni de elită. Diferențele ideologice sunt acum folosite ca armă în conflictele intraelitiste,

atât pentru a trage în jos membrii elitelor consacrate, cât şi pentru a scoate în faţă aspiranţii rivali.

Mulţi observatori au fost luaţi prin surprindere de intensitatea *cancel culture*, „culturii anulării", care a apărut aparent de nicăieri. Dar astfel de lupte ideologice vicioase sunt o fază obişnuită în orice revoluţie. Jacques Mallet du Pan, care a avut ghinionul de a trăi nu una, ci două revoluţii (în Geneva, oraşul său natal, în 1782, apoi în Franţa, în 1789), a formulat această observaţie sub forma unui dicton: „Ca şi Saturn, Revoluţia îşi devorează copiii". Acesta este un corolar necesar, în esenţă o certitudine matematică derivată din faptul că supraproducţia de elite este cel mai important motor al revoltelor, revoluţiilor şi războaielor civile. Ca stabilitatea să revină, supraproducţia elitelor trebuie cumva rezolvată – istoric şi, de obicei, prin eliminarea elitelor excedentare prin execuţii, încarcerări, emigrare sau mobilitate socială descendentă forţată sau voluntară. În America de astăzi, învinşii sunt trataţi în moduri mai blânde, cel puţin până acum.

Legitimitatea vechiului regim condus de elitele WASPHNM a fost mult diminuată. Logica socială a fazei a doua a bătăliilor ideologice, pe care se pare că o traversăm, conduce către o radicalizare suplimentară. În lupta dintre facţiunile rivale, cei dispuşi să accentueze acuzaţiile câştigă în faţa celor moderaţi. Pe măsură ce învinşii sunt marginalizaţi, câmpul de luptă se schimbă. O idee care părea radicală în urmă cu câţiva ani devine terenul pentru alte bătălii ideologice. Aceeaşi logică funcţionează atât la extrema stângă, cât şi la extrema dreaptă a spectrului ideologic.

Manifestul Partidului Comunist proclamă: „Proletarii nu au nimic de pierdut în afară de lanţurile lor". Dar s-a dovedit că bătrânul Marx a greşit. Nu proletarii sărăciţi sunt cei care conduc revoluţii de succes. Revoluţionarii cu adevărat periculoşi sunt aspiranţii frustraţi ai elitelor, aceştia având privilegiile, pregătirea şi conexiunile care le permit să exercite o influenţă la scară largă. Chiar şi minoritatea de tineri nou calificaţi care ajung imediat în poziţii de elită, cum ar fi cei 20% din absolvenţii de drept cu salarii de 190 000 de dolari, nu sunt mai fericiţi pentru că simt nesiguranţa generală. Proporţia tot mai mare de tineri cu calificări înalte, condamnaţi să devină precariatul educat, sunt cei care nu au nimic de pierdut în afară de situaţia lor precară.

Capitolul 5

CLASA CONDUCĂTOARE

Andy și Clara

Clara l-a cunoscut pe Andy când i-a luat un interviu pentru o revistă de tehnologie. Asta se întâmpla pe vremea când el era un tânăr antreprenor, cu ani înainte de a face primul său miliard. S-au întâlnit, apoi s-au mutat împreună și, în cele din urmă, s-au căsătorit. Strălucirea matematică și inginerească a lui Andy, împreună cu abilitățile sociale și judecata Clarei, i-au făcut să fie o echipă excelentă.

Părinții Clarei au venit în America pe când erau migranți săraci din America Centrală. Au muncit din greu pentru a deschide un restaurant și a-l transforma într-un succes. Când era copil, Clara a ajutat adesea în bucătărie sau la servirea mesei. După liceu, a mers la UCLA, unde a studiat jurnalismul.

Andy a crescut în Europa Centrală. Ambii săi părinți au fost oameni de știință, tatăl fizician și mama biolog. Încă de la o vârstă fragedă, a arătat aptitudini deosebite pentru matematică. Când a venit momentul să meargă la facultate, a țintit sus și a trimis cereri de înscriere la mai multe școli americane de top, printre care MIT, Caltech și Stanford. A ales să meargă la Stanford întrucât acolo i s-a oferit o bursă și pentru că era nerăbdător să lase în urmă iernile mohorâte.

A decis să nu calce pe urmele părinților săi și a ales să devină antreprenor. Împreună cu doi colegi de la Stanford, a pus pe picioare primul său start-up chiar înainte de a absolvi facultatea *summa cum laude*. Au urmat alte start-upuri, intercalate cu timpul pe care Andy l-a petrecut ca director de tehnologie la două companii din Silicon Valley, care s-au descurcat foarte bine și i-au adus o mulțime de bani. În prezent este directorul general al unuia dintre start-upurile sale, care a devenit o mare corporație.

Odată cu bogăția vine și responsabilitatea. Cu câțiva ani în urmă, Clara și Andy au lansat o fundație caritabilă, căreia îi fac donații generoase. Fundația lor sprijină o varietate de cauze progresiste. O cauză care îi pasionează pe amândoi este imigrația. Părinții Clarei și ai lui Andy au venit în SUA în căutarea visului american și le-a mers

foarte bine. Ei își doresc ca și alții care visează mult și muncesc din greu să reușească. Există, de asemenea, și un mic motiv egoist aici. Compania lui Andy are nevoie de o ofertă constantă de angajați inteligenți și bine educați. După părerea lui Andy, în cea mai mare parte, americanii nu fac față solicitărilor. Pentru a spune lucrurilor pe nume, aceștia sunt în mare parte ignoranți și leneși, și vor să fie plătiți prea mult pentru munca pe care o prestează. Desigur, nu este vina tinerilor că sistemul educațional american a rămas atât de mult în urma celor din Europa și China. Dar aceasta este realitatea, așa că firma lui Andy angajează o mulțime de muncitori care provin din Asia de Est, India și Europa de Est. Aceștia sunt bine pregătiți, dispuși să muncească peste program și mulțumiți de salarii rezonabile.

Clara are, de asemenea, un motiv ascuns sau cel puțin o influență asupra gândirii lui. Provenind dintr-un mediu boem din Los Angeles, din care fac parte cei mai mulți dintre vechii ei prieteni, ea știe că pentru cei mai mulți dintre ei menținerea nivelului lor de trai nu ar fi posibilă în absența forței de muncă ieftine a imigranților. Salariile nu sunt atât de mari, iar perioadele de criză pot lovi în orice moment. Ceea ce le permite colegilor ei intelectuali să trăiască asemenea unor aristocrați sunt menajerele, dădacele, șoferii Uber și livratorii de mâncare, angajați cu toții pe salarii modice. Astfel de factori nu sunt cei pe care ea sau Andy i-ar recunoaște neapărat în fața unui străin. Și oricum, oamenii sunt ființe complexe, și există o confluență de motive deopotrivă idealiste și materialiste care stau la baza susținerii de către ei a unor legi permisive privind imigrația.

Andy și Clara contribuie, de asemenea, cu generozitate la campaniile politice. Donațiile lor sunt strategice și nu se limitează la statul lor natal. Principalul client al corporației lui Andy este guvernul SUA, deoarece aproape 90% din veniturile sale provin din contracte federale. El are nevoie de congresmeni simpatizanți la Washington pentru a se asigura că acele contracte profitabile ajung la compania sa, nu la concurență. Ei donează sume aproape la fel de mari și democraților, și republicanilor. Le place agenda progresistă a democraților, dar apreciază și economia republicanilor, în special poziția lor privind reducerea impozitelor. Acesta este un lucru pe care amândoi îl susțin cu tărie. Au venit în această țară fără nici un ban și și-au realizat visul american prin eforturi proprii. De ce ar trebui ca guvernul să pună mâinile lacome pe banii lor? În orice caz, cea mai mare parte a impozitelor lor va fi irosită din cauza corupției. Ei preferă să doneze direct

unor cauze meritorii prin intermediul fundației, decât să își risipească banii din cauza birocraților corupți și disfuncționali. Oricât de mult le-ar repugna Trump, ei îi acordă cu jumătate de gură meritul pentru Legea privind reducerile de impozite și locurile de muncă, adoptată în 2017. Aceasta le-a redus vizibil impozitele. Totuși, este o ușurare că Trump a plecat de la Casa Albă. Joe Biden reprezintă o revenire la politica normală și nu le-ar crește taxele, indiferent de ce ar fi spus în campania electorală. El își cunoaște interesul. Iar dacă aripa stângă a partidului său reușește să pună pe masă un proiect de lege privind impozitarea celor bogați, cei doi pot avea încredere că republicanii îl vor obstrucționa până la capăt.

Clasele conducătoare în istorie și în prezent

Deși nici Andy, și nici Clara nu au deținut vreodată o funcție publică, ei sunt membri ai clasei conducătoare americane. Acest lucru nu se predă la orele de educație civică din liceu. Mă tem totuși că, pe baza dovezilor, este mai mult decât corect să numim SUA o plutocrație sau o societate condusă de cei bogați. Aceasta nu este o teorie a conspirației, ci o afirmație precisă, acceptată în general de sociologii care studiază fluxurile de putere.[1] Dar înainte de a ne adânci în mecanismele interne ale puterii în SUA, să facem mai întâi un pas înapoi și să vorbim despre puterea socială per ansamblu.

Să începem cu un principiu general. Toate societățile umane complexe au, la scară largă, clase conducătoare. Nu contează dacă un stat este guvernat ca o democrație sau ca o autocrație; există întotdeauna o mică parte a populației cu o cotă disproporționată de putere socială concentrată în mâinile sale. Însă, așa cum am văzut în Capitolul 1, există o mare variabilitate între țări, din trecut și din prezent, când vine vorba despre ce sursă de putere este pusă în evidență de către elitele conducătoare și despre modul în care sunt „reproduse" elitele, care include nu numai reproducerea biologică, ci și recrutarea din rândul oamenilor de rând.

Primele state din istorie erau de obicei guvernate de militocrații, a căror principală sursă de putere socială era pur și simplu forța. Aceasta a fost o consecință a unuia dintre cele mai importante principii ale evoluției sociale, anume că „războiul a făcut statul, iar statele au făcut războiul".[2] Statele timpurii nu s-au dezvoltat pur și simplu prin creșterea populației sau prin acumularea pașnică de teritorii. Ele au apărut în medii de război intens și s-au extins fie prin cucerire,

fie printr-o alianță militară care a devenit din ce în ce mai coezivă și mai centralizată și care, în cele din urmă, s-a transformat într-un stat.[3]

Cu toate acestea, forța brută nu este un mod extrem de eficient de a guverna o țară, în special în vremuri de pace. Vă amintiți butada despre o armă și o vorbă bună, atribuită pe scară largă (dar inexact) lui Al Capone? Ei bine, experiența reală a statelor istorice sugerează că trebuie să o inversăm: „Poți obține mai mult cu o vorbă bună și cu o armă decât doar cu o armă". Forța legitimă funcționează mai bine decât forța în sine – dacă poți convinge oamenii să facă ce vrei, nu va trebui să-i plătești sau să-i forțezi să facă acest lucru.

Înțelegând acest lucru, primele elite războinice au căutat să controleze puterea ideologică autoproclamându-se preoți sau controlându-i temeinic pe învățații într-ale religiei. Multe state timpurii au fost conduse de preoți-regi sau chiar de regi-zei. De exemplu, faraonii egipteni erau venerați ca zei. Conducătorii primelor state au adăugat și puterea economică la acest amestec. Deoarece principalul mijloc de producție în societățile preindustriale era pământul – pentru cultivarea alimentelor și a plantelor textile și pentru creșterea animalelor –, aceștia s-au constituit ca proprietari de pământ și au folosit țărani, șerbi sau sclavi pentru a-l lucra. În final, pe măsură ce domeniile lor deveneau tot mai mari și mai populate, s-au lovit de limitările guvernării directe și au fost nevoiți să împartă puterea cu specialiști în administrație, altfel spus cu birocrați. Analiza efectuată de noi asupra unui eșantion mondial de societăți istorice a stabilit că polii cu o populație de până la câteva sute de mii de locuitori puteau fi conduși de suverani și de suita acestora, fără administratori cu normă întreagă.[4] Dar, odată ce ai un milion sau mai mulți supuși, fie dobândești un serviciu civil, fie suferi de o asemenea ineficiență încât, mai devreme sau mai târziu, sistemul tău se prăbușește sau pierde competiția cu imperiile birocratice. Ca urmare, ceea ce a început ca o aristocrație războinică a evoluat întotdeauna într-o clasă conducătoare care putea continua să pună accentul pe abilitățile militare, dar care, în realitate, controla toate sursele de putere. Acele elite care nu au reușit să se diversifice au fost răsturnate fie de dușmani interni, fie de dușmani externi.

Egiptul, o militocrație

Un exemplu contemporan de militocrație (un stat guvernat de elite militare) este Republica Arabă Egipt. Egiptul este o dictatură militară, deși organizează alegeri în scopuri de imagine. Originile acestei

forme de guvernare datează de multe secole. Să facem un scurt excurs istoric pentru a urmări dezvoltarea cadrelor instituționale ce au dus la instaurarea actualului conducător al Egiptului din momentul când scriu aceste rânduri: Abdel Fattah al-Sisi. Există o inerție culturală remarcabilă care influențează tipurile de aranjamente instituționale la care revin diferite regiuni ale lumii chiar și după perturbări grave, cum ar fi revoluțiile și prăbușirea statului. Cultura este persistentă.

Să analizăm, de pildă, cazul lui Saladin sau, pe numele său oficial, Al-Nasir Salah al-Din Yusuf ibn Ayyub (1137–1193), probabil cel mai faimos kurd din istoria lumii. Saladin a luptat împotriva cruciaților în Palestina, iar realizarea sa supremă a fost alungarea acestora din Ierusalim. Până la sfârșitul domniei sale, a construit un imperiu vast care cuprindea Egiptul, Siria, Palestina și marginile vestice ale Peninsulei Arabe. Totuși, succesorii săi au cedat treptat controlul puterii militare generalilor lor mameluci. Mamelucii erau o castă de războinici cumpărați pe piețele de sclavi și instruiți apoi ca soldați. În 1250, aceștia l-au răsturnat pe ultimul moștenitor al dinastiei ayyubide (numită astfel după tatăl lui Saladin) și au început lunga lor domnie asupra Egiptului. Ayyubizii au guvernat Egiptul mai puțin de un secol. (După cum am văzut, astfel de cicluri politice scurte sunt tipice societăților cu elite poligame, deoarece acestea supraproduc aspiranți la statutul de elită mult mai repede decât societățile cu elite monogame.)

În mod remarcabil, mamelucii și-au menținut stăpânirea în Egipt timp de aproape trei secole. Ei au reușit această performanță interzicând fiilor mamelucilor să moștenească pozițiile tatălui. În schimb, au continuat să cumpere băieți din Asia Centrală și din Caucaz pe piața sclavilor și să-i formeze ca soldați, ofițeri și, în cele din urmă, conducători. Intenționat sau nu, evitarea supraproducției de elite a făcut ca regimul mamelucilor să fie deosebit de stabil. Pentru a ne face o idee despre cât de eficienți au fost mamelucii, să ne gândim că ei au fost singura forță militară care a reușit să-i oprească pe mongoli (în bătălia de la Ayn Jalut din 1260).

Din nefericire pentru ei, mamelucii nu au reușit să își modernizeze armata. Cavaleria lor era excelentă, dar au rămas în urmă cu adoptarea armelor cu praf de pușcă. Ca urmare, în 1517, Egiptul a fost cucerit de cel mai apropiat „imperiu al prafului de pușcă" – cel otoman. Cu toate acestea, mamelucii au continuat să conducă Egiptul ca vasali ai sultanului de la Istanbul. Puterea lor a fost în final înfrântă trei

secole mai târziu de un alt general, Muhammad Ali, un comandant militar albanez trimis de Imperiul Otoman pentru a recuceri Egiptul în 1805, după retragerea forțelor expediționare franceze aflate sub comanda lui Napoleon. Muhammad Ali a apelat la o măsură extremă pentru a anula supraproducția de elite. El i-a invitat pe liderii mameluci la o sărbătoare, apoi i-a masacrat pur și simplu, obținând astfel puterea absolută asupra Egiptului. Sub dinastia pe care a înființat-o, Egiptul a devenit mai întâi *de facto*, apoi *de jure*, independent față de Imperiul Otoman (deși a fost, de asemenea, protectorat britanic pe parcursul unei părți din istoria sa). Dinastia lui Muhammad Ali a durat aproape 150 de ani. Ultimul său succesor, regele Farouk, a fost răsturnat de o lovitură de stat militară în 1952.

Cred că se poate observa modelul general. Din secolul al XII-lea, Egiptul a fost condus de o succesiune de elite militare. De îndată ce elita conducătoare a pierdut controlul asupra puterii militare, a fost înlocuită de un alt grup de războinici. Cum ne ajută acest lucru să înțelegem Egiptul de astăzi? După revoluția din 1952, Egiptul a fost condus de o succesiune de generali: Mohamed Naguib, Gamal Abdel Nasser, Anwar Sadat și Hosni Mubarak. Aceasta a însemnat practic revenirea la regimul mameluc, cu excepția faptului că armata recruta militari din rândul populației egiptene, în loc să cumpere recruți de pe piețele de sclavi.

Apoi a venit Primăvara Arabă. S-ar putea crede în mod rezonabil că revoluția egipteană din 2011 a fost rezultatul unor proteste populare masive împotriva brutalității poliției, a lipsei libertății civile și a libertății de exprimare, a corupției, a șomajului ridicat, a inflației prețurilor la alimente și a salariilor mici.[5] Acest lucru este adevărat într-o anumită măsură, dar o analiză structural-demografică a revoluției egiptene, realizată de arabistul și cliodinamistul rus Andrei Korotaiev, ne oferă informații suplimentare despre forțele sociale profunde care acționează sub pojghița evenimentelor.[6]

Înainte de anii 1990, doar o mică parte din tinerii egipteni se alăturau clasei acreditate.[7] Apoi, regimul Mubarak, care intenționa să modernizeze țara, a extins foarte mult accesul la învățământul universitar. Ca urmare, în anii 1990, proporția tinerilor înscriși în colegii și universități a crescut de peste două ori. Această expansiune a învățământului universitar a coincis cu o „creștere explozivă a numărului de tineri". Între 1995 și 2010, numărul persoanelor în vârstă de 20 de ani a crescut cu 60%. În același timp, numărul de posturi pentru acești

tineri cu diplomă a crescut insesizabil. Rezultatul a fost o problemă acută de supraproducție a elitelor, care s-a accentuat rapid. Acești absolvenți de universitate fără locuri de muncă au fost cei care au furnizat trupele revoluționare pentru demonstrațiile masive antiregim.

La fel de importantă a fost și divizarea din cadrul elitelor conducătoare. Mubarak a obținut puterea în mod obișnuit: mai întâi a avut o carieră fulminantă în rândurile armatei, apoi a devenit moștenitorul prezumtiv al predecesorului său, Anwar Sadat. Cu toate acestea, odată ajuns la putere, a încălcat regulile succesiunii, începând să-l pregătească pe fiul său, Gamal Mubarak, ca succesor. Gamal nu și-a croit drumul spre putere traversând rangurile armatei; în schimb, a obținut un MBA și a devenit lider al noilor elite economice din Egipt. Dacă Gamal i-ar fi succedat tatălui său la conducerea Egiptului, acest lucru ar fi însemnat o revoluție socială în care vechile elite militare ar fi fost înlocuite de noile elite economice. În mod clar, ofițerii armatei egiptene nu erau deloc entuziasmați de pierderea puterii. Potrivit reconstituirii lui Korotaiev a conflictelor dintre elite, care stau la baza revoluției (urmată de contrarevoluție), atunci când au izbucnit proteste masive în 2011, armata a refuzat să intervină, permițând astfel căderea regimului Mubarak. Dar coaliția care l-a alungat pe Mubarak de la putere s-a dovedit foarte eterogenă. Cele două grupuri principale din cadrul acesteia erau revoluționarii liberali seculari, care proveneau din clasa educată urbanizată, și Frăția Musulmană, o grupare islamistă care se bucura de sprijin mai ales în zonele rurale. Imediat ce l-au răsturnat pe Mubarak, aceste două grupuri, cu viziuni opuse despre direcția în care trebuia să se îndrepte Egiptul, au intrat în conflict deschis. Frăția Musulmană a câștigat alegerile organizate ulterior, iar liderul său, Mohamed Morsi, a devenit președinte al țării. Protestatarii liberali s-au întors în Piața Tahrir pentru a protesta împotriva guvernării islamiste. Dar mai important a fost că elitele economice (al căror conflict cu armata se aflase la baza revoluției) s-au speriat profund de direcția iliberală în care se îndrepta Egiptul. Când armata l-a răsturnat pe Morsi, elitele economice s-au întors în coaliția armată–mediu de afaceri ca partener inferior. Rezultatul final al crizei dintre 2011–2014 a fost că Egiptul a revenit la configurația tradițională a puterii – cel puțin pentru această țară – care fusese în vigoare mai mult de un mileniu. Elitele militare sunt din nou la conducere.

Ce ne spune această incursiune în istoria Egiptului? În primul rând, pentru a înțelege forțele care provoacă instabilitatea, inclusiv

rolul supraproducției de elite, trebuie să le plasăm în cadrele instituționale ale țării care ne interesează. Aceste cadre instituționale și culturile politice care le susțin pot varia foarte mult de la o regiune la alta. Dar pentru fiecare țară în parte acestea dau dovadă de multă rezistență în timp, refăcându-se adesea, chiar și după șocuri foarte puternice.

Să examinăm acum un alt exemplu – China. Spre deosebire de Egipt (și de SUA), timp de mai bine de două milenii, China a fost guvernată de elite pentru care principala sursă de putere era cea administrativă. Cu alte cuvinte, de către birocrații. Clasa conducătoare a Chinei a fost recrutată printr-un sistem elaborat de examene locale și imperiale. Pentru a reuși, recruții erau obligați să studieze temeinic operele clasicilor chinezi. Drept urmare, funcționarii chinezi erau, de asemenea, eruditi confucianiști, combinând astfel puterea administrativă cu cea ideologică. Elitele militare și economice erau controlate îndeaproape și li se permitea doar într-o foarte mică măsură să aibă un cuvânt de spus în afacerile de stat. Cel mai recent șoc pentru acest sistem a fost revoluția comunistă. Și unde se află China astăzi? Cam tot acolo unde a fost în ultimele două mii de ani. Ea este guvernată de o clasă conducătoare formată din birocrați. Acronimul PCC, care înseamnă Partidul Comunist Chinez, ar putea la fel de bine să însemne Partidul Confucianist din China. Din punct de vedere al teoriei ciclurilor dinastice, China de astăzi este guvernată de o succesoare a dinastiei Qing, pe care am putea la fel de bine să o numim „dinastia roșie". Una dintre sarcinile culturale pe care fiecare dinastie trebuie să le îndeplinească este scrierea unei istorii definitive a dinastiei precedente. În 2002, Republica Populară Chineză a anunțat că va finaliza *Istoria dinastiei Qing*, oficializând astfel statutul său dinastic.

De-a lungul întregii istorii imperiale chineze, mandarinii au ținut în frâu clasa negustorilor, iar acest lucru este valabil și pentru dinastia roșie. La 17 august 2021, actualul conducător al Chinei, Xi Jinping, a ținut un discurs important în care a făcut apel la prosperitate comună și a subliniat necesitatea de a reglementa situația grupurilor cu venituri excesiv de mari, ceea ce a fost interpretat de presa occidentală drept un atac la adresa celor bogați.[8] Dar nu este nimic nou aici – mandarinii doar le amintesc (din nou) miliardarilor cine este adevăratul stăpân al Chinei.

China reprezintă exemplul arhetipal al unui imperiu birocratic și a fost un astfel de imperiu în ultimele două milenii. Dar trecerea de la clase conducătoare militarizate la clase conducătoare administrative

este o regulă generală în istorie, cel puțin pentru cele mai mari state. Ce se întâmplă cu elitele a căror sursă principală de putere este cea ideologică sau economică? Astfel de state se regăsesc în istorie, dar au fost relativ rare. Un exemplu de teocrație istorică este reprezentat de Statele Papale. În prezent, cel mai bun exemplu de teocrație este Republica Islamică Iran, în care autoritatea supremă este deținută de liderul suprem, un cleric islamist șiit ales de o adunare a bătrânilor.

Plutocrațiile au fost, de asemenea, rare în istorie. Printre exemplele istorice faimoase se numără republicile comerciale italiene precum Veneția și Genova, precum și Republica Olandeză. Astăzi, cel mai bun exemplu de plutocrație este reprezentat de Statele Unite ale Americii.

Formarea clasei conducătoare americane

Nu putem înțelege o societate fără să știm de unde provine. Din acest motiv, descrierea pe care încerc să o fac clasei conducătoare americane trebuie să se întoarcă la originile sale. Din fericire, nu este nevoie să ne întoarcem foarte departe în timp, ci doar până după Războiul Civil.

Așa cum am văzut, înainte de Războiul Civil, Statele Unite erau conduse de o coaliție de proprietari de sclavi din sud și de patricieni comercianți din nord-est. Înfrângerea Sudului în Războiul Civil a distrus această clasă conducătoare.[9] Un sfert dintre bărbații sudiști de vârstă adultă au fost uciși pe câmpul de luptă. Mai mult decât atât, bogăția Sudului, din care cea mai mare parte a fost investită în ființe umane ținute în sclavie, a fost distrusă prin emanciparea acestora. În plus, pagubele produse de război asupra proprietăților sudiste și repudierea tuturor datoriilor și obligațiilor de război ale Confederației au șters o mare parte din bogăția rămasă. În arena politică, înfrângerea Confederației a determinat o îndelungată epocă de dominație a Partidului Republican. Între 1860 și 1932, democrații (pentru o lungă perioadă partidul Sudului, adept al supremației albe) au reușit să cucerească președinția doar de trei ori: în 1884, 1892 și 1912.

O influentă școală de gândire istorică consideră Războiul Civil și perioada imediat următoare, Reconstrucția, a doua revoluție americană, deși una nefinalizată. Deși Războiul Civil i-a eliberat pe sclavi, el nu a reușit să aducă și egalitatea rasială în totalitate. Principalul efect a fost, așadar, revoluția la vârf: schimbarea elitelor. După ce puterea elitelor sclavagiste din Sud asupra guvernului federal a fost

zdrobită decisiv, acestea au fost înlocuite de o nouă clasă conducătoare, dominată de oamenii de afaceri din Nord.

După cum nota Kevin Phillips în cartea *Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich (Avuție și democrație. O istorie politică a bogăției americane)*, deși Războiul Civil a distrus bogăția Sudului, el i-a îmbogățit, simultan, într-un mod covârșitor, pe capitaliștii din Nord. Reținerea creanțelor Uniunii s-a dovedit extrem de profitabilă. Aprovizionarea efortului de război al Uniunii a fost mai profitabilă. „Un număr surprinzător de mare de giganți comerciali și financiari de la sfârșitul secolului al XIX-lea – J.P. Morgan, John D. Rockefeller, Andrew Carnegie, Jay Gould, Marshall Field, Philip Armour, Collis Huntington și alți câțiva moguli ai căilor ferate – erau tineri din Nord care evitaseră serviciul militar, de obicei prin cumpărarea de înlocuitori, și folosiseră războiul pentru a face pași importanți pe scara viitoarei averi", scria Phillips.[10] În doar zece ani, între 1860 și 1870, numărul milionarilor americani a explodat, de la 41 la 545.

Ascensiunea noii clase conducătoare a adus o schimbare marcantă în relațiile politico-economice ale națiunii americane. Vedem această transformare economică reflectată în componența administrației Lincoln. Acest aspect al carierei lui Lincoln nu este evidențiat pe scară largă, dar el a practicat foarte mult dreptul corporatist, colaborând cu mai multe companii feroviare din Vestul Mijlociu, în special cu Illinois Central. Mulți membri ai administrației sale au avut legături puternice cu companiile feroviare sau cu mediul financiar. Nu ar trebui să fie o surpriză că mari suprafețe de teren au fost acordate, ca măsuri de promovare, concernelor feroviare care operau în statele din vest. Influența politică a mogulilor căilor ferate s-a extins și asupra selecției judecătorilor Curții Supreme. Ca urmare, „pe la 1876, industria feroviară devenise în mod clar forța politico-economică dominantă a națiunii".[11]

Alte legi inițiate de administrația Lincoln au reflectat, de asemenea, dominația intereselor de afaceri din Nord. Industriile nordice au fost protejate prin tarife vamale ridicate și a fost înființat un sistem bancar național. Legile privind căile ferate de pe Coasta Pacificului au autorizat obligațiuni guvernamentale și concesionarea de terenuri întinse către companiile feroviare, răsturnând politica anterioară care nu favoriza astfel de îmbunătățiri interne. Deși cea mai mare parte a legislației din timpul președinției lui Lincoln a fost motivată de

nevoile noii elite economice, Lincoln a recompensat și alte grupuri de interese care contribuiseră decisiv la aducerea sa la putere, în 1860. Aboliționiștii radicali au obținut Proclamația de emancipare din 1863, urmată de al treisprezecelea amendament, doi ani mai târziu. Emanciparea s-a produs, de asemenea, în beneficiul capitaliștilor din Nord, chiar dacă indirect, prin sărăcirea elitelor din Sud și prin reducerea puterii acestora de a influența politica la nivel federal.

În schimb, Legea drepturilor de proprietate, votată din 1862, a reprezentat răsplata pentru fermierii liberi. Ea a permis deplasarea surplusului de forță de muncă spre terenuri nerevendicate, care se găseau din abundență în Vest. Efectul său secundar a fost reducerea ofertei de forță de muncă în Est și creșterea prețului acesteia. Pentru a contracara această consecință nedorită (pentru interesele companiilor, bineînțeles, întrucât muncitorii au salutat creșterea salarială), Congresul dominat de republicani a adoptat Legea imigrației din 1864, al cărei scop era, fără doar și poate, să asigure o ofertă adecvată de forță de muncă, și a creat un birou de imigrație care a facilitat importul de muncitori din Europa. Platforma republicană din 1864 a explicat importanța acestor măsuri după cum urmează: „[I]migrația, care în trecut a contribuit atât de mult la prosperitatea, dezvoltarea resurselor și la creșterea puterii acestei națiuni – adăpostul celor oprimați din toate națiunile –, ar trebui să fie promovată și încurajată printr-o politică liberală și dreaptă".[12]

Nu ar trebui să exagerăm gradul de unitate al elitelor de după Războiul Civil. Odată ce vechea clasă conducătoare s-a dus „pe aripile vântului", conflictele dintre elite au izbucnit imediat în rândul noii clase conducătoare. Perioada dintre 1870 și 1900, cunoscută sub numele de „Epoca de Aur", a fost una extrem de haotică și de conflictuală în istoria americană. În plus, în 1870, noua clasă conducătoare nu dispunea încă de instituțiile care mai târziu aveau să creeze un sentiment de identitate comună și să ajute la coordonarea acțiunilor colective ale elitelor, transformând-o într-o „clasă pentru sine", dacă mi se permite să împrumut din terminologia marxistă.

Un set de instituții ale clasei superioare care a evoluat în timpul Epocii de Aur a avut funcția dublă de a îmbunătăți comunicarea între elite și, în același timp, de a crea o graniță clară care să separe elitele de oamenii de rând. Registrul Social, care enumera membrii așa-numitei înaltei societăți, a devenit un fel de brevet de noblețe. Cluburile sociale ale elitelor și stațiunile de vară exclusiviste au avut un scop

similar. Vlăstarele familiilor de elită socializau exclusiv în cadrul clasei lor, prin frecventarea unor prestigioase şcoli cu internat, majoritatea înfiinţate în această perioadă, apoi a colegiilor Ivy League.

Evoluţii paralele au avut loc şi în direcţia economiei politice. Spre sfârşitul Epocii de Aur, ideea că o concurenţă fără restricţii este dăunătoare pentru toţi jucătorii a fost exprimată tot mai des de către liderii de afaceri, inclusiv de titani precum John D. Rockefeller şi J.P. Morgan.[13] Aversiunea lor faţă de dezordinea ce a urmat, precum şi căutarea predictibilităţii au condus la mişcarea marii fuziuni din 1895–1904. În majoritatea cazurilor, aceste combinaţii de la începutul secolului au fost mai puţin eficiente economic decât noii rivali care au apărut aproape imediat. Cu toate acestea, principalele lor beneficii nu au constat în creşterea eficienţei economice, ci în creşterea puterii politice a mediului de afaceri. După consolidarea oţelăriilor, survenită în 1901, editorii revistei *The Bankers' Magazine* comentau cu o candoare neobişnuită:

> Atunci când afaceriştii erau unităţi unice, fiecare lucrând pentru propriul succes, fără a ţine cont de ceilalţi, într-o concurenţă disperată, oamenii care controlau organizarea politică aveau puterea supremă. Ei dictau legile şi foloseau veniturile din impozite pentru a construi forţa organizaţiei lor. Dar, pe măsură ce companiile din ţară au învăţat secretul combinării, ele au început să submineze treptat puterea politicienilor şi să îi supună scopurilor lor. Din ce în ce mai mult, puterea legislativă şi cea executivă sunt obligate să asculte de interesele companiilor organizate. Ele nu sunt controlate în întregime de aceste interese doar fiindcă organizarea afacerilor nu a atins perfecţiunea. Recenta consolidare a industriilor siderurgice este un indiciu că o concentrare a puterii este posibilă. Orice formă de afaceri este capabilă de o consolidare similară, şi dacă şi alte industrii imită exemplul celei care se ocupă de fier şi oţel, este uşor de înţeles că, în cele din urmă, guvernul unei ţări în care forţele de producţie sunt toate adunate şi antrenate sub controlul câtorva lideri trebuie să devină o simplă unealtă a acestor forţe.[14]

O altă evoluţie importantă, care a avut loc mai târziu (în jurul anului 1920), a fost coagularea a ceea ce politologul G. William Domhoff numeşte „reţeaua de planificare a politicilor", o reţea de organizaţii nonprofit în care liderii corporaţiilor şi membrii clasei superioare influenţează dezbaterile politice din Statele Unite. Astfel de

fundații, grupuri de reflecție și grupuri de discuții politice interconectate erau finanțate de comunitatea corporatistă, ai cărei membri le controlau mesajele prin simplul fapt că făceau parte din consiliile de administrație. Cei mai mulți bani proveneau de la doar trei membri ai elitei economice: magnatul oțelului Andrew Carnegie, baronul petrolului John D. Rockefeller și un comerciant bogat din St. Louis, Robert Brookings.[15]

În cei cincizeci de ani de la sfârșitul Războiului Civil, elitele politice și de afaceri din Nord s-au contopit astfel într-o adevărată clasă superioară națională. După cum a scris istoricul de stânga Gabriel Kolko în cartea sa, *The Triumph of Conservatism (Triumful conservatorismului)*, „elitele politice și de afaceri se cunoșteau între ele, frecventau aceleași școli, aparțineau acelorași cluburi, se căsătoreau în aceleași familii, împărtășeau aceleași valori – în realitate, formau acel fenomen numit în ultima vreme *The Establishment*".[16]

Plutocrația americană astăzi

Ideea că Statele Unite sunt o plutocrație a fost exprimată de președinți americani, oameni de știință socială și de intelectuali publici.[17] Și de mine. Dar folosesc acest termen în sensul său neutru, pur și simplu ca prescurtare pentru un stat dominat de elitele economice. (Sensul literal al termenului plutocrație este „guvernarea bogaților".) Însă ce se află în spatele acestei etichete?

Mai simplu spus, în vârful piramidei puterii din America se află comunitatea corporatistă: proprietarii și managerii marilor active producătoare de venituri, cum ar fi corporațiile, băncile și firmele de avocatură.[18] Câteva sectoare corporative sunt atât de influente și au o coeziune atât de mare în ceea ce privește influența lor asupra politicilor publice, încât, de-a lungul anilor, au primit denumiri precum complexul militar-industrial, sectorul FIRE (finanțe, asigurări și imobiliare), sectorul energetic (petrol și gaze, utilități electrice), Silicon Valley, Big Food, Big Pharma, complexul medical-industrial și complexul educațional-industrial. În 2021, douăsprezece mii de lobbiști au cheltuit 3,7 miliarde de dolari pentru a influența politicile la nivel federal, potrivit grupului de cercetare independent OpenSecrets.[19] Primele trei industrii din lume, care cheltuiesc sute de milioane de dolari pentru lobby, sunt industria farmaceutică, industria electronică și cea a asigurărilor.[20] Altele le urmează îndeaproape.

Conform acestei teorii a „dominației de clasă", comunitatea corporatistă conduce indirect America.[21] „Puterea economică structurală" îi permite să domine clasa politică prin lobby, să finanțeze campanii electorale, oameni de afaceri care candidează la funcții politice, numirea liderilor corporatiști în posturi guvernamentale-cheie și „rotativa" – mutarea de personal între pozițiile guvernamentale și cele din industrie. De fapt, cele două rețele de putere, cea economică și cea administrativă, sunt unite foarte strâns, dar rețeaua economică este dominantă.

Comunitatea corporatistă controlează, de asemenea, baza ideologică a puterii prin intermediul proprietății corporațiilor mass-media și al unei rețele de planificare politică alcătuite din fundații private, grupuri de reflecție și grupuri de discuții politice. Restul sursei de putere socială, armata, a devenit complet subordonată rețelei politice de-a lungul istoriei americane. Viitorii ofițeri sunt îndoctrinați într-o cultură a supunerii față de liderii politici aflați la comandă, iar la cele mai înalte niveluri, generalii și amiralii așteaptă cu nerăbdare să ocupe, după pensionare, posturi bine remunerate în consiliile de administrație ale companiilor care trăiesc de pe urma contractelor guvernamentale.

Conspirație versus știință

Desigur, când spui că America este o plutocrație nu înseamnă absolut deloc că susții o teorie a conspirației. Aceasta este o teorie cât se poate de științifică. Care este diferența?

În primul rând, să recunoaștem că unele conspirații sunt reale. Istoria abundă în exemple de grupuri de oameni care au complotat în secret pentru a-și promova interesele și obiectivele în detrimentul altor grupuri sau al unor societăți întregi. Guy Fawkes și conspiratorii săi au plănuit, într-adevăr, să arunce în aer Camera Lorzilor în 1605, deoarece doreau să-l înlocuiască pe Iacob I cu un monarh catolic. Administrația lui Richard Nixon a comis o serie de acte ilegale, cum ar fi să pună microfoane în birourile adversarilor politici și să hărțuiască politicieni și activiști, apoi a încercat să mușamalizeze totul. Iar uneori, oamenii care încearcă să expună conspirații reale sunt considerați pe nedrept adepți ai teoriei conspirației sau chiar bolnavi mintal. Acest lucru i s-a întâmplat și Marthei Mitchell, „Casandra din cazul Watergate".[22] Prin urmare, discuția de mai jos nu se referă la conspirații, ci la teoriile conspirației.

Există un număr destul de mare de teorii ale conspirației despre grupuri obscure, cu motivații nefaste, despre care se presupune că ar controla guvernul SUA sau că ar dori să creeze un stat global opresiv. Astfel de teorii ale „guvernului din umbră" și ale „noii ordini mondiale" postulează că puterea politică reală este deținută de bănci centrale, de organizații evreiești, francmasoni, Illuminati, iezuiți, CIA, Organizația Națiunilor Unite sau de Forumul Economic Mondial. În trecut, sperietoarea predilectă era comunismul sovietic, dar după prăbușirea Uniunii Sovietice, accentul fanteziei conspiraționiste s-a mutat către comuniștii chinezi (pentru dreapta) și pe Rusia lui Vladimir Putin (pentru stânga). De exemplu, potrivit lui Stewart Rhodes, fondatorul organizației Oath Keepers, „chinezii" s-au infiltrat complet în guvernul SUA[23], în timp ce emisiunea lui Rachel Maddow de pe MSNBC s-a bucurat de audiențe uriașe în 2017, susținând în mod repetat că guvernul rus trage sforile în administrația Trump.[24]

Ce trăsături diferențiază teoriile conspirației de teoriile științifice?[25] În primul rând, teoriile conspirației sunt adesea vagi în privința motivațiilor liderilor din culise sau le atribuie motivații neverosimile. În al doilea rând, se presupune că liderii din umbră sunt extrem de inteligenți și bine informați. În al treilea rând, aceste teorii plasează puterea în mâinile unui lider puternic sau ale unei cabale restrânse. Și, în final, ele presupun că planurile ilegale pot fi ținute secrete pentru perioade nedeterminate. O teorie științifică, precum cea a dominației de clasă, este foarte diferită. Să trecem în revistă aceste patru puncte în aceeași ordine.

În primul rând, motivațiile deținătorilor de avere sunt destul de transparente. Nu trebuie să fim cititori de gânduri pentru a înțelege că aceștia doresc să-și sporească averea mai degrabă decât să o vadă diminuată. Aceasta este, bineînțeles, o mare simplificare. Oamenii sunt ființe complexe, cu motivații multiple, care se suprapun. Persoane diferite sunt motivate de diferite combinații de obiective materialiste și idealiste. Dar un motiv pe care deținătorii de averi îl împărtășesc este, în general, dorința de a-și păstra și de a-și spori averea. Toate teoriile (și modelele) simplifică prea mult realitatea dezordonată, dar această ipoteză este o bună aproximare.

În al doilea rând, teoria dominației de clasă pune în evidență mecanisme verificabile empiric prin care clasa corporatistă domină clasa politică. Acest lucru se realizează prin înființarea de supercomitete de acțiune politică, finanțarea lobbiștilor, contribuțiile de campanie

pentru candidați și prin candidatura la alegeri a membrilor clasei. Deținătorii de funcții sunt influențați mai mult prin intermediul mass-mediei mainstream, patronată în general de elite economice, și împărtășește o viziune generală a ceea ce înseamnă o „știre" și ce nu. Detaliile legislației sunt adesea redactate de grupuri de reflecție și lobby, controlate la rândul lor de elite economice.

În al treilea rând, nu există un centru. Elitele economice sunt organizate într-un mod foarte diferit de elitele militare, de exemplu, cu ierarhiile lor elaborate de comandă și control și cu un comandant suprem la vârf. În schimb, acțiunea colectivă este facilitată de membrii rețelei de putere, care socializează la școli pregătitoare și colegii exclusiviste, cluburi de țară și pe terenuri de golf. Aceștia fac parte din consiliile de administrație ale unor corporații și participă la diverse grupuri și adunări profesionale, cum ar fi camere de comerț, asociații industriale și adunări globale (de exemplu, Davos). Politicile concrete sunt elaborate în rețeaua de planificare politică a grupurilor de reflecție, a institutelor și a fundațiilor caritabile interconectate. Din nou, nu există un centru – nici vreun lider suprem, nici o cabală internă restrânsă. În schimb, puterea este distribuită în cadrul unei rețele neierarhice de mii de indivizi. Și există diferențe de opinie și chiar conflicte între nodurile rețelei. Gradul de unitate și de coeziune în cadrul clasei conducătoare reprezintă o cantitate dinamică și se schimbă în timp. Voi reveni asupra acestui aspect mai târziu.

În fine, există secretul versus transparența. Este adevărat că membrii clasei conducătoare încearcă adesea să își țină activitățile departe de ochii publicului. Ei locuiesc în comunități închise și socializează în cluburi exclusiviste, la care oamenii obișnuiți nu au acces. Dar datele pe care sociologii le folosesc pentru a studia mecanismele interne ale clasei conducătoare sunt o chestiune de interes public. Organizații precum OpenSecrets au adunat o cantitate remarcabilă de date privind influența banilor asupra strategiei și politicii americane.[26] Sociologii au reconstruit cu minuțiozitate rețeaua elitei puterii americane – oricine o poate consulta pe whorulesamerica.net, resursa web a lui Domhoff.[27]

Cea mai importantă, chiar decisivă, diferență între teoriile conspirației și cele științifice este că acestea din urmă fac predicții ce pot fi testate cu ajutorul datelor. Teoria dominației de clasă a fost propusă prima dată de Domhoff în urmă cu cincizeci de ani, iar de atunci a trecut destul timp în care alți sociologi să îi testeze predicțiile.

Bogăție și influență

Teoria despre modul de funcționare a statului american predat în școli se regăsește în afirmația lui Abraham Lincoln despre guvernarea „poporului, de către popor, pentru popor". Sociologii numesc această idee de guvernare „democrație electorală majoritară". Această teorie presupune că politicile guvernamentale sunt modelate de voința colectivă a cetățenilor de rând, transmisă prin intermediul procesului de alegeri democratice. Teoria preconizează că schimbările de politici, cum ar fi noile legi adoptate de Congres, vor reflecta în primul rând preferințele cetățenilor obișnuiți, numiți și „alegători mediani". Teoria dominației de clasă, în schimb, preconizează că schimbările politice vor reflecta doar preferințele elitelor economice. Așadar, cine are dreptate?

Politologul Martin Gilens, ajutat de o mică armată de asistenți de cercetare, a adunat un set mare de date – aproape două mii de probleme politice între 1981 și 2002. În fiecare caz, a conectat o propunere de schimbare a politicii cu un sondaj de opinie la nivel național care punea o întrebare favorabilă/contrară inițiativei. Datele brute ale sondajului au furnizat informații care i-au permis lui Gilens să separe preferințele celor săraci (persoane aflate în cea mai mică decilă a distribuirii veniturilor) și ale cetățenilor obișnuiți (mediana distribuirii) de cele ale celor înstăriți (primii 10% ca bogăție).[28]

Analiza statistică a acestui remarcabil set de date a relevat că preferințele celor săraci nu au avut nici un efect asupra schimbărilor de politici. Acest lucru nu este complet neașteptat. Surprinzător este că nu a existat nici un efect – zero, *nada* – al alegătorului de rând. Principalul efect asupra direcției de schimbare l-au avut preferințele politice ale celor bogați. A existat, de asemenea, un efect suplimentar al grupurilor de interese, cele mai influente fiind grupurile de lobby orientate către mediul de afaceri. Odată ce includem în modelul statistic preferințele celor 10% din vârful clasamentului bogăției și ale grupurilor de interese, efectul oamenilor de rând nu se poate distinge statistic de zero.

Acest lucru nu înseamnă că toți cetățenii obișnuiți ies întotdeauna în pierdere. Există o serie de chestiuni legate de politici în care ei sunt de acord cu cei bogați, iar aceste schimbări de politici tind să fie puse în practică. Dar, pe baza dovezilor, problemele asupra cărora oamenii de rând și elitele economice nu cad de acord sunt întotdeauna – repet, *întotdeauna* – rezolvate în favoarea elitelor. Aceasta este plutocrația.

Cam atât despre teoria democrației electorale majoritare. I-aș ruga pe cititori să-mi permită să adaug că această analiză a avut câteva caracteristici care au înclinat rezultatele în defavoarea teoriei dominației de clasă. Am dori cu adevărat să distingem efectele preferințelor celor 10% din vârful clasamentului bogăției de cele ale celor 1% din vârful său (și, chiar mai bine, ale celor 0,01% din vârful acestui clasament). În definitiv, membrii rețelei de putere identificați de Domhoff constituie o proporție infimă din populație. Dar realizarea unor astfel de diferențieri nuanțate nu a fost posibilă având în vedere datele la care Gilens și echipa sa au avut acces. Un alt considerent este că această analiză a abordat doar ceea ce politologii numesc „prima fațetă a puterii": capacitatea cetățenilor de a modela rezultatele politice în probleme contestate. Dar „a doua fațetă a puterii", modelarea agendei de probleme pe care le iau în considerare factorii de decizie politică, reprezintă o modalitate subtilă, dar extrem de puternică, prin care elitele pot obține ce doresc. În fine, „a treia fațetă a puterii" constituie capacitatea elitelor ideologice de a modela preferințele publicului.

A treia fațetă este cel mai subtil, poate chiar insidios, tip de putere. Exemplul meu favorit cu privire la eficiența sa este mema „taxei pe moarte", inventată de un propagandist strălucit, deși malefic, la unul dintre grupurile de reflecție pentru a anihila impozitul pe moștenire pentru averile de top. Oamenii de rând se agită împotriva guvernului cerându-i „să-și ia labele murdare de pe banii mei pe care îi las copiilor mei", din câte se pare fără a-și da seama că impozitul propus îi afectează doar pe superbogați.[29]

Strălucitul studiu realizat de Gilens este un exemplu excelent al modului în care funcționează știința. Oamenii de știință iau două sau mai multe teorii rivale (în acest caz, dominația de clasă și democrația electorală majoritară), derivă predicții specifice din ele și apoi adună date pentru a vedea care dintre teorii este corectă. Democrația electorală majoritară este o teorie frumoasă, dar, din nefericire, este anihilată de realitatea urâtă.[30]

Imigrație

Acum, deoarece avem o mai bună înțelegere a modului în care funcționează puterea în America, să o folosim pentru a reflecta asupra unei enigme a democrației americane: politicile controversate ale imigrației. Potrivit mai multor sondaje, americanii se opun cu tărie

imigrației ilegale.[31] Există E-Verify, un site al Departamentului de Securitate Internă care permite companiilor să verifice statutul de muncă al potențialilor angajați, dar nici un mandat federal nu le impune angajatorilor să îl folosească. Mulți cred că un astfel de mandat reprezintă o modalitate mult mai eficientă și mai umană de a reduce imigrația ilegală decât sistemul actual. În mod evident, sunt mai multe aspecte în cadrul acestei probleme complexe. Cu toate acestea, trebuie să ne punem întrebări când o soluție care implică cheltuirea a miliarde de dolari pentru securizarea frontierelor și pentru reținerea migranților este aplicată – cu rezultate cel puțin imperfecte –, în schimb o soluție bazată pe tăierea fondurilor care atrag migranții în această țară nu a fost niciodată adoptată. *Cui bono*, cui îi folosește, așa cum spuneau romanii.

„Printre emoțiile exacerbate ale dezbaterii publice americane privind migrația, prevalează o simplă dihotomie morală și politică", scrie Angela Nagle în „The Left Case Against Open Borders".[32] „Este «de dreapta» să fii «împotriva imigrației» și «de stânga» să fii «pentru imigrație». Dar aspectele economice ale migrației spun altă poveste." Desigur, economia este doar unul dintre considerentele care ar trebui să stea la baza politicilor publice privind imigrația. Aceasta a devenit o problemă extrem de emoțională. După cum adaugă Nagle:

> În contextul imaginilor revoltătoare ale migranților cu salarii mici urmăriți ca niște infractori de ICE sau ale celor care se înecă în Mediterana și al creșterii îngrijorătoare a sentimentului antiimigranți în întreaga lume, este ușor de înțeles de ce stânga vrea să îi apere pe migranții ilegali de perspectiva de a fi luați în vizor și victimizați. Și ar trebui să o facă. Dar, acționând pe baza impulsului moral corect de a apăra demnitatea umană a migranților, stânga a sfârșit prin a trage linia frontului prea în spate, apărând efectiv sistemul de exploatare al migrației în sine.

Să o urmăm pe Nagle și să privim dincolo de suprafață, la problemele structurale – economie, dar, și mai profund, putere.

Argumentul economic este foarte clar. Imigrația masivă crește oferta de forță de muncă, ceea ce, la rândul său, scade costul acesteia – cu alte cuvinte, salariile muncitorilor. În mod clar, o astfel de dezvoltare îi avantajează pe consumatorii de forță de muncă (angajatorii sau „capitaliștii") și îi dezavantajează pe muncitori.

Desigur, după cum am văzut în Capitolul 3, imigrația este doar una dintre numeroasele forțe care afectează salariile. Analiza mea statistică a tendințelor datelor pe termen lung arată că imigrația a contribuit semnificativ la stagnarea/declinul salariilor din Statele Unite în ultimele decenii, în special pentru muncitorii fără studii superioare, deși este departe de a fi singura cauză.[33] Există un motiv pentru care cel mai mare val de imigrație din istoria americană, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a coincis cu prima Epocă de Aur, perioada de inegalitate extremă a veniturilor și de sărăcire a maselor comparabilă doar cu situația actuală. Orice astfel de aport extern într-un sistem social are, desigur, efecte multiple. Imigranții veniți în America în timpul Epocii de Aur au îmbogățit această țară în mod incomensurabil, la fel cum o fac și imigranții de astăzi. Dar ei au înclinat, de asemenea, balanța puterii dinspre muncitori spre proprietari, accelerând pompa de bogăție. Dacă nu există instituții puternice menite să protejeze salariile muncitorilor, o ofertă excesivă de forță de muncă va duce la scăderea salariilor – este pur și simplu legea cererii și ofertei în acțiune. În cartea sa din 2016, *We Wanted Workers: Unraveling the Immigration Narrative (Vrem muncitori. Expunerea discursului din jurul imigrării)*, economistul George Borjas de la Universitatea Harvard (el însuși imigrant) relevă că principalul efect al imigrației nu constă în faptul că aduce beneficii sau este o piedică pentru economie. (De fapt are un ușor efect pozitiv.) Mai degrabă, imigrația creează câștigători și perdanți. Un aflux masiv de imigranți necalificați duce la scăderea salariilor muncitorilor autohtoni mai puțin educați. Comunitățile deja dezavantajate, cum ar fi americanii de culoare fără studii superioare, sunt afectate în mod deosebit. Dar salariile lor mai mici se traduc în profituri mai mari pentru cei care îi angajează pe imigranți – proprietari și manageri de afaceri.[34]

După cum subliniază Nagle, această idee era clară pentru Karl Marx care „susținea că importul de imigranți irlandezi prost plătiți în Anglia i-a forțat să intre într-o competiție ostilă cu muncitorii englezi. El considera că acest lucru face parte dintr-un sistem de exploatare, care diviza clasa muncitoare și reprezenta o extensie a sistemului colonial". În plus, faptul era clar și pentru cei afectați negativ – muncitorii și organizațiile lor:

> De la prima lege care a restricționat imigrația în 1882 până la Cesar Chavez și faimoasa organizație multietnică United Farm Workers

care au protestat împotriva utilizării și încurajării de către angajatori a migrației ilegale în 1969, sindicatele s-au opus adesea migrației în masă. Ele au considerat că importul deliberat de muncitori ilegali, cu salarii mici, slăbește puterea de negociere a forței de muncă și reprezintă o formă de exploatare. Nu se poate evita faptul că puterea sindicatelor se bazează prin definiție pe capacitatea lor de a restricționa și retrage oferta de forță de muncă, ceea ce devine imposibil dacă o întreagă forță de muncă poate fi înlocuită ușor și ieftin. Frontierele deschise și imigrația în masă sunt o victorie pentru patroni.

Nu este surprinzător că elitele economice americane erau, de asemenea, conștiente că un aflux continuu de imigranți le permitea să scadă salariile muncitorilor și să își mărească randamentul capitalului. În 1886, Andrew Carnegie compara imigrația cu „un flux de aur care intră în țară în fiecare an".[35] În secolul al XIX-lea, comunitatea corporatistă s-a folosit adesea de statul american pentru a se asigura că acest „flux de aur" va continua să curgă. Reamintim că în 1864 (în timpul administrației Lincoln), Congresul a adoptat Legea de încurajare a imigrației. Una dintre prevederile legii viza înființarea Biroului Federal de Imigrare, a cărui intenție explicită era „dezvoltarea unui *surplus* [sublinierea mea] de forță de muncă". În prezent, liderii de afaceri sunt mult mai circumspecți.

Pentru a reduce la esență argumentul principal al lui Nagle, globalizarea este manevrată de elitele guvernamentale spre a-și spori puterea în detrimentul celor care nu sunt elite. Este o altă pompă de bogăție care ia de la muncitori și dă „șefilor". Este, de asemenea, o pompă de bogăție globală care transferă bogăția din lumea în curs de dezvoltare către regiunile bogate. O parte din această bogăție suplimentară este apoi convertită în putere politică sporită pentru marile corporații. În plus, rivalitatea dintre muncitorii nativi și cei imigranți corodează capacitatea acestora de a se organiza. Ca urmare, susține Nagle:

Activiștii bine intenționați de astăzi au devenit idioții utili ai marilor corporații. Odată cu adoptarea de către aceștia a pledoariei pentru „granițe deschise" – și a unui absolutism moral feroce care consideră orice limitare a migrației ca un rău de nedescris – orice critică a sistemului de exploatare a migrației în masă este respinsă pur și simplu ca blasfemie.

„Ce este" şi „ce ar trebui să fie"

Îndepărtându-ne de întrebarea specifică despre cine conduce America, în ştiinţă – ca în viaţă – este important să distingem „ce este" de „ce ar trebui să fie" şi să nu permitem ca al doilea segment să îl umbrească pe primul. Sociologii, precum Domhoff şi Gilens, care au demonstrat că democraţia noastră nu este atât de democratică pe cât învăţăm la orele de educaţie civică, nu sunt antidemocratici. Dimpotrivă. Ei sunt motivaţi de dorinţa de a face societatea noastră să funcţioneze mai bine, iar singurul mod în care putem îmbunătăţi lucrurile este să-i înţelegem mecanismele adevărate, nu să impunem o idee preconcepută despre cum ar trebui să funcţioneze. Este un lucru foarte evident, dar trebuie spus, pentru că oamenii de ştiinţă care au făcut descoperiri neplăcute au fost persecutaţi. Galileo a trebuit să se dezică de convingerile sale, în timp ce Giordano Bruno a fost ars pe rug pentru ele. Astăzi, un om de ştiinţă care descoperă un adevăr neplăcut poate fi catalogat drept furnizor de „date care incită la ură". Mai aproape de subiectul nostru, cei care expun mecanismele clasei noastre conducătoare riscă să fie acuzaţi că ar fi „luptători de clasă".

Capitolul 6

De ce este America o plutocrație?

Excepționalism american

Măsura în care elitele economice domină guvernul în Statele Unite este foarte neobișnuită în comparație cu alte democrații occidentale. Țări precum Danemarca și Austria au clase conducătoare care au fost destul de receptive la dorințele populației lor. În perioada postbelică, aceste țări au fost conduse de partide puternice de centru-stânga, cum ar fi social-democrații și socialiștii. Partidele de centru-stânga au alternat la putere cu partide de centru-dreapta, dar un consens puternic pentru un stat al bunăstării sociale a fost împărtășit în general de elitele conducătoare din democrațiile vest-europene. Țări precum Danemarca și Austria ocupă de obicei primele poziții atunci când statele ONU sunt clasate în funcție de capacitatea lor de a oferi o calitate ridicată a vieții pentru cetățenii lor. Până de curând, acestea au rezistat în mare măsură tendinței mondiale de creștere a inegalității economice. În ceea ce privește mulți indicatori ai calității vieții – speranță de viață, egalitate, educație –, SUA constituie o excepție în lumea occidentală. De ce?

Explicația constă în efectele istoriei și ale geografiei.[1] Doi factori majori sunt deosebit de importanți: mediul geopolitic și rasa/etnia.

Pentru a înțelege originile istorice și geografice ale plutocrației americane, să începem cu un scurt excurs în istoria Europei Occidentale din ultimele cinci secole. Înainte de anul 1500, Europa era ocupată de peste cinci sute de state și entități politice, unele destul de mici, cum ar fi orașe imperiale libere și principate independente. În afară de o teocrație (Statele Papale), aceste entități politice erau guvernate fie de militocrații, fie de plutocrații. Plutocrațiile erau deosebit de frecvente în fâșia mai urbanizată care traversa mijlocul Europei din Peninsula Italică până în Valea Rinului, apoi de-a lungul litoralului baltic. Printre exemplele tipice se numără republicile orășenești din nordul Peninsulei Italice și membrii Ligii Hanseatice care controlau comerțul baltic.

În următoarele patru secole, acest peisaj geopolitic a fost complet remodelat. În primul rând, numărul total de state din Europa s-a redus drastic, de la peste cinci sute la doar aproximativ treizeci. În al doilea rând, majoritatea plutocrațiilor au dispărut și au fost înghițite de militocrații. Motivul poate fi rezumat în câteva cuvinte: revoluția din domeniul militar.[2]

Armele cu praf de pușcă au evoluat rapid în secolul al XV-lea, și pe la anul 1500 schimbaseră complet natura războiului. Un alt progres tehnologic important a fost dezvoltarea navelor oceanice, care au mărit considerabil raza geografică a noilor imperii ale prafului de pușcă.[3] Europa a fost pionier în aceste evoluții, fapt ce explică de ce vechiul continent, împreună cu ramura sa nord-americană, a ajuns să domine lumea până în 1900. Condițiile de război intens au favorizat statele mai mari, cu coeziune mai ridicată. Micile principate și orașele-stat nu se mai puteau ascunde în spatele zidurilor, care erau ușor de străpuns de tunuri. Concurența militară intensă între statele europene le-a eliminat pe cele care nu puteau să strângă armate mari, să producă muschete și artilerie în cantități ridicate și să construiască fortificații moderne și costisitoare care să reziste la ghiulelele de tun. Revoluția militară a declanșat, de asemenea, o revoluție în domeniul guvernării și al finanțelor, deoarece statele de succes au fost nevoite să învețe cum să extragă și să utilizeze eficient bogăția de la populația lor. Așa cum le plăcea romanilor să spună cu două milenii în urmă, „banii sunt forța războiului".[4] Prin urmare, militocrațiile medievale s-au transformat treptat în clase conducătoare care au combinat funcțiile militare cu cele administrative.

Deși majoritatea plutocrațiilor au dispărut rapid, unele au dăinuit mai mult decât altele. Republica Veneția, situată pe insule protejate de laguna sa, a rezistat mai mult decât celelalte orașe-stat italiene. Olanda a supraviețuit, în parte datorită căilor sale navigabile și canalelor, care au îngreunat operațiunile ofensive.

Cel mai interesant este însă cazul Angliei. Aceasta a apărut sub dominația normandă după 1066 ca o militocrație medievală tipică. Dar, datorită poziției sale protejate în Insulele Britanice, odată ce Anglia a cucerit toate aceste insule a putut renunța – și a renunțat – la armata permanentă (cel puțin în interiorul Angliei înseși). *Squirearchy**, care a început ca o clasă militară, și-a pierdut treptat caracterul militar

* Termen ce derivă de la *squire*, persoană de rang nobiliar, care deținea o moșie într-o zonă rurală din Anglia. (n.tr.)

și a devenit pur și simplu o clasă de latifundiari, din rândul cărora erau aleși membrii Parlamentului britanic. A apărut o mare clasă de comercianți, datorită imperiului mondial creat de Marea Britanie. Spre deosebire de celelalte mari puteri europene, care trebuiau să își direcționeze majoritatea resurselor către armatele terestre sau să fie cucerite, Imperiul Britanic și-a pompat resursele în flotă. Ca urmare, Marea Britanie a ajuns să fie condusă de o elită care a combinat funcțiile economice și cele administrative.

Clasa conducătoare antebelică din SUA a fost o descendentă directă din *squirearchy*, nobilimea militară engleză. Virginia, Carolinele și Georgia au fost colonizate de „Cavaliers", facțiunea de susținători ai lui Carol I care pierduse Războiul Civil Englez. Ei au adus în Lumea Nouă obiceiurile lor aristocratice și servitorii sub contract. Aceștia din urmă au fost înlocuiți în curând de africani importați, înrobiți pe viață. După ce au câștigat Războiul Revoluționar împotriva Imperiului Britanic, învingătorii au început să își construiască propriul stat. Proprietarii de plantații din Sud și comercianții din Nord au copiat în mare măsură formele culturale de guvernare cu care erau familiarizați. Republica Americană timpurie a fost o oligarhie modelată după Marea Britanie, deși fără monarh (care, la acel moment, era oricum pe cale să devină doar o figură decorativă în Imperiul Britanic). Ca urmare, Statele Unite au moștenit plutocrația ca parte a „genotipului lor cultural".

Desigur, SUA nu au devenit un stat teritorial uriaș din pură întâmplare. De la înființarea primelor colonii europene în secolul al XVII-lea până la sfârșitul secolului al XIX-lea, expansiunea teritorială s-a făcut pe seama nativilor americani, într-un conflict care a atins intensitatea unui genocid. America a luptat, de asemenea, împotriva britanicilor (în Revoluție și din nou în 1812). După Războiul Mexicano-American (1846–1848), SUA au acaparat jumătate din Mexic.

Dar când plutocrația corporatistă a răsturnat clasa conducătoare antebelică în urma Războiului Civil, acest proces de expansiune continentală era aproape finalizat. (Frontiera a fost declarată de domeniul trecutului, iar în 1890 nativii americani fuseseră strămutați în rezervații.) Nici Mexicul, nici Canada nu reprezentau vreun pericol pentru SUA. America de Nord este o insulă uriașă, protejată de orice amenințare potențială de două șanțuri defensive uriașe – Oceanul Atlantic și Oceanul Pacific. Orice militocrație ar fi avut inițial SUA a fost distrusă în Războiul Civil, conflict în care majoritatea

covârșitoare a ofițerilor profesioniști americani au luptat de partea perdanților. Înainte de 1914, aparatul birocratic avea dimensiuni extrem de reduse, guvernul federal consumând doar 2% din PIB. În orice caz, aparatul administrativ, așa cum era el, era dominat în totalitate de plutocrație. Datorită infamului „sistem clientelar", între 1828 și 1900, majoritatea funcționarilor federali (până și factorii poștali locali!) erau înlocuiți de partidul care câștiga alegerile.

În timpul anilor săi formativi de după Războiul Civil, plutocrația nu a avut rivali importanți, interni sau externi. Odată ce a fost înrădăcinată, a devenit extrem de greu de înlocuit fără o revoluție socială. Astfel, ascensiunea plutocrației americane poate fi explicată în mare parte prin antecedentele sale istorice și circumstanțele geografice. Dar supraviețuirea și dezvoltarea sa continuă în secolul XXI se datorează în mare parte unei a doua cauze – rasa și etnia.

Și l-a mâncat pe Jim Crow

Pentru ca această argumentație să fie mai concretă, să comparăm Statele Unite ale Americii cu Danemarca. În secolul al XIX-lea, în Danemarca, și în alte țări europene, industrializarea a dus la crearea unei clase muncitoare concentrate în marile fabrici, astfel încât organizarea muncii a fost mai eficientă. Primul partid social-democrat a fost fondat la Copenhaga în 1871 de Louis Pio, Harald Brix și Paul Geleff, cunoscuți ca „Sfânta Treime a mișcării muncitorești daneze". Cu toții proveneau din medii nonelitiste. Pio era fiul unor fermieri, iar ceilalți doi proveneau din „mica burghezie". Dar toți trei au dobândit o educație bună, l-au citit din scoarță în scoarță pe Marx și au lucrat ca redactori și editori. Partidul Social-Democrat a intrat prima dată în Parlamentul danez în 1884. În 1924, a devenit cel mai mare partid din țară, obținând în alegeri 37% din voturi. Liderul său, Thorvald Stauning (provenit din clasa muncitoare), a devenit prim-ministru. Social-democrații au guvernat doar un singur mandat și au fost înlocuiți temporar de liberali, dar în 1929 au revenit la putere. Astfel, a fost nevoie de șaizeci de ani până când social-democrații danezi au reușit să treacă de la statutul de contraelită la cel de elită consacrată.

Dar, în timp ce Pio, Brix și Geleff erau revoluționari radicali, Stauning a perfecționat arta dialogului, îmbinând ideile radicale cu cele liberale și ajungând la un compromis cu opoziția. În 1933, Stauning a negociat Acordul de la Kanslergade, care a pus bazele a ceea ce avea să fie cunoscut ca „modelul nordic". Trăsătura-cheie

a modelului nordic este cooperarea tripartită între muncitori, companii și guvern, care lucrează împreună pentru binele comun. Deși fiecare țară nordică și-a urmat propria cale unică spre social-democrație, Danemarca a oferit un model și o sursă de inspirație pentru celelalte.[5] Modelul nordic s-a dovedit o modalitate eficientă de a permite societăților să ofere membrilor lor o calitate ridicată a vieții. Recent, în SUA, atât intelectuali de centru-dreapta (de exemplu, Francis Fukuyama), cât și politicieni progresiști de stânga (de exemplu, Bernie Sanders) au numit Danemarca un model de urmat.

Pentru o vreme, Statele Unite au cunoscut o traiectorie similară. Deși Partidul Populist (Partidul Poporului) și partidele socialiste apărute în America în anii 1890 nu au ajuns niciodată la putere, impactul lor asupra politicii americane principale a fost de netăgăduit. Una dintre principalele formațiuni politice, Partidul Democrat, a devenit un partid cvasi-social-democrat sub conducerea lui Franklin Roosevelt. Ca urmare a reformelor adoptate în timpul Epocii Progresiste și a New Deal-ului, Statele Unite au devenit, în multe privințe, o „țară nordică". Voi discuta această traiectorie mai în detaliu în capitolul de față, dar să vorbim deocamdată despre motivul pentru care traiectoriile Danemarcei și ale Statelor Unite au devenit divergente în a doua jumătate a secolului XX.

O mare parte a răspunsului o constituie rasa. Rasa a fost una dintre cele mai importante probleme din politica americană, de la începuturi până în prezent. Din cauza importanței sale, această problemă a fost extrem de politizată și de ideologizată. Deși, așa cum am spus înainte, Partidul Democrat din perioada FDR poate fi considerat un partid al clasei muncitoare, trebuie să adăugăm o clarificare importantă: a fost un partid al clasei muncitoare albe. Pentru a-și impune agenda, FDR a trebuit să facă un „pact al diavolului" cu elitele din Sud, ceea ce, în esență, a făcut ca Sudul să fie imun la înțelegerea tripartită dintre muncitori, companii și guvern pe care administrația FDR a făurit-o. În special regimul segregaționist din Sud a rămas intangibil. Muncitorii de culoare, mai ales din Sud, au fost excluși din contractul social din epoca New Deal. După cum scrie Heather Cox Richardson în cartea *How the South Won the Civil War (Cum a câștigat Sudul Războiul Civil)*:

> Astfel, paradoxul american original al libertății bazate pe inegalitate a fost restabilit. Această restaurare i-a condamnat pe oamenii

de culoare la inegalitate, dar a subminat și capacitatea oligarhilor de a distruge democrația. Negrii sau mulatrii erau subordonați, astfel încât americanii bogați nu puteau argumenta convingător că rechiziționau guvernarea pentru a redistribui bogăția și a distruge libertatea. Odată cu demascarea acestei retorici, americanii albi au folosit guvernul pentru a limita bogăția și puterea. De la președinția lui Theodore Roosevelt, la începutul anilor 1900, până la cea a lui Franklin Delano Roosevelt, treizeci de ani mai târziu, progresiștii au reglementat economia, au protejat bunăstarea socială și au promovat infrastructura națională. Totuși, acest activism guvernamental a privilegiat bărbații albi în detrimentul femeilor și al persoanelor de culoare. Chiar și programele New Deal din timpul Marii Crize, concepute pentru a-i scoate pe cei săraci din situația lor disperată și, în același timp, pentru a ține în frâu capitalismul dezlănțuit, au menținut cu grijă diferențierile făcute între femei și bărbați, între negri și mulatri, pe de o parte, și albi, pe de altă parte.[6]

În cele două decenii de după al Doilea Război Mondial, această situație a început să se schimbe. O creștere economică puternică a creat suficientă prosperitate pentru a mulțumi pe toată lumea; un sentiment de unitate națională a pledat împotriva excluderii persoanelor de culoare, iar rivalitatea ideologică dintre adversarii din timpul Războiului Rece a oferit un impuls suplimentar. (Faptul că propaganda sovietică repeta obsesiv acuzații legate de rasismul omniprezent în SUA era jenant pentru administrațiile americane.) Alimentată de aceste condiții, mișcarea pentru drepturi civile a devenit o forță irezistibilă de schimbare socială.

Cu toate acestea, extinderea treptată a contractului social pentru a include muncitorii de culoare a oferit o deschidere pentru acei plutocrați nemulțumiți că America devenise o țară cvasi-nordică unde puterea lor era limitată de celelalte două grupuri de interese: muncitorii și statul. Aceștia au folosit Partidul Republican ca vehicul pentru a-și promova agenda, urmărind să desființeze protecția acordată muncitorilor și să reducă impozitele pentru bogați. Inițial, această agendă a fost transpusă în acțiune de politicieni precum Barry Goldwater și Richard Nixon, iar mai târziu de Ronald Reagan sub denumirea de „strategia sudistă", al cărei obiectiv era de a face din Partidul Republican partidul dominant în fostele state confederate, apelând la alegătorii albi din Sud prin utilizarea de teme explicit sau implicit rasiste.

O astfel de strategie nu putea avea succes în Danemarca, o țară omogenă rasial și cultural. Dar în Statele Unite, clasa muncitoare putea fi, și a și fost, divizată în funcție de rasă – alb, negru, mulatru. Așa cum spuneau vechii romani, *divide et impera* – dezbină și stăpânește. În cartea sa, *The Sum of Us (Suma dintre noi)*, Heather McGhee scrie:

> În istoria de două sute de ani a muncii industriale americane nu a existat un instrument mai puternic împotriva negocierii colective decât capacitatea angajatorilor de a diviza muncitorii în funcție de sex, rasă sau origine, alimentând suspiciunea și concurența între grupuri. Este simplu: dacă șeful tău poate angaja pe altcineva mai ieftin sau amenință că o va face, ai mai puține pârghii de negociere. În secolul al XIX-lea, posibilitatea angajatorilor de a plăti muncitorilor de culoare o fracțiune din salariile albilor i-a făcut pe aceștia să vadă în negrii liberi o amenințare la adresa mijloacelor lor de trai. La începutul secolului XX, noii imigranți au fost adăugați la această dinamică competitivă, iar rezultatul a fost zero: patronul a făcut mai mult profit, un grup a avut o muncă mai grea și mai prost plătită, iar celălalt nu a avut nici una, nici alta. În anii războiului, bărbații au protestat împotriva angajării femeilor. Concurența între grupurile demografice a fost trăsătura definitorie a pieței muncii americane, dar stratificarea nu a făcut decât să-l ajute pe angajator.

Acest potențial punct slab al solidarității clasei muncitoare a fost înțeles corect de primii organizatori ai muncii, cum ar fi Cavalerii Muncii, prima organizație sindicală de masă din Statele Unite:

> Când Cavalerii au început să se organizeze, în anii volatili ai Reconstrucției, au recrutat făcând abstracție de culoarea pielii și considerând că excluderea oricărui grup rasial sau etnic ar fi făcut jocul angajatorilor. „De ce ar trebui ca oamenii muncii să țină în afara organizației pe cineva care ar putea fi folosit de angajator ca instrument pentru a reduce salariile?", scria ziarul oficial al Cavalerilor în 1880. Cu muncitori de culoare în sindicat, muncitorii albi câștigau prin faptul că îi privau pe patroni de o populație pe care ar fi putut-o exploata pentru a reduce salariile sau pentru a întrerupe grevele; în același timp, muncitorii de culoare câștigau prin faptul că lucrau și beneficiau de câștigurile obținute de sindicat. Cavalerii au inclus și femei în rândurile lor. În 1886, un jurnalist din Charleston, Carolina de Sud, a relatat despre succesul obținut

de Cavaleri în organizarea membrilor în acel oraș: „Când toate celelalte soluții au eșuat, legătura sărăciei i-a unit pe mecanicii și pe muncitorii albi și de culoare".[7]

Cavalerii Muncii au făcut parte din mișcarea populistă mai amplă care a contestat plutocrația americană în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. După cum precizează Thomas Frank în cea mai recentă carte a sa, *The People, No: A Brief History of Anti-Populism (Poporul fără putere. O scurtă istorie a antipopulismului)*, idealul populiștilor a fost acțiunea politică bazată pe clasă, dincolo de liniile rasiale. Dar mișcarea populistă a eșuat ca mișcare democratică de masă. De ce? Un răspuns la această întrebare a fost oferit de Martin Luther King Jr. Într-un discurs ținut la încheierea marșului din 1965 de la Selma la Montgomery, Alabama, King le-a oferit colegilor săi de marș o scurtă lecție de istorie. El a vorbit despre modul în care Partidul Poporului a încercat să unească masele albe sărace și foștii sclavi negri într-un bloc de vot care să amenințe interesele clasei conducătoare. Dar plutocrații „au luat lumea și i l-au dat omului alb sărac pe Jim Crow":

> Și când stomacul său chiorăia de foame, strigând după hrana pe care buzunarele lui goale nu i-o puteau oferi (Da, domnule), el l-a mâncat pe Jim Crow*, o pasăre psihologică ce îi spunea că, oricât de rău ar fi fost, cel puțin era un alb, mai bun decât negrul. (Corect, domnule) Și l-a mâncat pe Jim Crow (Da, da).[8]

Inversarea tendinței în epoca progresistă

Cum ne ajută toate acestea să interpretăm rezultatele investigației noastre despre cine conduce America? În primul rând, să evităm să dăm vina pe bogați. Elitele economice nu sunt rele – sau, cel puțin, proporția de oameni răi din rândul lor nu este teribil de diferită de cea din restul populației. Ele sunt motivate de interesul propriu, dar dacă personalități precum Maica Tereza sunt absente din rândul clasei conducătoare, atunci cu siguranță sunt destul de rare și în rândul populației generale. În plus, știm că mulți dintre cei 1% foarte bogați sunt motivați de mai mult decât interesul propriu pe termen scurt. Nick Hanauer nu este singurul; un grup de „milionari patrioți" bogați promovează creșterea impozitelor pentru cei foarte bogați încă din 2010.[9] Și aproape toți miliardarii donează pentru ceea ce ei

* *Crow* în limba engleză înseamnă „cioară". (n.red.)

consideră cauze nobile (deşi pot exista unele consecinţe neintenţionate ale acestui lucru, pe care le vom discuta). În fine, deşi istoria abundă în exemple de elite egoiste care au condus la prăbuşire ţările pe care le dominau, există şi elite prosociale care au depăşit crizele şi au reconstruit cooperarea socială. Iată un exemplu.

Cu toate că sistemul politic american a fost dominat de elite corporatiste încă din timpul Războiului Civil, în unele perioade istorice, elitele au lucrat în primul rând în interesul propriu, în timp ce în altele au pus în practică politici care au adus beneficii societăţii în ansamblu, chiar şi în detrimentul propriilor beneficii pe termen scurt. Este relativ uşor de înţeles perioadele în care cei bogaţi şi puternici au modelat agenda politică în funcţie de propriile interese, aşa cum s-a întâmplat în Epoca de Aur, când inegalitatea economică a crescut cu paşi repezi. Dar cum putem explica politicile din epoca marii compresii, aproximativ din anii 1930 până în anii 1970, în timpul căreia inegalitatea veniturilor şi a averilor a avut tendinţa de a scădea? Ce a cauzat răsturnarea de situaţie care a pus capăt Epocii de Aur şi a dat startul marii compresii?

Investigaţiile efectuate pe baza studiilor de caz istorice sugerează că rolul-cheie în astfel de inversări de tendinţă este jucat de perioadele lungi de instabilitate politică persistentă. Uneori, acestea s-au încheiat cu revoluţii sociale, prăbuşiri de state sau războaie civile sângeroase. Dar, în alte cazuri, elitele s-au alarmat în cele din urmă din cauza violenţei şi dezordinii neîncetate. Acestea şi-au dat seama că trebuie să se adune, să-şi suprime rivalităţile interne şi să treacă la un mod de guvernare cooperant.

Ei bine, cele două decenii din jurul anului 1920 au fost o perioadă foarte agitată în Statele Unite.[10] Conflictele violente dintre muncitori deveniseră mai sângeroase şi mai frecvente încă din Epoca de Aur şi au atins un vârf în timpul epocii „adolescenţilor violenţi" şi la începutul anilor 1920. În 1919, aproape patru milioane de muncitori (21% din forţa de muncă) au participat la greve sindicale şi la alte acţiuni de perturbare a activităţii productive, cu scopul de a forţa angajatorii să recunoască sindicatele şi să negocieze cu acestea. Cel mai grav incident din istoria muncii din SUA a fost bătălia de la Blair Mountain (1921). Deşi a început ca o dispută sindicală, s-a transformat în cea mai mare insurecţie armată din istoria SUA, în afară de Războiul Civil. Între zece mii şi cincisprezece mii de mineri înarmaţi cu puşti s-au luptat cu mii de spărgători de grevă şi cu

adjuncții șerifului, numiți Apărătorii lui Logan. Insurecția a trebuit să fie curmată de armata Statelor Unite.

Problemele rasiale s-au împletit cu cele legate de muncă, iar în multe episoade de violență politică din această perioadă este imposibil să separăm cele două aspecte. În revolta din East St. Louis, din 1917, cel puțin 150 de persoane au fost ucise. Revoltele motivate de rasă au atins, de asemenea, un vârf în jurul anului 1920. Cele mai grave două izbucniri au fost Vara Roșie din 1919 și masacrul rasial din Tulsa din 1921. Vara Roșie a implicat revolte în peste douăzeci de orașe din Statele Unite și s-a soldat cu aproximativ o mie de morți. Revolta din Tulsa, din 1921, care a provocat aproximativ trei sute de morți, fiind de fapt un linșaj în masă, a căpătat un aspect de război civil. Mii de americani albi și negri, înarmați cu arme de foc, s-au luptat pe străzi, iar cea mai mare parte a Greenwood District, un cartier prosper de negri, a fost distrus.

În sfârșit, în anii 1910 a avut loc apogeul activității teroriste a muncitorilor radicali și a anarhiștilor. O campanie de atentate cu bombă a anarhiștilor italieni a culminat cu explozia din 1920 de pe Wall Street, care a provocat treizeci și opt de morți. Aceasta a fost urmată de un incident mai grav, dezastrul de la școala din Bath, din 1927, în care patruzeci și cinci de persoane, dintre care treizeci și opt de elevi, au fost ucise de un terorist intern.

Evoluții mai puțin violente, dar în cele din urmă mai amenințătoare, au fost provocările electorale interne la adresa clasei conducătoare venite din partea mișcărilor socialiste și populiste în plină ascensiune, precum și amenințările externe rezultate din ascensiunea comunismului și a fascismului în Europa. Elitele economice au perceput cea mai gravă amenințare în victoria Revoluției din Octombrie în Rusia și în crearea URSS, o țară cu o ideologie militantă internaționalistă, care contesta direct fundamentele ordinii politice americane. Nu a ajutat că multe dintre contraelitele americane – organizatori sindicali, anarhiști, socialiști și comuniști – erau imigranți recenți din Europa de Sud și de Est. Prima Spaimă Roșie, care a măturat țara între 1919 și 1921, a fost o reflectare a temerilor elitelor că o revoluție bolșevică era iminentă în America.

După cum am văzut, în 1920 elitele economice și politice americane se consolidaseră într-o adevărată clasă superioară care dobândise o serie de instituții promovând o acțiune politică coerentă (internate de elită, universități Ivy League, cluburi de țară exclusiviste și, mai

ales, o rețea de planificare politică). Treptat, mulți lideri americani și-au dat seama că, pentru a reduce instabilitatea, erau necesare măsuri de reechilibrare a sistemului politic și că era mai bine să se facă acest lucru prin adoptarea de reforme la vârf decât prin revoluții pornind de jos.

Pe parcursul secolului al XIX-lea, capitaliștii americani nu au arătat nici o preocupare față de bunăstarea clasei muncitoare. Ideile de darwinism social și ceea ce astăzi am numi fundamentalismul pieței dominau peisajul intelectual. Lucrurile au început să se schimbe după 1900, în timpul epocii progresiste, iar până la sfârșitul anilor 1910, ideea că și corporațiile trebuie să se comporte responsabil social începea să se impună. De exemplu, în această perioadă, mai multe corporații au introdus planuri de acțiuni pentru angajați.

O evoluție-cheie în oprirea pompei de bogăție a fost adoptarea legilor privind imigrația din 1921 și 1924. Deși o mare parte din motivația imediată a acestor legi a fost de a-i exclude pe „străinii periculoși", cum ar fi anarhiștii italieni și socialiștii est-europeni, efectul lor mai amplu a fost o reducere a ofertei excesive de forță de muncă, lucru de care elitele din mediul de afaceri erau foarte conștiente. Stoparea imigrației a redus oferta de forță de muncă și a oferit un impuls puternic salariilor reale pentru multe decenii.

Deși aceste tendințe au fost inițiate în timpul epocii progresiste, ele s-au maturizat în timpul New Deal, ajutate de turbulențele economice și sociale provocate de Marea Criză. Noua legislație a stabilit mai ales negocierea colectivă prin intermediul sindicatelor, a introdus un salariu minim și a instituit securitatea socială. Elitele americane au încheiat, în esență, un „pact fragil, nescris" cu clasele muncitoare. Acest contract implicit includea promisiunea că roadele creșterii economice vor fi distribuite mai echitabil atât între muncitori, cât și între proprietari. În schimb, fundamentele sistemului politico-economic nu vor fi puse în discuție. Evitarea revoluției a fost unul dintre cele mai importante motive pentru realizarea acestui pact (deși nu singurul). Când președintele United Auto Workers, Douglas Fraser, a demisionat din Grupul de Producție și Management în 1978, în momentul în care pactul era pe cale să fie abandonat, el a scris în fulminanta sa scrisoare de demisie: „Acceptarea mișcării muncitorești, așa cum a fost ea, a venit pentru că mediul de afaceri s-a temut de alternative".[11]

În această relatare este important să nu exagerăm gradul de unitate în rândul elitelor puterii americane. Nu a existat o conspirație

capitalistă ascunsă și nu a existat o clasă conducătoare cu adevărat monolitică. În analiza lor privind originea și punerea în practică a reformelor New Deal, Domhoff și Webber subliniază că au existat cel puțin patru rețele de putere recunoscute care au participat la elaborarea legislației New Deal.[12] Un model complex de conflict și cooperare între acești actori ai puterii a determinat succesul sau eșecul diverselor reforme, iar diferite legislații puteau fi susținute de alianțe diferite.

Inversarea tendinței din epoca progresistă a deschis calea către marea compresie, o perioadă lungă în care inegalitatea economică a avut tendința de scădere. Totuși, deși inegalitatea „cantitativă" a scăzut, a existat și o altă fațetă a acestui aranjament. Contractul social era încheiat între clasa muncitoare albă și elita albă, anglo-saxonă și protestantă. Americanii de culoare, evreii, catolicii și străinii erau excluși din „cercul cooperant" și puternic discriminați. Dar deși a înrăutățit aceste „inegalități categoriale", contractul a făcut posibilă în primul rând o reducere considerabilă a inegalității economice generale.

După cum am văzut, excluderea americanilor de culoare din contract a fost rezultatul unor alegeri tactice făcute de administrația FDR, care avea nevoie de voturile sudiste pentru a-și impune legislația împotriva rezistenței elitelor conservatoare din mediul de afaceri (organizate în jurul Asociației Naționale a Producătorilor), care se manifestau categoric împotriva oricărei cedări în fața clasei muncitoare. Privind retrospectiv, această decizie de a abandona muncitorii de culoare a permis, de asemenea, ca următoarea generație de lideri, precum Jack și Robert Kennedy și Lyndon Johnson, să deschidă o nouă epocă a drepturilor civile care, în cele din urmă, a desființat statul rasist pe care elitele din Sud îl creaseră în urma Războiului Civil și a eșecului Reconstrucției.

Marea compresie

Cooperarea nu este lipsită de costuri. Pentru a produce bunuri publice, cooperatorii trebuie să își sacrifice interesul propriu, într-o măsură mai mare sau mai mică. Politicile prosociale din timpul perioadelor progresiste și New Deal au trebuit plătite, iar costurile au fost suportate de clasa conducătoare americană. Se știe prea puțin cât au pierdut elitele economice pentru ca totul să funcționeze. Între 1929 și anii 1970, averile de top au scăzut nu numai în termeni relativi (în comparație cu averea medie), ci și în termeni absoluți (când se ia în considerare inflația).

Kevin Phillips a descoperit o modalitate ingenioasă de a vedea modul în care averile bogaților s-au schimbat pe parcursul republicii americane.[13] Pentru diferite perioade ale istoriei americane, el a găsit date despre averea celei mai bogate persoane și a împărțit-o la salariul anual tipic al unui muncitor american. În 1790, cel mai bogat deținător de avere era Elias Derby, cu aproximativ un milion de dolari. Muncitorul american de rând câștiga 40 de dolari pe an, ceea ce reprezenta un salariu bun. (Amintiți-vă că, la acea vreme, americanii obișnuiți se bucurau de standarde de viață suficient de ridicate pentru a fi cei mai înalți oameni de pe Pământ.) Așadar, averea de top era echivalentă cu salariile anuale a douăzeci și cinci de mii de muncitori. În 1912, când acest indicator a atins primul său vârf, averea de top era de un miliard de dolari, iar fericitul său deținător era John D. Rockefeller. Aceasta era echivalentă cu 2,6 milioane de salarii anuale – cu două ordine de mărime (×100) mai mare! Marile crize ale secolului al XIX-lea, deși au sărăcit îngrozitor clasele muncitoare, nu au avut nici un efect pe termen lung asupra marșului triumfător al averilor de top.

Dar lucrurile s-au schimbat în timpul perioadelor progresiste și New Deal. Marea Criză, declanșată de prăbușirea Bursei de Valori din New York în 1929, a distrus o treime din cele mai mari bănci membre ale Sistemului Federal de Rezerve și aproape jumătate din toate băncile mai mici. Numărul de membri ai Asociației Naționale a Producătorilor s-a prăbușit de la peste cinci mii la începutul anilor 1920 la o mie cinci sute în 1933. Peste noapte, mii de lideri de afaceri au plonjat în clasa oamenilor de rând. (Iar unii au plonjat la propriu spre moarte, sărind din birourile lor de la ultimul etaj al clădirilor de birouri.) În 1925, existau o mie șase sute de milionari, dar în 1950 rămăseseră mai puțin de nouă sute. Mărimea averii de top a rămas blocată la un miliard de dolari timp de decenii. În 1962, cel mai bogat om era J. Paul Getty, a cărui avere de un miliard de dolari era egală cu cea a lui Rockefeller cu cincizeci de ani înainte, în dolari nominali, deși valoarea reală a miliardului său era considerabil mai mică din cauza inflației. În 1982, când inflația erodase mai mult dolarul, cel mai bogat american era Daniel Ludwig, al cărui miliard de dolari echivala cu „doar" nouăzeci și trei de mii de salarii anuale.[14]

Această inversare a supraproducției de elite a fost similară ca amploare cu cea petrecută în urma Războiului Civil, dar a fost realizată prin mijloace complet nonviolente. Nici o revoluție socială nu a făcut acest lucru; clasa conducătoare a făcut-o singură – sau,

cel puțin, a permis unei facțiuni prosociale din interiorul ei să convingă restul elitelor de necesitatea reformelor. Pentru a înțelege acest lucru, să urmărim traiectoria ratei de impozitare a veniturilor de top. Când sistemul fiscal federal a fost înființat în 1913, rata de impozitare a tranșei superioare era de numai 7%. În timpul Primului Război Mondial, aceasta a sărit la 77%, dar până în 1929 a scăzut la 24%. În timpul Marii Crize, a crescut la 63%, iar spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a crescut la 94%. Acest lucru a fost justificat ca un sacrificiu necesar în timpul unei perioade de urgență națională. Dar chiar și după încheierea războiului, rata maximă a rămas peste 90% până în 1964. Gândiți-vă că în timpul celor două decenii de pace de după al Doilea Război Mondial, cei foarte bogați au donat guvernului nouă zecimi din veniturile lor!

În faimoasa lui carte, *Capitalul în secolul XXI*, economistul francez Thomas Piketty susține că, pe termen lung, rata de rentabilitate a capitalului este de obicei mai mare decât rata de creștere economică, ceea ce duce la creșterea inegalității economice și la concentrarea bogăției în mâinile elitei.[15] *The Great Leveler (Marele nivelator)*, o carte scrisă de bunul meu coleg și prieten Walter Scheidel, se referă la procesul opus, care reduce inegalitatea. Adunând un număr impresionant de exemple istorice, el susține că „moartea este marele nivelator".[16] De obicei este nevoie de o perturbare majoră pentru a reduce inegalitatea bogăției, iar această perturbare ia în general forma unei revoluții sociale, a prăbușirii unui stat, a unui război cu mobilizare în masă sau a unei epidemii majore. După cum vom vedea în Capitolul 9, în care voi analiza rezultatele primelor o sută de cazuri din CrisisDB, viziunea pesimistă a lui Scheidel este corectă în proporție de numai 90%.

Marea compresie din America este unul dintre cazurile excepționale, pline de speranță. Nu a existat nici o revoluție sângeroasă sau prăbușire a statului, nici o epidemie catastrofală, iar al Doilea Război Mondial a fost purtat în întregime în străinătate. Amenințările cu revoluția internă și concurența externă – împotriva regimului nazist în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și împotriva Uniunii Sovietice în Războiul Rece care a urmat – au fost, în mod clar, hotărâtoare pentru a concentra gândirea clasei conducătoare americane asupra adoptării combinației potrivite de reforme, care au oprit pompa de bogăție și au inversat tendința de inegalitate. Dar ar fi nedrept să credem că frica a fost singurul motiv al liderilor americani din epoca progresistă, trecând prin New Deal până la marea societate. În perioada postbelică,

majoritatea elitelor internalizaseră valorile care promovau cooperarea socială – între elitele în sine şi între elite şi oamenii de rând.

După cum scria istoricul Kim Phillips-Fein în cartea *Invisible Hands*, în ciuda rezistenţei lor iniţiale faţă de politicile New Deal care reglementau relaţiile dintre muncă şi corporaţii, majoritatea acţionarilor şi directorilor de corporaţii se împăcaseră pe la 1950 cu noua ordine. Ei negociau regulat cu sindicatele din cadrul companiilor lor şi au pledat pentru utilizarea politicii fiscale şi a acţiunilor guvernamentale pentru a ajuta naţiunea să facă faţă recesiunilor economice. Ei acceptau ideea că statul ar putea avea un anumit rol de jucat în orientarea vieţii economice. Preşedintele Camerei de Comerţ a SUA declara în 1943: „Numai cei care nu vor să deschidă ochii nu văd că vechiul stil de capitalism, primitiv şi lipsit de restricţii, a dispărut pentru totdeauna". Pentru a pune acest lucru în perspectivă, astăzi, Camera de Comerţ, ca organizaţie a elitei economice, militează pentru cele mai extreme forme de fundamentalism neoliberal de piaţă. Într-o scrisoare adresată fratelui său, preşedintele Dwight Eisenhower scria:

> Dacă vreun partid politic ar încerca să elimine securitatea socială, asigurarea de şomaj şi să desfiinţeze legile muncii şi programele agricole, nu vei mai auzi de acel partid în istoria noastră politică. Există, desigur, o facţiune restrânsă care crede că se pot face aceste lucruri. Printre ei se numără H.L. Hunt..., alţi câţiva milionari petrolişti din Texas şi, ocazional, câte un politician sau om de afaceri din alte zone. Numărul lor este neglijabil şi ei sunt nişte stupizi.

Mai este nevoie să spunem că Eisenhower a fost republican?

Barry Goldwater a candidat împotriva lui Lyndon Johnson în 1964 susţinând o platformă cu taxe scăzute şi retorică antisindicală. După standardele de astăzi, Goldwater a fost un conservator moderat, ale cărui politici nu ar fi atât de diferite de cele ale lui, să zicem, Bill Clinton. Dar pe atunci era considerat un radical periculos, iar liderii de afaceri i-au abandonat campania în favoarea lui Johnson. Goldwater a fost învins cu o majoritate zdrobitoare.[17]

Fragilitatea societăţilor complexe

După cum am văzut, republica americană a trecut prin două situaţii revoluţionare. Prima, dezvoltată în anii 1850, a fost rezolvată printr-o revoluţie socială, Războiul Civil American, care a înlocuit elitele conducătoare

antebelice cu noua clasă conducătoare corporatistă. A doua, care a atins apogeul în anii 1920, a fost rezolvată prin adoptarea reformelor din perioada progresistă și New Deal. Astăzi ne aflăm într-o a treia situație revoluționară. Cum va fi rezolvată – printr-un război civil, prin reforme sau printr-o combinație între cele două? Aceasta este întrebarea la care voi reveni în Capitolul 8. Dar să vorbim aici despre ce lecții ar putea aduce o analiză „structural-dinamică" (vezi Capitolul A3 pentru o explicație detaliată a acesteia) ca să înțelegem actuala epocă a discordiei.

Partea structurală a analizei pare destul de pesimistă – pompa de bogăție este atât de profitabilă pentru elitele conducătoare încât se pare că oprirea ei necesită o revoluție violentă. Dar când trecem la partea dinamică a analizei apare o oarecare speranță. Este posibil ca o clasă conducătoare în sine – sau, mai exact, facțiuni prosociale din cadrul acesteia – să reechilibreze sistemul pentru a opri pompa de bogăție și a inversa supraproducția de elite într-un mod relativ pașnic. (Alte astfel de exemple generatoare de speranță vor fi discutate în Capitolul 9.) Însă un astfel de rezultat necesită ca forțele prosociale să convingă elitele economice să suporte reforme care contravin intereselor lor personale pentru a preveni o criză iminentă. Iar noi nu suntem acolo – cel puțin deocamdată.

Personajele fictive cu care am început Capitolul 5, Andy și Clara, indiferent cât de cumsecade par, lucrează pentru a submina pilonii ordinii sociale care le-au adus atâtea beneficii. Fac acest lucru în două moduri. Sprijinul lor acordat politicienilor care pledează pentru scăderea taxelor și impozitelor privează statul de veniturile de care are nevoie pentru a funcționa. Fundația lor sprijină cauze bine intenționate, care lucrează pentru justiție socială și egalitate. Dar societățile noastre sunt sisteme complexe, în care diferite părți sunt interconectate în moduri complicate. Acțiunile bine intenționate pot avea consecințe neintenționate. Prin finanțarea unor cauze de stânga radicală, Fundația Clara și Andy poate crește fără să vrea nivelul de discordie socială și poate adânci polarizarea societății. Acest lucru poate duce la rezultate opuse celor dorite.

Întrucât cea mai recentă perioadă de turbulențe sociale și politice din Statele Unite a fost cea din anii 1960, care a fost foarte blândă după standardele istorice, americanii de astăzi subestimează grosolan fragilitatea societății complexe în care trăim. Dar o lecție importantă din istorie este că oamenii care au trăit în epoci anterioare crizei nu și-au imaginat nici ei că societățile lor s-ar putea prăbuși brusc în jurul lor.

Nici Savva Morozov, unul dintre cei mai bogați industriași din Rusia prerevoluționară[18], nu a putut prevedea un astfel de rezultat dezastruos. Era un renumit filantrop și un sponsor al artelor. La reședința lui opulentă din oraș (având reputația de a fi cea mai scumpă vilă din Moscova), el și soția lui, Zinaida, primeau în vizită crema intelectualității rusești – scriitori, compozitori și oameni de știință celebri. Însă Morozov s-a preocupat cu adevărat și de bunăstarea muncitorilor care lucrau în fabricile sale de textile. El a instituit concedii plătite pentru muncitoarele însărcinate și a acordat alocații ca elevii să studieze la colegii tehnice (inclusiv unele în străinătate). A construit un spital și un teatru pentru muncitori. În sens mai larg, a pledat pentru reforme constituționale, inclusiv pentru libertatea presei și libertatea de asociere, egalitatea universală și controlul public asupra bugetului de stat. De asemenea, s-a arătat în favoarea dreptului muncitorilor de a se înscrie în sindicate și de a face grevă pentru a obține salarii și condiții de muncă mai bune.[19]

Morozov a susținut, totodată, partidele radicale, inclusiv bolșevicii. Potrivit unor rapoarte ulterioare, el a oferit sute de mii de ruble (o sumă enormă la acea vreme) mișcărilor revoluționare și a finanțat pe cont propriu publicarea *Iskra* (*Scânteia*), un ziar clandestin publicat de Partidul Social-Democrat interzis, care a devenit ulterior Partidul Comunist Rus. Susținându-i pe revoluționari, Morozov nu urmărea însă, în mod clar, să provoace o prăbușire a statului urmată de ani de război civil sângeros și de instaurarea dictaturii bolșevice. Cel mai probabil, el a vrut să-i folosească pe radicali ca pe un berbec împotriva regimului țarist, forțându-l astfel să adopte reforme autentice de care era nevoie pentru transformarea Rusiei în bine.

Când a izbucnit prima revoluție, în ianuarie 1905, spirala de violență radicală și represiune declanșată de stat l-au șocat pe Morozov. Incapabil să influențeze evenimentele, el a suferit o cădere nervoasă și a căzut în depresie. Urmând sfatul medicilor și al familiei sale, a călătorit împreună cu soția sa pe Riviera Franceză pentru a urma un tratament psihiatric. Însă, după ce s-a cazat la un hotel din Cannes, se pare că s-a sinucis, împușcându-se, deși ulterior au existat zvonuri persistente că, de fapt, ar fi fost ucis și că sinuciderea i-a fost înscenată. Soția lui, Zinaida, s-a întors în Rusia, unde a continuat să se bucure de uriașa avere lăsată de soțul ei. Dar traiul ei de lux s-a încheiat odată cu a doua revoluție din 1917. Bolșevicii i-au confiscat toate proprietățile, lăsând-o fără nici un ban. Pentru a ține în frâu penuria, a fost

nevoită să vândă cele câteva bijuterii rămase. Printr-o ultimă întorsătură ironică a destinului, opulenta ei proprietate de la țară, Gorki (Colinele), a devenit reședința principală a liderului revoluției proletare, Vladimir Lenin. În prezent, aceasta găzduiește Muzeul Lenin, unde sunt expuse numeroase bunuri și alte obiecte care i-au aparținut primului conducător al URSS.

Pe măsură ce examinăm un caz după altul de prăbușire a statului, observăm invariabil că majoritatea covârșitoare a elitelor de dinaintea crizei – fie că aparțineau slavocrației antebelice, nobilimii din *ancien régime* francez sau intelectualității ruseşti din jurul anului 1900 – nu știau nimic despre catastrofa ce urma să le cuprindă. Aceste elite au zguduit fundațiile statului, apoi au fost surprinse când statul s-a prăbușit. Să vorbim acum despre prăbușirea statului în istoria profundă și în istoria recentă.

Partea a III-a

CRIZĂ ȘI CONSECINȚE

Capitolul 7

DESCOMPUNEREA STATULUI

Nero se trezește singur

Într-o noapte de vară a anului 68 d.Hr., Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, conducătorul Imperiului Roman, s-a trezit în palatul său imperial din Roma și a constatat că toate gărzile sale dispăruseră. S-a dus să își caute susținătorii în apartamentele pe care aceștia le foloseau în palat, dar plecaseră cu toții. Când s-a întors în dormitorul său, a descoperit că și restul servitorilor fugiseră, „luând cu ei chiar și așternuturile de pat și cutiuța sa cu otravă", după cum se relatează în biografia lui Nero, scrisă de Suetonius. Nero și-a dat seama că venise momentul să își pună capăt zilelor, dar servitorii furaseră otrava necesară pentru a se sinucide fără dureri, iar el nu și-a putut aduna curajul de a-și lua viața cu un pumnal.

Statele mor într-o mare varietate de moduri. Unele se sting într-o explozie de violență; altele se descompun în liniște și mor cu un geamăt. Dinastia iulio-claudiană, care a condus Roma din 27 î.Hr. până în 68 d.Hr., s-a încheiat cu Nero murmurând: „Ce artist piere odată cu mine!"

Intelectualii publici, politicienii și, ei bine, oamenii, în general, supraestimează frecvent și grav puterea conducătorilor. Acest lucru se reflectă în limbajul folosit în mod obișnuit, cum ar fi „Saddam Hussein și-a gazat propriul popor". A pilotat Hussein avioanele de război și a aruncat bombe chimice asupra satelor kurde?[1] În cel mai bun caz, acesta este un limbaj leneș, iar în cel mai rău caz, este o sociologie proastă, care poate duce la o politică proastă, așa cum se întâmplă inevitabil când politicienii sunt obsedați de motivațiile unui singur conducător, în loc să încerce să înțeleagă rețeaua de putere în care este integrat acel individ. După cum arată exemplul lui Nero, împăratul unui imperiu puternic devine o nonentitate de îndată ce este abandonat de rețeaua sa de putere.

În cazul lui Nero, puterea sa a decăzut în etape. Mai întâi, au existat rebeliuni în provincii îndepărtate, în Palestina, apoi mai aproape de casă, în Galia și în Spania. Legiunile din Germania au încercat

să-și proclame comandantul împărat, dar acesta a refuzat. Când un alt pretendent a apărut în Spania, pretorienii, gărzile personale ale împăratului, și-au schimbat loialitatea. Nero a încercat să fugă în provinciile estice, dar ofițerii militari au refuzat să se supună ordinelor sale. Suetonius relatează că, atunci când Nero a cerut să folosească o corabie militară pentru a evada, ofițerii i-au răspuns: „Este oare un lucru atât de îngrozitor să mori?", o aluzie mai mult decât transparentă că era vremea ca Nero să se retragă cu demnitate din viață. Nero s-a întors la palatul său doar pentru a se trezi în toiul nopții și a afla că fusese abandonat de toată lumea, inclusiv de servitorii săi. În cele din urmă, Nero și-a acceptat soarta și și-a făcut curaj, înfigându-și un pumnal în gât și sângerând până la moarte.

Prăbușirea statului, când autoritatea centrală se dezintegrează brusc și catastrofal, este un eveniment frecvent în istorie. Un exemplu viu și mai recent este Revoluția Cubaneză care a devenit un fapt împlinit la 1 ianuarie 1959, când dictatorul Fulgencio Batista a fugit pur și simplu, luând un avion spre Republica Dominicană. Forțele revoluționare au intrat în Havana și nu au întâmpinat nici o împotrivire. Cel mai recent exemplu al aceluiași tip de implozie a puterii (cel puțin în momentul în care scriu această carte) este momentul în care s-a prăbușit Republica Islamică Afghanistan, pe 15 august 2021. Oficialii de top, începând cu președintele, au fugit. O parte din armată s-a destrămat pur și simplu, iar cealaltă parte a dezertat la talibani. Poliția și-a părăsit posturile, iar în Kabul nu mai era nimeni care să-i oprească pe jefuitori. Ca în cazul Revoluției Cubaneze, golul de la centru a fost imediat umplut când trupele talibane au intrat în Kabul fără să întâmpine vreo opoziție.

Ironia sorții face ca Ashraf Ghani, președintele Afghanistanului la acea vreme, să fi fost inițial un intelectual renumit, care studiase prăbușirea statului și construirea națiunii. Împreună cu Clare Lockhart, el chiar a scris în 2008 o carte pe această temă, *Fixing Failed States (Refacerea statelor eșuate)*, pe care s-a întâmplat să o recenzez la vremea respectivă pentru revista științifică *Nature*.[2] Din păcate, această expertiză nu l-a ajutat să repare Afghanistanul, deși a devenit un om foarte bogat încercând să facă asta. Dar problema a fost că statul condus de Ghani era un exemplu extrem de cleptocrație sau un stat condus de hoți. În cazul Afghanistanului, aparatul de stat ca atare era susținut doar de fluxul de ajutor internațional, iar cea mai mare parte a acestui flux era deturnată în buzunarele funcționarilor de stat

corupți și ale acoliților lor. Cleptocrațiile pure sunt rare deoarece sunt extrem de fragile. Fragilitatea regimului Ghani era știută și înțeleasă, CIA estimând că orașul Kabul avea să cadă la câteva luni după retragerea forțelor americane. Dar viteza cu care s-a destrămat această cleptocrație i-a surprins chiar și pe liderii americani; a doua zi după prăbușirea statului, președintele Joe Biden a comentat că „acest lucru s-a desfășurat mai repede decât ne-am așteptat".[3]

„Momentul Nero", o implozie bruscă a unui stat, așa cum au experimentat personal Batista și Ghani, există încă de când au evoluat primele state, acum aproximativ cinci mii de ani, și cu siguranță se va mai repeta. Ar fi o greșeală să presupunem că democrațiile mature din America de Nord și din Europa de Vest sunt complet imune la acest fenomen.

Stalin ca om al rețelei

Să comparăm soarta lui Iosif Stalin, probabil cel mai de succes dictator al secolului XX, cu cea a lui Nero. Stalin a ajuns la putere, apoi a guvernat Uniunea Sovietică numind cu grijă în poziții-cheie persoane care îi erau loiale doar lui. Apoi a numit un alt strat de loialiști pentru a supraveghea primul grup. Apoi a reprimat periodic subordonații-cheie și i-a înlocuit cu subalterni ambițioși. Când Stalin s-a alăturat Partidului Bolșevic, Rusia suferea de o problemă uriașă de supraproducție de elite, care a reprezentat o cauză fundamentală a revoluțiilor rusești din 1905 și 1917.[4] Până în 1941, când Uniunea Sovietică a intrat în al Doilea Război Mondial, Stalin se ocupase de această problemă prin exterminarea fără milă a „surplusului" de elite. În esență, a creat o conductă ca aspiranții ambițioși să intre în elite, să avanseze în ierarhie, apoi să fie executați sau trimiși în lagăre de muncă.

A fost o acțiune atentă de echilibristică, pe care Stalin a practicat-o cu o abilitate frizând perfecțiunea. Dar frica și interesul personal nu sunt suficiente. Stalin a folosit, de asemenea, idei măreț pentru a-și inspira adepții, cum ar fi sloganul său de „construire a socialismului într-o singură țară". Ceea ce însemna de fapt acest slogan era restaurarea Imperiului Rus ca mare putere sub masca Uniunii Sovietice. Stalin și-a dovedit, de asemenea, eficiența ca manager prin conducerea industrializării de succes din anii 1930. Fără această bază industrială, Uniunea Sovietică ar fi pierdut al Doilea Război Mondial, așa cum pierduse Primul Război Mondial. Stalin era modest în plan personal. Spre deosebire de alți dictatori eșuați, el a evitat ostentația în

ceea ce privește vestimentația sau compania feminină. Și, spre deosebire de Mubarak (și de nenumărați alți dictatori), nu a încercat să înceapă o dinastie prin transmiterea puterii fiului său, Vasili. Când fiul său cel mare, Iakov, a fost capturat de germani, Stalin a refuzat să îl schimbe contra unui general, astfel că tânărul a murit într-un lagăr de prizonieri german. Totul era subordonat nevoilor statului, inclusiv interesele personale ale lui Stalin.

Stalin a guvernat Uniunea Sovietică timp de treizeci de ani, conducând-o la victorie în al Doilea Război Mondial și la statutul de superputere. La moartea sa, în 1953, a existat o autentică manifestare de durere populară. Stalin a realizat toate acestea pentru că, spre deosebire de Nero, a fost un maestru în construirea și menținerea unei rețele de putere, plasându-se pe sine în centru. Puterea sa uriașă provenea din influența exercitată asupra elitelor și a oamenilor de rând. Dar, mai important, forțele structurale erau de partea lui. Noile cercetări efectuate de economiști au arătat că, în ciuda industrializării brutale a lui Stalin, viața oamenilor de rând s-a îmbunătățit în anii 1930 – oricât de greu ne-ar fi să trecem cu vederea milioanele de morți din cauza foametei, în urma colectivizării agricole în masă.[5] După șocul devastator al celui de-al Doilea Război Mondial, viața a început să se îmbunătățească din nou. Pe vremea când eram copil în Uniunea Sovietică, în anii 1960 și 1970, viața se îmbunătățea vizibil. Familia mea s-a mutat dintr-un apartament cu o cameră (nu un dormitor, o cameră!) într-un apartament cu două camere, apoi într-unul cu trei camere. Cu siguranță eram încă săraci în comparație cu americanii, dar tendința de bunăstare era în creștere. Nemulțumirea populară era în scădere, iar supraproducția de elite fusese rezolvată mai devreme, în creuzetul revoluției și al epurărilor care au urmat.[6]

Statul făurit de Partidul Comunist al lui Stalin s-a dovedit destul de durabil, persistând de-a lungul a două generații de conducători (epocile Hrușciov și Brejnev). Când am părăsit-o în 1977, Uniunea Sovietică mi se părea o extraordinară mașinărie monolitică, în stare să funcționeze secole în șir. Dar m-am înșelat. Ea s-a destrămat și s-a prăbușit în 1991. Când am vizitat-o în 1992, pentru prima dată de când plecasem, nu am recunoscut-o – arăta ca un stat eșuat, și chiar era un stat eșuat. În anii 1990, Rusia a continuat să cunoască o traiectorie de dezintegrare – în 1993 adepții președintelui s-au luptat în stradă cu susținătorii parlamentului, iar tancurile au țintit clădirea parlamentului. În anul următor, a început Primul Război Cecen.

Dezintegrare socială: abordări sociologice și psihologice

Acest lucru ne aduce la întrebările fundamentale ale capitolului de față: Cum se explică dezintegrarea socială? De ce se prăbușesc statele? Cum încep războaiele civile?

Există două modalități opuse de a aborda aceste întrebări. Abordarea sociologică constă în a ignora indivizii și a ne concentra în întregime asupra forțelor sociale impersonale care împing societățile spre dezintegrare. Dar mulți oameni (care nu sunt sociologi) consideră această abordare nesatisfăcătoare. Ei vor să știe cine a fost responsabil. Din vina cui a fost declanșată Revoluția Franceză? A fost din vina lui Ludovic al XVI-lea? A Mariei Antoaneta? A lui Robespierre?

O alternativă la abordarea sociologică este, așadar, analiza greșelilor unor lideri precum Ludovic al XVI-lea, Nero și Gorbaciov. Acest punct de vedere își are rădăcinile în teoria istorică a „marelui om", care a fost deosebit de populară în secolul al XIX-lea și constituie încă modul predefinit pentru experți, politicieni și publicul larg.

O versiune extremă a acestei abordări este domeniul psihoistoriei[7], care utilizează psihanaliza lui Freud pentru a înțelege originile emoționale ale comportamentului liderilor. Acest „clio-freudianism" este însă pseudoștiință. Știința avansează teorii, apoi adună date pentru a le testa. Pseudoștiința inversează această metodă. După cum scrie istoricul Hugh Trevor-Roper în critica sa la cartea lui Walter Langer, *The Mind of Adolf Hitler (Mintea lui Adolf Hitler)*, „psihologii se mișcă în direcția opusă. Ei deduc date din propriile teorii, iar acest lucru înseamnă că datele sunt la cheremul teoriei, selectate și evaluate în funcție de concordanța lor cu teoria, chiar inventate pentru a susține teoria".[8]

Mintea altuia este o enigmă – motivațiile, intențiile și motivele pentru care un anumit om acționează într-un anumit mod sunt adesea de nepătruns. Deseori nu ne înțelegem propriile motive – cum am putea fi siguri de ale altora? Așadar, nu ar trebui să fie o surpriză pentru cititorii mei că eu consider clio-freudianismul profund eronat. Așa cum am susținut în repetate rânduri în această carte, nu putem înțelege traiectoriile societale fără a diseca mai întâi modul în care funcționează structurile de putere ale societății.

În același timp, sunt de acord că liderii pot conta. Deși conducătorii sunt puternic constrânși de structurile sociale în cadrul cărora acționează, ei au o anumită marjă de manevră în influențarea traiectoriilor

statelor pe care le conduc, mai ales când sunt susținuți de rețele de putere coezive, care lucrează pentru un scop comun. Vom detalia mai târziu rolul indivizilor, în special în ultimul capitol, unde voi trece în revistă câteva dintre „poveștile de succes" – societăți care au ajuns în situații revoluționare, dar au reușit să iasă din ele fără vărsări de sânge majore. Rolul pozitiv al liderilor prosociali poate fi deosebit de vizibil când aceștia reușesc să cârmuiască statul prin ape învolburate.

Însă deocamdată să continuăm cu prezentarea viziunii sociologice, deoarece este mai important să înțelegem forțele sociale cu care se confruntă liderii decât să înțelegem lumile lor interioare. Iar fără o astfel de înțelegere, fie că ea provine din cliodinamică, fie din captarea intuitivă a dinamicii sociale de către un politician talentat, nu vom fi capabili să navigăm singuri pentru a ieși dintr-o criză.

În ultimele câteva decenii, specialiștii din domeniul social au depus mari eforturi pentru a studia cauzele și condițiile prealabile ale războaielor civile. Ei abordează acest domeniu de studiu într-un mod admirabil de științific – colectând seturi mari de date și efectuând analize statistice asupra lor. Două centre importante pentru acest tip de cercetare se află în țările nordice: Institutul de Cercetare a Păcii din Oslo, Norvegia, și Departamentul de Cercetare a Păcii și Conflictelor de la Universitatea Uppsala din Suedia. În SUA, cel mai influent proiect de cercetare este PITF (Political Instability Task Force – Forța de reacție rapidă în caz de instabilitate politică). Acest proiect, finanțat de Agenția Centrală de Informații (CIA), a fost inițiat de Ted Robert Gurr de la Universitatea din Maryland, de Jack Goldstone de la Universitatea George Mason și de alți aproximativ douăzeci de cercetători. (Goldstone este unul dintre părinții teoriei structural-demografice – un pilon al acestei cărți.) Unul dintre membrii PITF, Barbara Walter, politolog la Universitatea California din San Diego, a publicat în 2022 o carte intitulată *How Civil Wars Start: And How to Stop Them (Cum încep războaiele civile și cum le oprim)*, unde rezumă ideile din proiectul PITF și explică ce înseamnă pentru Statele Unite. Haideți să vedem ce fel de perspective aduce această cercetare pentru modul în care înțelegem colapsul statului și războiul civil.

Cum încep războaiele civile

Cel mai bun factor predictiv pentru a afla dacă o țară se va confrunta cu un conflict intern violent anul viitor este dacă ea se află deja în conflict anul acesta. Această „predicție" decurge pur și simplu din

observația că războaiele civile tind să se prelungească mulți ani, dar ea nu permite să înțelegem de ce încep (și cum se termină). Prin urmare, întrebarea interesantă, din punctul de vedere al factorilor de decizie politică, devine: este posibil să se prevadă declanșarea unui război civil, să zicem, cu doi ani înainte? Pentru o anumită țară care se află în prezent în situație de pace, care este probabilitatea ca aceasta să fie în continuare pașnică peste doi ani și care este probabilitatea să alunece într-un război civil?

Pentru a răspunde la întrebare, proiectul PITF a colectat date privind declanșarea instabilității politice în toate țările lumii din 1955 până în 2003 și a dezvoltat un model statistic care a corelat caracteristicile unei anumite țări cu probabilitatea de declanșare a unui război civil în țara respectivă. Rezultatele acestui studiu au fost publicate de Goldstone și de coautorii săi în 2010.[9] Ei au descoperit că modelul lor era capabil să prezică declanșarea instabilității cu o precizie de 80%. O surpriză a fost faptul că, deși cercetătorii au testat aproximativ treizeci de indicatori diferiți, modelul avea nevoie să cunoască doar trei sau patru caracteristici ale țării în cauză pentru a atinge acest nivel de precizie.

Prima, și cea mai importantă, era „tipul de regim". În acest caz, cercetătorii PITF s-au bazat pe proiectul Polity IV, care plasează țările pe spectrul autocrație–democrație, de la minus zece la plus zece, folosind indicatori precum competitivitatea participării politice și a recrutării executivului, precum și constrângerile exercitate asupra șefului executivului.[10] Fiecare țară/an (de exemplu, Zimbabwe în 1980) este clasificată ca fiind o democrație deplină (scor apropiat de zece), o autocrație deplină (scor apropiat de minus zece), o autocrație parțială (scor între minus zece și zero) sau o democrație parțială (scor între zero și zece).[11] Proiectul PITF a împărțit în continuare democrațiile parțiale în cele cu și fără facționalism – „o competiție puternic polarizată și fără compromisuri între blocuri care urmăresc interese înguste la nivel național. Această abordare a politicii de tip «câștigătorul ia totul» este adesea însoțită de o mobilizare a maselor aflate în conflict, așa cum a avut loc în Venezuela la începutul anilor 2000 și în Thailanda înainte de lovitura de stat militară din 2006, precum și de intimidarea sau manipularea competiției electorale".[12] Democrațiile parțiale cu facționalism erau regimuri politice excepțional de instabile; astfel de țări erau cele mai susceptibile de a fi cuprinse de războaie civile. Autocrațiile parțiale aveau o stabilitate intermediară,

iar celelalte clase de regimuri (democraţii parţiale fără facţionalism, democraţii depline şi autocraţii depline) erau relativ stabile.

Alţi factori care creşteau probabilitatea unui război civil, după cum a arătat analiza PITF, includeau mortalitatea infantilă ridicată, conflictul armat în statele limitrofe şi represiunea condusă de stat împotriva unui grup minoritar.

În lucrarea *How Civil Wars Start*, Walter descrie un set similar de cauze care duc la apariţia instabilităţii politice. Ca şi în studiul din 2010, primul factor pe care îl aduce în discuţie este tipul de regim politic: „Se pare că unul dintre cei mai buni factori predictivi pentru a determina dacă o ţară va fi cuprinsă de război civil este dacă se îndreaptă sau nu spre democraţie". Ea se referă la astfel de regimuri, intermediare între autocraţiile depline şi democraţiile depline, ca „anocraţii". Al doilea factor este, din nou, facţionalismul, în special când se bazează pe identitatea etnică sau religioasă. Mai mult, pericolul declanşării de violenţe este deosebit de ridicat când una dintre facţiunile etnice percepe că pierde teren – din punct de vedere economic, cultural sau al statutului. Represiunea guvernamentală asupra unui grup minoritar creşte mai mult posibilitatea ca minoritatea să recurgă la arme. Ultimul factor din lista de cauze a lui Walter este apariţia internetului, adoptarea pe scară largă a smartphone-urilor şi ascensiunea reţelelor de socializare. În opinia sa, algoritmii din relaţiile de socializare servesc drept „acceleratori" pentru violenţă prin promovarea unui sentiment de criză perpetuă, de disperare crescândă, precum şi a percepţiei că moderaţii au eşuat. „Violenţa izbucneşte în momentul când cetăţenii devin convinşi că nu mai există nici o speranţă de a-şi rezolva problemele prin mijloace convenţionale."[13]

Există multe lucruri valoroase în abordarea susţinută de grupul PITF şi în analize similare care utilizează seturile de date privind violenţa construite de cercetătorii nordici. Dar există şi limitări importante. Se admite că factorii predictivi pe termen scurt (cu doi ani înainte) ai instabilităţii sunt anocraţia, facţionalismul şi represiunea de stat. Dar de ce se dezvoltă acest tip de disfuncţie? Cea mai frecventă cauză a anocraţiei este fie o autocraţie care încearcă să se democratizeze sub presiunea conflictului dintre elite şi a mobilizării populare, fie o democraţie care revine în autocraţie din motive similare – prăbuşirea consensului elitelor şi creşterea populismului. Însă aceasta înseamnă că statul în cauză este deja în dificultate. Ceilalţi doi precursori ai războiului civil – facţionalismul şi represiunea de

stat – sunt, în mod similar (și evident), semne de instabilitate structurală. Cu alte cuvinte, modelul PITF se bazează pe indicatori apropiați pentru a prezice războiul civil, dar nu ne spune de ce o anumită țară dezvoltă politica divizivă și disfuncțională care o face vulnerabilă la izbucnirea unui conflict intern.

O altă problemă este cronologia insuficientă a datelor analizate de grupul PITF (care merge doar până în 1955). A doua jumătate a secolului XX, din care provine cea mai mare parte a datelor PITF, a fost din multe puncte de vedere o perioadă neobișnuită. Cel mai important este că s-a încadrat între valuri majore de instabilitate politică ce tind să se repete o dată la două sute de ani sau cam așa ceva. După cum am văzut în Capitolul 2, societățile umane complexe trec de obicei printr-o alternanță de faze de integrare și de dezintegrare. Evul Mediu clasic a fost urmat de criza medievală târzie, Renașterea de criza generală din secolul al XVII-lea, iar Iluminismul de epoca revoluțiilor, care s-a încheiat la începutul secolului XX. Epoca noastră de discordie este abia la început. Perioada acoperită de datele PITF a fost, așadar, relativ calmă deoarece s-a situat între epoca revoluțiilor și epoca noastră de discordie. Au existat o mulțime de războaie civile, insurecții și chiar câteva genocide, dar acestea au avut tendința de a afecta părțile mai puțin dezvoltate ale lumii – regiuni în care făurirea de națiuni a început relativ recent și în care sentimentul de unitate națională era departe de a se fi format. Ca exemplu, Africa subsahariană este astăzi împărțită în state artificiale, care au apărut după ce valul colonizării europene s-a retras. Cele mai multe dintre aceste țări au colecții aleatorii de grupuri etnice multiple. Mai rău, multe grupuri etnice sunt împărțite între mai multe state. Condiții similare, deși mai puțin extreme, se regăsesc în Orientul Mijlociu, unde Kurdistanul, de pildă, a fost împărțit între patru state diferite. Prin urmare, nu este surprinzător că, în ultimii cincizeci sau șaizeci de ani, cele mai frecvente războaie civile au avut loc între diferite grupări etnice și că etno-naționalismul a fost ideologia care a motivat părțile în conflict. Din cauza acestei distorsiuni a datelor PITF, Walter supraestimează importanța identității etnice ca principal motor al conflictului.

Când extindem perioadele istorice pe care le acoperă datele noastre (așa cum am făcut cu CrisisDB), descoperim că motivațiile combatanților din războaiele civile au variat mult mai mult în diferite epoci istorice și în diferite părți ale lumii. În timpul crizei medievale târzii, majoritatea conflictelor din Europa au fost dinastice – Casa

de Lancaster împotriva Casei de York, Casa de Orléans împotriva Casei de Burgundia și așa mai departe. (Aceste războaie civile erau practic *Urzeala tronurilor*.) În schimb, în criza generală din secolul al XVII-lea, religia a fost cea mai proeminentă ideologie – hughenoți împotriva catolicilor, puritani împotriva anglicanilor și așa mai departe. Epoca revoluțiilor a fost martora apariției ideologiilor moderne, precum liberalismul și marxismul. În același timp, populismul și lupta de clasă sunt departe de a fi inventii pur moderne. În urmă cu două milenii, principalele partide aflate în competiție în republica romană târzie erau popularii (partidul poporului) și optimații (partidul clasei conducătoare). De asemenea, conflictele etnice nu se limitează la perioada modernă – ele au fost prezente și în Antichitate (de exemplu, războaiele iudeo-romane din secolele I și II). Ideologiile și motivațiile specifice ale celor implicați în războaiele civile variază mult în timp și spațiu. Ele sunt, de asemenea, foarte fluide și susceptibile de a se modifica în cursul conflictelor prelungite (așa cum am discutat în Capitolul 4). Astfel, o fundamentare a teoriei pe un model predictiv extins doar pe ultimii șaizeci de ani din istoria omenirii poate fi destul de înșelătoare. Trăim acum la începutul celui mai recent val de instabilitate globală, iar lecțiile lumii postbelice s-ar putea să nu fie un bun ghid pentru ce ne așteaptă în viitorul apropiat și mediu.

De fapt, acest lucru se dovedește deja adevărat – modelul PITF și-a pierdut capacitatea de a prezice conflictele viitoare. După cum tocmai am relatat, studiul pe care proiectul l-a publicat în 2010 a arătat că modelul PITF a fost capabil să prezică începutul unui război civil cu o precizie de 80%. Cum a fost obținut acest rezultat? Grupul PITF și-a construit mai întâi modelul statistic folosind date din 1955 până în 1994, apoi a comparat predicțiile modelului cu ce s-a întâmplat în deceniul următor (1995–2004). Aceasta este o abordare științifică solidă, deoarece ne spune cât de bine poate modelul să facă „predicții în afara eșantionului". În esență, cercetătorii s-au întors în 1994 și s-au asigurat că modelul lor nu cunoștea datele care urmau să fie prezise (deceniul următor).

Până aici, toate bune și frumoase. Cu toate acestea, zece ani mai târziu, un alt grup de cercetători a replicat studiul PITF, folosind modelul lor pentru a prezice deceniul 2005–2014. Din nefericire, modelul PITF a dat, de această dată, rezultate foarte slabe. În special, a ratat complet revoltele Primăverii Arabe, cum ar fi Revoluția Egipteană din 2011 (vezi Capitolul 5). Cel mai important, Egiptul

și alte state arabe, zdruncinate de izbucniri grave de violență politică în 2011, erau autocrații (și nu anocrații, așa cum ar fi prezis modelul PITF). În plus, etnia nu a jucat nici un rol în Revoluția Egipteană, deoarece toate grupurile în conflict erau arabi sunniți. (Egiptul are, la rândul său, o minoritate etnică, copții creștini, dar aceștia nu au jucat nici un rol în revoluție, fiind doar episodic victime ale islamiștilor.) Cu alte cuvinte, factorii care au funcționat bine ca indicatori anticipați ai instabilității înainte de 2005 au încetat să mai fie factori predictivi eficienți și după aceea.

Într-un articol din 2017 despre predicția violenței – „Predicting armed conflict: Time to adjust our expectations?" – Lars-Erik Cederman și Nils B. Weidmann scriu:

> În cele din urmă, speranța că marile seturi de date vor produce cumva previziuni valide prin „forță brută", fără teorie, este plasată greșit în domeniul violenței politice. Algoritmii automatizați de extragere a datelor, cum ar fi cercetarea internetului și detectarea semnalelor pe baza rețelelor sociale, pot fi capabili să sesizeze tensiuni politice crescute, dar aceasta nu înseamnă că acești algoritmi sunt capabili să prognozeze evenimente conflictuale cu probabilitate redusă cu o precizie temporală și spațială ridicată.[14]

Și acest lucru mă aduce la cel mai important eșec al unei abordări bazate pe algoritmi fără teorie. Așa cum am susținut pe tot parcursul acestei cărți, nu putem înțelege dezbinarea socială fără o analiză profundă a structurilor de putere din cadrul societăților. Cine sunt grupurile de interese influente? Care sunt agendele lor? Care sunt sursele lor de putere socială și câtă putere exercită pentru a-și promova agendele? Cât de coezive și bine organizate sunt acestea? Iată întrebările-cheie care trebuie puse dacă dorim să înțelegem atât reziliența socială, cât și opusul acesteia, fragilitatea socială. Acesta este punctul în care analiza făcută de Barbara Walter în *How Civil Wars Start* devine adesea extrem de inadecvată și, uneori, de-a dreptul naivă. Să luăm de exemplu explicația ei despre Revoluția Rusă din 1917, despre care susține că „a fost determinată de inegalitățile politice și economice flagrante, deoarece rușii din clasa muncitoare, șerbii și soldații s-au ridicat împotriva monarhiei pentru a crea primul stat socialist din lume". (În primul rând, în 1917 nu mai existau șerbi în Rusia – vezi discuția mea despre perioadele de reformă și revoluționare din Rusia în Capitolul 9.) Sau să luăm analiza ei mai amplă

asupra revoluției Euromaidan din Ucraina, care, potrivit ei, a fost o revoltă a „cetățenilor – mulți dintre ei tineri din vestul Ucrainei cu înclinații europene" împotriva lui Viktor Ianukovici, care a încercat să consolideze legăturile economice cu Rusia mai degrabă decât cu Uniunea Europeană.

Ce este în neregulă cu astfel de declarații? „Poporul" sau „cetățenii" nu răstoarnă state și nici nu creează altele noi. Doar „oamenii organizați" pot realiza schimbări sociale atât pozitive, cât și negative. Din nou, pentru a înțelege de ce o revoluție a avut succes (sau nu), trebuie să înțelegem care erau grupurile de interese aflate în conflict, câtă putere deținea fiecare dintre ele, câtă coeziune aveau pe plan intern și cum au organizat acțiunea colectivă. Aceasta este esența abordării structural-dinamice (explicată în Capitolul A3).

Ca să demonstrăm că o astfel de analiză a puterii este necesară pentru a înțelege destrămarea statului (sau absența ei), să examinăm traiectoriile divergente a trei țări create în 1991, când Uniunea Sovietică s-a prăbușit: Rusia, Ucraina și Belarus. De fapt, dizolvarea Uniunii Sovietice a fost un rezultat direct al acordului la care au ajuns cei trei lideri ai acestor (foste) republici din URSS: Acordurile de la Beloveja. Aceste trei țări slave din est au în comun culturi similare. În plus, în 1991, ele erau foarte asemănătoare conform criteriilor PITF: fiecare dintre ele era o anocrație, trecând de la autocrație la democrație, toate erau caracterizate de diviziuni etnice și toate erau supuse acelorași „acceleratori" ai instabilității rezultați din ascensiunea internetului și a relațiilor de socializare după anul 2000. Totuși, în pofida acestor asemănări, traiectoriile lor au fost divergente. Ucraina a cunoscut nu una, ci două revoluții de succes după 2000. Rusia și Belarus s-au confruntat fiecare cu un val masiv de demonstrații antiguvernamentale (Rusia în urma alegerilor parlamentare din 2011 și Belarus în urma alegerilor prezidențiale din 2020), dar nici una dintre ele nu a dus la prăbușirea statului. Ce anume explică aceste traiectorii divergente?

State slave postsovietice

Uniunea Sovietică a fost de fapt o corporație uriașă în care statul deținea activele producătoare de bogăție (sau „mijloacele de producție", pentru a folosi terminologia marxistă). În 1991, când URSS s-a prăbușit, acest capital uriaș a fost privatizat rapid de către managerii corporațiilor – lideri de partid, directori de fabrici și de acoliții lor (cu excepția Belarusului, după cum vom vedea mai jos). Privatizarea

a fost un proces incredibil de corupt și violent, în care câștigătorii au călcat la propriu pe cadavrele concurenților mai puțin norocoși. Într-o anecdotă sinistru de amuzantă, la o întâlnire între cei mai puternici doi oligarhi ruși, Berezovski și Gusinski, unul dintre ei l-ar fi întrebat pe celălalt: „De ce ai angajat un asasin să mă ucidă?" Răspunsul a fost: „Nu, tu ai angajat un asasin să mă ucidă!" Se pare că fiecare dintre ei angajase asasini plătiți pentru a-l elimina pe celălalt.

Pe măsură ce în mâinile a mai puțin de doisprezece oligarhi se concentra cea mai mare parte a bogăției țării, bunăstarea restului de 99% din populație s-a prăbușit. Rușii mureau în masă din cauza disperării. În 1996, nemulțumirea populară a devenit atât de intensă încât era clar că președintele în exercițiu, Boris Elțîn, nu avea nici o șansă de a fi reales – susținerea lui în sondaje se măsura într-o singură cifră. Principalul lui contracandidat era comunistul Ghennadi Ziuganov. Oligarhii au început să se teamă că o victorie a comuniștilor le-ar fi putut crea dificultăți în ceea ce privește continuarea jefuirii țării. Un grup al celor mai puternici oligarhi, în frunte cu Berezovski și Gusinski, a făcut o înțelegere cu Elțîn: în schimbul garantării de către acesta a privatizării întreprinderilor de stat, ei urmau să-i finanțeze campania electorală și să-l sprijine masiv cu resursele lor mediatice – practic, în acel moment, ei controlau toate mijloacele de informare în masă. De asemenea, au angajat o echipă de consultanți americani pentru campania lui politică (printre care și celebrul Dick Morris) pentru a gestiona realegerea lui Elțîn. Nici măcar acest lucru nu a fost suficient și, în cele din urmă, au fost nevoiți să recurgă la fraude electorale masive pentru a asigura realegerea lui Elțîn.

Și iată cum în 1996 Rusia a devenit o plutocrație extremă. Pentru că oligarhii nu au ținut cont de gestionarea statului, procesele de dezintegrare s-au accelerat. Proprietarii de fabrici nu au mai plătit salariile muncitorilor, iar în toamna care a urmat alegerilor s-a declanșat un val de greve sindicale. Sângerosul război din Cecenia a reizbucnit, iar în 1998, țara a fost lovită de o criză financiară severă, care a dus la devalorizarea rublei și la o incapacitate de plată a datoriei de stat.

În acel moment, în Rusia s-au format două rețele principale de putere. Facțiunea conducătoare era reprezentată de elitele economice (oligarhii), care controlau în profunzime elitele ideologice prin faptul că dețineau toate mijloacele de comunicare în masă importante. Al doilea grup includea elitele administrative (birocrația) și elitele militare (așa-numiții *siloviki*, care îi includeau pe ofițerii de securitate

și pe cei din armată). În lupta pentru putere care a urmat, alianța elitelor administrative/militare, condusă de Vladimir Putin, i-a învins pe plutocrați. Nu a avut loc o revoluție bruscă, mai degrabă procesul a fost treptat, pe măsură ce un oligarh după altul era exilat (Berezovski și Gusinski), întemnițat și apoi exilat (Hodorkovski) sau relegat într-o poziție subordonată în ierarhia puterii (Potanin). Oligarhii au pierdut pentru că nu reprezentau o clasă conducătoare coerentă, cheltuind mai multă energie pentru a se lupta între ei decât pentru a-și promova interesele colective. De asemenea, au subestimat importanța controlului asupra aparatului de coerciție. În fine, ei nu aveau nici o legitimitate, iar metodele lor cleptocratice nu erau deloc agreate de populație.

Victoria elitelor administrative/militare a reprezentat o întoarcere la modelul istoric care caracterizase relațiile de putere în Rusia cel puțin din secolul al XV-lea. După cum am văzut în alte exemple istorice (precum Egipt și China), cultura politică tinde să fie rezistentă și, de obicei, se reconstruiește chiar și în urma unor perturbări majore.

Noua (sau restaurata) clasă conducătoare din Rusia s-a dovedit în mare măsură coruptă și nepotistă. Membrii săi s-au îmbogățit enorm prin deposedarea oligarhilor de activele producătoare de bogăție și prin deturnarea unei mari părți din cheltuielile statului către propriile buzunare. În mod oarecum surprinzător, în ciuda puternicelor aspecte cleptocratice ale clasei conducătoare din Rusia, modul de gestionare a statului de către aceasta s-a dovedit ceva mai puțin disfuncțional decât al oligarhilor care o precedaseră. Regimul Putin s-a bucurat de o serie de succese, în special în primii zece ani de la venirea sa la putere. El a pus capăt războiului civil din Cecenia, a așezat finanțele statului pe o bază solidă și chiar a permis (sau poate nu a interferat cu) dezvoltarea economică. Creșterea economică a fost deosebit de rapidă în deceniul 1998–2008 și a dus la o îmbunătățire considerabilă a bunăstării populației. Însă după 2008 creșterea economică a încetinit și chiar s-au produs mai multe răsturnări de situație. Dar alți indicatori ai calității vieții, cum ar fi creșterea speranței de viață și scăderea ratei omuciderilor, au continuat să se îmbunătățească.

Protestele în masă, care au început în 2011 și au durat până în 2013, nu au reușit să zdruncine regimul Putin. Majoritatea protestatarilor s-au concentrat în cele mai mari două orașe rusești, Moscova și Sankt-Petersburg, în timp ce restul țării nu a sprijinit protestele. Dar aspectul esențial a fost că nucleul clasei conducătoare *(siloviki)* nu a arătat nici o fisură în sprijinul acordat lui Putin.

În Belarus, oligarhii nu au câștigat niciodată puterea. În primii trei ani ai noii republici, un tânăr (în vârstă de treizeci de ani), fost director al unei ferme de stat și un cruciat anticorupție, Aleksandr Lukașenko, a dobândit rapid popularitate, câștigând zdrobitor (cu 80% din voturi) alegerile prezidențiale din 1994. Deoarece regimul Lukașenko nu s-a lăsat pradă unei orgii de privatizări, statul a păstrat proprietatea marilor corporații industriale și a împiedicat ascensiunea oligarhilor. Ca urmare, Belarus nu are nici măcar un miliardar pe lista *Forbes*. (Există câțiva belaruși pe listă, dar toți și-au făcut averile în Rusia.)

După alegerile prezidențiale din august 2020, în Minsk și în alte orașe mari au izbucnit proteste în masă împotriva regimului Lukașenko. Pentru o vreme, a părut (pentru observatorii externi) că regimul va ceda. Cu toate acestea, evenimentele ulterioare le-au dovedit acestora că se înșelau. A devenit clar că Lukașenko își crease legături puternice cu elitele militare. (Folosesc termenul „militare" în sens general, referindu-mă nu doar la armată, ci și la aparatul de securitate internă.) Nu au avut loc dezertări din rețeaua de putere a lui Lukașenko, iar regimul a supraviețuit. Mai mulți lideri ai opoziției au fost încarcerați chiar înainte de alegeri, iar alții au fost exilați. Încăpățânarea regimului de a nu ceda în fața revendicărilor, precum și arestările și reținerile în masă ale demonstranților le-au subminat treptat dorința de a participa la proteste. În plus, sprijinul lui Lukașenko în afara capitalei țării a rămas puternic. Ca urmare, protestele s-au stins treptat, ultima demonstrație având loc în martie 2021.

Ucraina: o plutocrație

Să ne îndreptăm acum atenția asupra Ucrainei. În anii 1990, economia politică a Ucrainei a funcționat în paralel cu a Rusiei. Un grup de oligarhi a ajuns la putere prin privatizarea mijloacelor de producție deținute de stat. Cu toate acestea, după 1999, traiectoriile celor două țări s-au despărțit. În Ucraina nu a existat o răsturnare a clasei oligarhice, în schimb elitele economice au obținut puterea absolută.

Ce a adus guvernarea oligarhică pentru bunăstarea ucrainenilor de rând? Să aruncăm o privire la PIB-ul ucrainean pe cap de locuitor în ajunul revoluției din 2014. Potrivit *World Factbook* al CIA, PIB-ul ucrainean pe cap de locuitor (PPP) era, în 2013, de 7 400 de dolari. Această valoare se situa cu mult sub cea a Ungariei (19 800 de dolari), a Poloniei (21 100 de dolari) sau a Slovaciei (24 700 de dolari).

Se situa, de asemenea, mult sub cea din Rusia (18 100 de dolari), de două ori și jumătate mai mare decât cea din Ucraina. Aceasta este o observație deosebit de frapantă, având în vedere că, înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice, Ucraina avea un PIB regional pe cap de locuitor mai mare decât Rusia sau Belarus.

Poate că Rusia nu este cel mai bun termen de comparație deoarece posedă zăcăminte minerale vaste de petrol și de gaze. O comparație mai bună ar fi cea cu Belarus, o țară căreia îi lipsesc nu numai zăcămintele minerale ale Rusiei, ci și climatul favorabil și „cernoziomul" bogat al Ucrainei. Cu toate acestea, PIB-ul pe cap de locuitor al Belarusului în 2013 a fost o cifră respectabilă – 16 100 de dolari, mai mult decât dublu față de cel al Ucrainei. În plus, deoarece Belarus nu avea nici măcar un miliardar, venitul mediu al belarușilor era chiar mai mare decât cel al ucrainenilor (sau al rușilor), deoarece o împărțire mai echitabilă a bogăției ridică întotdeauna nivelul mediu.

Deși oligarhii ucraineni au condus țara fără a fi supuși nici unui alt control intern, ei nu au devenit o clasă conducătoare caracterizată prin coeziune. În schimb au format mai multe facțiuni care au luptat unele împotriva altora folosind ca arme politica electorală, confiscarea semilegală a proprietății și chiar închisoarea. Când Ianukovici a venit la putere în 2010, el și-a trimis după gratii rivala, pe Iulia Timoșenko, o oligarhă cunoscută popular sub numele de „Prințesa gazului". Conflictele interne dintre oligarhi au aruncat în derizoriu democrația ucraineană. Indiferent pe cine au ales ucrainenii, deținătorii de funcții nu au făcut nimic pentru oamenii de rând, concentrându-se în schimb pe transferul de bogăție și putere de la oligarhii perdanți. Disfuncția generală a fost adâncită mai mult de faptul că electoratul țării a fost împărțit în două grupuri la fel de numeroase, dar cu idei diametral opuse cu privire la direcția pe care trebuie să o urmeze Ucraina. (Acest lucru a fost valabil, de asemenea, într-o anumită măsură, și în Belarus și Rusia, fiecare dintre acestea având minorități importante cu orientare occidentală.) Jumătatea vestică a Ucrainei dorea să adere la Uniunea Europeană și la NATO. Jumătatea estică dorea să păstreze și să aprofundeze legăturile culturale și economice cu Rusia și se opunea categoric intrării în NATO. Diferite facțiuni oligarhice s-au adresat unuia sau celuilalt dintre aceste electorate, dar în realitate toți oligarhii erau orientați spre Vest, deoarece își plasaseră averea în bănci occidentale, își educau copiii la Oxford sau Stanford, cumpărau proprietăți la Londra sau pe Coasta de Azur și socializau cu elita globală la Davos.

În expunerea pe care am făcut-o celor patru factori structurali de instabilitate (vezi Capitolul 2), am subliniat că ultimul dintre acești factori, presiunile geopolitice, ar putea fi în general neglijat, din motive de parcimonie, în modelele noastre cliodinamice pentru marile imperii ale istoriei și cele mai puternice state contemporane, precum Statele Unite și China. Dar pentru o țară de dimensiuni medii, ca Ucraina, astfel de factori pot fi adesea foarte importanți și trebuie incluși în analiză. Există două motive suplimentare pentru care Ucraina este deosebit de vulnerabilă la presiunile externe.

În primul rând, această țară este situată pe o falie geopolitică între sfera de interes americană (în esență, NATO) și sfera de interes rusă („străinătatea apropiată", așa cum este adesea denumită în Rusia). De fapt, linia de falie trece chiar prin mijlocul Ucrainei, jumătatea vestică fiind înclinată spre NATO și cea estică spre Rusia. Un important strateg american, regretatul Zbigniew Brzezinski, a considerat Ucraina independentă drept „un spațiu nou și important pe tabla de șah eurasiatică (...) un pivot geopolitic, deoarece însăși existența sa ca țară independentă ajută la transformarea Rusiei. Fără Ucraina, Rusia nu mai este un imperiu eurasiatic".[15] Un segment influent al establishmentului american de politică externă consideră că existența continuă a unei Rusii slăbite, dar încă puternice, reprezintă cea mai importantă amenințare la adresa supremației americane (chiar mai mare decât ascensiunea Chinei).[16] Potrivit lui Brzezinski, acest segment a făcut presiuni pentru extinderea NATO până la Rusia, iar în 2014 era rândul Ucrainei să fie adăugată la alianță.

În al doilea rând, oligarhii ucraineni erau deosebit de expuși riscului de a intra sub controlul intereselor occidentale. Deoarece plutocrații își păstrau cea mai mare parte a averii lor în bănci occidentale, aceasta putea fi înghețată sau chiar confiscată[17] – ceea ce au descoperit oligarhii ruși în 2022.[18] O amenințare mai directă este cea a procedurilor legale de extrădare a unui oligarh în Statele Unite pentru a fi judecat. Dmitri Firtaș – un membru proeminent al clanului de oligarhi ucraineni din Donețk și, înainte de 2014, un susținător puternic al Partidului Regiunilor al lui Ianukovici – se află în prezent (începând cu 2022) în arest la domiciliu la Viena, luptând împotriva procedurilor de extrădare din SUA.

În 2014, „proconsulii" americani, cum ar fi diplomata veterană Victoria Nuland, dobândiseră un grad mare de putere asupra plutocraților ucraineni. Însă acest lucru a venit cu un preț uriaș – Nuland

însăşi s-a lăudat că Departamentul de Stat a investit 5 miliarde de dolari în extinderea influenţei sale asupra clasei conducătoare ucrainene.[19] În această privinţă, agenţii americani au fost ajutaţi de animozităţile profunde care îi învrăjbeau pe oligarhii ucraineni şi divizau oligarhia. Deoarece oligarhii nu reuşeau să se înţeleagă între ei, aveau nevoie de un manager extern care să stabilească o agendă comună. În timpul Revoluţiei Demnităţii din 2014, după cum ştim dintr-o transcriere a conversaţiei telefonice dintre ei, Nuland şi Geoffrey Pyatt, pe atunci ambasadorul SUA în Ucraina, au luat decizii cu privire la persoanele care urmau să fie numite în diferite funcţii de stat (preşedinte, miniştri etc.).[20]

În cei treizeci de ani care au trecut de la proclamarea independenţei Ucrainei, structurile de putere ale ţării s-au dezvoltat ca o configuraţie pe trei niveluri: popor, oligarhi, proconsuli americani. Masele de cetăţeni ucraineni au votat la alegerile periodice, dar oricine a fost ales şi-a urmărit interesele private fără să ţină cont de dorinţele electoratului (cu excepţia cazurilor în care dorinţele populare coincideau cu dorinţele oligarhilor). Drept urmare, la scurt timp după ce a fost aleasă, fiecare administraţie a pierdut rapid sprijinul popular şi s-a împotmolit în scandaluri. Cu o singură excepţie timpurie (Leonid Kucima), nici un preşedinte nu a reuşit să reziste mai mult de un mandat. În următoarea rundă de alegeri, alegătorii frustraţi au eliminat echipa anterioară şi au ales o alta. Au avut loc două revoluţii, una în 2004 şi alta în 2014. Dar şi noii politicieni au fost selectaţi din rândul oligarhilor sau al persoanelor controlate îndeaproape de oligarhi. Singurul lucru care s-a schimbat a fost că un set diferit de oligarhi s-a hrănit de la bugetul statului.

Facţiunile oligarhice aflate în lupta pentru putere sunt destul de fluide, oligarhii individuali intrând şi schimbând alianţele în funcţie de situaţia actuală. Totuşi, politologii au identificat patru reţele principale, sau „clanuri", în funcţie de originea lor geografică: Dnipro (fostul Dnipropetrovsk) şi Donețk în sud-est, Kiev în centru şi Volînia în vest. Alegerea lui Ianukovici în funcţia de preşedinte în 2010 şi succesul Partidului Regiunilor, care a obţinut cel mai mare număr de locuri în parlament, au reprezentat o victorie pentru clanul din Donețk.

Ianukovici şi-a început cariera politică ca guvernator al provinciei Donețk. Principalul susţinător al lui Ianukovici şi al Partidului Regiunilor a fost Rinat Ahmetov, cel mai bogat oligarh ucrainean şi şeful clanului Donețk. Acesta a ocupat aproximativ şaizeci de locuri

pe lista Partidului Regiunilor, împreună cu persoane care îi erau loiale exclusiv lui. Al doilea susținător a fost Firtaș, care a avut treizeci de deputați.[21] De îndată ce Ianukovici a devenit președinte, toți s-au așteptat să își folosească poziția pentru a-și îmbogăți susținătorii (fără a se uita pe sine, desigur). Dar, în loc să rămână în limitele cleptocratice obișnuite, el s-a angajat într-un amplu program de redistribuire a bogăției în favoarea familiei sale. În special fiul său a fost beneficiarul unei îmbogățiri masive. În curând a devenit clar pentru alți oligarhi că Ianukovici urmărea să construiască un nou clan oligarhic, denumit „Familia". Dacă lucrurile ar fi continuat, în curând Ianukovici nu ar mai fi avut nevoie de sprijinul lui Ahmetov și al lui Firtaș. Cei doi au ajuns la concluzia că trebuie să se despartă de Ianukovici și au început să caute alternative. După cum a relatat Christian Neef în februarie 2014, „de exemplu, Ahmetov s-a înțeles întotdeauna bine cu Timoșenko, spre deosebire de Firtaș, și a început să îl susțină pe Arsenii Iatseniuk care a preluat conducerea Alianței Patria când Timoșenko a fost încarcerată. La rândul său, Firtaș a susținut partidul UDAR al lui Vitali Kliciko".[22] Așadar, Ianukovici, căruia i se opuneau deja alți oligarhi, a pierdut sprijinul clanului din Donețk. Deși probabil că nu și-a dat seama de acest lucru la momentul respectiv, tot ce era necesar pentru a-l doborî pe Ianukovici era un fel de declanșator.

Rezumând evenimentele care au dus la revoluția Euromaidan, jurnalistul american Aaron Maté scrie:

> Scânteia care a provocat protestele de pe Maidan a fost decizia președintelui Viktor Ianukovici de a renunța la un acord comercial oferit de Uniunea Europeană. Povestea convențională este că Ianukovici ar fi fost intimidat de principalul său sponsor de la Moscova. În realitate, Ianukovici spera să dezvolte legături cu Europa și „a încercat fie să-i ademenească, fie să-i intimideze pe toți cei care făceau presiuni pentru ca Ucraina să aibă legături mai strânse cu Rusia", relata agenția de știri Reuters la momentul respectiv. Dar președintele ucrainean s-a răzgândit de îndată ce a citit detaliile acordului cu UE. Ucraina nu numai că trebuia să își reducă legăturile culturale și economice profunde cu Rusia, dar era obligată și să accepte măsuri dure de austeritate, cum ar fi „creșterea vârstei de pensionare și înghețarea pensiilor și a salariilor". Departe de a îmbunătăți viața ucrainenilor de rând, aceste cerințe nu ar fi făcut decât să genereze privațiuni și dispariția politică a lui Ianukovici.[23]

Revolta a început când zeci de mii de manifestanți s-au adunat în Piața Maidan din Kiev pentru a protesta împotriva corupției guvernului și în favoarea integrării europene. Oligarhul Petro Poroșenko, membru al clanului Volînia, adversar al lui Ianukovici, a declarat ulterior într-un interviu: „De la bun început am fost unul dintre organizatorii Maidanului. Postul meu de televiziune – Canal 5 – a jucat un rol extrem de important".[24]

La vremea aceea, Ianukovici încă păstra un grad mare de sprijin popular, dar susținătorii săi se aflau cu toții în estul Ucrainei, în timp ce populația capitalei făcea parte din jumătatea vestică a țării, iar majoritatea acestui grup votase oricum împotriva lui Ianukovici la alegerile precedente. Chiar mai important, zeci de mii de ucraineni din vestul țării, printre care se număra un mare contingent de extremiști de extremă dreapta, au pornit spre Kiev și au transformat o mișcare anterior pașnică într-o campanie violentă de schimbare a regimului.

Pe măsură ce violențele au atins cote maxime, atât Ahmetov, cât și Firtaș și-au dat seama că trebuie să abandoneze corabia care se scufunda. Practic peste noapte, cele două canale de televiziune pe care le controlau, Ukraina și Inter, au trecut în opoziție. În parlament, membrii Partidului Regiunilor, aflat la putere, care fuseseră numiți de Ahmetov și Firtaș, au rupt rândurile partidului și s-au alăturat opoziției. Serviciile de securitate, care se luptaseră cu extremiștii de extremă dreapta, s-au retras din Piața Maidan, temându-se că vor fi trădate de Ianukovici. (Evenimentele ulterioare le-au dat dreptate.)

Acesta a fost momentul Nero al lui Ianukovici. Dintr-odată, sprijinul pentru el s-a evaporat, iar liderul ucrainean a fost lăsat să se confrunte singur cu protestatarii furioși. Miliardele pe care le jefuise de la alți oligarhi și de la poporul ucrainean nu l-au putut proteja (și au fost luate de la familia sa când noul regim a venit la putere). Ianukovici a evitat sfârșitul lui Nero pentru că a reușit să fugă în sudul Rusiei, unde trăiește și acum în exil.

Poporul a triumfat, iar democrația a fost restaurată. Cel puțin, așa a fost prezentată revoluția Euromaidan în mass-media corporatistă. În realitate, revoluția ucraineană din 2014 nu a fost o revoluție populară mai mult decât oricare altă revoluție din istorie. Ea a fost determinată de aceleași forțe pe care le-am discutat în paginile acestei cărți – sărăcirea maselor și supraproducția de elite. Poporul nu a avut de câștigat în urma acestei revoluții. Politica ucraineană a continuat să fie la fel de coruptă ca înainte. Calitatea vieții oamenilor nu

a crescut în mod apreciabil. Petro Poroşenko a fost ales preşedinte, dar administraţia sa a pierdut rapid sprijinul oamenilor. La următoarele alegeri (2019), mai puţin de 25% din electorat i-a acordat votul.

Cea mai gravă consecinţă a revoluţiei din 2014 a fost un război civil acerb în cele două regiuni din Donbas, Donețk şi Luhansk, unde miliţiile din Donbas, ajutate de Rusia, au luptat împotriva armatei ucrainene şi a brigăzilor de voluntari declarate făţiş neonaziste, cum ar fi Regimentul Azov.[25] Când trupele ruseşti au invadat Ucraina, pe 24 februarie 2022, războiul din Donbas făcuse deja paisprezece mii de victime.[26] Este prea devreme pentru a spune cum se va încheia acest război. Dar istoricul sugerează că acest conflict va fi probabil sfârşitul plutocraţiei ucrainene, într-un fel sau altul. Majoritatea oligarhilor au pierdut mari părţi din averea lor, în parte ca urmare a colapsului economic şi în parte ca urmare a distrugerilor provocate de război.[27] Chiar mai important, oligarhii au fost marginalizaţi politic de război. Intrarea în politică a actualului preşedinte ucrainean, Volodimir Zelenski, a fost rezultatul rivalităţii dintre doi oligarhi, Poroşenko (preşedintele Ucrainei între 2014 şi 2019) şi Ihor Kolomoiski (şeful clanului oligarhic din Dnipropetrovsk), care avea nevoie de un candidat care să i se opună lui Poroşenko.[28] Dar când conflictul a escaladat într-un război în toată regula, pe 24 februarie, Zelenski s-a reinventat ca preşedinte de război şi a promis să lupte până la victorie. Ucraina se confruntă acum cu o alegere dură: fie se prăbuşeşte ca stat, fie se transformă într-o militocraţie. Timpul ne va spune care dintre aceste modele viitoare va deveni realitate.

Idei de reţinut

Este o observaţie ironică faptul că, dintre cele trei republici slave din est formate în urma prăbuşirii URSS, cea mai democratică, Ucraina, a fost cea mai săracă şi instabilă, pe când cea mai autocratică, Belarus, s-a bucurat de prosperitate şi stabilitate relative. Care sunt implicaţiile acestei observaţii? Implicaţia evidentă, greşită de altfel, este că autocraţia funcţionează mai bine decât democraţia. Există o mulţime de autocraţii disfuncţionale, cu populaţii sărace, iar multe dintre ele s-au prăbuşit în trecut. În plus, ţările cel mai bine guvernate, cu niveluri ridicate de bunăstare pentru marea majoritate a populaţiei lor, cum ar fi Danemarca şi Austria, tind să fie democraţii.

O concluzie mai bună este că nu toate statele cu aparenţe de democraţie sunt conduse în beneficiul unor segmente largi ale populaţiei.

Unele pseudodemocrații de acest fel sunt ușor de detectat, ca atunci când oficialii statului decid ce partide vor participa la alegeri și cine va câștiga. Dar nu acesta a fost cazul în Ucraina – nu politicienii și funcționarii de stat erau cei care controlau, ci ei erau controlați îndeaproape de oligarhi și de interesele lor private.

Care sunt ideile pe care trebuie să le reținem din această analiză a cazurilor anterioare de prăbușire a statului? Autoritatea politică ce guvernează societățile umane complexe este mult mai fragilă decât ar părea la o privire superficială. Prăbușirea statului, o dezintegrare bruscă a rețelei de putere care conduce o societate, constituie un eveniment frecvent, atât în istorie, cât și în lumea contemporană. Adesea, o clasă conducătoare este destituită (și uneori chiar exterminată) ca urmare a pierderii unui război sau a unei bătălii, în fața unei forțe copleșitoare. Acesta este cazul invaziilor externe de succes, ca atunci când mongolii lui Genghis Han au intrat într-un oraș, i-au ucis pe toți localnicii și au făcut o piramidă din capetele lor. Sau poate fi vorba de atacul unui grup organizat de revoluționari sau pucișți. Președintele chilian Salvador Allende a murit sub o ploaie de gloanțe, cu pușca de asalt în mână, luptând până la moarte împotriva trupelor generalului Pinochet care au luat cu asalt palatul prezidențial. Dar cea mai frecventă cauză a prăbușirii unui stat (când nu este rezultatul unei invazii externe) este o implozie a rețelei conducătoare. Momentul Nero, cu care a început acest capitol, este poate cel mai grăitor exemplu. În cazul Revoluției Cubaneze și al prăbușirii Afghanistanului, în 2021, a existat o presiune din partea unei rețele de putere rivale, dar rețeaua conducătoare s-a dezintegrat chiar înainte ca insurgenții să intre în capitală. De altfel, Revoluția din Octombrie 1917 din Rusia s-a desfășurat după același scenariu. Propaganda sovietică a preamărit luarea cu asalt a Palatului de Iarnă ca fiind punctul de ruptură decisiv, dar guvernul provizoriu fusese deja abandonat de majoritatea trupelor sale, iar șeful său, Aleksandr Kerenski, fugise înainte ca forțele bolșevice să intre în palat. În cele din urmă, un regim politic se poate prăbuși sub presiunea unor proteste publice masive, așa cum s-a întâmplat în Ucraina în 2014.

Contrastul dintre revoluția ucraineană de succes din 2014 și revolta nereușită din 2021 din Belarus este deosebit de instructiv. Principalul factor care explică aceste rezultate divergente este natura grupului aflat la putere. În cazul Ucrainei, a fost vorba despre o grupare de elite economice care se urau între ele, complotau unele

împotriva altora și dețineau disponibilitatea de a abandona corabia care se scufunda. În cazul Belarusului, a fost vorba despre o elită administrativ-militară coezivă care a rezistat protestelor publice fără a arăta nici o fisură. În cele din urmă, diferența dintre aceste două țări slave din est provine din traiectoriile politico-economice distincte pe care le-au parcurs cu două decenii înainte de situațiile revoluționare din 2014 și 2021. Privatizarea masivă a corporațiilor de stat din Ucraina a creat o pompă de bogăție care a dus la o supraproducție a oligarhilor, la conflicte între oligarhi și la prăbușiri repetate ale statului. În Belarus nu a existat nici o pompă de bogăție, nici un oligarh, nici un conflict intraoligarhic și nici o prăbușire a statului.

Toate societățile complexe sunt vulnerabile la forța dezintegratoare a supraproducției de elite, motiv pentru care toate acestea se confruntă periodic cu colapsuri sociale. Dar plutocrațiile, dintre care Ucraina este (a fost?) un exemplu mai degrabă extrem, sunt deosebit de vulnerabile. Principala problemă este că plutocrații, acționând în propriul interes egoist, tind să creeze aranjamente instituționale care favorizează funcționarea pompelor de bogăție. O pompă de bogăție accentuează, pe de o parte, sărăcirea maselor, iar de pe altă parte crește supraproducția de elite (prin crearea mai multor plutocrați mai bogați). Cu alte cuvinte, o pompă de bogăție este unul dintre cele mai destabilizatoare mecanisme sociale cunoscute de omenire. Bineînțeles, America nu este Ucraina. Clasa conducătoare americană este unificată și organizată de un set de instituții care se suprapun și pe care le-am discutat în Capitolul 5. Iar această clasă conducătoare a demonstrat în perioada progresistă și în timpul New Deal că este capabilă să acționeze împotriva intereselor sale înguste și egoiste de dragul bunăstării comune. Dar cum va naviga ea în perioada turbulentă a anilor 2020? Care sunt posibilele traiectorii pe care Statele Unite le-ar putea urma în următoarele decenii? Aceasta este întrebarea asupra căreia îmi voi îndrepta atenția în capitolul următor.

Capitolul 8

ISTORII ALE VIITORULUI APROPIAT

Dincolo de vârf

Oricine urmărește de la distanță evenimentele din ultimul deceniu – un extraterestru, să zicem, sau un istoric din viitor – va fi fără îndoială impresionat de cât de temeinic au reușit oamenii care locuiesc în cea mai puternică țară de pe Pământ să își facă praf societatea. În ciuda unor progrese științifice remarcabile, a unor schimbări tehnologice extraordinare și a unei creșteri economice impresionante, bunăstarea majorității americanilor a fost în declin. Și chiar și mulți dintre învingători sunt profund neliniștiți în legătură cu perspectiva de a putea transmite succesul propriilor copii.

După cum am văzut, societățile umane urmează traiectorii previzibile spre situații revoluționare. Dar cum sunt rezolvate aceste crize? Acum, când America este în criză, vrem să știm ce s-ar putea întâmpla în continuare. Înțelegem că viitorul nu poate fi prezis cu mare precizie. Previziunile exacte sunt dificile mai ales în cazul sistemelor sociale aflate în situații revoluționare. Putem folosi o analogie fizică pentru a explica acest lucru.

Să ne gândim la drumul spre criză ca la un defileu cu pereți abrupți. O societate care se apropie de criză este ca o bilă de metal ce se rostogolește în josul acestui defileu. Traiectoria sa este constrânsă de pante și, prin urmare, este destul de previzibilă. Dar, odată ce bila se rostogolește din gura defileului, ea se găsește pe un vârf (o situație revoluționară) cu multe rute potențiale. Micile impulsuri aplicate bilei (acțiuni ale unor grupuri de interese sau chiar ale unor indivizi influenți) îi pot dirija traiectoria ulterioară fie către direcții relativ benigne, fie către una complet catastrofală. Acesta este motivul pentru care este atât de dificil de prezis ce se va întâmpla după vârf.

Există însă o parte bună a acestei concluzii aparent pesimiste. Pentru a dirija traiectoria într-o direcție pozitivă ar putea fi nevoie doar de folosirea relativ blândă a forței. Trucul este să știi unde să împingi – în definitiv o intervenție aparent evidentă poate avea consecințe neașteptate și catastrofale. Acesta este momentul în care raționamentul

verbal devine complet nepotrivit. În mod ideal, avem nevoie de un model formal (matematic) care să ne spună ce tipuri de impulsuri duc la anumite tipuri de rezultate. Rulând modelul până la sfârșitul secolului XXI, am putea explora diferite scenarii care rezultă din alegerile aflate la dispoziția grupurilor de interese din cadrul statului, în special a celor mai puternice dintre acestea, elitele conducătoare. În continuare, am putea observa ce alegeri colective au fost făcute și dacă modelul a prezis corect consecințele pe termen lung ale acestor alegeri.

Previziuni multidirecționale

Deocamdată, cliodinamica nu este nici pe departe suficient de avansată pentru a realiza o astfel de performanță de modelare. Dar în ultimii ani, eu și colegii mei am depus eforturi în acest sens. Numim o astfel de abordare previziune multidirecțională, pe scurt PM.[1] Un motor PM complet funcțional va lua ca date de intrare diverse politici sau reforme ce pot fi adoptate și va prognoza modul în care traiectoria viitoare se va schimba în urma unor astfel de intervenții. Deși punerea la punct a unui astfel de dispozitiv necesită multă muncă și resurse (bani și oameni), am dezvoltat recent un „prototip" pentru a arăta cum ar putea funcționa. Cei cu veleități tehnice pot vedea detaliile în publicația academică[2], dar în următoarele pagini îl voi descrie în cuvinte (fără ecuații). Motivul meu ascuns pentru a pătrunde în mecanismele interne ale acestui prototip este de a arăta cum teoria generală pe care am explicat-o în această carte poate funcționa într-un exemplu specific. Un lucru pe care îl știu toți creatorii de modele este că transpunerea unei teorii verbale într-un set de ecuații matematice este o modalitate minunată de a găsi toate ipotezele ascunse în ea și de a le scoate la lumină.

Inima modelului PM, motorul ce oferă impulsul pentru toate piesele mobile din cadrul acestuia, este pompa de bogăție. Iată cum funcționează aceasta: în primul rând, modelul ține evidența numărului de lucrători care își caută un loc de muncă. Oferta de forță de muncă crește ca urmare a creșterii demografice (echilibrul dintre noii lucrători care intră în câmpul muncii și cei vechi, care se pensionează). O altă sursă importantă de noi muncitori este imigrația. De asemenea, modelul trebuie să ia în considerare și schimbarea atitudinilor sociale legate de muncă, fapt ce a dus la intrarea masivă a femeilor pe piața forței de muncă. (Între 1955 și 2000, participarea la forța de

muncă a femeilor americane a crescut de la 35 la 60%.) În al doilea rând, modelul urmărește oferta de locuri de muncă, afectată de factori precum globalizarea (care are ca rezultat mutarea locurilor de muncă în afara țării) și robotizarea/automatizarea (care transferă unele locuri de muncă de la oameni la mașini, dar creează alte locuri de muncă în noi sectoare economice).

Tendințele generale ale forței de muncă din ultimii cincizeci sau șaizeci de ani au dus la o ofertă excesivă de lucrători, ceea ce tinde să scadă salariile muncitorilor. În același timp, factorii instituționali care ar putea contracara acest efect economic au devenit mai slabi. Proporția de lucrători aparținând sindicatelor a scăzut, la fel ca salariul minim real impus la nivel federal. Ca urmare, salariile relative (salariile în raport cu PIB-ul pe cap de locuitor) au scăzut, în special pentru muncitorii slab calificați, dar și pentru muncitorii medii („tipici"). La rândul său, scăderea salariilor relative a impulsionat pompa de bogăție, redistribuind veniturile dinspre clasa muncitoare către elitele economice, așa cum am văzut în Capitolul 3.

Frumusețea acestei abordări structural-dinamice (explicată în detaliu în Capitolul A3) este că ne permite să înțelegem modul în care schimbările dintr-o parte a sistemului social afectează dinamica altor părți. Pompa de bogăție are un efect major nu numai asupra oamenilor de rând (cauzând sărăcirea maselor), ci și asupra elitelor. Numărul elitelor se schimbă ca urmare a demografiei (diferența dintre ratele de natalitate și mortalitate), dar acesta este un factor relativ lipsit de importanță pentru noi, deoarece ratele demografice dintre elite și oamenii de rând nu sunt foarte diferite în Statele Unite. (A fost însă un factor major pentru societățile cu elite poligame.) Procesul mai important este mobilitatea socială: mișcarea ascendentă a oamenilor de rând în compartimentul elitelor și mișcarea descendentă a elitelor în compartimentul oamenilor de rând. Iar faptul că mobilitatea netă este ascendentă depinde de pompa de bogăție.

Mecanismul în acest caz este simplu. Când directorii de corporații fac astfel încât măririle de salarii ale lucrătorilor să se producă mai lent decât creșterea veniturilor companiei, ei pot folosi surplusul pentru a-și acorda salarii mai mari, opțiuni de cumpărare de acțiuni mai profitabile și așa mai departe. Directorul general al unei astfel de companii, pensionat cu o „parașută de aur", devine un nou multimilionar sau chiar miliardar. Din același motiv, proprietarii de capital obțin un randament mai mare al acestuia. Numărul celor superbogați crește vertiginos.

Această dinamică poate funcționa și în sens invers. Când salariile lucrătorilor cresc mai repede decât PIB-ul pe cap de locuitor (adică atunci când cresc salariile relative), crearea de noi superbogați este sufocată. Unele persoane excepționale continuă să creeze averi, dar numărul lor este redus. În acest timp, vechile bogății se risipesc încet ca urmare a falimentului, a inflației și a împărțirii proprietății între mai mulți moștenitori. În aceste condiții, dimensiunea clasei superbogate se reduce treptat.

Dar un astfel de declin treptat și lent presupune că sistemul social își menține stabilitatea. Analiza cazurilor istorice din CrisisDB indică faptul că scenariul mult mai frecvent al mobilității sociale descendente, care elimină supraproducția de elite, este asociat cu perioade de mare instabilitate sociopolitică – „epoci ale discordiei". În astfel de cazuri, mobilitatea descendentă este rapidă și, de obicei, asociată cu violența. Instabilitatea politică și războiul intern diminuează numărul elitelor într-o varietate de moduri. Unii indivizi de elită sunt pur și simplu uciși în războaie civile sau prin asasinare. Alții pot fi deposedați de statutul lor de elită când facțiunea lor este înfrântă într-un război civil. În cele din urmă, condițiile generale de violență și lipsa de succes îi descurajează pe mulți dintre aspiranții „excedentari" la statutul de elită să mai urmărească acest statut, ceea ce duce la acceptarea unei mobilități descendente. Motorul PM modelează astfel de procese în mod generic, presupunând că o instabilitate ridicată crește rata la care indivizii de elită sunt convertiți în oameni de rând.

Astfel, nucleul modelului PM este reprezentat de salariul relativ și de pompa de bogăție pe care o alimentează. Atunci când salariul relativ scade, situația duce atât la sărăcire, cât și la supraproducția de elite. Ambele, după cum știm acum, sunt cele mai importante motoare ale instabilității sociale și politice. Totuși, izbucnirile de instabilitate – demonstrații și greve antiguvernamentale violente, revolte urbane, terorism, revolte rurale și, dacă lucrurile scapă cu totul de sub control, prăbușirea statului și un război civil în toată regula – sunt rezultatul acțiunilor individuale ale oamenilor. Cum face modelul legătura între factori structurali și motivațiile oamenilor? El presupune că rolul-cheie în toate aceste evenimente este jucat de extremiști, cei care au fost radicalizați și pregătiți pentru agresiune. Când astfel de radicali sunt puțini în raport cu restul populației, nu reprezintă o amenințare serioasă la adresa stabilității regimului, deoarece sunt ușor de izolat și de reprimat de poliție. Dar dacă sunt mulți, ei încep să se coaguleze

în organizații extremiste, care pot contesta credibil clasa conducătoare. Prin urmare, numărul de radicali raportat la populația totală este o variabilă-cheie pe care modelul PM trebuie să o urmărească.

Procesul de radicalizare acționează ca o boală care, pe măsură ce se răspândește în organism, schimbă comportamentele oamenilor și îi face să acționeze violent. Astfel, compartimentul motorului PM, care face legătura între factorii structurali și tulburări, trebuie să modeleze această dinamică a contagiunii sociale. Este ceva destul de asemănător cu ecuațiile folosite de epidemiologi – de exemplu, în prognozarea dinamicii focarelor de COVID.

Modelul urmărește trei tipuri de indivizi. Primul este tipul „naiv", care corespunde celor susceptibili în cadru epidemiologic. În această clasă sunt plasați indivizii când devin adulți. (Modelul urmărește doar indivizii care sunt adulți activi; copiii și vârstnicii pensionați nu sunt incluși în model, deoarece se presupune că nu au nici un efect asupra dinamicii.) Indivizii naivi pot deveni „radicalizați" dacă sunt expuși unor indivizi de tip radical (corespunzător indivizilor infecțioși într-un model de boală). Cu cât există mai mulți radicali în populație, cu atât mai mare este posibilitatea ca un individ naiv să contracteze „virusul radicalismului".[3]

Când o proporție mare din populație este radicalizată, instabilitatea socio-politică devine, de asemenea, ridicată. Revoltele sunt ușor de declanșat și se răspândesc rapid, grupurile teroriste și revoluționare prosperă și primesc sprijin din partea unui număr masiv de simpatizanți, iar societatea este foarte vulnerabilă la izbucnirea unui război civil. Cu toate acestea, relația dintre gradul de radicalizare și nivelul general de violență politică (măsurat, de exemplu, prin numărul de persoane ucise) este neliniară. Pe măsură ce crește proporția de radicali în cadrul populației, devine din ce în ce mai ușor pentru aceștia să se asocieze și să se organizeze, ceea ce poate duce la o creștere explozivă a partidelor revoluționare. Există, de asemenea, un efect de prag. Atât timp cât puterea grupurilor revoluționare este mai mică decât puterea aparatului coercitiv al statului, nivelul general de violență poate fi suprimat la un nivel scăzut. Dar dacă balanța se înclină în favoarea radicalilor forțele regimului pot face implozie brusc, așa cum am văzut în numeroase exemple de prăbușire a statului în capitolul anterior.

Până acum am vorbit despre „radicali" ca și cum ar fi un grup de interese. Dar nu este modul corect de a-i percepe. În realitate, de obicei, radicalii nu aparțin cu toții unui singur partid radical. În perioadele de

mare instabilitate politică există multe probleme ce divizează populația și elitele. (Am discutat despre această fragmentare a peisajului ideologic în Capitolul 4.) Astfel, există multe facțiuni de radicali, fiecare motivată de o ideologie diferită și aflată în război cu alte facțiuni. Unii devin extremiști de stânga, iar alții se alătură organizațiilor de dreapta; alții devin extremiști etnici sau religioși. Și chiar și în cadrul dreptei, ca și în cadrul stângii, grupurile radicale sunt divizate și se pot concentra mai mult pe lupte intestine decât pe lupta împotriva extremei opuse a spectrului ideologic.

În general vorbind, o izbucnire a violenței politice seamănă din punct de vedere dinamic cu un incendiu de pădure sau un cutremur. O singură scânteie poate declanșa un incendiu de prerie, așa cum a spus Mao într-un dicton devenit faimos. Dar majoritatea scânteilor declanșează mici incendii care se sting înainte de a reuși să devină deflagrații. Altele se transformă în flăcări de dimensiuni medii. Doar foarte puține scântei declanșează incendii care să cuprindă toată preria. Cercetătorii în domeniul complexității au acordat o atenție deosebită acestor procese în care distribuția statistică a mărimii evenimentului se supune unei „legi de putere". Fie că am cuantifica aceste procese în kilometri pătrați de prerie arsă sau în magnitudinea unui cutremur pe scara Richter – ori în gravitatea evenimentelor de violență politică măsurată în numărul de persoane ucise – toate au același tip de dinamică.[4] Într-un incendiu de prerie, răspândirea incendiului inițial provocat de o scânteie depinde de cât de mult material combustibil se află la îndemână și dacă focul se poate extinde de la un petic de iarbă uscată la altul. Într-o revoluție, răspândirea revoltei inițiale împotriva regimului depinde de numărul de radicali (analog cu materialul combustibil) și de cât de bine sunt conectați sau cât de repede își pot extinde rețelele de rebeliune. Ca urmare a unei astfel de dinamici autocatalitice, autopropulsate, un eveniment inițial mărunt poate exploda în mod neașteptat într-un dezastru rar, la scară largă – o „lebădă neagră" sau un „rege-dragon".

Deoarece relația dintre coeficientul de radicalizare și scara violenței politice rezultate este guvernată de o lege de putere, statisticile normale (de exemplu, nivelul mediu de violență) nu funcționează foarte bine, iar modelul PM surprinde rezultatele posibile prin evaluarea probabilității unor evenimente cu adevărat grave, cum ar fi Războiul Civil American sau Revolta Taiping. Este posibil ca astfel de evenimente extreme să nu fie foarte probabile, dar trebuie să ne

facem griji în legătură cu ele din simplul motiv că au potențialul de a provoca o suferință umană inimaginabilă. O probabilitate de 10% a unui al doilea război civil american este mare sau mică? Luați-o în termeni personali: ați accepta un pariu care v-ar putea cauza dispariția personală cu o probabilitate de 10%? Eu nu aș face-o, chiar dacă mi s-ar oferi o recompensă uriașă. Trebuie să fii în viață pentru a te bucura de premiu, indiferent de mărimea acestuia.

Să ne întoarcem acum la modelul PM. Un element suplimentar în cadrul acestui model este faptul că un individ naiv se poate radicaliza nu numai prin contactele cu alți radicali, ci și prin expunerea la violența rezultată din acțiunile radicale. De exemplu, o persoană a cărei rudă sau prieten a fost ucisă într-un act terorist comis de extremiștii de dreapta s-ar putea alătura unui grup revoluționar de stânga. Această a doua cale de radicalizare este, de asemenea, un fel de contagiune socială (dar mediată de violență în loc de ideologie radicală).

Al treilea tip de individ din model, pe lângă naivi și radicali, este „moderatul" (care corespunde pacientului „recuperat" în modelele epidemiologice). Acest grup cuprinde foști radicali care au fost dezamăgiți de radicalism și de violență și au ajuns la concluzia că membrii societății trebuie să se unească și să își depășească divergențele. Moderații se deosebesc de naivi prin faptul că apreciază pacea și ordinea mai presus de toate și lucrează activ pentru a le realiza. Cu alte cuvinte, naivii nu au un program politic activ, radicalii lucrează activ pentru a crește instabilitatea, iar moderații lucrează activ pentru a tempera lucrurile.

Rezumând, noi radicali sunt creați când naivii îi întâlnesc pe cei deja radicalizați sau sunt expuși la violență. Cu cât există mai mulți radicali (și, prin urmare, cu cât este mai ridicată rata violenței), cu atât este mai probabil ca un individ naiv să se radicalizeze. Totuși, moderații au și ei un rol: „infectarea" cu radicalism scade pe măsură ce numărul moderaților crește și ei își exercită influența moderatoare, de suprimare a instabilității.

Dar numărul radicalilor nu poate crește fără limite. Pe măsură ce nivelul de violență crește, unii radicali se îndepărtează de extremism și se transformă în moderați. Probabilitatea ca un radical să fie dezgustat de radicalism și să se transforme în moderat crește odată cu nivelul general de violență, dar cu o întârziere în timp, deoarece nivelurile ridicate de violență politică nu se traduc instantaneu într-o stare de spirit socială de repulsie față de violență și în dorința de pace internă.

Violența acționează în mod cumulativ; trebuie să treacă mai mulți ani de instabilitate ridicată sau chiar de război civil pur și simplu, înainte ca majoritatea populației să înceapă să tânjească sincer după ordine.

Modulul de contagiune socială al motorului PM urmărește astfel procesele de radicalizare și moderare. Acum el trebuie să se conecteze la dinamica factorilor structurali de instabilitate. Acest lucru este realizat prin indicele de stres politic (ISP), care combină puterea sărăcirii maselor și supraproducția de elite.[5] Sărăcirea maselor este măsurată prin venitul relativ invers (venitul median al familiei împărțit la PIB-ul pe cap de locuitor). Astfel, când veniturile tipice nu reușesc să crească odată cu economia, acest factor face ca ISP să crească. Supraproducția/concurența dintre elite este măsurată prin numărul elitelor (inclusiv al aspiranților la statutul de elită) în raport cu populația totală. ISP „tatonează" probabilitatea ca un individ naiv să se radicalizeze. Când condițiile structurale creează presiuni sociale ridicate, generatoare de instabilitate, ideile radicale cad pe un sol fertil și se înrădăcinează cu ușurință. Dar dacă ISPeste scăzut, este puțin probabil ca o întâlnire între un naiv și un radical (sau un naiv care se confruntă cu un eveniment de violență politică) să ducă la radicalizare.

Acum că avem motorul PM, să îl folosim pentru a investiga posibilele traiectorii pe care sistemul social american le-ar putea lua dincolo de anii 2020. Rețineți că este un model (chiar și un prototip) și că predicțiile sale trebuie luate cu un anumit grad de scepticism. Scopul nu este de a prezice viitorul, ci de a utiliza modelul pentru a înțelege cum acțiuni posibile pot modela diferite viitoruri posibile. Motorul PM este un fel de „poveste morală", precum povestea fiicei bune și fiicei rele – un motiv narativ prezent în sute de societăți tradiționale.

Pornim motorul în 1960 și îl rulăm mai întâi pentru cei șaizeci de ani pentru care istoria este stabilită. Din punctul de vedere al PM, cea mai importantă tendință din această perioadă este scăderea salariului relativ. Scăderea salariului relativ pornește pompa de bogăție, iar numărul elitelor începe să crească accelerat. Pe la 2020, atât sărăcirea maselor, cât și supraproducția de elite și, prin urmare, PSI, ating niveluri foarte ridicate. Curba de radicalizare, care urmărește numărul de radicali, rămas plat, aproape de zero, începe să crească după 2010 și explodează literalmente în anii 2020. La fel se întâmplă și cu violența politică. Modelul arată că la un moment dat, în anii 2020, instabilitatea devine atât de mare, încât începe să reducă numărul elitelor. Să ne amintim că PM este un model, ceea ce înseamnă că abstractizează

realitatea în ecuații matematice. Dar în viața reală, instabilitatea ce provoacă scăderea numărului de elite nu este deloc abstractă. Să ne gândim la ce s-a întâmplat în America după Războiul Civil, când extrem de mulți oameni aparținând elitelor din Sud au fost uciși pe câmpul de luptă, iar restul au fost privați de statutul de elită.

În model, cataclismul din anii 2020 reduce numărul elitelor, ceea ce duce la un declin al PSI. În plus, nivelurile ridicate de violență accelerează transformarea majorității radicalilor în moderați. Curba radicalizării scade la fel de abrupt precum a crescut și, la un moment dat, după 2030, atinge minimul. Deoarece radicalii sunt cei care provoacă violența, instabilitatea scade și ea, iar sistemul social își recapătă stabilitatea. Dar, în acest scenariu inerțial, cauza principală a instabilității – pompa de bogăție – continuă să funcționeze. Treptat, numărul elitelor începe să crească. Între timp, moderații care au suprimat vârful de violență din anii 2020 se retrag încet și mor. Pacea nesigură se menține pentru următoarea generație (douăzeci și cinci până la treizeci de ani), dar apoi situația din anii 2020 se repetă cincizeci de ani mai târziu.[6]

Scenariul inerțial prezice astfel un viitor destul de sumbru: o izbucnire de violență gravă în anii 2020 și, dacă nu se face nimic pentru a opri pompa de bogăție, o repetare la fiecare cincizeci sau șaizeci de ani. Care sunt alternativele?

O ipoteză care poate părea nerealistă cititorilor este translația destul de ușoară a numărului ridicat de radicali într-un război civil în toată regula. La urma urmei, aparatul coercitiv al statului american este funcțional și nu dă semne de destrămare. Ce se întâmplă dacă nu se permite ca nivelurile ridicate de radicalizare să declanșeze un război civil? Într-un fel, acel viitor este mai puțin rău deoarece războiul civil este evitat. Dar nici ce se întâmplă nu pare deosebit de luminos. Pompa de bogăție continuă să funcționeze, iar ISP este ridicat din cauza nivelurilor ridicate atât de sărăcire a maselor, cât și de suprapro-ducție a elitelor. Cea mai mare parte a populației este radicalizată, iar curba de radicalizare nu coboară, condițiile de război civil fiind cele care îi determină pe radicali să se transforme în moderați. Sistemul social este prins la nesfârșit într-o stare de sărăcire pronunțată, de conflict între elite și de radicalizare.

Ei bine, pentru a aduce sistemul la un echilibru pozitiv, pompa de bogăție trebuie oprită. Putem modela acest lucru crescând salariul relativ până la punctul în care ratele de mobilitate ascendentă și descendentă între oamenii de rând și elite sunt echilibrate (menținând apoi

acest nivel prin asigurarea faptului că salariile muncitorilor cresc odată cu creşterea economică globală). Se pare că această intervenţie nu va elimina sau chiar nu va avea un efect semnificativ asupra vârfului din anii 2020 – există prea multă inerţie în sistemul social. Mai mult, va avea un efect nedorit, exacerbând supraproducţia de elite. Oprirea pompei de bogăţie reduce veniturile elitelor, dar nu şi numărul acestora. Aceasta este o reţetă pentru transformarea unei proporţii masive de elite în contraelite, astfel încât, cel mai probabil, războiul intern va fi mai sângeros şi mai intens. Totuşi, după un deceniu dureros şi violent, sistemul va atinge rapid echilibrul. ISP va ajunge la minimum, proporţia populaţiei radicalizate va scădea, iar elitele excedentare vor fi eliminate. Singura amintire a tulburărilor din anii 2020 va consta în proporţia mare de moderaţi care vor dispărea treptat spre 2070. Rezultatul final va fi un rezultat de tipul „durere acută pe termen scurt, câştig pe termen lung".

Motorul PM poate fi folosit pentru a explora şi alte scenarii. De exemplu, dacă creştem foarte treptat salariul relativ (pe o perioadă de douăzeci de ani, de exemplu), atunci turbulenţii ani 2020 nu vor dispărea, dar sărăcirea drastică a elitelor ar putea fi evitată.

Poate cea mai importantă concluzie a modelului PM ar fi că este prea târziu pentru a evita criza actuală. Dar putem evita următoarea perioadă de dezintegrare socială din a doua jumătate a secolului XXI dacă acţionăm rapid pentru a aduce salariul relativ la nivelul de echilibru (oprind astfel supraproducţia de elite) şi pentru a-l menţine acolo.

Situaţia revoluţionară din America

Modelul PM ne oferă o imagine de ansamblu asupra gamei de traiectorii posibile pentru America în anii 2020 şi în anii următori. Modelul este destul de abstract şi urmăreşte variabile agregate precum sărăcirea maselor, surplusul de aspiranţi la statutul de elită şi radicalizarea. Să-l aducem acum cu picioarele pe pământ şi să vedem ce fel de informaţii ne poate oferi despre dinamica puterii grupurilor de interese aflate în competiţie în Statele Unite. În acest scop, trebuie să integrăm perspectivele teoretice ale modelului cu o analiză structural-dinamică mult mai concretă a societăţii americane contemporane.

După cum am descoperit în Capitolul 5, clasa conducătoare americană este o coaliţie a celor mai mari deţinători de averi (1%) şi a celor mai mari deţinători de diplome (10%). Nu toţi membrii acestor grupuri sunt participanţi activi la conducerea ţării. Mulţi (din cei 1%)

se bucură pur și simplu de bogăția și de statutul lor ca membri ai clasei sociale superioare, o „clasă de agrement". În ceea ce privește deținătorii de diplome, comentatorilor de dreapta le place să tune și să fulgere împotriva influenței nefaste a „profesorilor liberali", dar, în realitate, 99% din ei nu au nici o putere de care să se poată vorbi. Un profesor titular la o universitate bună are toate șansele, până la pensionare, să intre în rândurile celor 10%. Dar cei mai mulți dintre ei studiază lucruri precum paraziții rechinilor și sistematica briofitelor (felicitări dacă știți ce este o briofită!), subiecte obscure care nu au nici o legătură cu politica și cu puterea. Studenții vor uita majoritatea lucrurilor predate de acești profesori la o lună după examenul final. Și, bineînțeles, o mare parte dintre cei acreditați nici măcar nu fac parte din cei 10%. Să ne amintim de acei deținători de diplome de drept din zona inferioară a distribuției bimodale. Partea activă a coaliției conducătoare – directori executivi și directori ai consiliilor de administrație ale marilor corporații (precum Andy), mari investitori, avocați ai corporațiilor (precum tatăl lui Jane), funcționari aleși și birocrați de top și membri ai rețelei de planificare politică – sunt cei care conduc.

Am văzut în Capitolul 5 cum această clasă conducătoare a dobândit o rețea de instituții interconectate care i-a permis să acționeze ca un grup (destul de) cooperant și de coerent. Aceasta a depășit diviziunile din epoca New Deal și a condus țara prin al Doilea Război Mondial și Războiul Rece până la statutul de superputere. De asemenea, a adoptat o serie de reforme care au asigurat o împărțire relativ echitabilă a câștigurilor rezultate din creșterea economică, fapt ce a dus la o prosperitate fără precedent în istoria evolutivă a speciei noastre. În anii 1960, elitele conducătoare au făcut chiar pași importanți în depășirea celei mai mari surse de inegalitate din societatea americană, care provine din istoria sa dominată de sclavie și de rasism. Dar după 1980 starea de spirit socială s-a îndreptat dinspre cooperare pe baze largi și obiective pe termen lung către interese pe termen scurt, strict egoiste. Pompa de bogăție a fost lăsată să funcționeze într-un ritm din ce în ce mai frenetic.

Afluența de bogăție dinspre clasele muncitoare către elitele economice a umflat numărul acestora și a provocat o supraproducție de elite, creând concurență și conflict tot mai mari în interiorul elitelor, și subminând astfel unitatea și coeziunea coaliției de guvernare. În cartea sa din 2013, *The Fracturing of the American Corporate Elite*

(Scindarea elitei corporatiste americane), Mark Mizruchi observă că elita corporatistă (directorii și executivii de top ai companiilor din clasamentul *Fortune* 500), care fusese unificată, moderată și pragmatică în perioada postbelică, a devenit fragmentată în ultimele decenii. Liderii economici au ajuns mai puțin moderați și mai puțin dispuși să contribuie la binele comun, ceea ce a devenit o „sursă semnificativă a actualei crize a democrației americane și o cauză majoră a situației dificile în care se află Statele Unite în secolul XXI".

Un semn tot mai vizibil al polarizării în cadrul comunității de afaceri îl reprezintă creșterea numărului de fundații caritabile ce promovează agende ideologice extreme. La un capăt al spectrului se află fundațiile ultraconservatoare: Charles Koch, Mercer Family, Sarah Scaife și altele. Domhoff le numește o „rețea de obstrucționare a politicilor". Spre deosebire de grupurile de reflecție tradiționale, care elaborează propuneri de politici și ajută la dirijarea acestora prin procesul legislativ, scopul rețelei de obstrucționare a politicilor este de a „ataca toate programele guvernamentale și de a contesta motivațiile tuturor oficialilor guvernamentali".[7] Un exemplu pe care Domhoff l-a dezvoltat pe larg este cel al organizațiilor ce neagă schimbările climatice, precum Heartland Institute, al căror scop a fost de a semăna îndoieli față de fundamentele științifice ale schimbărilor climatice și de a submina consensul emergent privind rolul combustibililor fosili în producerea încălzirii globale și în creșterea incidenței fenomenelor meteorologice extreme (precum uraganele de categoria 5). Un alt exemplu este crearea și diseminarea bizarei meme „taxa pe moarte" (vezi Capitolul 5). În fine, rețeaua de obstrucționare a politicilor contribuie la scăderea încrederii în instituțiile publice și a cooperării sociale în societatea americană.

Numirile judecătorilor de la Curtea Supremă și ale altor judecători federali au devenit un alt câmp de luptă între „miliardari radicali". Timp de zeci de ani, fundațiile ultraconservatoare au contribuit cu milioane de dolari la Societatea Federalistă care a „remodelat fundamental sistemul judiciar federal prin formarea a sute de judecători numiți în funcții în cadrul sistemului judiciar federal".[8] Mai recent, George Soros a donat aproape 20 de milioane de dolari pentru a finanța zeci de candidați progresiști în cursele pentru posturi de procurori districtuali din toată America.[9] Începând din 2017, Smart Justice California, finanțată de patru donatori bogați din California de Nord, a canalizat zeci de milioane de dolari către măsuri de vot în domeniul

justiției penale și către candidați aliați, alegându-i pe procurorii distrectuali reformiști George Gascón (în Los Angeles) și Chesa Boudin (în San Francisco).[10] În urma protestelor Black Lives Matter din 2020, procurori reformiști au fost aleși și în alte câteva orașe mari. Dar o consecință neintenționată a fost creșterea conflictului dintre procurorii progresiști și departamentele de poliție conservatoare. Din nou, inițiativele bine intenționate ale filantropilor bogați au crescut polarizarea, subminând cooperarea socială. (Ca întotdeauna, aceasta nu este o judecată cu privire la valoarea relativă a unei inițiative sau a alteia, ci o analiză a impactului lor sistemic.)

Revenind la Mizruchi, el concluzionează că elita corporatistă, prin „înfometarea trezoreriei și acumularea de resurse vaste pentru sine", „ne conduce spre soarta imperiilor roman, olandez și habsburgic spaniol (...). A trecut de mult timpul ca membrii săi să își exercite un interes personal luminat în prezent".[11] Până aici, toate bune și frumoase. Dar Mizruchi ajunge să exagereze măsura în care elita corporatistă de astăzi a devenit un „grup ineficient care nu este dispus să abordeze marile probleme, în ciuda unei bogății și a unei influențe politice fără precedent". Dimpotrivă, în ciuda fisurilor ideologice pe care le-am discutat în paragrafele precedente, clasa conducătoare americană continuă să fie extrem de eficientă în promovarea intereselor sale înguste și pe termen scurt. Cu fiecare act legislativ fiscal, codul fiscal devine tot mai regresiv; în prezent, impozitele efective aplicate corporațiilor și miliardarilor sunt la cel mai scăzut nivel din anii 1920. Argumentând cu succes că banii reprezintă „libertatea de exprimare", corporațiile au eliminat în mare măsură constrângerile privind utilizarea averii lor pentru a modela politica americană. Salariul minim federal continuă să scadă în termeni reali, în ciuda faptului că inflația a atins niveluri nemaiîntâlnite din anii 1980.[12]

Dezacordurile dintre conservatorii și progresiștii din clasa conducătoare se concentrează aproape în întregime pe probleme culturale. Elitele economice, care domină politica americană, pot tolera o mare diversitate de opinii pe astfel de teme, atât timp cât consensul privind promovarea intereselor lor economice colective (menținerea impozitelor și a salariilor muncitorilor la un nivel scăzut) este puternic.

Concluzia acestei analize este, așadar, că nu vor apărea provocări existențiale la adresa actualei clase conducătoare – cel puțin nu în viitorul apropiat. Ce grup de interese ar putea reprezenta o amenințare credibilă la adresa actualului regim?

Acțiunea socială necesită organizare

Analiza noastră structural-dinamică a arătat că există două grupuri majore a căror bunăstare a fost în declin și, în mod corespunzător, al căror potențial de mobilizare în masă este în creștere. Primul este clasa muncitoare lipsită de calificare și sărăcită. Al doilea este reprezentat de aspiranții frustrați din cadrul clasei acreditate. Potrivit majorității experților din presa corporatistă mainstream, cea mai mare amenințare la adresa stării de fapt din America de astăzi este reprezentată de americanii albi fără studii universitare. Iată o chemare tipică la arme din partea lui Stephen Marche, autorul cărții *The Next Civil War: Dispatches from the American Future (Următorul război civil. Depeșe din viitorul american)*, bine primită de public în 2022:

> O incipientă criză de ilegitimitate este în curs de desfășurare, indiferent cine este ales în 2022 sau în 2024. Potrivit unei analize a proiecțiilor recensământului de la Universitatea din Virginia, până în 2040, 30% din populație va controla 68% din Senat. Opt state vor conține jumătate din populație. Repartizarea defectuoasă a Senatului oferă avantaje în mod covârșitor alegătorilor albi, fără studii superioare. În viitorul apropiat, un candidat democrat ar putea câștiga votul popular cu multe milioane de voturi și totuși va pierde președinția. Faceți calculele: sistemul federal nu mai reprezintă voința poporului american. Dreapta se pregătește pentru o prăbușire a legii și a ordinii, dar depășește și forțele legii, și ale ordinii. Organizațiile de extremă dreaptă s-au infiltrat acum în atât de multe forțe de poliție – conexiunile se numără cu sutele –, încât au devenit aliați care nu mai prezintă încredere în lupta împotriva terorismului intern (...).
>
> Adepții supremației albe din Statele Unite nu sunt o forță marginală, ci se află în interiorul instituțiilor țării.[13]

Cu toate acestea, o revoluție de succes necesită un partid revoluționar capabil să manifeste coeziune și organizare și să se bucure de un sprijin popular profund. Să ne gândim la Partidul Comunist al lui Mao din timpul Războiului Civil Chinez. Nu există o astfel de organizație în Statele Unite și nici nu poate fi construită una atât timp cât poliția federală rămâne eficientă. Aparatul de supraveghere și de coerciție al statului este pur și simplu prea puternic. Calea bolșevicilor spre putere – aceștia au reușit să-și protejeze organizația de poliția secretă țaristă la Londra și Zürich – este la fel de improbabilă.

Unde ar putea găsi refugiu un partid radical de stânga – în China? În Rusia? Este greu de imaginat că o altă țară ar fi dispusă să adăpostească o persoană desemnată terorist de Statele Unite. În plus, stânga radicală este dezbinată iremediabil. Lipsa de unitate și absența unor organizații eficiente la scară largă au exilat stânga radicală într-un teritoriu al irelevanței.

Dar dreapta radicală este cel puțin la fel de dezbinată și neputincioasă ca stânga radicală. Mișcarea pentru supremația albă, neonaziștii, Ku Klux Klan, alt-right, alt-lite, alt-white etc. sunt fără excepție grupări minuscule care apar, apoi dispar rapid în irelevanță. Potrivit Ligii Anti-Defăimare (ADL) și Centrului Juridic pentru Sărăcie din Sud (SPLC), două organizații care urmăresc extremiștii de extremă dreapta, KKK este format astăzi din zeci de filiale independente care concurează între ele. Pe măsură ce sărăcirea maselor s-a accentuat în ultimele decenii, tot mai mulți bărbați fără calificare profesională s-au radicalizat și s-au alăturat grupurilor de extremă dreapta. Numărul acestor grupuri a crescut, de asemenea, și, odată cu el, incidența terorismului.[14] Dar extrema dreaptă nu este doar dezbinată, ci îi lipsesc organizațiile de anvergură care să servească drept vehicule pentru organizarea de acțiuni revoluționare. Ea nu reprezintă o amenințare credibilă pentru regim. Să luăm în considerare complotul care a vizat răpirea guvernatoarei statului Michigan, Gretchen Whitmer.

Presupusul conducător al complotului, Adam Fox, era antreprenor la Vac Shack, o slujbă care abia îi permitea să trăiască de azi pe mâine. Când prietena lui l-a dat afară din casa unde locuiau împreună, el nu și-a permis un apartament și s-a mutat în subsolul magazinului Vac Shack. A vrut să pornească o revoluție pentru a răsturna regimul corupt care era responsabil de această sărăcire a sa. Așa cum relata ziarul *The New York Times*, el i-ar fi spus unui informator al FBI: „Vreau doar să fac lumea să strălucească, omule. O să dărâmăm totul, omule".[15] Dar nu exista nici un partid revoluționar în care să se poată înscrie. În schimb, gruparea din care făceau parte el și amicii săi a fost infiltrată de FBI. În cele din urmă, un agent FBI a fost cel care le-a propus să o răpească pe guvernatoarea din Michigan. Aproape jumătate din grupul paramilitar care plănuia să o răpească, să o judece și să o execute pe Whitmer erau agenți federali sau informatori. Este ironic faptul că vidul organizatoric al extremei drepte este atât de profund încât acest grup terorist de extremă dreapta a trebuit să fie organizat de FBI.

„Deplorabilul" nostru fictiv, Steve, este mult prea inteligent pentru a se alătura unor astfel de comploturi. „Omule", mi-a spus el, „de îndată ce se adună trei persoane să pună la cale un complot, una dintre ele este informator al FBI." Steve s-a alăturat celor de la Oath Keepers, dar principala lui motivație era să-și protejeze drepturile personale în temeiul celui de-al doilea amendament. Nu a mers la Washington, DC, pe 6 ianuarie 2021, deoarece a considerat că toate demonstrațiile de acest gen sunt inutile, având în vedere puterea statului. Când a citit la știri că Stewart Rhodes, fondatorul Oath Keepers, a fost arestat și acuzat de conspirație împotriva guvernării pentru rolul jucat în atacul din 6 ianuarie asupra Capitoliului[16], Steve s-a dus la mașina sa și a răzuit autocolantul Oath Keepers de pe bara de protecție. Fără organizații eficiente, masele de americani sărăciți din clasa muncitoare nu sunt o amenințare credibilă.

Disidenții

Dacă îi plasăm pe americanii activi politic de-a lungul unui spectru tradițional stânga–dreapta, centrul este ocupat de clasa conducătoare și de politicienii care o servesc cu fidelitate. La extreme se află radicalii de stânga și de dreapta, care pot visa la răsturnarea regimului, dar nu au numărul și organizarea necesare spre a reprezenta o amenințare credibilă. Între radicali și centru se situează însă cei care critică regimul, dar nu sunt dispuși să folosească mijloace violente/ilegale pentru a-l schimba. Să-i numim „disidenți". Printre disidenții de stânga se numără în prezent (la data scrierii acestei cărți) politicieni democrați, precum senatorul Bernie Sanders (Vermont) și senatoarea Elizabeth Warren (Massachusetts). Sanders a avut o șansă reală de a fi nominalizat drept candidat democrat la președinție în 2016 și 2020, dar a fost trecut cu vederea de partid în favoarea candidaților preferați de clasa conducătoare. Sanders și alți disidenți de stânga pledează pentru politici populiste precum creșterea salariului federal minim și majorarea impozitelor pentru bogați. Mai degrabă în mod izolat printre democrații consacrați, Sanders a pledat împotriva deschiderii granițelor. Într-un interviu acordat publicației online *Vox* din 2015 și găzduit de jurnalistul Ezra Klein, acesta l-a întrebat pe Sanders dacă ar fi de acord cu „creșterea bruscă a nivelului de imigrație pe care îl permitem, chiar până la un nivel de granițe deschise". Senatorul s-a opus categoric. „Aceasta este o propunere a fraților Koch", a spus el. Sanders a continuat:

Ceea ce le-ar plăcea oamenilor de dreapta din această țară este o politică a frontierelor deschise. Să aducă tot felul de oameni, să muncească pentru 2 sau 3 dolari pe oră, asta ar fi grozav pentru ei. Eu nu cred în așa ceva...[17]

Într-un alt interviu din același an, a continuat pe această temă.

Când 36% din copiii hispanici din această țară nu-și găsesc un loc de muncă și când aduci o mulțime de muncitori necalificați în această țară, ce credeți că se întâmplă cu cei 36% de copii care sunt astăzi șomeri? Dar cu cei 51% din copiii africano-americani?[18]

De îndată ce Partidul Democrat a abandonat clasele muncitoare, fapt ce a devenit o realitate solidă în timpul mandatelor președintelui democrat Bill Clinton (1993–2001), populiștii de stânga din cadrul partidului și-au pierdut influența asupra politicii democrate. Pentru a nu pierde alegerile, se spune în argument, partidul trebuie să se mute spre centru. „Centrul", bineînțeles, reprezintă politicile favorizate de clasa conducătoare.

Pe frontul ideologic, disidenții de stânga sunt tratați foarte diferit, în funcție de conținutul criticilor lor. Problemele culturale de stânga – rasă, etnie, LGBTQ+, intersecționalitate – preocupă în mare măsură presa corporatistă. Problemele economice populiste și mai ales critica militarismului american reprezintă o preocupare mult mai redusă. Un exemplu grăitor în acest sens este modul în care clasa conducătoare se ocupă de unul dintre cei mai vechi disidenți americani, Noam Chomsky – acesta este pur și simplu ignorat. Nu există nici o interdicție asupra cărților sale sau a discursurilor din campusuri (așa cum s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost un disident în Uniunea Sovietică), dar Chomsky nu este niciodată invitat să apară în presa corporatistă. Ca urmare, astfel de intelectuali de stânga rămân figuri marginale în peisajul ideologic și politic american.[19]

Situația este diferită în cazul disidenților de dreapta. Înainte de 2016, Partidul Republican era bastionul clasei dominante, un vehicul pentru cei 1% americani foarte bogați. Dar la momentul când scriu această carte, republicanii fac tranziția pentru a deveni un adevărat partid revoluționar. (Vom afla în următorii ani dacă această tranziție va avea succes sau nu.) Tranziția a început odată cu victoria neașteptată a lui Donald Trump. Trump, desigur, nu este un revoluționar, ci un antreprenor politic tipic, care a canalizat nemulțumirea populară,

în special a americanilor albi fără studii superioare, pentru a se propulsa la putere. Totuși, odată ajuns la putere a încercat să își respecte promisiunile electorale (lucru destul de atipic pentru politicienii consacrați, ceea ce constituie o dovadă suplimentară că nu este unul dintre ei). Nu toate inițiativele pe care le-a propus au contravenit intereselor clasei conducătoare. Astfel, legislația sa fiscală a avut succes, făcând codul fiscal mai regresiv. De asemenea, a numit judecători conservatori la Curtea Supremă, mulțumindu-i astfel, printre alte grupuri de interese, și pe plutocrații conservatori. Dar pe alte fronturi, el a mers direct împotriva priorităților elitelor economice. Cea mai gravă infracțiune a fost politica sa antiimigrație, după cum am văzut.

Alte inițiative ale lui Trump au inclus respingerea ortodoxiei tradiționale republicane a pieței libere în favoarea politicii industriale, deși el nu a avut un succes remarcabil în acest sens. Institutul de Politică Economică de stânga Economic Policy Institute a observat că „politicile comerciale haotice, inconsecvente și bazate pe egoism ale lui Trump nu au realizat nici un progres măsurabil" în relocalizarea locurilor de muncă din industria prelucrătoare.[20] În fine, scepticismul lui Trump față de NATO și lipsa de disponibilitate de a începe noi aventuri (dintre care unele greșite) pe plan extern au mers împotriva consensului privind obiectivele de politică externă „musculoase", împărtășite în general de elitele conducătoare. Trump a fost singurul președinte recent care nu a început nici un război.

Deși Trump nu se consideră un radical, un membru al echipei sale, strategul-șef Steve Bannon este un revoluționar declarat (după cum am discutat în Capitolul 1). Bannon se consideră un „leninist" care vrea să „aducă totul la prăbușire și să distrugă tot establishmentul de astăzi".[21] Acest punct de vedere nu este împărtășit de fostul său șef. În cartea *War for Eternity (Război pentru eternitate)*, Benjamin Teitelbaum relatează:

> După cum mi-a spus [Bannon], „pentru a face America măreață din nou, trebuie să... trebuie să o dezbini, înainte de a o reconstrui". Din punctul de vedere al lui Bannon, Donald Trump este „Dezbinatorul". L-am auzit spunând și „distrugător". Cel puțin așa a înțeles Steve. Steve își amintește că a avut o conversație rapidă cu Trump despre toate acestea la Casa Albă, în aprilie 2017, în urma unei acoperiri mediatice a lecturii sale din *The Fourth Turning (A patra cotitură)*. Președintele nu a fost amuzat. El se vedea mai degrabă în rolul

de constructor decât în cel de distrugător, și a fost derutat de toate discuțiile ciudate despre damnare, distrugere și prăbușire. Steve nu a insistat. A fost doar un schimb rapid de replici. Și, în plus, nu era nevoie să îl facă pe Trump să vadă lumea așa cum o vedea el.[22]

Trump poate că se consideră un constructor, dar cursul ulterior al președinției sale haotice (și, într-o măsură mai mare, sfârșitul acesteia) a arătat că Bannon nu greșise caracterizându-l în 2017 pe președinte ca fiind „Dezbinatorul".

Trump și Bannon sunt amândoi contraelite, dar evoluția lui Trump spre a deveni un luptător antiregim a urmat calea bogăției, pe când cea a lui Bannon a urmat calea acreditării. Bannon a crescut într-o familie din clasa muncitoare din Virginia și s-a înrolat în Marina americană. În timpul serviciului militar, a obținut un masterat la Universitatea Georgetown, apoi un MBA la Școala de Afaceri Harvard. Acest lucru i-a adus postul de bancher de investiții la Goldman Sachs, apoi i-a permis să-și lanseze propria bancă de investiții și să se aventureze în lumea divertismentului și a mass-media. Dar în loc să se lase asimilat în clasa conducătoare, el s-a radicalizat. (În această fază a vieții sale se descrie ca „outsider".) Ura sa față de elitele conducătoare și dorința sa de a le răsturna pare să aibă rădăcini în experiențele sale de viață și de muncă printre aceste elite.[23] În discursul ținut în 2014 la Vatican, el a afirmat:

Am văzut acest lucru când am lucrat la Goldman Sachs – sunt oameni din New York care se simt mai apropiați de cei din Londra și Berlin decât de cei din Kansas și Colorado, și au mai mult din această mentalitate de elită care dictează cum va fi condusă lumea. Vă spun că bărbații și femeile care muncesc în Europa, Asia, Statele Unite și America Latină nu cred asta. Ei cred că știu ce este cel mai bine pentru modul în care își vor conduce viața.

În 2012, Bannon a devenit președintele executiv al Breitbart News, un site de știri online de extremă dreapta. „În timp ce se afla la Breitbart, Bannon a condus o populară emisiune de radio și a lansat un asalt înflăcărat asupra republicanilor mainstream, îmbrățișând în schimb o distribuție marginală de figuri ultraconservatoare. Printre aceștia se număra Trump, un invitat frecvent al emisiunii. Cei doi au stabilit o relație care, în cele din urmă, l-a determinat pe Bannon să pună la cale cursa populistă a lui Trump spre Casa Albă."[24]

Dar accesul la Casa Albă avea să se dovedească apogeul realizărilor celor doi.[25] Nici unul dintre ei nu a avut capacitatea sau disciplina de a „asana mlaștina", așa cum promiseseră în timpul campaniei electorale. Nu numai că Trump nu a reușit să implementeze un program de reforme sistematice, dar s-a dovedit foarte slab la simpla guvernare a țării, deși, ca să fim corecți, tot ce a încercat să facă împotriva intereselor clasei conducătoare a fost întâmpinat cu obstrucționism masiv din partea aceleiași clase. Povestea este deja știută și nu este nevoie de detalii sordide. Este suficient să spunem că Bannon și Trump s-au certat, cel puțin în parte ca urmare a faptului că Bannon a exprimat opinii deloc măgulitoare la adresa lui Trump și a familiei sale.

Bannon a fost doar unul dintre numeroșii asociați ai lui Trump care au părăsit administrația printr-un scandal. De fapt, se pare că majoritatea membrilor echipei Trump (așa cum a fost ea) au părăsit-o în mod dubios. Mulți au fost puși sub acuzare, iar unii chiar au făcut închisoare. Trump a arătat că se pricepe mult mai bine la concedierea oamenilor decât la construirea unei rețele de putere care să demonstreze coeziune și funcționalitate. Chiar și detractorii săi, care îl acuză că a încercat să se erijeze în dictator, recunosc că s-a dovedit remarcabil de inept în materie de despotism. În 2020, establishmentul a desfășurat o „campanie de contrainsurgență", care a reușit să elimine acest factor iritant din corpul politic. Luarea cu asalt a Capitoliului, pe 6 ianuarie 2021, a fost cea mai recentă încăierare din această bătălie[26], deși, după standardele istoriei mondiale, această „insurecție" pare insignifiantă; cu siguranță nu se compară cu luarea cu asalt a Bastiliei sau a Palatului de la Iarnă de la Sankt-Petersburg.

Totuși – și acest lucru are implicații pentru 2024 – este posibil ca Partidul Republican să treacă treptat de la partidul celor 1% la un partid al populismului de dreapta. Republicanii din mainstream (a se citi susținătorii loiali ai clasei conducătoare) au părăsit partidul în masă, unii pensionându-se anticipat, alții provocați și învinși de candidații „trumpiști". Rămâne de văzut cât de reușită va fi această transformare. Va deveni „Vechiul Partid Măreț" o organizație revoluționară care are ca scop răsturnarea elitelor conducătoare, așa cum dorește Bannon? Acesta este cu siguranță un motiv de mare îngrijorare pentru clasa conducătoare.

Dreapta radicală continuă să fie dezbinată și lipsită de o ideologie comună. Trump însuși nu este nici pe departe o figură unificatoare, iar „trumpismul" nu este o ideologie coerentă, ci mai degrabă

un program animat de dorința de a readuce un singur om la putere. Unii politicieni de dreapta sunt puri războinici ai culturii, în timp ce alții se concentrează pe probleme populiste. În prezent, cel mai interesant fenomen, care se poate dovedi sau nu nucleul de cristalizare, este cel al lui Tucker Carlson. Carlson este interesant deoarece rămâne cel mai deschis critic antisistem care activează în cadrul mass-mediei corporatiste. În timp ce CNN, MSNBC, *The New York Times* sau *The Washington Post* își pierd credibilitatea în rândul populației generale (mai ales în rândul americanilor fără studii superioare), Carlson devine din ce în ce mai popular. În prezent, este cel mai ascultat comentator politic din America. El este interesant și prin faptul că are o ideologie clar formulată și coerentă, expusă convenabil în cartea sa din 2018, *Ship of Fools: How a Selfish Ruling Class Is Bringing America to the Brink of Revolution (Corabia nebunilor. Cum clasa conducătoare trimite America în pragul revoluției)*.

La începutul cărții, Carlson se întreabă: „De ce l-a ales America pe Donald Trump?" Și răspunde imediat:

> Alegerea lui Trump nu a fost despre Trump. A fost un deget mijlociu fluturat cu furie în fața clasei conducătoare a Americii. A fost un gest de dispreț, un urlet de mânie, rezultatul final al deceniilor de decizii egoiste și nechibzuite luate de lideri egoiști și nechibzuiți. Țările fericite nu-l aleg președinte pe Donald Trump, însă cele disperate o fac.

Acest răspuns, care este și un diagnostic, dă tonul pentru restul cărții. America are probleme; care sunt cauzele profunde? Critica sa la adresa clasei conducătoare americane este în multe locuri similară cu analiza noastră asupra forțelor sociale care împing Statele Unite pe buza prăpastiei. Deși nu folosește neapărat aceiași termeni, cartea sa vorbește despre destrămarea cooperării sociale („adezivul suficient de puternic pentru a ține laolaltă o țară de 330 de milioane de oameni"), despre sărăcirea maselor („declinul clasei de mijloc") și despre elitele egoiste (ei bine, chiar „elitele egoiste"). Cu toate acestea, îi scapă un factor-cheie de instabilitate – supraproducția de elite – și rămâne blocat pe problemele culturale. Una este să înțelegi intuitiv semnificația diverselor forțe sociale pe care le-am discutat în această carte, dar cu totul altceva este să înțelegi cum aceste părți – trompa, fildeșii și picioarele ca niște coloane – sunt conectate între ele pentru a forma un elefant întreg.[27]

Deoarece Carlson oferă cea mai bună aproximare a unei ideologii comune pentru „Noua Dreaptă", merită să aruncăm o privire de ansamblu asupra volumului său, *Ship of Fools*. Iată câteva dintre ideile principale ale cărții:

- Partidul Democrat a fost odată partidul clasei muncitoare. Prin anul 2000 însă a devenit partidul bogaților. Cele două partide aflate la guvernare în SUA par să se fi contopit. „Mariajul dintre capitalismul de piață și valorile sociale progresiste poate fi cea mai distructivă combinație din istoria economică americană (...). Acceptarea agendei diversității este mult mai ieftină decât creșterea salariilor."

- Imigrația în masă a fost întotdeauna susținută de Camera de Comerț (o organizație ce promovează interesele angajatorilor). În schimb, nici un democrat nu s-a îndoit că un aflux masiv de muncitori imigranți „slab calificați" va reduce salariile muncitorilor americani, în special ale celor mai puțin educați. Dar prin 2016 „practic nu mai rămăsese nici un sceptic în materie de imigrație în spectrul stângii (...). Schimbarea a fost pur și simplu un produs al calculului politic. Democrații au înțeles că majoritatea covârșitoare a alegătorilor imigranți va vota candidatul democrat".

- Republicanii și democrații sunt acum „pe aceeași lungime de undă în ceea ce privește intervențiile militare în străinătate... Ca urmare, America a rămas într-o stare de război aproape permanent". Irak, Afghanistan, Libia, Siria – fiecare intervenție a fost vândută publicului ca urmărind scopuri nobile, cum ar fi înlocuirea dictaturilor corupte cu democrații înfloritoare. Dar rezultatul final a fost un șir de țări distruse.

- „A fost o vreme când primul amendament era considerat scriptură seculară pentru americanii educați." Lucrurile nu mai stau așa. Acum, atât aripa de stânga, cât și cea de dreapta a clasei conducătoare consideră opiniile contrare o amenințare la adresa propriei autorități; „dezacordul este primul pas spre insurecție". Libertatea de exprimare a fost repudiată în campusuri, în Silicon Valley și în presă. „Jurnaliștii au devenit aserviți puterii."

- „De ce impozităm capitalul la jumătate din rata de impozitare a muncii?" De ce oamenii care muncesc mor mai tineri? A pune astfel de întrebări este incomod pentru clasa conducătoare. În loc să învinovățească elitele aflate la guvernare, „ați vrea ca oamenii să dea vina unii pe alții (...). Cel mai rapid mod de a controla o populație este să o întorci împotriva ei înseși (...). Politica identitară este o modalitate la îndemână de a face acest lucru".

Tucker Carlson este un om foarte periculos. Un semn clar că elitele consacrate îl iau foarte în serios îl reprezintă o serie de trei articole publicate în *The New York Times (NYT)* în aprilie 2022.[28] Analiștii *NYT* au făcut o muncă de cercetare cu adevărat mamut pentru aceste articole, vizionând sau citind transcrierile tuturor celor 1 150 de episoade ale emisiunii *Tucker Carlson Tonight* din noiembrie 2016 (când a fost difuzată prima dată) până în 2021. Potrivit analizei *NYT*, există trei teme principale pe care Carlson le-a tot abordat. Două dintre ele au relevanță directă pentru întrebările discutate în această carte: „clasa conducătoare" (pe care Carlson a invocat-o în peste opt sute de episoade – adică în 70% din emisiuni) și „distrugerea societății" (temă abordată în șase sute de episoade). A treia temă este „înlocuirea" (menționată în patru sute de episoade, ideea că politicienii democrați vor să forțeze schimbarea demografică prin imigrație), ceea ce a făcut ca *NYT* să descrie programul lui Carlson drept „cea mai rasistă emisiune din istoria știrilor prin cablu". Serialul *NYT* nu s-a ocupat de ideile expuse de Carlson în *Ship of Fools*, dar s-a concentrat în întregime pe emisiunea acestuia.[29] De fapt, contrastul dintre tonul cărții și cel al emisiunii este atât de mare încât ar fi putut proveni de la două persoane diferite. De asemenea, tonul emisiunii a evoluat în timp: aparițiile invitaților care îl contraziceau pe Carlson au scăzut, în timp ce monologurile au devenit mai lungi și mai frecvente. *NYT* sugerează că această schimbare a formatului emisiunii a fost determinată de căutarea unor audiențe TV mai mari. Cu siguranță, *Tucker Carlson Tonight* a devenit cea mai de succes emisiune din istoria știrilor prin cablu.

Nu ar trebui să ne surprindă așadar că Tucker Carlson este în general detestat de restul presei corporatiste, inclusiv de comentatorii de la Fox News, postul unde lucrează. El a fost numit un provocator de dreapta, un „propagandist necinstit", un „rasist plictisitor",

un „agent străin" și chiar un trădător al țării sale.[30] Politicieni și personalități din mass-media („aservit puterii") au cerut Fox să îl concedieze, până acum fără succes.*

Carlson nu este o voce singuratică în pustiu. Pe lângă monologurile sale caracteristice, Carlson are frecvent invitați la emisiunea sa, iar identitatea acestora ne spune multe despre insurgența disidentă care critică puterea. În 2021–2022, printre invitații lui Carlson s-au numărat Glenn Greenwald și Tulsi Gabbard din partea stângă a spectrului politic și Michael Flynn și J.D. Vance din cea dreaptă.

Comediantul și comentatorul politic Jon Stewart l-a acuzat odată pe Rupert Murdoch, care deține Fox News și l-a angajat pe Carlson, că „încearcă să distrugă însăși țesătura acestei țări".[31] O acuzație mai aproape de adevăr ar fi că Tucker Carlson vrea să răstoarne elitele conducătoare. În multe privințe, el este o figură-prototip pentru contra-elite. Ar trebui ca Murdoch să ia în serios astfel de apeluri, cel puțin dacă este interesat să păstreze dominația elitelor economice (inclusiv a lui însuși, desigur)? Aparent, însă, lui Murdoch îi pasă mai mult de rezultatele lui personale decât de apărarea propriei clase.

Următoarea bătălie

Coaliția de guvernământ a învins în prima bătălie a războiului revoluționar în curs. Partidul Democrat și-a controlat aripa populistă, iar acum este partidul celor 10% și al celor 1%. Dar cei 1% pierd vehiculul lor politic tradițional, Partidul Republican, preluat de aripa sa populistă. Tucker Carlson, mai degrabă decât Donald Trump, poate fi nucleul în jurul căruia se va forma un nou partid radical. Sau o altă figură ar putea apărea brusc – vremurile haotice favorizează ascensiunea (și adesea dispariția rapidă) a unor noi lideri. Mai devreme am susținut că o revoluție nu poate reuși fără o organizare pe scară largă. Populiștii de dreapta intenționează să folosească Partidul Republican ca o organizație deja existentă pentru a pune mâna pe putere. Un avantaj în plus este faptul că un control deplin asupra unuia dintre principalele partide le-ar oferi o cale nonviolentă și legală de a ajunge la putere.

Această facțiune populistă de dreapta incipientă poartă o varietate de nume, cele mai frecvente fiind în prezent Noua Dreaptă și Conservatorii Naționali (NatCons). Una dintre stelele în ascensiune

* Tucker Carlson a fost în cele din urmă concediat de Fox News, după ce în 21 aprilie 2023 a ținut ultima lui emisiune pe post. Pe 9 mai 2023, acesta a anunțat că va continua Carlson Night Show pe platforma Twitter. (n.red.)

ale NatCon este J.D. Vance, un senator republican din Ohio, recent ales. Traiectoria vieții lui Vance are multe în comun cu cea a lui Bannon. Vance a crescut în „centura ruginită"* din Ohio, experimentând pe propria piele efectele devastatoare ale dezindustrializării asupra clasei muncitoare, inclusiv probleme precum violența domestică și abuzul de droguri. Mama și tatăl său au divorțat, iar el a fost crescut de bunici. S-a înrolat în Corpul Pușcașilor Marini și a servit în Irak. Apoi traiectoria vieții sale a luat o turnură dramatică. După ce a absolvit Universitatea de Stat din Ohio a obținut un doctorat în drept în acea veritabilă pepinieră de cadre revoluționare care este Facultatea de Drept a Universității Yale.[32] Pe parcursul studiilor de drept, a fost încurajat de un profesor de acolo, Amy Chua, să scrie o carte de memorii, iar rezultatul a fost *Hillbilly Elegy: A Memoir of a Family and Culture in Crisis (Elegia unui mocofan. Memoriile unei familii și a unei culturi în criză)*, publicată în 2016. După absolvire, a lucrat pentru o firmă de avocatură corporatistă și apoi ca director la Mithril Capital, una dintre firmele de capital de risc ale lui Peter Thiel. Iar acum a câștigat un loc în Senat, candidând în cadrul unui program NatCon. Candidatura sa a fost finanțată de Thiel, și Vance a avut parte de un tratament favorabil în emisiunea lui Tucker Carlson. De asemenea, a apărut de mai multe ori la podcastul lui Steve Bannon, *War Room*. Un alt candidat la Senat din 2022 cu o traiectorie similară (deși cu o diplomă în drept de la Universitatea Stanford, nu Yale) este Blake Masters. Și el a fost finanțat de Thiel și susținut de Carlson. Cei doi politicieni sunt prototipuri ale contraelitei americane.

La sfârșitul anului 2022 nu avem cum să știm dacă Carlson, Vance și, în general, NatCons vor reuși să preia Partidul Republican. Dar NatCons sunt în mod clar în curs de remodelare a Partidului Republican, bazându-se pe ce a fost deja realizat de Trump și Bannon. După cum scria Jason Zengerle în *The New York Times*, „în funcție de punctul de vedere al fiecăruia, NatCons încearcă fie să adauge greutate intelectuală trumpismului, fie să recreeze în sens invers o doctrină intelectuală pe măsura populismului primitiv al lui Trump".[33] Și chiar și politicienii republicani consacrați se îndreaptă în direcția populistă, după ce au început să pună la îndoială loialitatea lor față

* Regiune geografică din Statele Unite care a fost multă vreme centrul de producție, siderurgie și minerit al țării, dar care a suferit un declin industrial dramatic începând cu anii 1970, fapt ce a dus la închiderea de fabrici (de aici „rugina"), șomaj pe scară largă, creșterea sărăciei și depopulare. (n.tr.)

de marile corporații. Printre acești politicieni se numără senatorii republicani și candidații la președinția republicană din 2016, Ted Cruz și Marco Rubio. Cruz a declarat recent că nu va accepta donații din partea comitetelor de acțiune politică din corporații. Rubio nu a făcut o promisiune similară, dar exprimă mesaje tot mai populiste: „În ultimii ani, am argumentat că mult prea multe companii americane au prioritizat câștigurile financiare pe termen scurt în detrimentul familiilor, comunităților și securității naționale a Americii. Din ce în ce mai mulți oameni se raliază la acest punct de vedere, atât în Partidul Republican, cât și în întreaga țară".[34] Senatorul Josh Hawley (un alt absolvent al Facultății de Drept de la Universitatea Yale) promovează o legislație despre care spune că ar „lovi puternic marile companii producătoare de tehnologie" și ar impune „noi sancțiuni dure" companiilor care încalcă legile antitrust.[35]

Clasa conducătoare americană se află astăzi într-o situație dificilă, care s-a repetat de mii de ori de-a lungul istoriei omenirii. Mulți americani de rând și-au retras sprijinul față de elitele aflate la guvernare. Reacția lor este un „deget mijlociu fluturat cu furie în fața clasei conducătoare a Americii". O mare parte dintre deținătorii de diplome, frustrați de căutarea unor poziții de elită, formează terenul propice pentru contraelitele care visează să răstoarne regimul existent. Majoritatea deținătorilor de avere nu sunt dispuși să sacrifice nici un avantaj personal de dragul păstrării stării de fapt. Sintagma tehnică în acest caz este „situație revoluționară". Pentru clasele conducătoare, există două căi de ieșire dintr-o situație revoluționară. Una duce la răsturnarea lor. Alternativa este adoptarea unei serii de reforme care să reechilibreze sistemul social, inversând tendințele de sărăcire populară și de supraproducere de elite. Elitele conducătoare americane au făcut deja acest lucru, acum un secol. O pot face din nou? Ce sugerează istoria?

Capitolul 9

POMPA DE BOGĂȚIE ȘI VIITORUL DEMOCRAȚIEI

Rezultatele crizei

Analiza celor o sută de cazuri din programul CrisisDB, în privința cărora am adunat date până acum, arată că există diferențe fundamentale între modurile în care societățile intră și ies din perioadele de criză. Dacă intrarea este ca un defileu îngust, rezultatele urmează un evantai de căi posibile cu „grade de severitate" foarte diferite. Echipa noastră de cercetare a codificat severitatea folosind o varietate de indicatori ai consecințelor negative (douăsprezece în total).[1] Un set surprinde consecințele demografice: a scăzut populația totală ca urmare a turbulențelor ulterioare crizei? A existat o epidemie majoră? Am constatat că scăderile de populație sunt destul de frecvente – jumătate din ieșirile din criză au dus la o pierdere de populație. Treizeci la sută din ieșirile din criză au fost asociate cu o epidemie majoră. Alți indicatori se concentrează asupra a ceea ce s-a întâmplat cu elitele. În aproape două treimi din cazuri, criza a dus la o mobilitate descendentă masivă din rândurile elitelor în cele ale oamenilor obișnuiți. În o șesime din cazuri grupurile de elită au fost vizate pentru exterminare. Probabilitatea de asasinare a conducătorilor a fost de 40%. Acestea sunt vești proaste pentru elite. O veste mai proastă pentru toată lumea a fost că 75% din crize s-au încheiat prin revoluții sau războaie civile (sau ambele), iar în o cincime din cazuri, războaiele civile recurente s-au prelungit timp de un secol sau mai mult. Șaizeci la sută din ieșiri au dus la dispariția statului – acesta a fost cucerit de alt stat sau pur și simplu s-a dezintegrat în fragmente.

Concluzia generală este sumbră. Există foarte puține cazuri în care societățile au reușit să traverseze propriile crize fără consecințe majore sau cu puține consecințe majore. În majoritatea cazurilor, mai multe dezastre s-au combinat, iar unele societăți au cunoscut rezultate cu adevărat grave. De exemplu, Franța dinastiei de Valois a cunoscut nouă din douăsprezece consecințe grave în timpul războaielor

religioase franceze din secolul al XVI-lea. Regi și duci au fost asasinați, elitele au fost exterminate în mai multe rânduri (cum ar fi masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu) și se estimează că trei milioane de oameni au murit din cauza violențelor, a foametei sau a bolilor în cursul acestei perioade de război civil. Alte cazuri grave includ căderea dinastiilor Tang și Song din China, destrămarea Imperiului Sasanid și criza din secolul al VI-lea din Imperiul Roman de Răsărit.

Cu toate acestea, consemnările istorice oferă câteva exemple de societăți care au reușit să scape relativ nevătămate din crize. Violența a fost minimă, suveranitatea a fost menținută, pierderile teritoriale au fost puține sau chiar absente, iar majoritatea structurilor și instituțiilor societale au rămas intacte, cu excepția anumitor reforme instituționale sau politice. Cumva, aceste societăți au reușit să „aplatizeze curba" spiralei tulburărilor și a violenței sectare care a cuprins atât de multe alte societăți. Cum au reușit mai exact să evite rezultate mai catastrofale?

Să ne concentrăm asupra ultimului val complet de destrămare a statului, epoca revoluțiilor, care a avut o amploare globală. A doua jumătate a epocii revoluțiilor, între aproximativ 1830 și 1870, a fost mai cu seamă o perioadă extrem de turbulentă în istoria mondială. Aproape toate statele importante au cunoscut revoluții sau războaie civile (ori ambele). Printre acestea s-au numărat Statele Unite și China (după cum am văzut în Capitolul 1). Europa a fost zguduită de un val de revoluții în 1848. Franța a reușit să aibă trei revoluții – în 1830, 1848 și 1871. În Japonia, regimul Tokugawa a căzut în 1867. Au existat însă două excepții: Imperiul Britanic și Imperiul Rus. Ambele au trecut prin situații revoluționare, dar au reușit să le facă față adoptând setul potrivit de reforme. Până acum, cartea mea a fost ticsită cu „știința sumbră" despre societăți care se destramă și state care se prăbușesc. Este timpul să privim partea mai luminoasă a lucrurilor.

Anglia: perioada cartistă (1819–1867)

După încheierea crizei engleze din secolul al XVII-lea (1642–1692, care a cuprins Războiul Civil Englez și Revoluția Glorioasă), secolul următor a fost marcat de o expansiune spectaculoasă a imperiului naval al acestei țări, în ciuda pierderii coloniilor sale americane. Populația Insulelor Britanice a crescut, de asemenea, ca urmare a ratelor

ridicate ale natalității și a scăderii treptate a mortalității. O mare parte a acestei populații crescute s-a revărsat către centre industriale precum Londra și Manchester, care au devenit suprapopulate, afectate de boli și malnutriție. Muncitorii din orașe lucrau ore îndelungate pentru salarii mici, cu puține măsuri de siguranță în vigoare. Supraoferta de forță de muncă a început să scadă salariile reale după 1750. Nemulțumirea populară a dus la o scădere a înălțimii medii, un indicator-cheie al bunăstării generale. În 1819, un protest popular masiv, desfășurat la Manchester și în cursul căruia s-a cerut drept de vot pentru toți bărbații și îmbunătățirea condițiilor de muncă, a fost reprimat cu brutalitate de autorități. Cincisprezece persoane au murit și sute au fost rănite când mulțimea de șaizeci de mii de protestatari a fost atacată de cavaleria cu săbiile scoase. Masacrul de la Peterloo, așa cum a devenit cunoscut, a șocat națiunea.

În același timp, industrializarea, în care Marea Britanie a fost deschizătoare de drumuri, a început să prindă avânt, generând o perioadă de creștere economică viguroasă de o durată fără precedent. Pompa de bogăție a început să producă noi elite economice. Un alt semn clar al supraproducției de elite a fost acela că înscrierile la universități, care scăzuseră de la vârful atins în ajunul Războiului Civil Englez, au crescut din nou după 1750. Dezbateri aprinse au izbucnit în cadrul facțiunilor elitelor cu privire la modul în care să se abordeze tulburările. În 1831, acest conflict a provocat dizolvarea Parlamentului britanic, ceea ce a dus la alegeri anticipate, la doar un an după alegerile precedente, și la o victorie a reformatorilor, deși problemele au rămas contestate.

Putem urmări presiunile care au creat instabilitate prin numărul de arestări și decese produs la adunările publice controversate din Marea Britanie. În 1758 au existat doar trei astfel de arestări, dar numărul lor a crescut în deceniile următoare, ajungând la un vârf de 1 800 de arestări în 1830. Numărul de decese a atins un maxim în 1831, când au fost ucise 52 de persoane. Marea Britanie se afla în mod clar într-o situație revoluționară. Turbulențele au durat până în 1867, când dreptul de vot a fost extins la toți cetățenii de sex masculin. Între timp, au avut loc alte câteva revolte și proteste, în timp ce au fost adoptate o serie de legi ale muncii și alte reforme menite să îmbunătățească condițiile de viață ale muncitorilor săraci din mediul urban. Perioada este denumită după Carta Populară din 1838, un document oficial de protest care cerea aceste reforme.

Mijlocul secolului al XIX-lea a fost, fără îndoială, o perioadă de mare stres și neliniște în Anglia. Cercetătorii acestei perioade sunt în general de acord că „aceste decenii au avut un potențial revoluționar și (...) că țara a fost mai aproape ca niciodată de revoluție din secolul al XVII-lea încoace".[2] Totuși, războiul civil major sau rebeliunea directă nu s-au materializat, iar amploarea violențelor politice a fost mult mai mică decât în alte țări europene (sau în timpul epocii precedente de discordie din Anglia, 1642–1692). Ce anume explică acest rezultat fericit?

O parte a răspunsului are legătură cu faptul că Anglia a beneficiat de resursele oferite de vastul său imperiu. Milioane de oameni de rând au emigrat din Anglia în perioada cartistă, în principal în posesiuni precum Canada, Australia și Statele Unite ale Americii (pe atunci deja independente). Acest lucru a fost determinat în parte de presiunile demografice și economice cu care se confrunta un mare segment al populației engleze. Statul a facilitat, de asemenea, această mișcare spre exterior prin ridicarea restricțiilor de emigrare, începând cu anii 1820, și prin subvenționarea călătoriilor către zonele care căutau coloniști, în special Australia și Noua Zeelandă. Nu numai oamenii de rând au emigrat. Mulți aspiranți la statutul de elită, frustrați de epuizarea posturilor de prestigiu și putere de acasă, au plecat peste hotare – unii pentru a ocupa posturi în administrația colonială, alții ca simpli cetățeni.

Reformele instituționale din acea perioadă au avut probabil cea mai mare importanță în rezolvarea crizei. Ca răspuns la frământările sociale, o fracțiune considerabilă a elitei politice engleze a devenit convinsă de necesitatea mai multor reforme esențiale. În 1832, dreptul de vot a fost extins la micii proprietari de terenuri și la unii locuitori din mediul urban. Legea reformei din 1832 a schimbat, de asemenea, echilibrul puterii dinspre nobilimea funciară *(squirearchy)* în favoarea elitelor comerciale cu mobilitate ascendentă, prin eliminarea „circumscripțiilor rurale" (cu populații infime, controlate de patroni bogați) și transformarea marilor orașe comerciale și industriale în districte separate. În 1834, Legea săracilor a fost modificată, în încercarea de a crește sprijinul statului pentru muncitorii bolnavi și fără loc de muncă. Când noua Lege a săracilor nu a reușit să își atingă obiectivele declarate, a izbucnit un nou val de revolte și proteste, dând naștere Cartei Populare. În replică, în următoarele două decenii au fost realizate o serie de reforme suplimentare. Una dintre cele mai importante măsuri de reducere a sărăciei a fost abrogarea Legilor

cerealelor, care impuseseră importurilor de grâne tarife de care beneficiau marii proprietari de terenuri, dar care umflau prețul produselor alimentare de bază pe piețele interne. O altă dinamică importantă în această perioadă a fost lupta muncitorilor pentru a-și impune dreptul de a se organiza în sindicate. Aceste evoluții diferite au făcut ca, pe la 1850, salariile reale să recâștige terenul pe care îl pierduseră începând cu 1750. După 1867, salariile muncitorilor au început să crească într-un ritm fără precedent din punct de vedere istoric, dublându-se în următorii cincizeci de ani.

Procesul politic a fost dezordonat. Concesiile parlamentarilor englezi au venit doar după proteste publice susținute și (aproape) o revoltă. De asemenea, a fost nevoie de mult timp – aproape cincizeci de ani – pentru a pune în practică toate reformele. Elitele însele erau divizate cu privire la modul în care să abordeze aceste tulburări. Totuși, elitele conducătoare au încercat să satisfacă, cel puțin parțial, cererile majorității sărăcite, apelând la reforme instituționale. Aplicarea acestor reforme a necesitat, de asemenea, cheltuieli publice mari în vederea susținerii de noi programe de asistență socială. După cum spunea un istoric, „începând cu anii 1820, elita britanică a dat dovadă de o capacitate remarcabilă de a-și reforma instituțiile și de a trece de la un stat fiscal-militar la un stat administrativ capabil să satisfacă nevoile unei societăți comerciale și industriale din ce în ce mai complexe".[3]

Rusia: Perioada de reformă (1855–1881)

Traiectoriile istorice ale Imperiului Rus și ale Imperiului Britanic modern timpuriu au avut multe în comun. Până în secolul al XVII-lea, ambele erau actori relativ nesemnificativi, periferici în politica de putere europeană.[4] Dar în secolul al XVIII-lea aceste state au dobândit mari imperii – terestru pentru Rusia și maritim în cazul Angliei. După ce au învins împreună Franța lui Napoleon, Imperiul Britanic și cel Rus au devenit „superputerile" Europei și, de fapt, ale lumii (pe măsură ce Imperiul Qing se prăbușea progresiv din cauze interne). În 1833, Rusia era cea mai puternică putere terestră europeană, cu o armată de 860 000 de oameni. Cu toate acestea, revoluția industrială care a luat avânt în nord-vestul Europei după 1800 a transformat echilibrul de forțe în Europa. Deoarece Rusia a rămas în urmă în ceea ce privește modernizarea economiei sale, ea a suferit o înfrângere umilitoare în fața unei coaliții militare, condusă de Marea

Britanie, în Războiul Crimeii (1853–1856). Această înfrângere a servit ca factor declanşator pentru situaţia revoluţionară în care s-a aflat Imperiul Rus la sfârşitul anilor 1850.

În primul rând însă, Rusia a fost una dintre ultimele ţări care a abolit şerbia. Cum s-a dezvoltat această ordine socială vădit nedreaptă? Pentru a înţelege de ce, trebuie să ne întoarcem la originile Imperiului Rus. Spre sfârşitul secolului al XV-lea, statul moscovit, nobilimea şi ţăranii au încheiat un contract social tripartit, conform căruia nobilimea trebuia să servească în armată, în timp ce ţăranii trebuiau să muncească pentru a susţine aceşti războinici şi statul (care era oricum infim şi format din nobili compensaţi prin pământuri şi ţărani şerbi). Nobililor care nu puteau sau nu voiau să servească statul li se luau domeniile (şi ţăranii). Acest pact a permis Moscovei, care se găsea într-o vecinătate politică extrem de dură, înconjurată de duşmani puternici din toate părţile (cu excepţia nordului), să supravieţuiască şi să se extindă într-un imperiu puternic. Contractul social a fost reînnoit sub Petru cel Mare (ţar între 1682 şi 1725), care a obligat toată nobilimea să servească statul, fie în armată, fie în birocraţie. Dar contractul a fost abandonat ca urmare a „revoluţiei nobilimii" din 1762, când Petru al III-lea a abolit îndatoririle faţă de stat ale nobililor proprietari de terenuri. Pe la 1860, nobilimea devenise o clasă parazitară, doar o minoritate de proprietari de şerbi servind în armată sau în birocraţie. Astfel, abolirea şerbiei a restabilit parţial justiţia socială. Dar îndreptarea injustiţiei sociale nu se întâmplă de la sine; a fost nevoie de o situaţie revoluţionară pentru a-i impulsiona pe conducători să impună reformele necesare împotriva rezistenţei nobilimii.

Cauzele profunde ale acestei fragilităţi sociopolitice au fost, ca de obicei, sărăcirea maselor şi supraproducţia de elite.[5] La sfârşitul crizei din secolul al XVII-lea din Rusia, când a fost instaurată dinastia Romanov (în 1613), populaţia ţării era sub cinci milioane de locuitori. Dar în 1860 populaţia rusă ajunsese numai în cele cincizeci de provincii europene ale ţării la peste şaizeci de milioane de locuitori. Deşi Rusia şi-a extins în acelaşi timp teritoriul, o astfel de creştere masivă a populaţiei a depăşit stocurile de teren arabil disponibile pentru ţărani, ceea ce a dus la reducerea consumului de alimente pe cap de locuitor. Un semn clar al sărăcirii maselor l-a constituit scăderea cu patru centimetri a înălţimii medii a ţăranilor recrutaţi în armata ţaristă în secolul al XVIII-lea.

Numărul elitelor a crescut, de asemenea, în perioada de până la 1860, chiar mai rapid decât cel al țăranilor. Ca urmare, proporția nobililor în cadrul populației generale a crescut în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În același timp, elitele și-au mărit nivelul de consum. Pe măsură ce numărul și apetitul elitelor se extindeau, acestea trebuiau să extragă mai multe resurse de la clasa productivă. Deoarece aproximativ jumătate dintre țăranii din Rusia erau șerbi (restul fiind „țărani ai statului", care erau liberi), nobilii au strâns șurubul în cazul șerbilor pe care îi dețineau. Majoritatea pompelor de bogăție pe care le-am discutat până acum au fost declanșate de o schimbare a echilibrului puterii economice între lucrători și angajatori. Într-o economie bazată pe șerbie, elitele aveau opțiunea de a folosi forța brută pentru a pompa bogăția de la țărani.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, împovărarea tot mai mare a șerbilor s-a ciocnit de o rezistență din ce în ce mai acerbă din partea țăranilor. Marea majoritate a revoltelor rurale au fost provocate de noile solicitări impuse țăranilor, cum ar fi creșterea dijmei sau a corvoadei, deposedarea de pământ și pedepsele aspre. Numărul protestelor țărănești a crescut de la 10–20 pe an la începutul anilor 1800 la 162 în 1848 (acestea fiind declanșate de veștile despre revoluțiile europene). Vârful rezistenței țărănești a fost atins în 1858 (423 de tulburări).

Presiunea tot mai mare exercitată de continuarea revoltelor și agitațiilor țărănești a constituit un factor important în decizia lui Aleksandr al II-lea (țar între 1855 și 1881) de a elibera șerbii. Al Treilea Departament al Cancelariei Majestății Sale (poliția politică) raporta în 1857 că țărănimea se afla într-o „stare de agitație" ca urmare a zvonurilor privind emanciparea iminentă și că erau probabile tulburări masive. Este exact ce s-a întâmplat în anul următor.

Șocul înfrângerii umilitoare din Războiul Crimeii, care a delegitimat regimul țarist, împreună cu teama că explozia rezistenței țărănești s-ar putea transforma într-o repetare a Răscoalei lui Pugaciov[6] au convins clasa conducătoare rusă că șerbii trebuie emancipați. După ce a citit cartea lui de Tocqueville despre Revoluția Franceză, fratele țarului, marele duce Constantin, remarca: „Dacă nu realizăm o revoluție pașnică și completă cu propriile mâini, aceasta se va întâmpla inevitabil fără noi și împotriva noastră". În discursul său adresat nobilimii moscovite, Aleksandr al II-lea însuși a exprimat același sentiment, afirmând: „Trăim într-o epocă de așa natură încât se va întâmpla mai devreme sau mai târziu. Cred că sunteți de aceeași părere

ca mine: ar fi mai bine să începem să abolim şerbia de sus decât să aşteptăm ca ea să se abolească singură de jos".[7]

Marile reforme din anii 1860 şi 1870 nu numai că i-au eliberat pe şerbi, dar au şi transformat societatea rusă într-un mod cu adevărat fără precedent.[8] Cu toate acestea, nu toate grupurile de interese din Rusia le-au salutat. În special, Legea de emancipare din 1861 nu i-a mulţumit nici pe ţărani, nici pe nobilii proprietari de şerbi. Majoritatea şerbilor eliberaţi nu au primit suficient pământ pentru a-şi hrăni familiile şi au fost nevoiţi să plătească taxe oneroase de răscumpărare foştilor proprietari. Nobilimea a avut mai mult de pierdut, deoarece a rămas fără lucrători captivi pe domeniile sale. În urma emancipării, majoritatea elitelor au fost nevoite să suporte o mobilitate socială descendentă. Acest proces a creat un număr uriaş de contraelite, care au alimentat creşterea radicalilor, cum ar fi anarhiştii şi socialist-revoluţionarii. Un val de atentate teroriste a zguduit Rusia în anii 1860 şi 1870. Aleksandr al II-lea, care a devenit cunoscut sub numele de Aleksandr Eliberatorul, a plătit preţul suprem pentru politica sa de liberalizare – a fost asasinat în 1881 de radicalii din *Narodnaia Volia* („Voinţa poporului"), care sperau să declanşeze o revoluţie populară împotriva regimului ţarist.

Dar deşi a fost nevoie de două decenii ca reformele să dea rezultate, acestea au reuşit în cele din urmă să reducă tensiunile sociale care provocaseră criza de la mijlocul secolului al XIX-lea din Imperiul Rus. Clasa conducătoare rusă a evitat cu succes o revoluţie. În perioada de după reformă, numărul tulburărilor ţărăneşti a scăzut şi, deşi au existat vârfuri de nelinişte spre sfârşitul secolului, acestea au fost de obicei asociate cu ascensiunea pe tron a unui nou ţar, ceea ce sporea speranţele ţăranilor în privinţa unei reforme agrare. (Problema insuficienţei pământurilor pentru ţărani a persistat.) În mod similar, valul de teroare s-a diminuat până în 1890. Deoarece pedeapsa capitală în Rusia ţaristă era rezervată celor mai grave infracţiuni politice, cum ar fi terorismul, numărul de execuţii pe an oferă un indiciu util al activităţii revoluţionare.[9] Distribuţia temporală a execuţiilor delimitează clar vârful de instabilitate de după reformă: zero în anii 1850, şaptesprezece în anii 1860, douăzeci şi două în anii 1870, treizeci în anii 1880 şi din nou zero în anii 1890.[10]

Ce putem învăţa din aceste două poveşti de succes? În ciuda diferenţelor evidente dintre Marea Britanie şi Rusia – prima era un imperiu liberal, cea din urmă un imperiu autocratic –, ele au împărtăşit

și anumite asemănări, ceea ce poate ajuta la explicarea motivelor pentru care au reușit să treacă prin crizele de la mijlocul secolului al XIX-lea fără revoluții majore, spre deosebire de restul marilor (și mai puțin marilor) puteri contemporane. Posedarea unui imperiu în creștere a fost, fără îndoială, un avantaj important, deoarece fiecare stat își putea permite să exporte surplusul de populație și elite în teritoriile recent anexate. În plus, construirea unui imperiu mare și durabil nu este simplă. Succesul în acest demers sugerează o anumită competență a clasei conducătoare și cel puțin un anumit grad de cooperare pe scară largă în societate. Această competență poate fi, și a fost, direcționată către reformarea imperiului, astfel încât să facă față noilor provocări. În același timp, ambele imperii au avut pur și simplu norocul de a avea conducători dispuși să sacrifice avantajele egoiste pe termen scurt de dragul binelui colectiv pe termen lung. În fine, ambele state s-au confruntat cu o concurență externă acerbă, atât între ele, cât și din partea altor mari puteri. Nimic nu focalizează mai mult gândirea colectivă a unei clase conducătoare decât o dublă amenințare existențială – din interior, populația condusă, și din exterior, rivalii geopolitici.[11]

Povești de succes pe termen lung

CrisisDB ne spune că nici o societate din trecut nu a reușit să reziste mult timp înainte de a se confrunta cu o criză. Este legitim să ne întrebăm, așadar, cât a durat efectul stabilizator al reformelor implementate de Rusia și Marea Britanie. În Rusia, calmul a durat doar aproximativ o generație, din 1881 până în 1905. Principala problemă a fost cea pe care am menționat-o mai devreme: eliberarea șerbilor a făcut nesustenabilă poziția economică a nobilimii. Pe de o parte, acest lucru era just, dar, pe de altă parte, a avut consecințe neintenționate.

Majoritatea nobililor proprietari de pământ, mai ales cei specializați în producția de cereale pentru piață pe bază de corvoadă[12], nu s-au adaptat la noile condiții și au eșuat. Proprietățile aparținând nobilimii ruinate au fost cumpărate de țărani mai bogați, negustori și mici burghezi. Principala cale prin care nobilii sărăciți puteau compensa veniturile pierdute de pe urma pământurilor era serviciul guvernamental. Educația oferea acreditări care asigurau un avantaj în competiția pentru locuri de muncă, astfel încât tinerii din nobilime au intrat în masă în colegii și universități. Între 1860 și 1880, numărul studenților universitari a crescut de peste trei ori (de la 4 100 la 14 100) și a continuat să crească în următoarele două decenii.[13]

Aproximativ jumătate dintre studenți erau copii de nobili și funcționari guvernamentali. Cei mai mulți dintre ei erau foarte săraci. O combinație de sărăcie abjectă și de expunere la noile ideologii sociale din Europa de Vest, cum ar fi marxismul, i-a radicalizat pe studenți. În această perioadă s-a format un nou strat social, *inteligheția*, care s-a dezvoltat în tandem cu expansiunea educației. Supraproducția de elite a fost cel mai important proces care a stat la baza formării intelectualității rusești, jumătate dintre membrii acesteia având rădăcini în domeniile nobiliare.

Statul nu a reușit să garanteze furnizarea de locuri de muncă pentru toți absolvenții de gimnaziu și universitate, deoarece dimensiunea birocrației guvernamentale a crescut cu doar 8% în această perioadă (în timp ce numărul de absolvenți a devenit de patru ori mai mare). Confruntați cu perspective slabe de angajare, mulți studenți au găsit o opțiune atractivă în acțiuni alternative, cum ar fi activitatea revoluționară. 61% din revoluționarii din anii 1860, „nihiliștii", erau studenți sau proaspăt absolvenți, iar o proporție și mai mare (70%) erau copii de nobili sau funcționari.[14]

Primul val de fervoare revoluționară din anii 1860 și 1870 nu a reușit să răstoarne regimul țarist. Reprimarea organizațiilor radicale în timpul domniei lui Aleksandr al III-lea, care a venit la tron după ce tatăl său a fost asasinat, a redat stabilitatea țării. Dar procesul care genera aspiranți frustrați la rangul de elite a continuat nestingherit, iar în timpul domniei următorului țar, Nicolae al II-lea, a împins Rusia spre revoluția din 1905–1907. Factorul declanșator, ca și înainte, a fost reprezentat de înfrângerile militare pe care Rusia le-a suferit, de data aceasta în Războiul Ruso-Japonez (1904–1905). În imperiu exista încă multă reziliență și, deși sângeroasă, revoluția nu a reușit să răstoarne clasa conducătoare rusă. A fost nevoie de șocul suplimentar al Primului Război Mondial pentru a provoca Revoluția Rusă din 1917 și sfârșitul dinastiei Romanov.

În concluzie, marile reforme din anii 1860 și 1870 au fost o adevărată poveste de succes. Ele au rezolvat situația revoluționară dezvoltată în anii 1850 cu o vărsare de sânge relativ redusă. Pentru comparație, dacă în timpul domniei lui Aleksandr al III-lea (care a fost numit Pacificatorul sau, de către revoluționari, Strangulatorul Libertății) au avut loc doar treizeci de execuții (și nici una în anii 1890), suprimarea revoluției din 1905–1907 a necesitat trei mii de execuții. Dinastia Romanov a reușit să „aplatizeze curba", oferind

Rusiei încă o jumătate de secol pentru a se moderniza. Pe termen lung însă, dinastia s-a prăbușit sub loviturile combinate ale supraproducției de elite și presiunii geopolitice.

Imperiul Britanic s-a descurcat mai bine. Victoria asupra Rusiei în Războiul Crimeii a eliminat ultima amenințare la adresa poziției sale de putere hegemonică. Epoca victoriană (1837–1901) a reprezentat o perioadă de strălucire culturală, tehnologică și științifică. Dar toate aceste epoci de integrare au un sfârșit. Deși a ieșit învingător din Primul Război Mondial, în perioada postbelică, Imperiul Britanic și-a început declinul lent (deși această dezintegrare treptată a evitat instabilitatea politică semnificativă și violența internă la centru). El a pierdut cursa economică în fața Statelor Unite și a Germaniei. În 1921, în Irlanda a avut loc o revoluție reușită, în urma căreia a fost creat Statul Liber Irlandez. Procesul de decădere imperială s-a accelerat în urma celui de-al Doilea Război Mondial, India, „Bijuteria Coroanei imperiului", proclamându-și independența în 1947. Astăzi nu este de neconceput ca Scoția să devină un stat separat în următorul deceniu sau într-o perioadă apropiată. Toate imperiile mor în cele din urmă, iar Imperiul Britanic nu a făcut excepție. Dar această observație nu diminuează în nici un fel realizările elitelor britanice din perioada cartistă.

De ce democrațiile sunt vulnerabile în fața elitelor plutocratice

Analiza poveștilor de succes (Marea Britanie cartistă, Rusia reformistă, epoca progresistă din Statele Unite și alte cazuri[15]) constituie o sursă atât de optimism, cât și de pesimism. Abordarea optimistă susține că este posibil să se oprească pompa de bogăție și să se reechilibreze sistemele sociale fără a recurge la o revoluție sau la un război catastrofal. Moartea poate fi „marele nivelator", după cum susține Scheidel, dar nu este singurul. Frica – sau, exprimându-ne într-un mod ceva mai blând, previziunea inteligentă – poate funcționa și ea, și chiar a funcționat în poveștile de succes.

Cu toate acestea, privind lucrurile dintr-o perspectivă mai pesimistă, poveștile de succes sunt relativ rare în consemnările istorice. Îmbucurător este însă că în prezent avem o înțelegere mult mai bună a cauzelor profunde care dezechilibrează sistemele sociale și este posibil să prognozăm (chiar dacă imperfect) rezultatele probabile ale diferitelor intervenții menite să le readucă în echilibru. În ceea ce privește

partea pesimistă, din nou, punerea în practică a reformelor necesare nu este ușoară, deoarece reformatorii trebuie întotdeauna să învingă rezistența acelor grupuri de interese care vor fi perdante.

Trăgând linie, remarcăm că nu există o soluție permanentă. Un sistem social echilibrat, cu pompa de bogăție oprită, este un echilibru instabil care necesită un efort constant pentru a fi menținut – întocmai ca mersul pe bicicletă. Această instabilitate este cauzată de unul dintre cele mai fundamentale principii din sociologie, „legea de fier a oligarhiei"[16], care afirmă că, atunci când un grup de interese dobândește multă putere, el începe inevitabil să folosească această putere în interes propriu. Observăm că acest principiu general funcționează atât în societățile premoderne, cât și în cele contemporane. De exemplu, Imperiul Rus timpuriu era un stat al aservirii în care toată lumea servea: țăranii, nobilimea și conducătorul. (Petru I este un bun exemplu de țar al aservirii, dar nu singurul.) Totuși, nobilimea avea mai multă putere decât ceilalți actori și, în cele din urmă, a subminat pactul tripartit, eliberându-se de obligația de a servi. Apoi nobilii au pornit pompa de bogăție – pentru că puteau face acest lucru – oprimând țăranii și devenind o clasă parazitară. Vedem același proces, din nou și din nou, în toate statele istorice, motiv pentru care valurile de instabilitate se repetă mereu.

Din păcate, democrațiile moderne nu sunt imune la legea de fier a oligarhiei. Statele Unite au reușit să închidă cu succes pompa de bogăție în timpul epocii progresiste/New Deal, dar apoi au permis elitelor interesate să o pornească din nou în anii 1970. Marea Britanie a urmat o traiectorie similară, chiar dacă abia după câțiva ani. În această țară, panta descendentă a salariului relativ a început după 1975.[17] În prezent, există numeroase semne că mai multe alte democrații occidentale pășesc pe aceeași pantă alunecoasă.

Un semn clar și evident este că, după o lungă perioadă de comprimare a veniturilor și a bogăției în cea mai mare parte a secolului XX, inegalitatea economică a început să crească din nou în cadrul democrațiilor occidentale (precum și în mare parte din restul lumii).[18] Europa de Vest suferă, de asemenea, de o problemă din ce în ce mai acută de supraproducție de tineri cu studii superioare.[19] Un alt semn îngrijorător a fost răspândirea fundamentalismului neoclasic al pieței, promovat de publicații internaționale influente, cum ar fi *The Economist*, și de organizații internaționale dominate de SUA, cum ar fi Fondul Monetar Internațional.[20]

O evoluție mai îngrijorătoare este tranziția în democrațiile occidentale de la „sisteme de partide bazate pe clase" la „sisteme de partide cu mai multe elite". În Capitolul 8, am discutat despre această tranziție în Statele Unite, unde Partidul Democrat, un partid al clasei muncitoare în timpul New Deal, a devenit în jurul anului 2000 partidul celor 10% cu studii superioare. Partidul rival, Partidul Republican, a servit în primul rând celor 1% bogați, lăsându-i pe restul de 90% dintre americani pe dinafară. Amory Gethin, Clara Martínez-Toledano și Thomas Piketty au studiat sute de alegeri și au constatat că partidele politice din alte democrații occidentale se adresează, de asemenea, într-o măsură tot mai mare, doar celor bine educați și celor bogați.[21] Când partidele politice abandonează clasele muncitoare, acest lucru înseamnă o schimbare majoră a felului cum este distribuită puterea socială în cadrul societății. În cele din urmă, acest echilibru al puterii determină dacă elitele egoiste pot porni pompa de bogăție.

Mai puțin apreciat este faptul că, deși instituțiile democratice sunt cel mai bun (sau cel mai puțin rău) mod de a guverna societățile, democrațiile sunt deosebit de vulnerabile la subminarea lor de către plutocrați. Ideologia poate fi cea mai slabă și mai blândă formă de putere, dar este și cea mai importantă în societățile democratice. Plutocrații își pot folosi bogăția pentru a cumpăra mass-media, pentru a finanța grupuri de reflecție și pentru a-i recompensa generos pe acei influenceri sociali care le promovează mesajele. Cu alte cuvinte, ei dețin o putere enormă pentru a influența electoratul spre opiniile care le promovează interesele. Formele mai dure de putere, cum ar fi influențarea alegerilor și lobby-ul politicienilor, sunt, de asemenea, destul de eficiente în promovarea agendei politice a celor bogați. În fine, la fel ca în război, banii sunt cel mai important combustibil care alimentează organizațiile. Entuziasmul pur nu este suficient pentru un efort susținut, pe termen lung, deși banii plus entuziasmul sunt mai buni decât doar banii. Plutocrații își permit (la propriu) să planifice și să își pună în practică planurile pe termen lung.

Toate acestea sună destul de pesimist, iar Statele Unite le oferă europenilor un avertisment, fiindcă toate procesele care conduc la tranziția de la democrație la plutocrație se desfășoară aici la turație maximă de zeci de ani. Dar rămân unele motive de optimism. Deși au asemănări culturale puternice și în ciuda apartenenței la aceeași organizație supranațională, țările UE prezintă un grad remarcabil de variație a traiectoriilor specifice fiecărei țări. Să facem un studiu

rapid pentru a ilustra acest aspect, concentrându-ne pe o anumită statistică din baza de date World Inequality Database (Baza de date privind inegalitatea la nivel mondial): partea din veniturile care revin celor 1% cei mai bogați oameni.[22]

Germania, cea mai mare economie din UE, reprezintă punctul de plecare logic. Timp de mai multe decenii, începând din 1945, partea din veniturile care revin celor mai bogați cetățeni germani a fluctuat în jurul valorii de 10%. Până în 2003 a fost de 9,5%, apoi a crescut rapid la peste 13% și a rămas la acest nivel. Această schimbare a avut loc mai târziu și nu a fost la fel de extremă ca în Statele Unite. În America, ponderea celor mai bogați a fost aproape de 10% în anii 1970 (la fel ca în Germania), dar după 1980 a crescut rapid și a depășit 19% timp de un deceniu. Totuși să nu uităm că America este un caz neobișnuit în rândul democrațiilor occidentale – nu doar în ceea ce privește gradul de inegalitate economică, ci și în ceea ce privește statisticile sumbre privind bunăstarea (deși cele două sunt în mod clar legate). Germania mai are mult de parcurs pentru a egala America, dar se află pe o pantă alunecoasă.

Franța ne oferă o contrapondere interesantă la Germania. În Franța, ponderea veniturilor care ajung către primii 10% cei mai bogați cetățeni a atins un minim absolut în anii 1980 (aproximativ 8%), apoi a crescut la peste 11% la începutul anilor 2000.[23] Germania și Franța sunt cei mai importanți și mai influenți actori din UE, însă traiectoriile lor în materie de inegalitate sunt foarte diferite. În mod clar, elitele lor urmăresc cursuri diferite.

Ce se întâmplă cu Danemarca și Austria, cele două țări pe care le-am folosit ca exemple de state bine guvernate? Austria pare să se descurce bine și a reușit să își mențină inegalitatea la un nivel remarcabil de echilibrat. Ponderea celor mai bogați cetățeni a fost de aproximativ 11% în anii 1980, a crescut ușor până la aproximativ 12% la începutul anilor 2000, apoi a scăzut și este acum la 10%, la fel ca în Franța. În Danemarca, traiectoria a fost destul de diferită. După cum am văzut în Capitolul 6, Danemarca a fost prima dintre țările nordice care a pus în practică un acord tripartit. Acest pact a generat un grad remarcabil de comprimare a veniturilor, astfel încât, în jurul anului 1980, ponderea celor mai bogați cetățeni a scăzut sub 7%. Dar în anii 1980 a avut loc o inversare a tendinței, iar averile celor din vârful clasamentului au început să crească. În prezent, ponderea lor este de puțin sub 13%, ca în Germania.

Cea mai importantă concluzie a acestui studiu nu constă în specificul traiectoriilor urmate de diferite țări, ci în variația în sine. De ce este important acest fapt? Din punctul de vedere al oamenilor de știință, existența unei variații suficiente este esențială pentru dezvoltarea unei mai bune înțelegeri a cauzelor ce determină dinamica. Aproape fiecare țară din World Inequality Database și-a urmat propria traiectorie unică. Există multe teorii pe care economiștii și alți oameni de știință le-au propus pentru a explica de ce inegalitatea uneori crește, alteori scade. Cu cât există mai multe variații, cu atât mai instructive sunt datele pentru a testa aceste teorii unele în raport cu altele. În plus, am intrat în mod clar într-o perioadă deosebit de turbulentă a istoriei mondiale. În anii următori, rezistența țărilor va fi pusă la grea încercare de schimbările climatice, pandemii, crize economice, conflicte interstatale și fluxuri masive de imigranți. Vor fi mai rezistente la astfel de șocuri acele țări care nu au permis creșterea nivelului de inegalitate? Trebuie să știm.

Gândul cu care doresc să închei această carte este că omenirea a parcurs un drum lung de la apariția speciei noastre, acum aproximativ două sute de mii de ani. Ultimii zece mii de ani au fost martorii unei evoluții deosebit de rapide. Au apărut iar și iar elite despotice care au asuprit oamenii de rând și au fost în mod repetat răsturnate. Acum ne aflăm din nou în faza de dezintegrare a acestui ciclu, dar, în timp ce trăim propria epocă de discordie, merită să ne amintim că omenirea a învățat din astfel de dezastre anterioare. Evoluția culturală cumulativă ne-a înzestrat cu tehnologii remarcabile, inclusiv cu tehnologii sociale – instituții – care permit societăților noastre să ofere o calitate a vieții fără precedent, de un nivel înalt și pe scară largă. Da, de multe ori această capacitate nu este realizată pe deplin – există o mare variație între diferitele state în ceea ce privește asigurarea bunăstării cetățenilor. Dar, pe termen lung, o astfel de variație este necesară pentru continuarea evoluției culturale. Dacă societățile nu experimentează încercări și soluții de a găsi aranjamente sociale mai bune, evoluția se va opri. Chiar mai important, atunci când clasele conducătoare egoiste își prăbușesc societățile, este bine să existe alternative – povești de succes. Iar nouă, „cei 99%", ne revine sarcina de a le cere conducătorilor să acționeze astfel încât să promoveze interesele noastre comune. Societățile umane complexe au nevoie de elite – conducători, administratori, lideri de opinie – pentru a funcționa corespunzător. Nu trebuie să ne debarasăm de ele – secretul constă în a le constrânge să acționeze în beneficiul tuturor.

MULȚUMIRI

Această carte este rezultatul unei lungi călătorii. În ultimele două decenii, m-am bucurat și am fost luminat de conversațiile cu mulți colegi și prieteni: Jim Bennett, Chris Chase-Dunn, Georgi Derluguian, Kevin Cekov Feeney, Serghei Gavrilets, Jack Goldstone, Dan Hoyer, Vladimir Ivanov, Ludmila Korepin, Andrei Korotaiev, Gavin Mendel-Gleason, Angela Nagle, Georg Orlandi și Nina Witoszek.

Aș dori să le mulțumesc mai ales lui Dan Hoyer, Jim Bennett și Kevin Cekov Feeney, care au citit și comentat o versiune completă a manuscrisului. Andy Poehlman și Kate Kohn mi-au oferit un ajutor neprețuit în urmărirea surselor și în verificarea bazei factuale a afirmațiilor pe care le-am făcut în carte.

Cartea de față nu ar fi putut fi scrisă fără CrisisDB, marea bază de date privind societățile din trecut care au alunecat în crize și au ieșit din ele. Mulțumesc mult colegilor mei care au contribuit la construirea acestei baze de date: Dan Hoyer, Jill Levine, Samantha Holder, Jenny Reddish, Robert Miller și Majid Benam.

Doresc să îmi exprim recunoștința față de agentul meu, Andrew Wylie, și față de restul echipei de la agenția Wylie. Scott Moyers nu numai că a coordonat procesul de publicare la Penguin Random House, dar a avut o influență majoră în modelarea manuscrisului cărții. În urma feedbackului său asupra versiunii inițiale a textului, am restructurat și am simplificat pe larg firul epic. De asemenea, el a făcut multe sugestii excelente pe tot parcursul manuscrisului, care l-au îmbunătățit considerabil. Mulțumiri se cuvin, de asemenea, echipei de producție de la Penguin Random House pentru modul extraordinar și profesionist în care a gestionat manuscrisul cărții.

Ca întotdeauna, cea mai profundă gratitudine o am față de soția mea, Olga, pentru sprijinul, încurajarea și critica (constructivă) pe care mi le-a oferit.

ANEXĂ

Capitolul A1

O NOUĂ ȘTIINȚĂ A ISTORIEI

O reuniune a Societății Babbage[1]

Creta din mâna lui Phineas a mâzgălit o curbă matematică pe tabla de ardezie. „Acestea sunt cifrele pentru ultimele câteva decenii. Le-am trecut prin mașina de calcul și le-am încadrat într-o ecuație. Iată proiecția... Sclavia este pe cale de dispariție. În următorii cincizeci de ani se va sfârși toată această poveste tristă. Nu am dreptate, frate Eli?" Eli s-a răsucit spre el și a ridicat din umeri. „Știm măcar sigur? Cât de încrezători putem fi în chiar propriile date? Ecuațiile noastre pot fi grotesc de greșite." Bastonul lui Jedediah Crawford a bătut podeaua ca un ciocan de judecător. „La cât de multe știm, să nu facem nimic ar fi o lașitate de cea mai joasă speță. Fiecare an în care sclavia persistă ne aduce mai aproape de dezastru." Jedediah s-a ridicat în picioare și a șchiopătat până la tabla de ardezie, unde a tăiat o curbă de creștere în formă de S deasupra curbei de decădere a sclaviei. „Nu putem aștepta ca sclavia să se stingă de la sine..." „Dacă Sudul se separă", i-a spus calm Eli lui Isaac, „Nordul va lupta... Nu pentru abolire, ci pentru a păstra Uniunea. Nu poate ieși nimic bun din asta." „Să lupte?", a izbucnit Meechum în râs. „Dacă Sudul părăsește Uniunea Federală, Nordul nu va îndrăzni nimic. Domnii din Sud sunt antrenați să lupte încă de la naștere. Cum ar putea o națiune de negustori și mecanici să le țină piept?" „Cum?" a întrebat Isaac, pe un ton amuzat. S-a ridicat și s-a îndreptat spre tablă. Luând creta, a scris un set de ecuații și s-a dat înapoi. Davis a studiat ecuațiile și a simțit cum îi îngheață inima.[2]

Cliologie, psihoistorie, cliodinamică

Charles Babbage a fost matematician și inginer englez care a inventat mașina analitică, un dispozitiv capabil să efectueze calcule de uz general. Prima descriere a mașinii analitice a fost publicată în 1837. În deceniile următoare, până la moartea sa în 1871, Babbage a încercat de mai multe ori să construiască o versiune funcțională,

dar de fiecare dată a eşuat din cauza lipsei de fonduri şi a conflictelor cu personalul. În prezent, se consideră în general că proiectul lui Babbage era sigur şi că putea fi construit cu ajutorul tehnologiei de fabricaţie disponibile în epoca sa.

Premisa romanului ştiinţifico-fantastic al lui Michael Flynn, *In the Country of the Blind (În ţara celor orbi)*, este că o maşină analitică a fost de fapt construită de un grup de oameni de ştiinţă şi ingineri americani din perioada antebelică, conduşi de Jedediah Crawford, unul dintre personajele din fragmentul cu care începe acest capitol. Din motive care nu sunt pe deplin clare în roman, aceşti cercetători decid să îşi ţină secretă activitatea. (Ei bine, dacă nu ar face-o, asta ar distruge toate elementele de suspans ale intrigii şi nu ar mai fi nici un roman de scris.) Cu doi ani înainte ca Babbage să-şi descrie maşina analitică, matematicianul şi statisticianul belgian Adolphe Quetelet a publicat o carte, *Despre om şi dezvoltarea facultăţilor sale* sau *Eseuri de fizică socială*, în care descrie o abordare a înţelegerii societăţilor umane cu ajutorul legilor statistice. Inspiraţi de ideile lui Quetelet şi ale filosofului francez Auguste Comte (părintele sociologiei moderne), Crawford şi colegii săi formează Societatea Babbage, al cărei scop este de a dezvolta o ştiinţă a istoriei umane pe care o numesc cliologie (de la Clio, numele muzei istoriei în mitologia greacă). Ei scriu modele matematice pentru procesele sociale folosind ecuaţii diferenţiale. Unele dintre modelele mai simple pot fi rezolvate cu creionul pe o foaie de hârtie, dar sistemele mai complexe de ecuaţii trebuie să fie rulate de maşina analitică. Cliologii investesc, de asemenea, foarte multe eforturi în colectarea de date introduse apoi în calculatoarele lor mecanice. Aceste date le permit să îşi ancoreze ecuaţiile matematice în realitate.

Pe măsură ce activitatea lor progresează, Societatea Babbage dobândeşte capacitatea de a prezice traiectoria viitoare a societăţii americane, chiar dacă în mod imperfect, aşa cum am văzut în paragraful citat. Ei pot prezice unele lucruri, cum ar fi eventuala victorie a Nordului, în cazul în care ar avea loc un război civil, cu un grad mare de certitudine. Dar izbucnirea Războiului Civil în sine a fost pentru ei o surpriză oribilă. Aşa cum spune unul dintre personaje mai târziu în roman, „Războiul Civil... încă nu ştim de ce s-a întâmplat. Ceva a fost trecut cu vederea în ecuaţii". Totuşi, o anumită capacitate de a prezice este mai bună decât deloc. După cum spune proverbul, în ţara orbilor chiorul este împărat.

Am aflat despre cartea lui Michael Flynn când eram deja destul de avansat în propria căutare a unei istorii analitice și predictive. Un cititor al cărții mele, *Historical Dynamics: Why States Rise and Fall* publicată în 2003, în care propuneam această nouă știință, m-a alertat în legătură cu cliologia. Romanul lui Flynn are un predecesor mult mai faimos – *Fundația* lui Isaac Asimov, pe care am citit-o cu mulți ani în urmă, când aveam douăzeci de ani. Mi s-a părut fascinant, dar nu m-a inspirat să devin psihoistoric (psihoistoria fiind ceea ce Asimov numea versiunea sa de știință a istoriei). La acea vreme, eram pe cale să devin biolog matematician. Iubesc natura și animalele, așa că mi-am combinat pasiunile pentru natură și pentru „matematica practică" (adică folosirea matematicii nu de dragul matematicii, ci ca un set de instrumente pentru înțelegerea lumii) pentru a mă ocupa de ecologia populațiilor.[3] Abia douăzeci de ani mai târziu, la vârsta de patruzeci de ani, am decis să trec de la ecologie la cliodinamică și, deși Fundația lui Asimov a continuat să fie o sursă de inspirație, ea nu a jucat un rol în decizia mea.

Există multe diferențe între știința imaginară a istoriei lui Asimov și realitatea cliodinamicii, așa cum o practicăm noi acum. Asimov a scris *Fundația* în anii 1940 – cu mult înainte de descoperirea a ceea ce numim acum haos matematic. În cartea lui Asimov, Hari Seldon și psihoistoricii dezvoltă metode matematice pentru a face predicții foarte precise cu zeci sau chiar sute de ani în avans. Datorită descoperirilor făcute în anii 1970 și 1980, știm că acest lucru este imposibil.

În viziunea lui Asimov, psihoistoria, în mod adecvat, nu se ocupă de indivizi, ci de conglomerate uriașe de indivizi. Practic, adoptă o abordare „termodinamică" în care nu se încearcă urmărirea traiectoriilor neregulate ale moleculelor individuale (ființele umane); în schimb, scopul este de a modela medii de miliarde de molecule. Acest lucru este în multe privințe similar cu ideile lui Lev Tolstoi (după cum vom vedea mai târziu în acest capitol) și, de fapt, cu cliodinamica, preocupată, la rândul său, de colective mari de indivizi.[4]

Ceea ce Asimov nu știa este că, deși poți ignora lucruri precum liberul-arbitru individual, te lovești totuși de limite foarte stricte ale predictibilității. Când componentele unui sistem complex interacționează neliniar, dinamica rezultată devine efectiv imprevizibilă, chiar dacă este în întregime deterministă. Acesta este, de altfel, motivul pentru care vremea nu poate fi prezisă cu mai mult de câteva zile înainte. În cazul sistemelor complexe precum societățile umane,

această posibilitate devine o certitudine virtuală: acestea sunt suficient de complexe și neliniare și, prin urmare, trebuie să se comporte haotic și imprevizibil.

Trăsătura haosului matematic este „dependența sensibilă de condițiile inițiale".[5] Într-un scenariu climatic, acest lucru înseamnă că un fluture care decide să bată din aripi (sau nu) poate determina, în cele din urmă, ca un uragan să se abată de la traiectoria prevăzută, cu un efect major asupra vremii locale.

Dar această limitare a predictibilității este, în mod paradoxal, o sursă de optimism. Înseamnă că indivizii nu sunt atât de neputincioși pe cât și i-a imaginat Asimov. Exercitarea liberului-arbitru poate avea consecințe majore la nivel macro, la fel cum un fluture care bate din aripi poate afecta cursul unui uragan. Cu toate acestea, un astfel de optimism ar trebui temperat de o mare doză de realism. Deși fiecare dintre noi influențează cursul istoriei omenirii, în cea mai mare parte avem un efect foarte redus, iar orice efecte semnificative constituie probabil rezultatul unei înlănțuiri de evenimente complet neprevăzute. Pentru a exercita un efect semnificativ, un individ trebuie să se afle la locul potrivit, în momentul potrivit și este foarte dificil, poate chiar imposibil, să prezici astfel de „puncte de cotitură". O modalitate mai realistă de a obține rezultate pozitive este de a coopera cu alte persoane.

Pe scurt, a face predicții precise despre evenimentele din societățile umane cu zeci sau sute de ani în viitor este pură fantezie. Se pare că Asimov însuși a devenit neliniștit de desfășurarea mecanicistă a istoriei viitoare conform Planului Seldon, pe care îl înfățișa prima lui carte. El a rezolvat problema în a doua carte a seriei, *Fundația și Imperiul*, introducând Catârul – un mutant cu puteri mentale înfricoșătoare care deraiază trenul istoriei actuale de la cursul prezis de Seldon.

În realitate, cu toții suntem „catâri". Prin exercitarea unei multitudini de alegeri de-a lungul vieții noastre, trimitem constant trenul istoriei viitoare în direcții imprevizibile.

Imposibilitatea de a face previziuni precise pe termen lung nu înseamnă că dinamica societăților noastre este pur și simplu un afurisit de lucru după altul.[6] Atât forțele sistemice, cât și nenumăratele acțiuni ale indivizilor sunt combinate pentru a produce rezultatul real. Putem vedea acest lucru în mod real dacă rulăm un model aflat într-un regim haotic pe un PC. De exemplu, m-am jucat odată cu unul dintre primele modele haotice, propus de Edward Lorenz.

Dar, pe lângă rezolvarea numerică a ecuațiilor, am adăugat periodic unele perturbații aleatorii. Astfel, traiectoria era constant zdruncinată de aceste forțe aleatorii, dar când am trasat-o în spațiul fazelor, ea a continuat să traseze celebra formă a atractorului Lorenz, care arată ca un fluture. Pentru a simplifica, dacă se apropie un vârf, acțiunile individuale îl pot întârzia, îl pot grăbi sau îl pot face să fie un pic mai înalt sau mai jos, dar tot va exista un vârf într-o formă sau alta.

O altă problemă interesantă este insistența lui Asimov ca orice cunoaștere a predicțiilor psihoistorice să fie ținută ascunsă de oameni – altfel, când oamenii află ce îi așteaptă, acest lucru le va afecta acțiunile și va face predicția să eșueze. Există mai multe lucruri în neregulă cu această noțiune. În primul rând, celor mai mulți oameni nu le pasă deloc de ceea ce prezice un om de știință studios. Ca exemplu, iată ce am scris pe blogul meu la 3 septembrie 2012, referindu-mă la prognoza pe care am făcut-o în 2010:

> Mă simt destul de sigur să fac previziunea că va exista un vârf al violenței politice în 2020 (plus/minus câțiva ani). Dacă această predicție eșuează, va fi rezultatul unei erori a teoriei, al unui eveniment masiv neprevăzut care afectează sistemul social sau al unui lucru complet neprevăzut („necunoscutele necunoscute", în caracterizarea genială a lui Donald Rumsfeld). Dar, sunt destul de sigur, nu va fi din cauză că factorii de decizie politică americani iau brusc act de ceea ce a scris un profesor obscur și adoptă măsuri pentru a evita acest rezultat nedorit.
>
> Iar dacă o vor face, voi fi foarte fericit. Predicția este supraestimată. Ceea ce ar trebui să urmărim cu adevărat, cu științele noastre sociale, este capacitatea de a aduce rezultate dezirabile și de a evita rezultatele nedorite. Ce rost are să prezicem [viitorul], dacă acesta este foarte sumbru și nu suntem capabili să îl schimbăm? Am fi ca persoana condamnată să fie spânzurată înainte de răsăritul soarelui – am avea o perfectă cunoaștere a viitorului, dar nici o capacitate de a face ceva în privința lui.[7]

Desigur, această predicție despre predicție, sau „metapredicție", s-a dovedit, de asemenea, adevărată. Nimeni nu a acordat atenție previziunilor mele din 2010 până când acestea nu s-au întâmplat efectiv în 2020. Dar să ne întoarcem la romanul *In the Country of the Blind*.

Deoarece Flynn și-a scris cartea mult mai târziu decât Asimov, discuția lui Flynn despre posibilitatea unei istorii analitice, predictive,

a beneficiat de noua înțelegere a sistemelor dinamice rezultată din „revoluția haosului" din anii 1970[8]. De asemenea, ideile sale au fost influențate de revoluția calculatoarelor personale, care a pus cantități uriașe de putere de calcul în mâinile cercetătorilor individuali. (Nu este surprinzător că aceste două revoluții sunt strâns legate între ele, deoarece progresele în domeniul computerelor au fost cele care au determinat progresul în înțelegerea sistemelor dinamice neliniare.) Ca urmare, discuțiile despre cliologie purtate de personajele din cartea sa se citesc mult mai puțin pitoresc decât explicația despre psihoistorie dată de Hari Seldon. S-ar putea să nu doriți să citiți cartea în sine – a fost prima carte scrisă de Flynn și are multe defecte tipice unui volum de debut, dar vă recomand eseul lui Michael Flynn „An Introduction to Cliology" („Introducere în cliologie"), publicat inițial în revista *Analog* și inclus ca un post-scriptum în a doua ediție a cărții. În acesta, Flynn discută despre numeroșii precursori ai cliologiei (și ai cliodinamicii). De fapt, el a făcut unele cercetări empirice originale privind modelele recurente în istorie. Deoarece nu este un cercetător științific, rezultatele sale nu ar fi putut fi publicate într-o revistă academică și, ca urmare, nu au dus nicăieri. Dar argumentele sale care îi contrazic pe criticii ideii de istorie ca știință merită citite.

În ultimă instanță, dovada este în fața noastră. Așa cum am văzut la începutul acestui capitol, Isaac, cliologul din statele nordice, scrie pe tablă un set de ecuații care îl convinge pe Davis, sudistul, că nu există nici o șansă ca Sudul să câștige Războiul Civil, în cazul în care acesta ar avea loc. Războiul este cea mai solicitantă dintre întreprinderile umane și poate cel mai imprevizibil proces din istoria omenirii. Cât de plauzibilă este posibilitatea de a-i prezice rezultatul?

Matematica războiului

Flynn nu ne spune ce ecuații scrie Isaac pe tablă, dar eu am o idee destul de bună despre cum aș construi un model al Războiului Civil American – aș folosi ecuațiile Osipov-Lanchester ca punct de plecare. Acest model matematic a fost descoperit independent de ofițerul militar rus Mihail Osipov în 1915 și de inginerul englez Frederick Lanchester în 1916. Modelul este destul de simplu, mai ales din punctul nostru de vedere, un secol mai târziu, dar oferă cel puțin o perspectivă neașteptată. (Iată la ce sunt bune modelele matematice.)

Principalele variabile pe care le urmărește modelul ar fi dimensiunile celor două armate care se luptă între ele. Odată ce se intră în

luptă, numărul de soldați din fiecare armată începe să scadă deoarece luptele provoacă pierderi. Rata cu care inamicul suferă pierderi este proporțională cu numărul de soldați. Pentru a înțelege acest lucru, imaginați-vă un scenariu simplu în care fiecare soldat trage cu pușca în inamic. Nu fiecare glonț își găsește ținta, dar cu cât tragi mai multe gloanțe în forța adversă, cu atât se produc mai multe victime. Calitatea armelor este, desigur, un factor important, deoarece soldații înarmați cu puști automate pot trage mult mai multe gloanțe în inamic decât soldații înarmați cu muschete. Totuși, în Războiul Civil, tehnologia militară a fost aproximativ aceeași de ambele părți, așa că aș păstra modelul simplu și aș ignora această complicație potențială. („Modelul ar trebui să fie cât mai simplu posibil.") În același timp, abilitățile soldaților contează, deoarece soldații mai bine pregătiți lovesc țintele mai des. Acesta este punctul în care Sudul avea un avantaj.

Deși ecuațiile Osipov-Lanchester sunt un bun punct de plecare, ar trebui să adaug alți câțiva factori la model, deoarece trebuie să înțelegem nu doar o singură bătălie, ci întregul război cu multe bătălii. Între bătălii, fiecare armată se străduiește să înlocuiască victimele; astfel, dimensiunea sa actuală reflectă un echilibru între forțele care scad și cele care adaugă soldați. În consecință, aș adăuga o rată de recrutare la model. La începutul Războiului Civil, armata confederată era inexistentă, în timp ce armata Uniunii era aproape inexistentă (fiind formată, în principal, din cavaleria americană care îi urmărea pe nativii americani din Vest). Astfel, rata de recrutare ar fi de o importanță capitală pentru a determina ce armată poate compensa pierderile cauzate de soldații uciși, răniți, capturați în luptă, morți de boală sau dezertori. Nu vreau să uit de ultimii doi factori, care sunt adesea mai importanți decât pierderile cauzate de inamic. Iată unde Nordul avea un avantaj, deoarece populația sa în ajunul Războiului Civil era de aproximativ douăzeci și două de milioane de locuitori, în timp ce populația Sudului era de numai nouă milioane (dintre care trei milioane și jumătate erau sclavi).

Soldații au nevoie de puști și tunuri, iar aceste motoare ale morții au nevoie de muniție. Nordul, cu industriile sale bine dezvoltate, avea un avantaj uriaș în ceea ce privește producerea și înlocuirea armelor și munițiilor – pentru fiecare pușcă construită în Sud, fabricile din Nord produceau treizeci și două.[9] Soldații trebuie, de asemenea, să fie hrăniți, îmbrăcați și transportați pe câmpul de luptă. Eu aș

adăuga o componentă logistică detaliată la modelul meu. De asemenea, Sudul şi-a procurat majoritatea armelor din exterior, în principal prin intermediul Marii Britanii. Dar aceste arme trebuiau să treacă printr-o blocadă impusă de Nord. Acest factor este atât de important, încât probabil că aş construi un „submodel" dinamic, bazat tot pe ecuaţiile Osipov-Lanchester, care să asmută blocadele sudiste împotriva flotei nordice.

În cele din urmă, există o problemă de moral. După cum tocmai am văzut, o mare parte din ce s-a întâmplat în istorie poate fi uşor de exprimat în cifre – câţi soldaţi alcătuiesc fiecare armată, rata de recrutare, rata de producţie a armelor şi aşa mai departe. Dar există, de asemenea, variabile „blânde", chiar „fragile", cărora este dificil să le dăm valori numerice. Dificil nu înseamnă însă imposibil, şi voi reveni asupra acestui aspect mai târziu în acest capitol. Dar deocamdată este suficient să recunoaştem că în acest punct Sudul a avut un mare avantaj faţă de Nord. În timp ce sudiştii îşi apărau pământul, casele şi modul de viaţă, recruţii din Nord luptau pentru a păstra Uniunea, un ideal mai abstract. În plus, Statele Unite erau o ţară profund rasistă, iar situaţia sclavilor nu era o motivaţie principală pentru majoritatea nordicilor, cu excepţia unei minorităţi de abolţionişti.

Acestea sunt principalele contururi ale modelului pe care l-aş construi. În funcţie de pregătirea fiecăruia, cititorii mei s-ar putea să creadă că modelul este iremediabil complicat (majoritatea fizicienilor ar spune acest lucru) sau iremediabil prea simplificat (majoritatea istoricilor s-ar afla în această tabără). Ambele puncte de vedere extreme sunt greşite. Nu există o regulă unică în funcţie de care să stabilim cât de complex (sau cât de simplu) ar trebui să fie un model. Complexitatea modelului depinde de cât de cuprinzătoare este dinamica modelată, de cantitatea şi de tipul de date de care dispunem şi de cât de precis dorim să cunoaştem (sau să putem cunoaşte – să ne amintim discuţia despre limitele predictibilităţii) răspunsul. De-a lungul carierei mele de cercetător am construit multe modele de acest tip. Întotdeauna încep cu cel mai simplu model posibil, apoi îi adaug „chestii". Este ca şi cum ai găti o supă. Mai întâi pui apa la fiert, apoi adaugi carne, legume, condimente etc. Continui să gătești până când supa are un gust grozav şi atunci ai terminat. Ai nevoie de cantitatea şi varietatea potrivită de ingrediente şi condimente pentru cea mai bună supă, nu mai mult de atât. Acelaşi lucru este valabil şi pentru cel mai bun model. Ce se întâmplă deseori este că, odată ce ai ajuns la un

nivel corect de complexitate a modelului, adăugarea mai multor lucruri nu ajută, ci de fapt înrăutățește modelul. Iar modelele care sunt cât se poate de simple, dar nu mai simple de atât, pot fi remarcabil de bune. Spre exemplu, cu câțiva ani în urmă, împreună cu colegii mei, am construit un model de formare a statelor în Lumea Veche în perioada antică și medievală (cele trei milenii dintre 1500 î.Hr. și 1500 d.Hr.). În ciuda simplității sale relative, modelul a făcut o treabă remarcabilă în a prezice unde și când s-au format „macrostatele" (state și imperii mari) și modul în care s-au răspândit acestea. (Îi rog pe cititori să examineze hărțile din articol.)[10]

Pentru modelul Războiului Civil American, pot apuca pe o scurtătură, evitând majoritatea pașilor intermediari și trecând direct la răspuns. În acest sens, mă ajută o perspectivă remarcabilă, rezultată din modelul Osipov-Lanchester. Să ne amintim că Nordul are un mare avantaj față de Sud în ceea ce privește forța de muncă. Mai exact, acesta este de patru ori mai mare (douăzeci și două de milioane de nordici față de cinci milioane și jumătate de sudiști albi). S-ar putea crede că acordarea unui dublu avantaj sudiștilor datorită abilităților lor și a unui alt avantaj similar datorită moralului și motivației lor mai ridicate ar fi suficient pentru a egala preponderența numerică a Nordului. Obținerea de arme este o problemă pentru Sud, dar ei puteau (și au făcut-o) să se bazeze pe importurile din străinătate. Astfel Sudul are șanse egale de a câștiga războiul, nu-i așa?

Greșit. Deși avantajul numeric al Nordului este de patru, acesta se traduce, de fapt, într-un avantaj de război de patru la pătrat, adică șaisprezece. Acest rezultat matematic este cunoscut sub numele de legea pătratului lui Lanchester. Sună contraintuitiv, dar odată ce rezultatul matematic este derivat din ecuațiile Osipov-Lanchester, este destul de ușor de explicat în cuvinte. (Fac acest lucru în Capitolul 8 al cărții mele din 2016 *Ultrasociety*.[11])

De fapt, acordarea unui avantaj de patru ori mai mare sudiștilor, datorită abilităților și moralului mai bune, este probabil prea generoasă. Dar depășirea avantajului de șaisprezece ori deținut de Nord datorită legii pătratului este, în esență, fără speranță.

Imediat ce Davis a văzut ecuațiile – dacă, într-adevăr, Isaac a scris modelul Osipov-Lanchester pe tablă, așa cum am presupus – nu-i de mirare că a ajuns la disperare.

În viața reală, Războiul Civil American a decurs în mare parte așa cum ar fi prezis modelul Osipov-Lanchester. Armata confederată

a câștigat majoritatea bătăliilor, datorită unei mai bune abilități de ochire și de călărie a soldaților sudiști, precum și a unor ofițeri și generali mai bine pregătiți. Dar Nordul a mobilizat 2,1 milioane de soldați față de cei doar 880 000 de sudiști. Armata Uniunii a trebuit totuși să suporte pierderi grele; a pierdut 360 000 de soldați față de 260 000 de confederați. Însă după patru ani de luptă sângeroasă și acerbă, Nordul a pus la pământ Sudul și a câștigat războiul.[12]

Luarea în considerare a moralului

Am promis că voi reveni la problema modului în care putem include moralul în ecuațiile noastre. Să discutăm despre această sarcină dificilă, dar în nici un caz imposibilă. Una dintre primele încercări de a exprima moralul în cifre a fost făcută, dintre toți oamenii, de marele romancier rus Lev Tolstoi. Puțini își dau seama că magistrala operă a lui Tolstoi, *Război și pace*, pe care a început să o scrie în 1863, chiar la apogeul Războiului Civil American, are o a doua anexă, în care autorul discută despre o știință a istoriei. Am analizat mai în detaliu ideile lui Tolstoi în Capitolul 10 al cărții mele *War and Peace and War (Război și pace și război)* – puteți ghici ce anume a inspirat acest titlu –, prin urmare să ne referim doar la gândurile sale despre exprimarea moralului în termeni matematici. Într-un paragraf ce tratează războiul de gherilă din Rusia împotriva trupelor lui Napoleon, Tolstoi scria:

> În chestiunile militare, forța unei armate este produsul dintre masa sa și o necunoscută *x*...
>
> Acea cantitate necunoscută este spiritul armatei, adică disponibilitatea mai mare sau mai mică de a lupta și de a înfrunta pericolul, simțită de toți oamenii care alcătuiesc o armată, indiferent dacă aceștia luptă sau nu sub comanda unui geniu, în formație de două sau trei rânduri, cu bâte sau cu puști care pot trage de treizeci de ori pe minut. Oamenii care vor să lupte se vor pune întotdeauna în condițiile cele mai avantajoase pentru a lupta. Spiritul unei armate este factorul care, înmulțit cu masa, dă forța rezultantă. Definirea și exprimarea semnificației acestui factor necunoscut – spiritul unei armate – este o problemă pentru știință.
>
> Această problemă poate fi rezolvată numai dacă încetăm să înlocuim în mod arbitrar necunoscuta *x* în sine prin condițiile în care această forță devine evidentă – cum ar fi ordinele generalului, echipamentul folosit și așa mai departe –, confundându-le cu semnificația

reală a factorului, și dacă recunoaștem această cantitate necunoscută în întregime ca fiind dorința mai mare sau mai mică de a lupta și de a înfrunta pericolul. Numai atunci, exprimând faptele istorice cunoscute prin ecuații și comparând semnificația relativă a acestui factor, putem spera să definim necunoscutul.

Zece oameni, batalioane sau divizii, luptând împotriva a cincisprezece oameni, batalioane sau divizii, îi cuceresc – adică îi ucid sau îi iau prizonieri – pe toți ceilalți, pierzând ei înșiși patru, astfel încât pe de o parte au fost pierduți patru și pe de altă parte cincisprezece. În consecință, cei patru sunt egali cu cei cincisprezece, și deci $4x = 15y$. În consecință, $x/y = 15/4$. Această ecuație nu ne dă valoarea factorului necunoscut, ci ne oferă un raport între două necunoscute. Iar prin introducerea în astfel de ecuații a unor unități istorice (bătălii, campanii, perioade de război), selectate în mod diferit, putem obține o serie de numere în care ar trebui să existe anumite legi și care ar putea fi descoperite.

De fapt, Tolstoi nu a făcut calculele tocmai corect. (El a fost un geniu la scris cărți grozave, dar nu și la matematică.) Totuși, ideea de bază de a estima factorul x prin analizarea a foarte multe bătălii este perfectă. Mult mai târziu, această abordare a fost folosită de istoricul militar american Trevor N. Dupuy. În cartea sa din 1987, *Understanding War: History and Theory of Combat (Înțelegerea războiului. Istoria și teoria luptei)*, Dupuy a echivalat puterea de luptă a unei armate cu produsul a trei mărimi: puterea forței (numărul de soldați modificat de calitatea și cantitatea echipamentului lor), modificatorii operaționali și de mediu (teren, vreme, poziție – defensivă versus ofensivă) și eficiența în luptă. Ultimul este factorul x al lui Tolstoi.

Dupuy a analizat apoi mai multe războaie pentru care a putut obține date despre mai multe bătălii. Spre exemplu, analiza sa a celor optzeci și unu de confruntări dintre forțele germane și cele britanice sau americane din 1943 și 1944 a arătat că eficiența de luptă a germanilor a fost de 1,45 ori mai mare decât cea a britanicilor. Acest lucru înseamnă că, dacă britanicii doreau să aibă o șansă egală de a câștiga o bătălie împotriva germanilor, trebuiau să aducă cu 45% mai multe trupe (sau să le înarmeze mai puternic în aceeași proporție). Americanii s-au descurcat mai bine decât britanicii, dar nu cu mult. Tot trebuiau să adune cu o treime mai multe trupe decât germanii pentru a avea șanse egale de victorie.[13]

Se pare că putem face multe progrese în cuantificarea spiritului de luptă. Mai recent, colegii mei din cadrul domeniului evoluției culturale au sondat psihologia pregătirii pentru sacrificii extreme, folosind concepte precum „actori devotați", „valori sacre" și „fuziunea identității".[14]

Istoria ca știință

Osipov a dispărut după Revoluția din Octombrie. Poate că el însuși a devenit o victimă a Războiului Civil Rus. Astfel, lui Lanchester i-a revenit sarcina de a deveni părintele noii discipline: cercetarea operațională. În timp ce filosofii și publicul profan continuau să creadă că istoria nu poate deveni o știință, ofițerii și cercetătorii militari matematizau și analizau în liniște acea parte a istoriei care este una dintre cele mai greu de modelat și de prezis – războiul. Miza este prea mare – milioane de morți și supraviețuirea națională – pentru a o lăsa în seama amatorilor. Cercetarea operațională s-a dezvoltat ca un domeniu de cercetare vibrant, cu propriile reviste academice, granturi de cercetare acordate de departamentele de apărare și posturi de predare în colegii militare și universități generale. În 2011, am făcut cunoștință cu această comunitate de cercetare când am fost invitat să țin un discurs despre cliodinamică la o conferință anuală organizată de unitatea de cercetare istorică a Laboratorului de Știință și Tehnologie a Apărării din Marea Britanie, lângă Portsmouth. Reuniunea s-a axat pe modul în care istoria poate fi folosită pentru a influența apărarea. Ca un exemplu, următorul vorbitor după mine, generalul de brigadă Andrew Sharpe, a vorbit despre natură, caracter și scheme ritmice în istorie. Instituțiile de apărare din multe țări iau foarte în serios posibilitatea ca istoria să devină știință.

Făcând un pas înapoi de la istoria militară, să vedem în ce mod ideea unei științe generale a istoriei are rădăcini foarte adânci. Aristotel a scris tratate atât despre științele naturale, cât și despre cele sociale. Ibn Khaldun, marele istoric arab medieval, a elaborat o teorie remarcabilă care explică ascensiunea și decăderea statelor. I-am menționat deja pe Quetelet și pe Tolstoi. Cartea lui Nicolas Rashevsky, *Looking at History Through Mathematics (Privind istoria prin lentila matematicii)*, a apărut în 1968. Dar nici ideile lui Quetelet privind fizica socială, nici istoria matematică a lui Rashevsky nu au inițiat o nouă disciplină științifică. Știința este un efort colectiv. Ea are nevoie de mai mult decât de un singur individ strălucit. Ca o disciplină

ştiinţifică să ia avânt, trebuie să existe o comunitate de savanţi care să se hrănească reciproc cu idei şi, ceea ce este important, să îşi critice reciproc conceptele şi rezultatele. Aşa cum spuneau anticii, adevărul se naşte din discuţii, iar tu nu poţi avea o discuţie utilă cu tine însuţi sau chiar cu o cabală mică şi secretă care se transformă prea uşor într-o „cameră de rezonanţă". Acesta este unul dintre motivele pentru care cliologia lui Michael Flynn este o pură ficţiune. În universul nostru, cliodinamica a putut începe să câştige teren abia în jurul anului 2000. Motivul este interesant nu numai pentru viitorii istorici ai cliodinamicii, ci şi pentru că are legătură cu una dintre principalele obiecţii faţă de posibilitatea istoriei ca ştiinţă.

Teoria marilor oameni este cea mai „anticliodinamică" teorie a istoriei la care mă pot gândi. În cuvintele filosofului scoţian Thomas Carlyle, căruia i se atribuie pe scară largă meritul de a o fi promovat:

> Istoria universală, istoria a ceea ce a realizat omul în această lume, este, în fond, istoria marilor oameni care au acţionat aici. Aceşti mari oameni au fost conducătorii popoarelor, modelatorii, modelele şi, într-un sens larg, creatorii a tot ceea ce masa generală a oamenilor a încercat să facă sau să obţină. Toate lucrurile pe care le vedem realizate astăzi în lume sunt în mod corespunzător rezultatul material exterior, realizarea practică şi întruchiparea gândurilor nutrite de Marii Oameni trimişi în lume: se poate deci considera, pe bună dreptate, că sufletul întregii istorii a lumii a fost istoria marilor oameni.[15]

Cu toate că atât psihoistoria şi cliologia fictive, cât şi cliodinamica reală sunt preocupate în primul rând de marile colectivităţi umane şi de forţele sociale impersonale, teoria marilor oameni respinge această concentrare ca fiind greşită. Nu societăţile îi fac pe marii oameni, ci marii oameni sunt cei care refac societăţile, după cum avea să susţină mai târziu psihologul William James.[16] Deşi această teorie din secolul al XIX-lea este în prezent în mare parte discreditată, urmele sale persistă în înţelegerea populară a modului în care marile minţi fac ştiinţa să avanseze. Un corolar al acestei idei stă la baza uneia dintre obiecţiile pe care faimosul filosof al ştiinţei Karl Popper le-a formulat la adresa unei ştiinţe a istoriei: este imposibil logic să cunoaştem cursul viitor al istoriei când acest curs depinde în parte de creşterea viitoare a cunoştinţelor ştiinţifice (care nu poate fi cunoscută în avans).[17]

Dar este oare creşterea viitoare a cunoştinţelor ştiinţifice cu adevărat necunoscută sau doar necunoscută momentan, având în vedere lipsa noastră actuală de înţelegere a modului în care se acumulează cunoştinţele? Mi se pare că a doua variantă pare mai plauzibilă şi iată de ce cred acest lucru. Este cu adevărat remarcabil câte descoperiri ştiinţifice au fost făcute simultan de mai mulţi oameni de ştiinţă. Acesta nu este un model la care ne-am aştepta dacă ştiinţa ar fi fost pusă în mişcare de genii rare şi impunătoare. (De ce ar face asemenea genii aceeaşi descoperire la un an distanţă unul de altul?)

Am vorbit deja despre Osipov şi Lanchester, care au descoperit ecuaţiile care le poartă numele la un an distanţă unul de celălalt. Alte exemple abundă: inventarea independentă a calculului diferenţial de către Newton şi Leibniz; formularea independentă de către Darwin şi Wallace a teoriei evoluţiei prin selecţie naturală; descoperirea modelului ciclurilor dinamice de către Alfred Lotka şi Vito Volterra; şi multe altele. Probabil că exemplul cel mai revelator se referă la descoperirea geneticii. După cum ştim cu toţii, genele au fost descoperite de călugărul Gregor Mendel din Boemia. Dar descoperirea sa a venit prea devreme – lumea ştiinţifică nu era pregătită pentru ea, iar articolul său despre genetica mazării de grădină, publicat în 1866, a fost complet uitat. Iată un geniu impunător care nu a reuşit să refacă ştiinţa. Dar la momentul potrivit, în 1900, principiile eredităţii au fost descoperite independent de Hugo de Vries, Carl Correns şi Erich von Tschermak. Singurul motiv pentru care numim genetica „mendeliană", şi nu „devriesiană" este că, atunci când şi-a dat seama că rivalul său ar putea fi creditat pentru descoperire, Correns a avut grijă să sublinieze că Mendel îi întrecuse pe toţi în acest sens.[18]

Experienţa lui Mendel a fost repetată – cu un sfârşit mult mai fericit – de unul dintre membrii comunităţii cliodinamice, bunul meu coleg Jack Goldstone, cu care am fost coautor la mai multe lucrări. Goldstone şi-a început cariera ştiinţifică în speranţa de a deveni fizician. Ca student la Caltech, a primit o bază solidă în matematică, apoi a devenit interesat de înţelegerea sistemelor sociale, de istoria şi dinamica lor. În calitate de absolvent al Departamentului de sociologie de la Harvard, el a conceput „teoria demografică structurală" a revoluţiilor (care oferă bazele abordării cliodinamice pentru a înţelege de ce societăţile se confruntă cu crize recurente).

Încă de la începutul facultăţii, Goldstone a devenit interesat de explicarea revoluţiilor. La acea vreme, opinia predominantă era că

revoluțiile reprezentau doar conjuncturi aleatorii de conflicte între elite, revolte populare și eșecuri statale provocate de conducători nebuni, de războaie costisitoare sau de ascensiunea unor heterodoxii neobișnuit de puternice ori a unor ideologii radicale. Din cauza pregătirii sale în domeniul științelor naturale, Goldstone a considerat nesatisfăcătoare o astfel de pledoarie de caz special. Printr-o întâmplare fericită, a făcut cunoștință cu domeniul demografiei (deoarece a fost angajat ca asistent universitar pentru a preda un curs pe această temă – un mod clasic prin care mulți absolvenți de facultate își câștigau existența). El a început să cerceteze ce se știa despre dinamica populației la începutul epocii moderne. Într-o evocare recentă, „Demographic Structural Theory: 25 Years On", publicată în revista *Cliodynamics*, el povestește ce s-a întâmplat mai departe:

> Pe măsură ce adunam datele, a apărut un model clar. Înainte de fiecare revoluție sau revoltă majoră survenită între 1500 și 1900, am constatat că, într-adevăr, populația crescuse substanțial în jumătatea de secol anterioară. Acest lucru era valabil pentru țările europene implicate în „criza generală din secolul al XVII-lea" (Portugalia, Spania, Anglia, Italia, Franța), pentru Imperiul Otoman în timpul revoltelor Celali și pentru China înainte de prăbușirea dinastiei Ming. De asemenea, acest lucru era valabil pentru revoluțiile atlantice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (America, Franța, Țările de Jos), revoluțiile europene din secolul al XIX-lea (din 1830 și 1848), Imperiul Otoman în anii 1830 și 1840 și înainte de Revolta Taiping din China. Chiar mai important, în perioadele în care revoluțiile și rebeliunile majore au lipsit în Europa, Imperiul Otoman și China, aproximativ între 1450 și 1550, și între 1660 și 1760, creșterea populației a fost aproape nulă. În primul interval, acest lucru s-a datorat recuperării lente în urma Morții Negre, iar în al doilea s-a datorat unei inversări și stagnări globale a creșterii demografice produsă de vremea severă și de un al doilea val de boli majore, inclusiv ciuma, tifosul și bolile respiratorii.[19]

Deși astăzi, patruzeci de ani mai târziu, știm mult mai multe despre cauzele demografice și structurale ale revoluțiilor, revoltelor și războaielor civile, această perspectivă inițială rămâne valabilă. Ceea ce a urmat, însă, nu a fost o poveste de triumf științific (cel puțin nu pentru o lungă perioadă), ci o epopee a adversității și a perseverenței.

Prima propunere detaliată de disertație a lui Jack, care viza cercetarea relației dintre creșterea populației și revoluții, a fost respinsă categoric de comisia de absolvire. Goldstone și-a reconstituit apoi disertația și și-a redus propunerea pentru a se concentra doar asupra Războiului Civil Englez din secolul al XVII-lea. Doi ani mai târziu, și-a susținut cu succes teza, dar când a trimis-o la o revistă, aceasta a fost respinsă cu superficialitate. A fost nevoie de doi ani de revizuiri și argumente suplimentare pentru a o publica în cele din urmă ca articol. Publicarea articolelor suplimentare a fost o luptă constantă și dificilă. Un deceniu mai târziu, Goldstone a scris o carte care i-a comunicat în sfârșit viziunea, concepută în facultate. În carte, el arăta că teoria demografică structurală identifică exact momentul Revoluției Engleze, al Revoluției Franceze, al Mișcării engleze de reformă din perioada cartistă, al revoluțiilor din 1830 și 1848, al tranziției Ming–Qing, al Revoltei Taiping și al crizei Imperiului Otoman. Această carte a fost respinsă rapid de Cambridge University Press. Goldstone a perseverat și, în cele din urmă, a fost acceptată pentru publicare de University of California Press. După alte ghinioane și răsturnări de situație, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World (Revoluție și rebeliune în lumea modernă)* a fost în final publicată în 1991, iar acum este o lucrare clasică a cliodinamicii. Totuși, timp de un deceniu de la publicare, a fost aproape complet ignorată, iar UC Press nici măcar nu s-a deranjat să o scoată în ediție broșată.[20]

Asemenea lui Goldstone, și eu mi-am început cariera științifică în domeniul științelor naturale. Dar trecerea mea la științele sociale s-a produs mult mai târziu, în 1997, când eram deja titularizat la Universitatea din Connecticut. Inițial mă așteptam ca incursiunea mea în istorie să fie ignorată sau, în cel mai bun caz, să fie supusă unor critici usturătoare. Și au existat unele dintre acestea, cu siguranță. Dar una peste alta și spre surprinderea mea, noua știință a cliodinamicii, pe care am lansat-o în 2003, a început să aibă un succes imediat. În jurul anului 2000 s-a întâmplat ceva care a făcut cliodinamica să fie nu numai posibilă, ci și necesară. Motivul? Într-un cuvânt: datele. Și despre asta vom vorbi în continuare.

Capitolul A2

UN MACROSCOP ISTORIC

Xenosociologi centaurieni

Cu o mie de ani în urmă, fizicienii de pe a patra planetă ce orbitează steaua Alfa Centauri au inventat un instrument minunat – macroscopul. Cu ajutorul acestui dispozitiv, ei au putut să străbată anii-lumină care separau planeta lor de cea mai apropiată planetă locuită din vecinătatea lor galactică – Pământul – și să observe ascensiunea și decăderea imperiilor construite de pământeni. Invenția macroscopului a dat naștere unui nou domeniu științific pe Alfa Centauri: xenosociologia.

În urmă cu o sută șaptezeci de ani, Woql-X!jt-URS3DF[1], pe atunci absolvent al Departamentului de xenosociologie al Universității Centauriene, a publicat o disertație care examina tendințele sociale și politice din cadrul unui stat recent format, pe care pământenii îl numeau Statele Unite ale Americii. Folosind datele adunate cu ajutorul macroscopului, Woql a construit un model matematic al societății antebelice (deși termenul *antebelic* nu era încă folosit de istorici, deoarece Războiul Civil American era încă zece ani în viitor).

O ecuație fundamentală a modelului urmărea creșterea și mișcările populației americane. În secolul al XVIII-lea, americanii aveau familii mult mai numeroase decât europenii, deoarece fiecare fermier dispunea de pământ din abundență pentru a întreține mulți copii. Americanii mâncau bine și creșteau în înălțime, devenind cei mai înalți oameni de pe planetă la acea vreme. Dar familiile mari s-au tradus printr-o creștere rapidă a populației. Pe la 1850, când Woql și-a prezentat disertația comisiei de absolvire, statele de pe coasta de est deveniseră înțesate de oameni. Pădurile fuseseră tăiate și înlocuite cu câmpuri cultivate, chiar și pe soluri relativ sărace care dădeau recolte slabe. Un procent substanțial de tineri adulți au constatat că nu mai puteau trăi de pe urma pământului, așa că s-au mutat.

Unii au plecat spre vest, unde existau terenuri de cucerit, alții au mers în orașe. La acea vreme, America începuse să se industrializeze și se creau mereu noi locuri de muncă. Modelul lui Woql sugera că forțele gemene ale industrializării și colonizării Vestului ar fi putut

absorbi oferta în creştere de muncitori şi, astfel, ar fi putut menţine societatea americană într-un echilibru aproximativ. Cu toate acestea, exista un factor suplimentar care trebuia adăugat la ecuaţie. La mijlocul secolului al XIX-lea, suprapopularea în Europa devenise mult mai gravă decât în America, iar mulţi europeni „excedentari" au ales să migreze peste Atlantic, ajungând în aceleaşi oraşe care absorbeau surplusul de populaţie rurală americană. Imigraţia în America, infimă înainte de 1830, a devenit un curent puternic în anii 1840, impulsionată de dezastre precum foametea provocată de recoltele ratate de cartofi din Irlanda şi de valul de revoluţii din 1848 şi 1849. Imigranţii au intrat în competiţie cu localnicii pentru un număr limitat de slujbe. Ca urmare, oferta de forţă de muncă a copleşit cererea, chiar dacă cererea era în creştere datorită industrializării. Aşa cum se întâmplă în economie, când oferta unui bun depăşeşte cererea pentru acesta, preţul tinde să scadă. În acest caz, „bunul" era forţa de muncă. Pe măsură ce costul forţei de muncă scădea, salariile muncitorilor au stagnat şi au scăzut şi ele. Scăderea bunăstării generale s-a reflectat în scăderea speranţei de viaţă şi în scăderea în înălţime, chiar şi a americanilor născuţi în ţară. Sărăcia în creştere s-a tradus, la rândul ei, prin creşterea instabilităţii sociale şi a conflictelor. De pe Alfa Centauri, Woql a asistat la o explozie de revolte urbane, precum şi la insurecţii rurale în America.

A doua ecuaţie fundamentală din modelul lui Woql s-a concentrat pe dinamica elitelor, preluând în acelaşi timp aportul părţii demografice. Industrializarea a sporit productivitatea muncitorilor şi a dus la o creştere susţinută a PIB-ului pe cap de locuitor. Dar supraoferta de forţă de muncă a declanşat presiuni asupra salariilor muncitorilor. Pe măsură ce salariile muncitorilor au stagnat sau chiar au scăzut, roadele creşterii economice s-au dus, obligatoriu, în altă parte. Ele nu au fost culese de stat, extrem de rudimentar în secolul al XIX-lea, luând doar 2% din PIB-ul global. În schimb, câştigurile economice au mers către elite – mai exact către segmentul economic al acestora. S-au făcut şi s-au pierdut mari averi, dar, în general, a existat o tendinţă de creştere rapidă a averilor de top. Dar nu doar cei foarte bogaţi s-au îmbogăţit mai mult, numărul persoanelor înstărite s-a extins rapid. Mulţi muncitori calificaţi au reuşit să-şi deschidă propriul magazin şi să intre în jocul de a face bani. Cei mai mulţi au eşuat, dar unii dintre aceşti antreprenori în devenire au reuşit, profitând de salariile mici, să intre în prima ligă şi au îngroşat rândurile milionarilor. Ecuaţiile lui Woql indicau că această tendinţă de creştere a numărului de bogaţi

și a bogăției în rândul elitelor va continua să arate o creștere galopantă atât timp cât pompa de bogăție, rezultată din oferta excesivă de forță de muncă (și din lipsa oricăror instituții care să-i protejeze pe lucrători), va continua să funcționeze.

În momentul în care Woql a început să adune date și să construiască un model pentru America antebelică, alți xenosociologi, folosind macroscopul, adunaseră date despre aproximativ o sută de societăți pământene care intrau în crize, apoi ieșeau din ele. Cercetările anterioare identificaseră câteva principii generale care explicau de ce aveau loc aceste colapsuri sociale periodice: sărăcirea maselor, supraproducția de elite, slăbiciunea statului și mediul geopolitic. Woql a decis să nu includă în modelul său ultimele două procese. Statele Unite ale Americii erau cea mai puternică entitate politică din America de Nord. Canada, Mexic și diverse triburi de nativi americani nu erau pe măsura lor. De fapt, SUA se extindeau în detrimentul Mexicului și al nativilor americani. Statul era atât de rudimentar, încât nici el nu era jucător. Rămâneau deci primii doi factori: sărăcirea maselor și supraproducția de elite. Ambele tindeau în direcții alarmante. Când Woql și-a prezentat teza, a inclus o predicție. Conform modelului lui Woql, tendințele de agravare a sărăcirii maselor și a supraproducției de elite degradau rezistența socială a Americii antebelice până la un punct atât de scăzut încât era aproape sigur că va avea loc o prăbușire majoră până în 1870 sau în jurul acestei date. Woql a subliniat, de asemenea, că această prognoză avea un grad mare de incertitudine. Astfel, potențiala prăbușire ar fi putut avea loc cu un deceniu înainte sau după 1870. De asemenea, pe baza statisticilor din cele o sută de cazuri studiate temeinic de alți xenosociologi, existau între 10 și 15% posibilități ca o izbucnire majoră de violență, cum ar fi o revoluție sau un război civil, să fie evitată, doar dacă elitele conducătoare aveau să se unească și să adopte un set de măsuri politice să inverseze forțele care împingeau America antebelică spre prăbușire. Cel mai important, ar fi trebuit oprită pompa de bogăție. Dar Woql nu a văzut nici un semn că în 1850 elitele conducătoare ar fi fost măcar conștiente de problemă sau că ar fi fost dispuse să o abordeze în cazul în care ar fi conștientizat-o. (În definitiv, menținerea salariilor la un nivel scăzut era extrem de profitabilă pentru ele.) În cele din urmă, modelul lui Woql nu putea face nici o predicție cu privire la identitatea persoanelor responsabile de potențiala ruptură deoarece urmărea forțele sociale, nu persoanele individuale.

După cum vedem, spre deosebire de cliologii fictivi, xenosociologii noştri (la fel de fictivi) din Alfa Centauri au prezis Războiul Civil American. Aşa cum s-a întâmplat, Războiul Civil a izbucnit chiar mai devreme decât anticipa modelul lui Woql. La scurt timp după ce Woql şi-a susţinut teza, lucrurile s-au dezlănţuit în America într-un ritm accelerat. Izbucnirile de violenţă colectivă au atins cote maxime în a doua jumătate a deceniului următor. Analizând doar focarele majore (cele unde s-au înregistrat zece sau mai multe victime), Woql a văzut că, între 1855 şi 1859, au avut loc trei revolte provocate de partidul antiimigraţie Nu Ştiu Nimic (care au lovit Baltimore, Washington DC şi New Orleans); un război între bande în tot oraşul New York (cunoscut şi sub numele de revolta iepurilor morţi); revolte electorale (Lunea însângerată din Louisville, Kentucky); şi punctul culminant al Războiului Mormonilor (Masacrul de la Mountain Meadows). Preludiile directe ale Războiului Civil au inclus o luptă violentă între forţele prosclavie şi antisclavie din Kansas (Kansasul Însângerat) şi raidul lui John Brown asupra arsenalului federal din Harpers Ferry, Virginia. Aceste evenimente au fost urmate imediat de alegerile contestate din 1860, de bombardarea Fort Sumter din Charleston, Carolina de Sud, şi de baia de sânge ulterioară, care a durat ani de zile, din timpul Războiului Civil.

În prezent, Woql este un distins cercetător senior care deţine preşedinţia departamentului de xenosociologie de la Universitatea Centauriană.[2] Nu face personal cercetări, dar supervizează studenţii absolvenţi care le fac. Unul dintre aceştia este Ziql-M&rw-ALF6GR, care a studiat istoria contemporană a SUA. Mergând pe urmele profesorului său, Ziql a folosit macroscopul pentru a aduna o mulţime de date privind dinamica bunăstării populaţiei şi a supraproducţiei de elite între 1970 şi 2010. Modelul construit de Ziql în 2010 a fost asemănător ca spirit cu modelul antebelic al lui Woql, dar a ţinut cont de schimbările dramatice pe care societatea americană le-a cunoscut între 1850 şi 2010. Ziql a adăugat mai ales o altă ecuaţie a modelului pentru a ţine cont de rolul mult mai important pe care statul american a început să îl joace după al Doilea Război Mondial. Dar predicţia modelului din 2010 al lui Ziql a fost extrem de asemănătoare cu cea a lui Woql din 1850: Statele Unite erau pe cale să cunoască o izbucnire serioasă a violenţei politice, care va atinge punctul culminant la începutul anilor 2020. Ziql nu dorea nimic mai mult decât să-i avertizeze pe pământeni de condamnarea lor iminentă. Dar macroscopul este un

instrument unidirecțional, așa că Ziql nu putea decât să observe neputincios cum se realiza traiectoria pe care o prezicea modelul său.

Cum să ne construim propriul macroscop

Din păcate, macroscopul pe care îl descriu în acest paragraf este pur SF. În viața reală, fizicienii noștri nu pot construi un instrument care să ne permită să scrutăm trecutul prin ceața timpului.

Așadar, ce putem face? Nu pot să subliniez niciodată îndeajuns cât de mult avem nevoie de date. Da, modelele matematice sunt o parte esențială a cliodinamicii. Și, bineînțeles, uneori chiar și un model pur abstract poate produce o perspectivă neașteptată și puternică – așa cum am văzut cu legea pătratului lui Lanchester (Capitolul A1). Dar modelele funcționează cel mai bine când sunt alimentate cu date.

Pentru a obține datele, nu avem nevoie de fizicieni, ci de istorici. Din nefericire, mulți istorici au o părere proastă despre cliodinamică, temându-se că scopul acesteia este de a-i înlocui. Aceste temeri sunt alimentate de mulți jurnaliști care pun pe hârtie subiectul cliodinamicii fără să înțeleagă despre ce este vorba. Nimic nu ar putea fi mai departe de adevăr. Cliodinamica are nevoie de istorie și nu poate exista fără ca istoricii să facă ce știu cel mai bine – să lărgească și să aprofundeze fondul de cunoștințe despre societățile din trecut.

Istoricii, arheologii și alți cercetători ai trecutului au construit în mod colectiv un imens depozit de cunoștințe. Aceste informații trebuie să fie transpuse într-o formă care să poată fi analizată cu ajutorul instrumentelor cliodinamicii. Nu este un lucru ușor de făcut. Există multe lacune – o mulțime de teritorii istorice ne sunt în mare parte sau chiar complet necunoscute. Estimările cantitative sunt greu de obținut, iar acolo unde le avem sunt însoțite de multă incertitudine. Istoricii înșiși sunt adesea în dezacord, uneori în privința unor aspecte fundamentale, dar putem depăși aceste dificultăți.

Pot spune acest lucru cu încredere, deoarece un „macroscop istoric" de succes a fost de fapt construit. Acesta se numește Seshat: Global History Databank.[3] Este o bancă de date imperfectă și este nevoie de multă muncă pentru a o îmbunătăți în continuare, dar proiectul Seshat a dovedit deja că obținerea de date istorice este posibilă. În plus, nu este singurul proiect care a transformat cunoștințele istoricilor în date.

Voi folosi Seshat pentru a prezenta modul în care putem trece la colectarea datelor istorice, deoarece este cel mai sofisticat proiect (după umila mea părere) și pentru că îl cunosc din interior. Dar, mai

târziu în cadrul acestui capitol, voi vorbi despre alte proiecte similare. Mergând puțin mai departe, pot afirma că proliferarea bruscă a abordărilor istoriei bazate pe date explică de ce cliodinamica a devenit nu doar posibilă, ci și necesară după anul 2000.

Indicatori intermediari

Cum creăm baze de date istorice? Parafrazându-l pe Thomas Edison, avem nevoie atât de inspirație, cât și de (multă) transpirație.[4] Să vorbim mai întâi despre inspirație.

Pentru societățile din trecut, spre deosebire de cele moderne, nu dispunem de o abundență de date produse anual de agențiile guvernamentale și de institutele de sondare private. Cu cât ne întoarcem mai mult în timp, cu atât mai puține sunt datele sistematice care măsoară direct cantitățile de care avem nevoie pentru a le introduce în modelele noastre. Acolo unde deținem astfel de surse, cum ar fi registrul *Domesday Book*[5] sau nomenclatoarele locale chinezești[6], strângem cu entuziasm orice informație pe care o pot furniza. Dar acolo unde astfel de trofee nu sunt disponibile (ceea ce se întâmplă de obicei), trebuie să ne bazăm pe indicatori indirecți sau „intermediari".

Utilizarea indicatorilor intermediari este cea mai familiară în științele istorice, de exemplu paleoclimatologia. Paleoclimatologii folosesc o varietate de factori intermediari pentru a reconstitui dinamica climei de pe Pământ, ajungând până la mii și milioane de ani în urmă: carote de gheață, carote de sedimente, inele de copaci și analiza polenului. Deoarece toți acești factori reprezintă indicatori indirecți ai condițiilor climatice care au predominat în diferite perioade istorice și ere geologice, trebuie să se acorde o atenție deosebită identificării și eliminării diferitelor distorsiuni care ar putea afecta măsurătorile. Din acest motiv, o abordare multi-intermediară ar fi ideală deoarece ne permite să vedem cât de bine se potrivesc (sau nu) între ei diferiții factori intermediari și să judecăm în cunoștință de cauză cum să îi combinăm în cel mai bun mod.

În cadrul studiului istoriei umane, utilizarea factorilor intermediari este și mai răspândită, deoarece există mult mai multe lucruri pe care dorim să le cunoaștem despre societățile anterioare decât pur și simplu informații despre temperaturile sau precipitațiile survenite la un moment dat în trecut. De exemplu, unul dintre cele mai cruciale lucruri pe care trebuie să le cunoaștem despre o anumită societate este dimensiunea acesteia, o variabilă-cheie în modelele cliodinamice

de rezistență sau de destrămare socială. Câți oameni locuiau în Imperiul Roman? Și cum s-a schimbat această populație de la o generație la alta? Fiecare persoană lasă urme care persistă și după moarte. Oamenii mănâncă – și elimină mâncarea digerată. Ei trăiesc de obicei în case sau în alte tipuri de locuințe. Poartă haine și încălțăminte, cultivă pământul sau făuresc vase și bijuterii. Fiecare activitate diferită lasă urme care ar putea constitui un potențial indicator pentru măsurarea schimbărilor demografice.

Astfel, o populație în creștere într-o anumită regiune are nevoie de mai multă hrană, ceea ce necesită defrișarea mai multor păduri pentru agricultură. Pe măsură ce pădurile sunt tăiate, compoziția polenului purtat de vânt către lacuri, unde granulele de polen se depun pe fundul acestora, se schimbă de la cea dominată de specii de arbori la cea a culturilor agricole, buruienilor și ierburilor. Examinând carote prelevate de pe fundul lacurilor, palinologii (specialiști în polen) pot reconstitui istoria mediului din regiune și pot deduce perioadele în care populația regională a crescut sau, dimpotrivă, a scăzut.

Un alt mod de a măsura creșterile și scăderile populației este de a analiza construcțiile de case, indiferent dacă acestea au dus la creșterea numărului de sate sau la înființarea altora noi. Prin carotajul grinzilor mari care s-au păstrat (chiar și după prăbușirea structurilor originale), dendrocronologii (specialiști în inele de arbori) pot stabili exact anul în care au fost tăiați copacii din care provin grinzile. Prin colectarea a sute sau chiar mii de astfel de date, putem stabili când s-au înregistrat vârfuri ale activității de construcție, indicând o populație în creștere, care avea nevoie de locuințe suplimentare.

Oamenii generează o mulțime de deșeuri. Acest lucru este valabil și astăzi, și a fost valabil și în trecut, chiar dacă natura deșeurilor s-a schimbat. Rata la care se acumulează gunoiul – ei bine, poate ar trebui să folosesc termenul corect din punct de vedere științific, *gunoi antropogen*! – este un indicator al numărului de oameni. Cioburile de vase constituie unul dintre cei mai utili indicatori în acest sens. În esență, cioburile sunt veșnice – ar fi nevoie de o scufundare geologică pentru a scăpa de ele. Ele pot fi datate. Cioburile sunt generate deoarece vasele sunt folosite în mod constant la gătit și la depozitarea alimentelor și, mai devreme sau mai târziu, inevitabil se sparg.

Aș putea continua, dar ideea este clară. Nu toți factorii intermediari pentru populație sunt disponibili într-o anumită regiune sau epocă istorică, dar adesea putem dezvolta mai mulți dintre ei. Fiecare factor

intermediar poate suferi de o problemă sistematică (distorsiune), dar este posibil să se reconstruiască dinamica populației prin compararea și contrastarea mai multor astfel de indicatori cu distorsiuni diferite. Prin urmare, în prezent există reconstituiri decente ale dinamicii populației atât regionale, cât și globale.[7] Acestea sunt departe de a fi perfecte, dar ne oferă o mulțime de informații despre modul în care s-au schimbat populațiile în trecut. Chiar mai important este că acesta este un domeniu foarte intens de cercetare actuală și, prin urmare, aceste estimări sunt rafinate și îmbunătățite constant.

Oasele istoriei

O sursă deosebit de bogată de factori intermediari, chiar dacă destul de macabră, o reprezintă rămășițele umane. Scheletele umane au o remarcabilă putere de rezistență. Cei care au urmărit popularul serial de televiziune *Clanul Soprano* își amintesc scena în care doi gangsteri din acest clan sunt trimiși de șeful lor să se debaraseze de rămășițele mai multor victime, îngropate anterior la o fermă din nordul statului New York.[8] Ei dezgroapă scheletele, sfărâmă oasele cu ciocanul, apoi aruncă fragmentele rezultate în lac. După cum știu mai toți criminalii, să scapi de cadavre este o muncă grea.

Scheletele rezistă cu ușurință sute și chiar mii de ani (dacă nu sunt îngropate în soluri acide). Fiecare schelet este un tezaur de informații. Cititorii mei știu cu siguranță că în prezent putem extrage și secvența ADN antic, o tehnologie care a revoluționat pur și simplu studiul trecutului nostru.[9] Vechi teorii au fost răsturnate și altele au fost avansate datorită fluxului constant de date privind ADN-ul antic (ADNa), iar cercetările sunt abia la început. Însă oasele vechi oferă multe alte indicii despre trecut.

Una dintre cele mai simple măsurători pe care le putem face este înălțimea totală a persoanei ale cărei oase avem norocul să le avem. Și chiar dacă scheletul este incomplet, nu trebuie să ne facem griji. Măsurând lungimea unuia dintre oasele principale (de exemplu, un femur) și folosind un tabel de corespondențe, putem estima destul de precis înălțimea totală. Înălțimea umană este un indicator incredibil al bunăstării biologice. Oamenii care trăiesc în condiții de stres provocat de mediu, cum ar fi malnutriția, au o încărcătură mare de boli sau paraziți sau condiții de trai precare (lipsă de aer curat și de lumină solară), se confruntă cu o stagnare a creșterii. Bineînțeles, înălțimea unui anumit individ este afectată de mulți alți factori – în special,

de cât de înalți sunt părinții săi. Dar atunci când facem o medie a înălțimii fiecărei generații care a trăit într-o anumită regiune, eliminăm variațiile individuale și obținem o aproximare remarcabil de precisă a bunăstării generale a populației. De exemplu, aglomerarea populației și presiunea asupra resurselor reduc în mod fiabil înălțimea medie. În Capitolul 1, am menționat că unul dintre motivele pentru care știm de ce muncitorii americani s-au confruntat cu dificultăți în secolul al XIX-lea este că înălțimea medie a americanilor născuți în țară a scăzut cu cinci centimetri. Aceste date privind înălțimea au fost obținute prin măsurarea persoanelor în viață, dar nimic nu ne împiedică să obținem aceleași date de la cei morți. Numai în muzeele europene există milioane de schelete, care acoperă mii de ani de istorie europeană. Aceste schelete ne-au oferit informații remarcabile despre istoria populației Europei.[10]

Dar nu am terminat încă. Folosind metode ale științelor criminalistice moderne, arheologii au studiat nu numai modul în care oamenii au trăit în trecut, ci și modul în care au murit. Moartea violentă lasă adesea urme revelatoare pe schelete. Un vârf de săgeată de piatră sau de metal înfipt într-o vertebră este, bineînțeles, un indiciu clar. Tăieturile letale de sabie și de topor sunt, de asemenea, ușor de detectat. Efectele unei lovituri cu o bâtă sunt puțin mai greu de identificat cu precizie, deoarece oasele pot fi rupte și în urma căderilor și a altor accidente. Dar o frecvență neobișnuit de mare a fracturilor la nivelul ulnei stângi (antebrațul) sunt indicatori buni ai violenței comise cu obiecte contondente. Imaginați-vă doar reacția pe care ați avea-o dacă cineva ar fi pe cale să vă lovească cu o bâtă de baseball. Probabil că v-ați ridica brațele, în încercarea de a vă proteja capul, iar dacă atacatorul ar fi dreptaci, ați fi lovit în antebrațul stâng. Desigur, nu toate cazurile de moarte violentă lasă urme detectabile pe oase. O săgeată care străpunge stomacul este un mod sigur și dureros de a muri. Dar dacă săgeata este îndepărtată, nu mai rămân urme odată ce țesuturile moi se descompun. Repet însă: interesul nostru nu este de a ști ce s-a întâmplat doar cu o anumită persoană. Desigur, fiecare deces reprezintă o tragedie, dar o mie de decese ne oferă date.[11] Dacă, într-o generație, proporția scheletelor cu dovezi clare de moarte violentă este de 3%, iar în următoarea de 30%, este clar că nivelul de violență a explodat.

Scheletele ne pot spune, de asemenea, unde s-au născut oamenii și dacă s-au mutat, ce fel de alimentație au avut și ne pot oferi indicii despre bolile de care au suferit. Iar aceasta este doar o sursă, deși neobișnuit de bogată, de factori intermediari.

Ce ne spun registrele parohiale despre Revoluția Engleză

Este nevoie așadar de inspirație pentru a găsi factori intermediari inteligenți care să ne permită să detectăm felul cum diferitele variabile care ne interesează se schimbă în timp. Dar restul – 99% din activitate – este transpirație. Nu dispunem de roboți inteligenți capabili să citească și să înțeleagă o declarație de impozit întocmită cu un scris de mână contorsionat pe pergament mucegăit, folosind latina medievală – sau cel puțin nu dispunem deocamdată. Așadar această activitate trebuie să fie realizată de istorici profesioniști. Majoritatea celor care nu sunt istorici nu înțeleg semnificația și valoarea uriașă a acestei lucrări, precum și cantitatea de pregătire necesară pentru a o realiza corespunzător. Puteți citi ce este scris pe o tăbliță de lut babiloniană? Foarte puțini oameni pot.

Dar care este valoarea descoperirii unor date despre niște oameni morți de mult timp? Ce legătură au asemenea date cu noi? De exemplu, cui îi pasă că Susannah, fiica lui William Dunkhorn și a Marthei, soția sa (fostă Allen, fată bătrână), s-a născut pe 21 noiembrie 1796 și a fost botezată într-o ceremonie religioasă privată pe 27 noiembrie 1796?[12] Sau că George Knaggs, un cetățean din Pollington, în vârstă de șaptezeci și patru de ani, a fost înmormântat pe 25 decembrie 1723? Moartea domnului Knaggs ar fi putut sau nu să fie o tragedie (la urma urmei, a murit la vârsta de șaptezeci și patru de ani), dar o mie de astfel de registre de înmormântare reprezintă cu siguranță o statistică. Iar această statistică, atunci când este combinată cu alte date și plasată în cadrul ecuațiilor cliodinamice, ne poate spune multe despre ce se întâmplă cu societatea pe care dorim să o înțelegem, inclusiv dacă ea se apropie de o criză.

Registrele parohiale sunt datele brute pentru o tehnică demografică de reconstrucție familială, dezvoltată de demografii francezi Louis Henry și Michel Fleury în anii 1950. Înainte de generalizarea computerelor, cercetătorii erau nevoiți să scrie totul de mână. Mai întâi, aceștia mergeau în biserici și transcriau pe fișe evenimentele consemnate în registrele parohiale (botezuri, căsătorii și înmormântări). Apoi, întorși la universitățile lor, sortau de mai multe ori fișele în moduri diferite, urmând un protocol specific. Această procedură le permitea să lege evenimentele aparținând aceleiași familii, apoi să le rezume pe fișa de familie. De exemplu, o fișă ne spune că Martha s-a născut în 1796, iar alta ne spune că s-a căsătorit în 1828. Registrul de

înmormântare spune că a murit în 1860. A avut patru copii, ale căror traiectorii de viață le urmărim în același mod. Pe măsură ce adăugăm tot mai mulți indivizi în baza noastră de date, ne facem o idee din ce în ce mai bună despre cum a crescut (sau a scăzut) populația generală.

Există multe dificultăți practice în aplicarea acestei abordări. Registrele parohiale s-au deteriorat (fiind roase de șoareci) ori s-au pierdut (de exemplu, când bisericile au ars). Numele au fost scrise greșit de funcționarii care consemnau evenimentele. Registrele de familie sunt adesea incomplete, deoarece oamenii s-au mutat în parohii, apoi au plecat din ele. O modalitate de a rezolva această problemă este de a depune mai multe eforturi. Cu cât se adaugă mai multe parohii la baza de date, cu atât mai puține lacune vor exista în date. Desigur, dacă o familie se mută în altă țară, tot o vom pierde din vedere. În orice caz, nici un set de date, mai ales unul vast, nu este perfect. Întotdeauna există lacune și erori de date, dar acestea nu anulează valoarea datelor; trebuie doar să ne ocupăm de astfel de probleme în timpul etapei de analiză.

Acesta este modul în care registrele parohiale le permit demografilor să studieze istoria populației unei țări înainte de recensămintele oficiale. De exemplu, în Marea Britanie, primul recensământ a fost efectuat la o dată foarte timpurie în comparație cu alte națiuni – în anul 1801. Astfel, avem o înțelegere detaliată a istoriei populației din Marea Britanie pentru ultimele două secole. Dar registrele parohiale au fost introduse în Anglia în 1538. Grupul de la Cambridge pentru istoria populației și a structurii sociale a început să le cerceteze în anii 1960. În 1981, doi membri ai grupului, E.A. Wrigley și R.S. Schofield, au publicat *The Population History of England, 1541–1871: A Reconstruction (Istoria populației din Anglia, 1541–1871: o reconstituire)*, extinzând astfel în timp cunoștințele noastre despre dinamica demografică din Anglia (și Țara Galilor) aproape cu trei secole în urmă, înainte de primul recensământ modern.

În același timp în care demografii de la Cambridge își finalizau analiza tendințelor demografice din Anglia modernă timpurie, Jack Goldstone s-a lovit, după cum am aflat în capitolul anterior, de primul obstacol în încercarea sa de a dezvolta teoria demografică structurală a revoluțiilor și revoltelor. După ședința dezastruoasă a comisiei de examinare, în urma căreia profesorii au respins sumar ambițioasa sa propunere inițială, Goldstone s-a retras în apartamentul său ca să-și lingă rănile și să decidă ce va face în continuare.

Datorită activității Grupului de la Cambridge, Goldstone a simțit că se află pe un teren solid în ceea ce privește datele despre dinamica populației – motorul-cheie al teoriei pe care o propunea – pentru cel puțin unul dintre cazurile sale, Revoluția Engleză din 1640. Mai cu seamă datele demografice de înaltă precizie ale Grupului Cambridge confirmau că populația Angliei crescuse rapid înainte de 1640 și scăzuse ulterior. Existau, de asemenea, date solide privind salariile, mobilitatea elitelor și finanțele regale. Tendințele din aceste date erau toate în perfectă concordanță cu teoria lui Goldstone. Goldstone a renunțat să mai lucreze la teza sa de doctorat pentru a se concentra asupra Angliei moderne timpurii, iar această propunere mai puțin ambițioasă a fost acceptată de comisia de examinare. Disponibilitatea unor cantități mari de date de calitate privind Anglia modernă timpurie a fost cea care a schimbat lucrurile.

Revoluția computerelor personale

Un alt eveniment, aparent fără legătură cu altele, care a avut loc în 1981, a fost introducerea IBM PC, primul computer destinat cu adevărat pieței de masă. Să ne amintim că datele folosite de Goldstone în teza sa de doctorat au fost rezultatul unor cercetări care au consumat incredibil de multă muncă. Treptat, puterea masivă a computerelor și creșterea capacității de stocare au revoluționat știința datelor, introducând era volumelor mari de date (Big Data). Istoricii au ajuns cu întârziere la acest festin, dar au devenit treptat participanți entuziaști. Istoria digitală este acum o disciplină consacrată, cu reviste academice și un departament propriu în cadrul mai multor universități.

Seshat

Spre deosebire de Goldstone, eu am decis să devin cliodinamist după ce urmasem o carieră de succes ca biolog teoretician. Devenisem profesor titular la o universitate bună și, prin urmare, îmi puteam permite o schimbare riscantă de domeniu. În domeniul meu anterior, dinamica populațiilor, întâmpinasem rezistență cu privire la modelele matematice din partea biologilor empirici, cu accentul pe care îl puneau pe studierea organismelor pe teren. Dar eu și ceilalți colegi din domeniul ecologiei matematice am învățat cum să îi convingem pe empirici de valoarea modelelor. Am reușit să evidențiem succesul unor modele de ecologie a populației precum ecuațiile Lotka-Volterra

pentru ciclurile prădător–pradă. Înainte de descoperirea independentă a acestui model de către Alfred Lotka în 1925 și Vito Volterra în 1926 (unul dintre cazurile de descoperire științifică simultană), ecologiștii erau nedumeriți de motivul pentru care populațiile multor animale – de exemplu, lemingii norvegieni – trec prin cicluri repetate de creștere și descreștere. Ei au emis ipoteza că acest lucru s-ar putea datora fluctuațiilor climatice, dar înregistrările meteorologice nu au susținut o asemenea idee. Descoperirea faptului că interacțiunea dintre populațiile de prădători și pradă ar putea genera cicluri „endogene", fără a fi influențată de factori externi sau exogeni, a fost o surpriză uriașă. Așa cum am menționat despre legea pătratului lui Lanchester, una dintre valorile matematicii este că ne poate oferi o perspectivă pur logică asupra unei probleme sau a unei enigme pe care încercăm să o rezolvăm. Ecuațiile matematice și, mai recent, modelele computerizate, constituie un minunat sprijin pentru minte.

Când am început să studiez procesele dinamice din istoria umanității, mă așteptam pe deplin ca o invazie „extraterestră" pe teritoriul istoricilor să genereze o rezistență enormă. În loc să conduc un atac frontal, pentru a împrumuta o metaforă militară, m-am hotărât să fac o manevră de flancare. În timp ce marea majoritate a istoricilor s-au opus hotărât abordărilor matematice ale istoriei, experții dintr-o varietate de discipline înrudite care ar putea fi numite în linii mari științe sociale istorice au fost mult mai receptivi la astfel de idei. Prin anul 2000, mulți cercetători din domeniul științelor sociale interesați de înțelegerea istoriei erau iritați de constrângerile impuse cercetării lor de „turnura culturală" care nega valoarea sau chiar necesitatea abordărilor cantitative. Aceste oscilații ale dispoziției colective sunt tipice în științele sociale. Turnura culturală a reprezentat o reacție a tinerelor generații de cercetători, care s-au manifestat împotriva abordărilor cantitative la modă în anii 1970, cum ar fi cliometria (istoria economică cantitativă) și arheologia procesuală (ai cărei adepți susțineau o aplicare riguroasă a metodei științifice). Criticii s-au impus atunci și au stabilit o nouă ortodoxie, dar acum era rândul lor să fie criticați de generațiile următoare. Sămânța cliodinamicii a căzut astfel pe un teren fertil, bine pregătit.

Nu a fost nevoie de mult timp pentru a găsi aliați în sociologia istorică (inclusiv Jack Goldstone), în istoria mediului și în istoria economică și în antropologia evoluționistă. Nu am fost neapărat de acord în privința principalelor forțe care explicau diversele modele empirice

observate, dar am acceptat cu toții că teoriile trebuie susținute de modele și că predicțiile teoretice trebuie testate cu ajutorul datelor.

În acel moment, prin anul 2010, exista o mare de informații în care se putea înota, fiindcă istoricii și arheologii începuseră să folosească pe scară largă computerele – lucru semnalat de apariția științelor umaniste digitale. De fapt eram mai degrabă stânjeniți de bogăție decât striviți de sărăcie. Construirea marilor teorii fusese mult mai ușoară în zilele lui Karl Marx, când erau disponibile foarte puține date despre societățile istorice (iar o concentrare eurocentrică putea garanta că datele provin de la societăți similare). Dar în zilele noastre construirea unor teorii mai bune a devenit posibilă datorită noii abundențe de date.

Însă cum să ajungem la toate aceste cunoștințe? O parte din cunoștințele respective erau deja convertite în date – numere ordonate în rânduri și coloane pe foi de calcul, care puteau fi descărcate și introduse în analize. Dar chiar și astfel de informații digitizate nu erau perfecte, deoarece adesea le lipsea ceea ce oamenii de știință din domeniul datelor numesc metadate sau date despre date, care să le explice semnificația. De exemplu, coloanele din foaia de calcul puteau avea titluri care nu spun nimic, precum „Var23", „Var24" etc., referindu-se la variabilele cu numărul douăzeci și trei, douăzeci și patru și așa mai departe. Dar ce însemna „Var23"?

Și doar o mică parte a cunoștințelor a fost digitalizată. Cea mai mare parte era răspândită în cărți și articole din reviste academice sau în „literatura gri", greu de obținut, cum ar fi rapoartele siturilor arheologice. O parte din ele se aflau, pur și simplu, doar în mințile cercetătorilor individuali. Ar fi fost grozav să avem un robot-păianjen care să se târască prin creierele experților și să culeagă informațiile de care aveam nevoie. Dar asta este din nou science-fiction. Așa că a trebuit să o apucăm pe calea cea mai grea.

Macroscopul istoric din viața reală se numește Seshat: Global History Databank. Proiectul Seshat a fost lansat în 2011, când l-am întâlnit pe antropologul social Harvey Whitehouse cu prilejul unei întruniri științifice. Când i-am prezentat lui Harvey ideea unei baze de date istorice, acesta a văzut imediat potențialul ei deosebit și am fost de acord să o adăugăm ca o componentă a unei propuneri de granturi substanțiale pe care o pregătea la acea vreme. Din fericire, propunerea a fost finanțată, iar noi am început să recrutăm asistenți de cercetare, experți și un postdoctorand. Proiectul s-a extins prin

adăugarea de antropologi, istorici, arheologi și cercetători de date care să ne ajute cu aspectele tehnice ale construirii bazei de date.

Inițial, ideea noastră era ca toate datele din Seshat să fie colectate de experți – istorici universitari, arheologi și alți cercetători ai trecutului. Dar am descoperit rapid că această abordare avea dezavantaje serioase, chiar și în cazul istoricilor extrem de entuziasmați în legătură cu proiectul Seshat. De exemplu, a le cere experților să completeze sute de căsuțe constituie o utilizare oribilă și greșită a competenței lor. Pentru multe variabile, odată ce ai stabilit o schemă de codificare eficientă, 80–90% din date pot fi introduse cu precizie de către asistenți de cercetare bine pregătiți care lucrează cu texte standard. În consecință, ne-am dat seama că timpul și efortul experților reprezintă o resursă extrem de valoroasă și că ar trebui să fie utilizate strategic, acolo unde este cu adevărat necesar – la rezolvarea problemelor dificile de codificare și localizare a informațiilor evazive. În plus, numai un expert poate afirma că domeniul nu cunoaște o anumită variabilă – aceasta este o adevărată lacună de cunoștințe.

Astfel, cea mai mare parte a introducerii datelor în Seshat este realizată de asistenții de cercetare. La începutul proiectului, am experimentat cu diferite tipuri de asistenți. Am descoperit că utilizarea forței de muncă temporare a studenților de la licență nu este o abordare viabilă. Pur și simplu nu avea sens să investim mai multe luni în instruirea asistenților, în evaluarea acurateței și eficienței acestora, ca apoi să îi pierdem definitiv. Prin urmare, am transferat resursele către angajarea de asistenți universitari pe termen lung, care lucrează la proiect timp de cel puțin un an și, de obicei, timp de mai mulți ani. Toți asistenții noștri de cercetare au cel puțin o diplomă de licență sau echivalentul acesteia; mulți dintre ei au masterat, iar unii au chiar și doctorat.

Al treilea element crucial în procesul nostru de colectare a datelor este supravegherea atentă a asistenților de cercetare de către cercetători în științe sociale la nivel de doctorat, printre care se numără postdoctoranzi ai proiectului Seshat, editori regionali (fiecare cu competențe într-o anumită parte a lumii), coordonatori de variabile (care se concentrează pe un anumit set de variabile Seshat) și directori Seshat (în prezent sunt trei istorici, un antropolog, un arheolog și un cercetător în domeniul complexității). Rolul acestora este de a instrui asistenții de cercetare, de a verifica deciziile de codificare ale acestora și de a asigura aplicarea consecventă a schemelor de

codificare. Nu ar fi fost posibil să generăm atât de multe date istorice de înaltă calitate, așa cum am făcut-o, fără munca incredibilă a asistenților noștri de cercetare și fără generozitatea extremă a colaboratorilor noștri experți, care își dăruiesc timpul și cunoștințele pentru a ne sprijini proiectul.

Am descoperit că cele mai bune date sunt colectate când toate cele trei grupuri (asistenți de cercetare, experți și cercetători sociali) lucrează împreună. Când începem să codificăm o anumită „entitate politică" Seshat (o societate independentă din punct de vedere politic cuprinsă între o dată de început și o dată de sfârșit), primim ajutorul experților pentru a sugera un set de texte standard și răspunsuri la întrebări generale. De exemplu, ce date ar trebui să folosim ca date de început și de sfârșit pentru această entitate politică? Asistenții de cercetare sunt apoi instruiți să obțină cât mai multe date codificate din surse standard, folosind o abordare de tip „fructul cel mai ușor de cules". Cu alte cuvinte, dacă nu descoperă rapid un răspuns, ei încetează cercetarea întrebării și o adaugă la o listă de probleme care urmează să fie rezolvate mai târziu cu ajutorul unui expert. Odată încheiată această fază, ne întoarcem la experți cu o listă de întrebări care abordează lacunele de date și deciziile dificile de codificare. De asemenea, organizăm adesea ateliere de lucru specializate care reunesc membri ai proiectului Seshat, cu experți care se concentrează fie pe regiuni ale lumii (de exemplu, Egipt, Asia de Sud-Est), fie pe variabile specifice (de exemplu, ritualuri și religie, productivitate agricolă).

În concluzie, extinderea băncii de date Seshat și mai ales identificarea de date pentru variabile greu de codificat reprezintă rezultatul colaborării dintre experți și personalul Seshat. Acest proces combină cunoștințele specializate ale experților despre anumite societăți istorice cu experiența noastră în transpunerea cunoștințelor istorice în date.

După cum am menționat mai sus, stabilirea unei scheme de codificare eficiente este o trăsătură esențială pentru funcționarea proiectului Seshat. Dacă definițiile variabilelor sunt prea vagi, prea abstracte sau necesită prea multă interpretare, atunci acestea devin dificil de codificat, iar riscurile ca între codificatori să existe dezacorduri cresc. De exemplu, când colectăm date în Seshat, evităm să plasăm forțat informațiile despre o societate trecută pe o scară arbitrară (de exemplu, „evaluați complexitatea socială a acestei societăți pe o scară de la 0 la 10"). Înainte de colectarea datelor, organizăm un atelier de

lucru, de obicei cu participarea experților, care dezvoltă o înțelegere a modului de codificare a unui anumit aspect pe care urmărim să îl captăm în Seshat. În general, urmărim să folosim o variabilă cantitativă (de exemplu, o estimare a populației entității politice codificate) sau să împărțim variabilele complexe în mai multe variabile simple ce pot fi codificate binar (de exemplu, absent/prezent). Schema de codificare inițială este testată de către asistenții de cercetare Seshat, care o aplică la mai multe cazuri de testare, lucrând prin consultări cu experții. Schema de codificare este apoi rafinată, pe baza sugestiilor venite atât din partea experților, cât și a asistenților de cercetare, și este aplicată întregului eșantion. Uneori descoperim că trebuie să o ajustăm după ce un număr substanțial de entități politice au fost deja codificate cu ajutorul schemei vechi. Trecerea la o definiție mai bună duce la o anumită ineficiență, deoarece asistenții de cercetare trebuie să revină la entități politice deja codificate și să le recodifice folosind noua schemă. Acest proces durează, iar astfel de coduri vechi rămân uneori în baza de date până când sunt găsite și corectate.

Înainte de a utiliza datele Seshat în analizele statistice efectuăm o verificare sistematică a calității datelor. Fiecare punct de date este verificat de un alt asistent de cercetare decât cel care l-a introdus.

Seshat este o entitate masivă, complexă, „vie", care evoluează constant. Într-un proiect atât de amplu și cu fațete multiple precum Seshat și cu o bază de date subiacente atât de vastă ca aceasta, vor exista inevitabil unele constrângeri practice în ceea ce privește obținerea unor valori sau coduri exacte ori reprezentative pentru anumite variabile, deoarece, de exemplu, o anumită informație a fost publicată într-o sursă obscură sau există informații noi de care nu avem încă cunoștință și care modifică valoarea codificată. Nu așteptăm ca acest proces de „curățare" să se încheie – pentru că el nu se încheie niciodată. Abordarea noastră este, așadar, de a ataca aceste probleme rămase pe măsură ce le descoperim, îmbunătățind treptat banca de date și înțelegând totodată că vor exista întotdeauna unele erori în date. Sugestiile și criticile altor cercetători sunt foarte utile în această privință. Cu toții beneficiem de pe urma evidențierii acestor probleme – natura sistematică a programului Seshat ajută la concentrarea acestor discuții și la identificarea punctelor în care există dezacorduri, incertitudini și lacune în cunoștințe. În plus, pe măsură ce noi cunoștințe istorice și arheologice devin disponibile, ne propunem să le includem în Seshat.

CrisisDB

Până în 2020, principalul obiectiv al colectării de date și al analizării statistice a datelor colectate a fost de a răspunde la o Mare Întrebare. La începutul Holocenului, cu aproximativ zece mii de ani în urmă, toți oamenii trăiau în societăți relativ egalitare, la scară redusă, de sute sau câteva mii de persoane. Astăzi, aproape toți oamenii (cu excepția câtorva grupuri indigene din Amazonia și din alte locuri îndepărtate) trăiesc în societăți la scară largă, două dintre acestea, China și India, având o populație de peste un miliard de oameni. O nouă formă de organizare politică, statul, a apărut la mijlocul Holocenului și a pus stăpânire pe lume până în zilele noastre. Tehnologia a devenit foarte sofisticată, iar economiile foarte productive, crescând calitatea vieții pentru mulți oameni. Partea mai întunecată este că bunăstarea sporită nu a fost împărțită în mod egal, iar societățile complexe, atât în trecut, cât și în prezent, sunt extrem de inegale. Marea Întrebare la care am vrut să răspundem a fost: Cum și de ce a avut loc această „mare transformare din Holocen"? Deși nu pot pretinde că am răspuns la această întrebare în mod satisfăcător pentru toată lumea, cu siguranță am făcut multe progrese. Multe teorii propuse de sociologii moderni, precum și de marii filosofi din trecut, au fost respinse de datele pe care le-am colectat în Seshat. Odată cu restrângerea câmpului teoriilor susținute, înțelegem din ce în ce mai bine forțele motrice care au transformat societățile noastre în ceea ce sunt astăzi.[13]

Odată ce strângerea datelor necesare pentru a răspunde la această Mare Întrebare s-a încheiat, am trecut treptat la o nouă Mare Întrebare: De ce societățile complexe au periodic probleme? Care sunt factorii care explică valurile recurente de instabilitate internă ridicată, prăbușirea statului și războiul civil, pur și simplu? Această întrebare este de obicei formulată astfel: de ce se prăbușesc societățile complexe? În ultimul deceniu a apărut o întreagă disciplină științifică nouă, numită în mod corespunzător colapsologie[14], anume pentru a răspunde la această întrebare. Sincer să fiu, nu sunt foarte încântat de această nouă direcție. Și oricum, ce înseamnă „colaps"? Așa cum am discutat în Capitolul 2, care reia ceea ce macroscopul nostru vede în trecut, colapsul este pur și simplu doar un rezultat posibil când societățile intră în dificultate. Uneori, războaiele civile, masacrele și prăbușirile infrastructurii de producție, însoțite de epidemii, distrug într-adevăr structura societăților, ducând la scăderi uriașe ale populației, la rarefierea instituțiilor de guvernare și la

pierderea parțială a cunoștințelor. Dar unele societăți din trecut au ieșit din crizele lor într-un mod relativ lipsit de vărsare de sânge, prin implementarea setului potrivit de instituții capabile să abordeze forțele structurale profunde care le împingeau spre margine. Iar cele mai multe ieșiri din criză se situează între aceste două extreme. De ce să ne concentrăm doar asupra colapsului? Nu suntem interesați să știm cum au reușit societățile să îl evite, pentru a trage învățăminte care ar putea fi relevante pentru noi astăzi?

Acesta este motivul pentru care am decis să numim CrisisDB (acronimul „DB" vine de la *database*, „bază de date") o ramură a Seshat. Am identificat aproximativ trei sute de cazuri de criză, care se întind din Neolitic până în prezent și sunt localizate pe toate marile continente ale lumii. Scopul nostru este de a testa teoriile privind motivele pentru care societățile intră în criză. Dar, la fel de important, ne propunem să înțelegem de ce unele ieșiri din criză au fost cu adevărat oribile, în timp ce altele au fost relativ benigne. Cu ce au greșit liderii și oamenii în primul set de cazuri? Și ce au făcut bine în al doilea set?

Colectarea datelor pentru CrisisDB urmează abordarea pe care am rafinat-o deja pentru modelul de Seshat „clasic". Acesta este un proces lung și anevoios, pe care încă nu l-am finalizat. În prezent, avem date bune despre aproximativ o sută de cazuri de criză, adică o treime din ceea ce va conține în cele din urmă baza de date. Acest lucru este suficient ca noi să putem discerne principalele modele. Aceste „lecții din istorie" constituie subiectul Capitolului 2.

Capitolul A3

ABORDAREA STRUCTURAL-DINAMICĂ

Selectarea şi patul lui Procust

Principalul scop al exemplelor istorice, pe care le-am folosit din abundenţă în această carte, este de a prezenta felul cum funcţionează diferitele părţi ale teoriei cliodinamice a dezintegrării şi reînnoirii sociale. Abordarea de aici este foarte diferită de cea din cărţile scrise de istorici specializaţi sau de ceea ce voi numi teoreticieni amatori de fotoliu.

Naraţiunile scrise de istorici specializaţi într-o perioadă şi o regiune, pe care le cunosc cel mai bine, sunt întotdeauna lămuritoare. Dar nici un cercetător, oricât de strălucit ar fi, nu poate stăpâni mai mult de un număr limitat de studii de caz istorice. Drept urmare, putem obţine din naraţiunea unui istoric o înţelegere profundă a modului în care o anumită societate a alunecat într-o criză, apoi a ieşit din ea, dar nu putem separa circumstanţele speciale care ţin de prezent de principiile generale aplicabile în viitor. Iar noi trebuie să înţelegem principiile generale dacă vrem să aplicăm lecţiile istoriei pentru a ne ajuta societatea să treacă prin criză în mod optim. În definitiv, fiecare societate este unică, iar transferul mecanic a ceea ce am învăţat studiind criza medievală târzie din Franţa, Revolta Taiping din China sau chiar Războiul Civil American şi criza actuală din SUA, sau situaţiile dificile din Franţa şi Germania nu va funcţiona. Pentru a învăţa din istorie trebuie să separăm specificul şi particularităţile de principiile generale. De asemenea, trebuie să dobândim o înţelegere generală a modului în care anumite caracteristici speciale ale unei societăţi interacţionează cu mecanismele generale de criză şi reînnoire. Ca exemplu al unei astfel de interacţiuni între general şi specific, am învăţat în Capitolul 2 că gradul de poligamie în rândul elitelor are un efect puternic asupra ritmului în care se dezvoltă supraproducţia de elite. Prin urmare, teoria noastră generală trebuie să fie capabilă să identifice şi alte caracteristici speciale ale societăţilor care modelează ciclurile de criză/înnoire.

Cu toate că naraţiunile istoricilor pot fi profund instructive (chiar dacă nu ne pot ajuta cu problema separării generalului de specific), activitatea teoreticienilor amatori din fotoliu este, în general, inutilă. De obicei aceşti autori nu sunt istorici şi adesea cunosc foarte puţină istorie. Ignoranţa este eliberatoare, dar nu suficientă. Teoreticienii amatori folosesc două „tehnici" pentru a-şi construi marile naraţiuni. Prima dintre acestea este selectarea, ei alegând doar exemple istorice care se potrivesc cu teoriile lor preferate. A doua este patul lui Procust, care le permite – întinzând puţin aici, tăind puţin acolo – să forţeze diverse exemple istorice să se conformeze ciclurilor fixe postulate de teoriile lor preferate. Nouăzeci şi nouă la sută din „istoria ciclică" suferă de una sau de ambele probleme. Este atât de rău încât am tendinţa de a evita cuvântul *ciclu* în articolele mele profesionale, deoarece vine cu un bagaj negativ atât de mare. (În schimb, vorbesc despre „oscilaţii", „dinamica expansiune–contracţie" etc.)

Cliodinamica este diferită. Ea reuneşte uriaşul corp de cunoştinţe adunate de istoricii profesionişti, apoi îl foloseşte într-un mod ştiinţific obiectiv. Vrem să cunoaştem tiparele generale, dar şi să ştim cât de mult variază în jurul acestora diferite societăţi şi diferite epoci istorice. Ideile teoretice trebuie transpuse în modele dinamice explicite, astfel încât să putem stabili cu siguranţă ce ipoteze conduc la anumite predicţii. Iar aceste predicţii sunt testate pe baza datelor. Este o muncă intensă şi nici o persoană nu este capabilă să facă totul. Este nevoie de un întreg domeniu ştiinţific, de diviziunea muncii, de încercări şi erori constante, precum şi de dezacorduri şi dezbateri constructive. Ne aflăm la începuturile acestei noi ştiinţe a istoriei şi este nevoie de mult mai multă muncă. Dar intuiţiile care au venit deja din cliodinamică, în ciuda noutăţii disciplinei, arată că demersul nu este fără speranţă. Trebuie să continuăm să lucrăm, pentru că miza este foarte mare. Dezintegrarea socială şi războiul intern ucid oameni, distrug economii şi fac să se înregistreze un regres în privinţa realizărilor umane. Trebuie să dezvoltăm o înţelegere clară a motivelor pentru care aceste lucruri se întâmplă, astfel încât să putem evita ciclul nesfârşit al valurilor recurente de instabilitate şi violenţă.

Dinamica socială ca agregat

Când cliodinamiştii doresc să înţeleagă de ce şi cum ajung societăţile noastre în criză şi cum putem ieşi din criză cu cât mai puţină vărsare de sânge, ei construiesc modele matematice. Aceste modele urmăresc

funcționarea internă a sistemelor sociale prin agregarea mulțimii de indivizi, fiecare dintre ei fiind unic și înzestrat cu liber-arbitru. Mulți istorici tradiționali și profani consideră această abordare greșită sau chiar dezagreabilă, deoarece pare să dezumanizeze cumva oamenii reali. Cu toate acestea, dacă dorim să înțelegem dinamica socială și să prezicem efectul unor posibile soluții, trebuie să o facem. De ce? Pentru că funcționează.

Demografii care lucrează pentru agenții precum Administrația de Securitate Socială (SSA) trebuie să facă proiecții cu privire la suma de bani de care va avea nevoie SSA anul viitor, peste cinci ani și mai departe în viitor. Aceștia folosesc modele care asociază persoanele în funcție de vârstă și de cuantumul taxelor de asigurări sociale pe care le-au plătit deja. Fiecare individ este unic, dar modelele demografice sunt remarcabil de precise în ceea ce privește prognoza a ceea ce se va întâmpla cu populația agregată de pensionari în viitor. Când îți cumperi o mașină, prima de asigurare va fi calculată pe baza caracteristicilor tale generice. Dacă ești un bărbat de 20 de ani, fii pregătit să ți se perceapă o rată de asigurare mai mare. Acest lucru poate fi nedrept, deoarece se poate întâmpla să fii un șofer deosebit de atent, dar dacă dorești să conduci, va trebui să plătești. Dacă primești o amendă pentru depășirea vitezei, prețul asigurării tale va fi majorat. Fiecare accident de circulație este unic, dar funcționarii sunt extrem de buni în a stabili cum să echilibreze riscurile, astfel încât companiile de asigurări pentru care lucrează să nu dea faliment.

Cliodinamicienii folosesc o abordare similară. Știm că oamenii dintr-un anumit grup (de exemplu, bărbații fără studii superioare cu venituri în a cincea decilă a distribuției salariale) nu sunt la fel. Dar un model pornind de la această presupunere funcționează, la fel cum funcționează modelele demografice și din domeniul asigurărilor.

În același timp, nu vreau să limitez ideile și intuițiile pe care le discut în această carte la urmărirea doar a forțelor sociale impersonale. Toate acțiunile sociale sunt rezultatul însumării acțiunilor unor persoane individuale. Iar forțele impersonale modelează viețile și atitudinile indivizilor. Dorim să înțelegem atât societățile, cât și oamenii. Așadar, ce să facem?

Abordarea pe care am ales-o pentru această carte a fost de a muta accentul narațiunii între punctul de vedere individual și ce anume se întâmplă la nivel agregat, al întregii societăți. Acesta este motivul pentru care capitolele 3, 4 și 5 încep cu paragrafe care urmăresc

un anumit membru al unui strat social, sau al clasei, despre care este vorba în capitolul respectiv. Fiecare individ este în întregime fictiv, dar se bazează pe cele peste patru decenii în care am studiat societatea americană din interior (îmi cer scuze cititorilor care nu sunt americani, însă trebuie să scriu despre ce cunosc cel mai bine). În același timp, nu am crescut în această țară, emigrând în America la vârsta de douăzeci de ani. Dar, aș spune eu, acest lucru este de fapt un avantaj – la fel cum un xenosociolog care observă Pământul de pe Alfa Centauri are un avantaj analitic față de oamenii care trăiesc într-o epocă a discordiei și a căror rațiune este adesea întunecată de pasiuni partizane. Voi, cititorii, veți fi judecătorii finali pentru a stabili dacă am reușit sau nu acest lucru.

Structură și dinamică

Din punctul de vedere al științei complexității, societățile umane sunt sisteme dinamice complexe. Oamenii de știință care studiază astfel de sisteme au dezvoltat un set de instrumente teoretice care le permit să înțeleagă felul cum aceste societăți funcționează și evoluează. Această înțelegere oferă o bază pentru a face previziuni cu privire la posibilele traiectorii viitoare și, mai important, pentru a prezice posibilele răspunsuri sistemice la diverse intervenții.

Știința complexității funcționează. Știm acest lucru din succesele sale privind înțelegerea sistemelor biologice (cum ar fi ecosistemele) și a sistemelor fizice (de exemplu, clima globală). Studiul sistemelor sociale nu este la fel de avansat ca acela al sistemelor naturale, dar și în acest caz facem progrese mari. În această carte folosesc instrumentele teoretice dezvoltate de cercetătorii în domeniul complexității. Cum funcționează acest lucru în practică?

Prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem cu privire la un sistem este: care este structura sa – compoziția sa internă? Societățile nu sunt ca niște recipiente cu gaze ideale, preferate de fizicienii statisticieni. Spre deosebire de molecule, fiecare ființă umană este unică. În plus, toți oamenii aparțin unor grupuri de diferite tipuri, care pot aparține altor grupuri, la scară mai mare. O societate poate fi privită ca un grup alcătuit din grupuri de grupuri. Persoanele care aparțin aceluiași grup pot împărtăși interese colective, motiv pentru care această colecție de indivizi constituie un grup de interese. Un anumit grup de interese asupra căruia se concentrează cartea de față este reprezentat de elitele conducătoare, sau „clasa conducătoare".

Acestea sunt persoanele care concentrează în mâinile lor cea mai mare parte a puterii sociale din cadrul unui stat. Ele iau decizii la nivelul întregii societăți în chestiuni precum războiul și pacea, politica socială și economică, impozitarea și redistribuirea resurselor, precum și legislația și aplicarea legii.

Grupurile de interese variază în privința capacității lor de a-și promova interesele colective. În parte, acest lucru se datorează puterii exercitate separat de fiecare individ care aparține grupului. De exemplu, pentru elitele economice, dorim să cunoaștem bogăția unui individ (bogăția fiind un tip de putere). Pentru elitele militare, precum nobilimea medievală, dorim să știm cât de bine sunt înarmați și antrenați acești războinici și cât de mari sunt suitele lor militare. Dar puterea individuală este doar începutul. Puterea unui grup de interese depinde crucial de coeziunea socială și de organizarea politică a acestuia. Dacă membrii grupului lucrează în contradictoriu sau chiar luptă în mod activ unii împotriva altora, indiferent cât de puternici sunt indivizii, puterea colectivă va fi zero. În mod similar, orice acțiune colectivă eficientă necesită o bună organizare. O armată disciplinată și bine structurată va învinge întotdeauna o gloată neorganizată de războinici puternici individual. La fel, în virtutea faptului că sunt deja organizați într-o ierarhie corporatistă, șefii au un avantaj structural asupra muncitorilor, cu excepția cazului în care muncitorii se organizează într-un sindicat. Organizarea este unul dintre cele mai importante lucruri – dacă nu chiar cel mai important – pe care am dori să le cunoaștem pentru a evalua puterea unui grup de interese.

Înțelegerea modului în care este structurată o societate – care sunt diferitele grupuri de interese și de câtă putere relativă dispun – reprezintă primul pas în acest tip de analiză. A doua întrebare se referă la dinamică. Cum influențează în timp o interacțiune a grupurilor de interese aflate în competiție sau în cooperare schimbarea la nivelul sistemului? Cum evoluează interesele și capacitățile relative ale grupurilor? Aici contează istoria. Pentru a răspunde la întrebări precum „este această societate în pragul colapsului?", trebuie să înțelegem cum a ajuns societatea respectivă la stadiul actual de fragilitate (sau, invers, de stabilitate durabilă). Care sunt tendințele care afectează interesele și nivelurile de putere ale diverselor grupuri, și este probabil ca acestea să sufere o inversare de tendință sau să continue să se dezvolte în aceeași direcție?

Această abordare structural-dinamică este destul de standard în știința complexității și a sistemelor. Ea constituie o parte importantă a trusei de instrumente a cliodinamicii, deoarece este în mod explicit istorică – aici intervine partea de dinamică. De asemenea, ne permite să înțelegem mai bine modul în care acțiunile individuale se propagă la nivelul societății, deoarece acțiunile individuale sunt mediate de grupurile de interese din care face parte individul.

Să vorbim acum despre ce anume înțeleg prin „interes". Abordarea pe care o urmez este destul de materialistă și presupune faptul că oamenii doresc să își sporească bunăstarea. Simplificând, (aproape) toată lumea preferă să aibă mai mulți bani. Astfel, muncitorii doresc să aibă salarii mai mari, în timp ce angajatorii preferă să plătească salarii mai mici. Este un bun început, dar noi, oamenii, suntem creaturi complicate și există o mare eterogenitate în ceea ce privește valorile și preferințele fiecăruia. Unii oameni acordă o valoare mai mare timpului liber, iar alții banilor. Unii sunt motivați de preocupări pur materiale, în timp ce alții acordă mai multă importanță unor elemente intangibile, precum corectitudinea și cooperarea. De asemenea, oamenii pot acționa împotriva intereselor lor materiale pentru că le înțeleg greșit sau pentru că sunt induși în eroare de alte persoane manipulatoare. Chestionarea oamenilor cu privire la interesele lor, de exemplu prin sondaje sociologice, nu funcționează întotdeauna deoarece respondenții mint adesea cu privire la motivațiile lor (uneori chiar față de ei înșiși). Mintea altui om este o enigmă învăluită în întuneric (cel puțin până când vom învăța cum să citim mințile).

Din fericire, multe dintre aceste probleme dispar când tot ce trebuie să știm sunt interesele de grup. Grupurile suficient de mari sunt susceptibile de a avea un amestec de tipuri diferite, cu elemente altruiste și antisociale care în mare parte se anulează reciproc. Grupurile, în special cele organizate, pot folosi canale de comunicare internă pentru a conveni asupra obiectivelor comune. Ca urmare, grupurile converg adesea spre un numitor comun al intereselor materiale împărtășite.

Totuși, interesele materiale nu se limitează doar la bunăstarea economică. Oamenii de afaceri din Nordul american antebelic, de exemplu, și-au văzut bogăția crescând, dar nu aveau puterea de a influența politica națională în direcțiile pe care le favorizau (de pildă, în privința tarifelor vamale și reformele interne). Astfel, interesele de grup pot include dimensiuni economice și politice, precum și dimensiuni

militare (preocuparea pentru securitate sau dominație) și ideologice (menținerea legitimității și a statutului). În plus, un grup se poate concentra pe interesul său îngust, regional, sau poate adopta o poziție mai prosocială, având o viziune de ansamblu. De exemplu, organizațiile patronale pot lupta până la moarte împotriva cererilor sindicatelor pentru salarii mai mari sau pot fi de acord cu un compromis, înțelegând că plata unor salarii mai mari crește puterea de cumpărare a lucrătorilor, ceea ce reprezintă un motor important al creșterii economice, de care beneficiază în final întreaga societate. Această dilemă între avantajul egoist pe termen scurt și interesul larg pe termen lung este deosebit de acută în rândul clasele conducătoare, al căror egoism poate fi pedepsit când politicile lor se prăbușesc.

Motivarea prin preocupări prosociale este o posibilă explicație pentru faptul că un grup nu își promovează interesele înguste. Un alt motiv pentru care grupurile pot să nu acționeze în interesul lor este că sunt influențate de o propagandă eficientă. Un exemplu mult discutat, deși oarecum controversat în acest sens poate fi găsit în cartea *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America (Care-i treaba în Kansas? Cum au câștigat conservatorii inima Americii?)*, în care Thomas Frank explică de ce muncitorii americani au început să voteze împotriva intereselor lor economice.

Acest lucru mă aduce la ultima problemă pe care trebuie să o rezolvăm – minciuna. Poziția mea generală este că, atât timp cât nu există o tehnologie de citire a minților, motivațiile „reale" ale oamenilor sunt imposibil de cunoscut. Din nou, mintea altuia reprezintă o enigmă învăluită în întuneric. Din fericire, „mintea de grup", un proces de luare a deciziilor colective, poate fi cunoscută. Și asta este ceea ce ne interesează cu adevărat. Mințile de grup sunt rezultatul unei discuții colective și al elaborării unui consens care poate fi ascultat (spre deosebire de o minte ilizibilă). Ajungerea la un program comun de acțiune lasă adesea urme fizice, cum ar fi procesele-verbale ale ședințelor și documentele programatice. Desigur, unele grupuri sunt destul de secretoase în ceea ce privește procesele lor interne de luare a deciziilor. Aici este momentul în care avertizori precum Julian Assange și Edward Snowden devin esențiali pentru un sociolog al puterii.

Acolo unde ne lipsesc astfel de informații din interior, ne întoarcem la metode de a deduce agenda unui grup prin consecințele acțiunilor sale. Totuși, pragmatic, este întotdeauna o idee bună să începem prin a presupune că un grup va urmări interesele materiale ale

membrilor săi. Cei care pretind contrariul – că grupul se comportă în mod prosocial, în interesul unei societăți mai mari sau al întregii umanități – trebuie să facă un efort suplimentar pentru a demonstra că nu ne spun o grămadă de prostii. În egală măsură, când un grup acționează împotriva intereselor sale pentru că membrii săi sunt induși în eroare de propagandă avem, de asemenea, nevoie de dovezi care să susțină această afirmație. Această poziție poate părea cinică pentru cititori, dar eu cred că funcționează ca program de cercetare. Nu pretind că oamenii acționează întotdeauna în interes personal. (Am scris o carte întreagă despre asta, *Ultrasociety*.) Dar este abordarea pe care o adopt în această carte când investighez grupuri de interese (mai degrabă decât indivizi) și în special grupuri de elită.

NOTE

Prefață

1. Pentru originea acestui citat, vezi https://quoteinvestigator.com/2015/09/16/history/.

Capitolul 1: Elite, supraproducția de elite și drumul către criză

1. Calculată pe baza datelor din 2019 ale Comisiei Rezervei Federale a SUA, o avere netă de 1 219 126 de dolari reprezintă pragul de intrare în top 10% în SUA. Vezi „Average, Median, Top 1% and all United States Net Worth Percentiles", DQYDJ, accesat pe 10 august 2022, https://dqydj.com/average-median-top-net-worth-percentiles/.
2. Calculată pe baza estimărilor *24/7 Wall St.* privind vârful de bogăție pentru 2020 și un prag de aproximativ 10 milioane de dolari în valoare netă. Vezi Michael Sauter, Grant Suneson și Samuel Stebbins, „The Net Worth of the American Presidents: Washington to Trump", *24/7 Wall St.*, 2 martie 2020, https://247wallst.com/special-report/2020/03/02/the-net-worth-of-the-american-presidents-washington-to-trump-3/.
3. Jennifer Taylor, „Here's How Much Every Living US President Is Worth: Where Does Biden Rank?", GOBankingRates, 30 mai 2022, https://www.gobankingrates.com/net-worth/politicians/heres-how-much-every-living-us-president-is-worth/.
4. Aceasta este o compresie a cotației actuale. Vezi Andrew Robinson, „Did Einstein really say that?", *Nature* 557 (2018): 30, https://doi.org/10.1038/d41586-018-05004-4.
5. Rețineți că folosesc termenul de *clasă* nu în sens marxist (în care acest termen este definit de rolul indivizilor în procesul de producție), ci în sensul unui grup de indivizi care au același statut socio-economic – și mai ales niveluri similare de bogăție și de educație.
6. Edward N. Wolff, „Household Wealth Trends in the United States, 1962 to 2019: Median Wealth Rebounds... but Not Enough", document de lucru NBER, nr. 28383, Biroul Național de Cercetare Economică, Cambridge, MA, ianuarie 2021, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28383/w28383.pdf.
7. Dar nu de toți. Vezi Kevin Phillips, *Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich* (New York: Broadway Books, 2002); Paul Krugman, *The Conscience of a Liberal* (New York: W.W. Norton, 2007); și Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future* (New York: W.W. Norton, 2012).
8. „Election Trends", OpenSecrets, accesat pe 10 august 2022, https://www.opensecrets.org/elections-overview/election-trends.
9. Din anii 1970 până în anii 2010, cheltuielile publice din SUA, ca procent din PIB, au fluctuat între 19 și 21%. Vezi „Federal Net Outlays as Percent of

Gross Domestic Product", Economic Research, Banca Rezervei Federale din St. Louis, modificat ultima oară pe 1 aprilie 2022. https://fred.stlouisfed.org/series/FYONGDA188S.

10. Vezi figura 3.4 din *Ages of Discord*. Peter Turchin, *Ages of Discord: A Structural-Demographic Analysis of American History* (Chaplin, CT: Beresta Books, 2016).
11. Anne Case și Angus Deaton, *Deaths of Despair and the Future of Capitalism* (Princeton: Princeton University Press, 2020). Mai multe despre acest subiect în Capitolul 3.
12. Zachary Crockett, „Donald Trump is the only US president ever with no political or military experience", *Vox*, 23 ianuarie 2017, https://www.vox.com/policy-and-politics/2016/11/11/13587532/donald-trump-no-experience.
13. Sintagma tehnică este *detectarea hiperactivă a acțiunii* sau *detectarea hipersensibilă a acțiunii*; vezi Karen M. Douglas ș.a., „Someone Is Pulling the Strings: Hypersensitive Agency Detection and Belief in Conspiracy Theories", *Thinking & Reasoning* 22, nr. 1 (2016): 57–77, https://doi.org/10.1080/13546783.2015.1051586.
14. David Barstow, Susanne Craig și Russ Buettner, „Trump Engaged in Suspect Tax Schemes as He Reaped Riches from His Father", *New York Times*, 2 octombrie 2018, https://www.nytimes.com/interactive/2018/10/02/us/politics/donald-trump-tax-schemes-fred-trump.html.
15. Acest număr a fost depășit în 2020, când un total de douăzeci și nouă de candidați importanți au concurat pentru nominalizarea democrată la prezidențiale.
16. Pentru o relatare pitorească, deși deloc măgulitoare, a campaniei din 2016, vezi mai ales Capitolul 2 din Matt Taibbi, *Insane Clown President: Dispatches from the 2016 Circus* (New York: Random House, 2017).
17. Stephen B. Oates, *Abraham Lincoln: The Man Behind the Myths* (New York: Harper & Row, 1984).
18. Pentru o discuție mult mai detaliată despre cauzele Războiului Civil American, vezi Capitolul 9 din *Ages of Discord*.
19. David Brion Davis, „Slavery, Emancipation și Progress", în *British Abolitionism and the Question of Moral Progress in History*, editată de Donald A. Yerxa (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2012), 18–19.
20. Amestecul specific de forțe care au condus la aceste declinuri a fost diferit, deoarece societatea americană s-a schimbat mult în cei 150 de ani care au urmat epocii antebelice. Amân pentru Capitolul 3 discuția despre motivele pentru care salariile relative au scăzut în ultimele decenii. Motivele pentru care salariile relative au scăzut între anii 1820 și 1860 sunt discutate în capitolele 8 și 9 din *Ages of Discord*. Pe scurt, declinul a fost cauzat de oferta excesivă de forță de muncă rezultată din imigrația masivă și din migrația din zonele rurale suprapopulate de pe coasta de est.
21. Toate aceste tendințe sunt descrise și menționate în cartea mea *Ages of Discord*.
22. Phillips, *Wealth and Democracy*.
23. Următoarea mare creștere s-a produs în 1873, de la 243 la 293. Vezi George B. Galloway, *History of the House of Representatives* (New York: Crowell, 1976).

24. Joanne B. Freeman, „When Congress Was Armed and Dangerous", *New York Times*, 11 ianuarie 2011, https://www.nytimes.com/2011/01/12/opinion/12freeman.html.
25. David M. Potter, *The Impending Crisis, 1848–1861* (New York: Harper&Row, 1976).
26. În 1820, economia Chinei era de departe cea mai mare de pe glob și reprezenta 32,9% din PIB-ul mondial. Vezi Angus Maddison, *The World Economy: Historical Statistics* (Paris: OECD Publishing, 2003).
27. Georg Orlandi ș.a., „Structural-Demographic Analysis of the Qing Dynasty (1644–1912) Collapse in China", pretipărire, trimis pe 2 noiembrie 2022. https://osf.io/preprints/socarxiv/5awhk/.
28. Stephen R. Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom: China, the West and the Epic Story of the Taiping Civil War* (New York: Vintage Books, 2012).
29. Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, 18.
30. Orlandi ș.a., „Structural-Demographic Analysis of the Qing Dynasty (1644–1912) Collapse in China".
31. Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, 114–116.
32. The Armed Conflict Location & Event Data Project (https://acleddata.com/) raporta că douăzeci și cinci de americani au murit în urma tulburărilor politice din 2020.
33. Raportul MCCA despre protestele și tulburările civile din 2020 (Salt Lake City: Major Cities Chiefs Association, octombrie 2020), https://majorcitieschiefs.com/wp-content/uploads/2021/01/MCCA-Report-on-the-2020-Protest-and-Civil-Unrest.pdf.
34. Thomas Johansmeyer, „How 2020 protests changed insurance forever", Forumul Economic Mondial, 22 februarie 2021, https://www.weforum.org/agenda/2021/02/2020-protests-changed-insurance-forever/.

Capitolul 2: Un pas înapoi: lecțiile istoriei

1. Daniel Hoyer ș.a., „How long were periods of internal peace and stability in historical polities? An analysis with CrisisDB", manuscris în pregătire.
2. Acest dicton, pe care l-am propus în cartea mea *War and Peace and War*, parafrazează expresia istoricului Arnold Toynbee despre civilizații. Vezi Peter Turchin, *War and Peace and War: The Rise and Fall of Empires* (New York: Plume, 2007).
3. Am abordat acest subiect mult mai detaliat în Capitolele 9 și 10 din *War and Peace and War*.
4. În sud, casele nobiliare de Armagnac și Foix s-au luptat pentru domeniul de Béarn. În nord și în est, baronii din provinciile Picardia și Burgundia s-au revoltat împotriva impozitării regale. Tot în nord, Robert d'Artois și mătușa sa, Mahaut, s-au luptat pentru comitatul Artois, în timp ce în Flandra, noua burghezie, folosind proletariatul urban ca trupe de șoc, s-a revoltat împotriva vechiului patriciat urban. În vest, Bretania a fost cuprinsă de un război civil în care s-au înfruntat facțiunile Blois și Montfort când ducele său, Ioan al III-lea, a murit fără a lăsa moștenitori direcți.

5. Această maximă îi este adesea atribuită lui Mark Twain, dar nu există nici o dovadă substanțială că el ar fi făcut remarca. Vedeți studiul Quote Investigator despre acest citat special: https://quoteinvestigator.com/2014/01/12/history-rhymes/.
6. Singura excepție a fost Calais, pe care englezii l-au păstrat încă un secol, pierzându-l în cele din urmă în 1558.
7. Motivul acestui declin, pe lângă mortalitatea ridicată a nobililor, a fost mobilitatea socială descendentă, deoarece nobilii săraci și-au pierdut statutul de elită și au fost forțați să treacă în stratul plebeu. Vezi Capitolul 4 din Peter Turchin și Serghei A. Nefedov, *Secular Cycles* (Princeton: Princeton University Press, 2009).
8. Fernand Braudel, *The Identity of France*, vol. 2, cartea a doua, *People and Production* (New York: HarperCollins, 1991), 159.
9. Pentru mai multe amănunte, vezi „Anglo-French Wars", Wikimedia Foundation, modificat ultima oară pe 11 septembrie 2022, 19:07, https://en.wikipedia.org/wiki/Anglo-French_Wars.
10. Primul ciclu este cuprins, aproximativ, între 1200 și 1450, al doilea între 1450 și 1660, iar al treilea între 1660 și 1770. Puteți citi despre aceste cicluri în capitolele 4 și 5 din cartea mea *Secular Cycles*.
11. Mai precis în 1215–1217, în 1263–1267 și în 1321–1327. Vezi tabelul 2.5 din *Secular Cycles*.
12. Iată un rezumat bun: Charlotte Ahlin, „Learn the History That Inspired the Lannisters & Impress All Your Friends", *Bustle*, 4 decembrie 2018, https://www.bustle.com/p/the-inspiration-for-the-lannisters-from-game-of-thrones-came-from-a-number-of-fascinating-historical-figures-13222107.
13. Acest citat provine din *Hall's Chronicle: Containing the History of England, During the Reign of Henry the Fourth and the Succeeding Monarchs, to the End of the Reign of Henry the Eighth*, scrisă de Edward Hall și tipărită prima oară la Londra în 1809.
14. Vezi *Secular Cycles*.
15. Pentru mai multe amănunte, vezi „Anglo-French Wars", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 11 septembrie 2022, 19:07, https://en.wikipedia.org/wiki/Anglo-French_Wars.
16. Vezi Capitolul 7 din Peter Turchin, *Historical Dynamics: Why States Rise and Fall* (Princeton: Princeton University Press, 2003).
17. Citiți despre viața remarcabilă a lui Ibn Khaldun și despre contribuțiile sale strălucite la sociologia istorică în Capitolul 4 din *War and Peace and War*.
18. Kubilai și succesorii săi (dinastia Yuan) au condus China și Mongolia. Chagataizii au înființat un imperiu în Turkestan și Transoxania. Hulagu și succesorii săi (cunoscuți sub numele de ilhanizi) au condus Persia și Mesopotamia. În cele din urmă, Hoarda de Aur, sub dinastia juchidă, și-a extins controlul asupra părților vestice ale Marii Stepe, precum și asupra Rusiei.
19. Pentru cititorii cu preocupări istorice, iată detaliile. În China, războiul civil dintre succesorii lui Kubilai a izbucnit în 1328. În anii 1350 au avut loc numeroase revolte conduse de lideri indigeni, iar în 1368 unul dintre acești lideri i-a

alungat pe mongoli și a instaurat dinastia Ming. Turkestanul a fost unificat pe la 1333–1334, când o insurecție condusă de nomazi a izbucnit împotriva regimului chagataizilor din estul Turkestanului. Pe la 1350, în Transoxania puterea a trecut în mâinile nobililor turcici locali. După o perioadă de agitație, o nouă dinastie a fost instaurată de Timur (cunoscut și sub numele de Tamerlan în Occident). Timur a unificat Transoxania în 1379 și a cucerit Iranul între 1383 și 1385. Dinastia timuridă a durat, de asemenea, aproximativ un secol. În 1469, Persia a fost pierdută în favoarea Hoardei Oilor Albe, în timp ce Transoxania s-a divizat între ramurile beligerante ale descendenților lui Timur. Persia ilhanizilor a suferit o disoluție în 1335. După o perioadă de război civil, ea a fost cucerită de Timur. Când timurzii au pierdut Persia, în 1469, a urmat o altă perioadă turbulentă și, în cele din urmă, pe la 1501, Persia a fost unificată de o dinastie autohtonă, Safavizii.

Un curs similar al evenimentelor a avut loc în Stepa de Vest. Dominația juchizilor s-a încheiat în 1359, când Hoarda de Aur a fost cuprinsă de anarhie. După o perioadă de război civil, Hoarda de Aur a cunoscut o renaștere sub conducerea lui Timur Qutlugh. În 1399, Timur Qutlugh a obținut o victorie asupra lituanienilor, împingându-i spre vest, și și-a reconsolidat dominația asupra Rusiei. Însă la mijlocul secolului al XV-lea, Hoarda de Aur renăscută a început iarăși să se dezintegreze. Prima regiune secesionistă a fost Hanatul Crimeei, în 1443. Au urmat apoi hanatele Kazan și Astrahan (în 1445, respectiv 1466).

20. Vezi Veritasium, „The Surprising Secret of Synchronization", 31 martie 2021, clip video YouTube, 20:57, https://www.youtube.com/watch?v=tVPRCtiUg.
21. Vezi Peter Turchin, „Modeling Periodic Waves of Integration in the Afro-Eurasian World-System", în *Globalization as Evolutionary Process*, editată de George Modelski, Tessaleno Devezas și William R. Thompson (Londra: Routledge, 2007), 163–191
22. Cronologia care urmează este luată din „Arab Spring", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 4 octombrie 2022, 05:37, https://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Spring.
23. Atribuit lui Mao.
24. Vezi Leonid Grinin și Andrei Korotaiev, „The Arab Spring: Causes, Conditions and Driving Forces", în *Handbook of Revolutions in the 21st Century: The New Waves of Revolutions and the Causes and Effects of Disruptive Political Change*, editată de Jack A. Goldstone, Leonid Grinin și Andrei Korotaiev (Elveția: Springer, 2022), 595–624, https://doi.org/10.1007/978 3 030-86468-2.
25. Pentru mai multe amănunte, vezi „Revolutions of 1848", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 23 septembrie 2022, 10:12, https://en.wikipedia.org/wiki/Revolutions_of_1848#Events_by_country_or_region.

Capitolul 3: „Țăranii sunt revoltători"

1. Guy Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class* (Londra: Bloomsbury, 2011).
2. După cum se spune într-o postare de pe site-ul lui Steven Pinker: „Lumea chiar se destramă? Este idealul progresului învechit? În această evaluare elegantă a condiției umane în mileniul al treilea, Steven Pinker, om de știință cognitiv și intelectual public, ne îndeamnă să ne îndepărtăm de titlurile macabre

și de profețiile apocaliptice, care se joacă cu prejudecățile noastre psihologice. În schimb, să urmărim datele: în 75 de grafice uluitoare, Pinker arată că viața, sănătatea, prosperitatea, siguranța, pacea, cunoașterea și fericirea sunt în creștere, nu doar în Occident, ci în întreaga lume. Acest progres nu este rezultatul vreunei forțe cosmice. Este un dar al Iluminismului: convingerea că rațiunea și știința pot spori dezvoltarea umană. Vezi „Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism și Progress", Steven Pinker, actualizat ultima oară pe 22 aprilie 2022, https://stevenpinker.com/publications/enlightenment-now-case-reason-science-humanism-and-progress.

3. Max Roser, „Extreme poverty: how far have we come, how far do we still have to go?", Our World in Data, 22 noiembrie 2021, https://ourworldindata.org/extreme-poverty in brief.
4. Michael J. Boskin, „The best solution for inequality? Economic growth", Forumul Economic Mondial, 13 decembrie 2019, https://www.weforum.org/agenda/2019/12/economic-growth-is-the-answer.
5. „Historical Income Tables: Households", Biroul de Recensământ al SUA, actualizat ultima oară pe 18 august 2022, https://www.census.gov/data/tables/time-series/demo/income-poverty/historical-income-households.html.
6. Tonya Garcia, „CEO average pay climbed more than $1 million in 2016", *MarketWatch*, 13 aprilie 2017, https://www.marketwatch.com/story/ceo-average-pay-climbed-more-than-1-million-in-2016-2017-04-12.
7. „State of Working America Data Library", Institutul de Politică Economică, accesat pe 10 august 2022, https://www.epi.org/data/.
8. Anne Case și Angus Deaton, *Deaths of Despair and the Future of Capitalism* (Princeton: Princeton University Press, 2020).
9. Toate statisticile din acest paragraf sunt din „State of Working America Data Library", Institutul de Politică Economică.
10. Într-o singură categorie – cea a femeilor albe – salariile absolventelor fără colegiu nu scad în termeni absoluți.
11. John Komlos, „Growth of Welfare and Its Distribution in the U.S., 1979–2013", *Journal of Income Distribution* 28, nr. 1 (2019): 1–19, https://doi.org/10.25071 /1874-6322.40399.
12. Vezi Capitolul 3 din *Ages of Discord*.
13. John Komlos și Marieluise Baur, „From the Tallest to (One of) the Fattest: The Enigmatic Fate of the American Population in the 20th Century", pretipărire, trimis pe 14 septembrie 2003, https://doi.org/10.2139/ssrn.444501
14. Vezi figura 111 și textul explicativ din Capitolul 11 al *Ages of Discord*.
15. Robert William Fogel, *The Escape from Hunger and Premature Death, 1700–2100: Europe, America and the Third World* (New York: Cambridge University Press, 2004).
16. Vezi figura 3.5 din *Ages of Discord*.
17. Case și Deaton, *Deaths of Despair*, 752–760.
18. John Komlos, *Foundations of Real-World Economics*, ediția a treia (New York: Routledge, 2023).

19. Case și Deaton, *Deaths of Despair*, figurile 5.1 și 5.2.
20. Case și Deaton, *Deaths of Despair*, figura 5.1.
21. Case și Deaton, *Deaths of Despair*, figura 4.1.
22. Vezi Komlos, *Foundations of Real-World Economics*.
23. Următoarea descriere este un rezumat al Capitolului 12 din *Ages of Discord*.
24. Vezi tabelul 7.1 și figura 7.1, precum și discuția asociată din *Ages of Discord*, în care se explică bazele empirice ale acestei periodizări.
25. De exemplu, conservatorii din Asociația Națională a Producătorilor. Roosevelt a trebuit să se confrunte și cu o Curte Supremă antagonistă. Pentru o analiză a diferitelor facțiuni de elită în timpul New Deal, vezi G. William Domhoff și Michael J. Webber, *Class and Power in the New Deal: Corporate Moderates, Southern Democrats and the Liberal-Labor Coalition* (Stanford: Stanford University Press, 2011).
26. Revin asupra acestui punct în Capitolul 6, unde discut „marea compresie"; pentru mai multe detalii, vezi Capitolul 4 din *Ages of Discord*.
27. Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (New York: Simon & Schuster, 2000).
28. Vezi Kim Phillips-Fein, *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal* (New York: W.W. Norton, 2009).
29. Vezi George J. Borjas, *We Wanted Workers: Unraveling the Immigration Narrative* (New York: W.W. Norton, 2016).
30. *Ages of Discord*, Capitolul 12.
31. Vezi discuția din secțiunea privind modelarea ofertei excedentare de forță de muncă și bunăstarea generală din Capitolul 12 al *Ages of Discord*.
32. Anna Stansbury și Lawrence Summers, „Declining Worker Power and American Economic Performance", articol prezentat la Conferința BPEA, 19 martie 2020, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/03/stansbury-summers-conference-draft.pdf.
33. Lawrence Mishel și Josh Bivens, „Identifying the policy levers generating wage suppression and wage inequality", Institutul de Politică Economică, 13 mai 2021, https://www.epi.org/unequalpower/publications/wage-suppression-inequality/.
34. Noam Scheiber, „Middle-Class Pay Lost Pace. Is Washington to Blame?", *New York Times*, 13 mai 2021, https://www.nytimes.com/2021/05/13/business/economy/middle-class-pay.html.
35. Vezi Putnam, *Bowling Alone*.
36. Vezi David G. Blanchflower și Andrew J. Oswald, „Trends in Extreme Distress in the United States, 1993–2019", *American Journal of Public Health* 110, nr. 10 (2020): 1538–1544, https://doi.org/10.2105/ajph.2020.305811. Acești autori s-au concentrat asupra întrebării: „Dacă vă gândiți acum la sănătatea dvs. mintală, care include stres, depresie și probleme emoționale, câte zile din ultimele 30 de zile sănătatea dvs. mintală nu a fost bună?" și au definit stresul extrem ca proporția de respondenți care au dat răspunsul maxim posibil – adică 30 de zile.

37. George Ward ș.a., „(Un)Happiness and Voting in U.S. Presidential Elections", *Journal of Personality and Social Psychology* 120, nr. 2 (2021): 370–383, https://doi.org/10.1037/pspi0000249.
38. Citat în Case și Deaton, *Deaths of Despair*, 54–55.
39. Din *Douăsprezece scaune*, un roman sovietic foarte popular, această frază este o parodie a unui dicton al lui Karl Marx: „Emanciparea clasei muncitoare trebuie cucerită chiar de clasa muncitoare".
40. Nick Hanauer, „The Pitchforks Are Coming... for Us Plutocrats", *Politico Magazine*, iulie/august 2014, https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/the-pitchforks-are-coming-for-us-plutocrats-108014/.

Capitolul 4: Trupe revoluționare

1. Claudia Goldin, „Enrollment in institutions of higher education, by sex, enrollment status, and type of institution: 1869–1995", tabelul Bc523–536 din *Historical Statistics of the United States, Earliest Times to the Present: Millennial Edition*, editată de Susan B. Carter ș.a. (New York: Cambridge University Press, 2006), http://dx.doi.org/10.1017/ISBN-9780511132971Bc510-736.
2. Departamentul Educației al SUA, Institutul de Științe ale Educației, „Immediate College Enrollment Rate", Statistici ale Centrului Național pentru Educație, actualizat ultima oară în mai 2022, https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/cpa.
3. Noah Smith, „America Is Pumping Out Too Many Ph.D.s", *Bloomberg*, 4 ianuarie 2021, https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-01-04/america-is-pumping-out-too-many-ph-d-s.
4. Guy Standing, „Meet the precariat, the new global class fuelling the rise of populism", Forumul Economic Mondial, 9 noiembrie 2016, https://www.weforum.org/agenda/2016/11/precariat-global-class-rise-of-populism/.
5. Această discuție urmează materialul din *Ages of Discord* despre supraproducția de elite din capitolele 4 și 13. Vezi în special figurile 4.4 și 13.4. Vezi și „Salary Distribution Curves", NALP, accesat pe 10 august 2022, https://www.nalp.org/salarydistrib.
6. David Callahan, *The Cheating Culture: Why More Americans Are Doing Wrong to Get Ahead* (Boston: Mariner Books, 2004), 211
7. Associated Press, „College bribery scandal: students sue elite schools in class action", *The Guardian*, 14 martie 2019, https://www.theguardian.com/us-news/2019/mar/14/college-admisisons-scandal-fraud-lawsuit-yale-usc-stanford.
8. Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World* (Berkeley: University of California Press, 1991); Turchin, *Historical Dynamics*; Andrei Korotaiev ș.a., „A Trap at the Escape from the Trap? Demographic-Structural Factors of Political Instability in Modern Africa and West Asia", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 2, nr. 2 (2011): 276–303, https://doi.org/10.21237/c7clio22217.
9. Vezi Goldstone, *Revolution and Rebellion*.
10. Goldstone, *Revolution and Rebellion*, 417.

11. Goldstone, *Revolution and Rebellion*, 417.
12. Goldstone, *Revolution and Rebellion*, 420.
13. Keith T. Poole și Howard Rosenthal, „The Polarization of American Politics", *The Journal of Politics* 46, nr. 4 (1984): 1061–1079, https://doi.org/10.2307/2131242; Keith T. Poole și Howard Rosenthal, *Congress: A Political-Economic History of Roll Call Voting* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Nolan McCarty, Keith T. Poole și Howard Rosenthal, *Polarized America: The Dance of Ideology and Unequal Riches* (Cambridge, MA: MIT Press, 2006).
14. Vezi Capitolul 4, în special figura 4.8a, din *Ages of Discord*.
15. Vezi, de asemenea, „Radical Politics", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 31 august 2022, 17:44, https://en.wikipedia.org/wiki/Radical_politics.
16. Calculat pe baza datelor Pew Research Center, care arată că, în 2020, 61% dintre alegătorii mai educați au votat pentru Biden și 37% pentru Trump. În rândul alegătorilor tineri (cu vârste cuprinse între 18 și 29 ani), 59% au votat cu democrații și 35% au votat cu republicanii. Foarte grosier, putem estima proporția tinerilor și a celor mai educați (care se apropie de cea a studenților) care au votat pentru Biden ca fiind $1 - (1 - 0{,}61)(1 - 0{,}59) = 0{,}84$. Vezi Ruth Igielnik, Scott Keeter și Hannah Hartig, „Behind Biden's 2020 Victory", Pew Research Center, 30 iunie 2021, https://www.pewresearch.org/politics/2021/06/30/behind-bidens-2020-victory/.
17. Gwynn Guilford și Nikhil Sonnad, „What Steve Bannon really wants", *Quartz*, 3 februarie 2017, https://qz.com/898134/what-steve-bannon-really-wants/.
18. Steven Greenhouse, „Bernie Sanders says Democrats are failing: «The party has turned its back on the working class»", *The Guardian*, 10 ianuarie 2022, https://www.theguardian.com/us-news/2022/jan/10/bernie-sanders-democrats-failing-working-class-interview.
19. Contul ei de Twitter a fost reactivat în noiembrie 2022, iar contul ei oficial congresual rămâne activ.
20. Sursele mele sunt *Days of Rage* și *An American Radical: Bryan Burrough, Days of Rage: America's Radical Underground, the FBI and the Forgotten Age of Revolutionary Violence* (New York: Penguin Books, 2016); Susan Rosenberg, *An American Radical: Political Prisoner in My Own Country* (New York: Citadel Press, 2011).
21. Ea a fost inițial o susținătoare a anarhistului Mihail Bakunin, dar mai târziu s-a convertit la marxism.

Capitolul 5: Clasa conducătoare

1. Această opinie – că America este o plutocrație – este împărtășită de o serie de gânditori influenți, printre care Paul Krugman, Joseph Stiglitz, Kevin Phillips și Chrystia Freeland. Voi discuta baza empirică a acestei afirmații, care provine din lucrările lui Martin Gilens și Benjamin Page, pe parcursul acestui capitol.
2. Această faimoasă glumă provine de la politologul american Charles Tilly. Analiza noastră despre Seshat: Global History Databank, care a testat comparativ toate clasele majore de teorii despre evoluția societăților complexe,

a arătat că războiul este principalul motor al complexității sociale, pe lângă agricultură. Vezi Peter Turchin ș.a., „Disentangling the Evolutionary Drivers of Social Complexity: A Comprehensive Test of Hypotheses", *Science Advances* 8, nr. 25 (2022), https://doi.org/10.1126/sciadv.abn3517. Această temă este explorată mai pe larg în cartea mea în curs de apariție, *The Great Holocene Transformation*.

3. Puteți citi despre această evoluție în cartea mea *Ultrasociety*. Peter Turchin, *Ultrasociety: How 10,000 Years of War Made Humans the Greatest Cooperators on Earth* (Chaplin, CT: Beresta Books, 2016).
4. Turchin ș.a., „Disentangling the Evolutionary Drivers of Social Complexity". Această temă este explorată mai pe larg în cartea mea în curs de apariție, *The Great Holocene Transformation*.
5. Vezi, de asemenea, „2011 Egyptian revolution", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 2 octombrie 2022, 12:50, https://en.wikipedia.org/wiki/2011_Egyptian_revolution.
6. Andrei Korotaiev și Julia Zinkina, „Egyptian Revolution: A Demographic Structural Analysis", *Entelequia* 13 (2011): 139–169; Andrei Korotaiev și L. Isaev, „The Anatomy of the Egyptian Counter-revolution", *Mirovaia Ekonomika i Mejdunarodnie Otnoșenia* 8 (2014): 91–100.
7. Datele Băncii Mondiale despre numărul celor înscriși în învățământul universitar: https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRR?end=2018&locations=EG&start=1971&view=chart.
8. James Palmer, „Xi's Prosperity Gospel", China Brief, *Foreign Policy*, 25 august 2021, https://foreignpolicy.com/2021/08/25/china-xi-jinping-common-prosperity-billionaires/.
9. O relatare detaliată se poate găsi în Capitolul 9 din *Ages of Discord*.
10. Phillips, *Wealth and Democracy*, 34–36.
11. Philip H. Burch, *Elites in American History*, vol. 2, *The Civil War to the New Deal* (New York: Holmes & Meier, 1981), 47.
12. Charles A. Beard și Mary R. Beard, *The Rise of American Civilization* (New York: Macmillan, 1927), 110.
13. Gabriel Kolko oferă o serie de citate: „Concurența ignorantă și fără restricții, dusă până la concluzia sa logică, înseamnă moartea unora dintre combatanți și rănirea tuturor"; „Concurența fără restricții se dovedise un miraj înșelător și victimele sale se luptau din toate părțile pentru a găsi un mijloc de a scăpa de pericolele mediului lor. În această situație dificilă, era perfect firesc să fie sugerată ideea unei cooperări raționale în locul unei concurențe sângeroase". Vezi Gabriel Kolko, *The Triumph of Conservatism: A Reinterpretation of American History, 1900–1916* (New York: Free Press, 1963), 13–14.
14. „Editorial Comment", *The Bankers' Magazine*, 1901, 497–514.
15. G. William Domhoff, *Who Rules America?*, ediția a cincea, *Power, Politics and Social Change* (New York: McGraw-Hill, 2006).
16. Vezi, de asemenea, E. Digby Baltzell, *Philadelphia Gentlemen: The Making of a National Upper Class* (Piscataway, NJ: Transaction Publishers, 1989); și E. Digby Baltzell, *The Protestant Establishment Revisited* (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1991).

17. Articolul din Wikipedia oferă o serie de citate: „Plutocracy", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 13 septembrie 2022, 19:49, https://en.wikipedia.org/wiki/Plutocracy.
18. Acest punct de vedere este similar cu teoria dominației de clasă, dezvoltată de sociologul G. William Domhoff într-o serie de publicații influente, inclusiv în cartea *Who Rules America?* (Prima ediție a fost publicată în 1967, iar în 2022 cartea se află la a opta ediție.) Ca și analiza mea, cea a lui Domhoff este încadrată în teoria celor patru rețele ale puterii sau, așa cum am explicat în Capitolul 1, a celor patru surse ale puterii sociale. Cu toate acestea, așa cum voi argumenta mai târziu în carte, elita economică (sau „cei 1%") conduce într-o coaliție cu membrii de vârf ai clasei acreditate („cei 10%").
19. „Lobbying Data Summary", OpenSecrets, accesat pe 10 august 2022, https://www.opensecrets.org/federal-lobbying/summary.
20. „Industries", OpenSecrets, accesat pe 10 august 2022, https://www.opensecrets.org/federal-lobbying/industries.
21. Aici urmez din nou îndeaproape ideile exprimate de Domhoff în *Who Rules America?*
22. Vezi, de asemenea, „Martha Mitchell effect", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 4 august 2022, 13:56, https://en.wikipedia.org/wiki/Martha_Mitchell_effect.
23. „Ei bine, din păcate... judecătorii sunt compromiși, la fel ca politicienii. Chinezii comuniști împreună cu globaliștii au sabotat și au confiscat această națiune la toate nivelurile." Vezi Banned.Video, „Oath Keeper Stewart Rhodes – «We're already at war, Trump needs to be a wartime president right now»", BitChute, 13 decembrie 2020, clip video, 0:24, https://www.bitchute.com/video/w7ut83CCvRby.
24. Trudy Ring, „Maddow: Russians May Be Controlling Our Government", *Advocate*, 10 martie 2017, https://www.advocate.com/politics/2017/3/10/maddow-russians-may-be-controlling-our-government.
25. Vezi, de asemenea, G. William Domhoff, „There Are No Conspiracies", Who Rules America?, martie 2005, https://whorulesamerica.ucsc.edu/theory/conspiracy.html.
26. „Our Vision and Mission: Inform, Empower & Advocate", OpenSecrets, accesat pe 10 august 2022, https://www.opensecrets.org/about/.
27. „Power Elite Database", Who Rules America?, accesat pe 10 august 2022, https://whorulesamerica.ucsc.edu/power_elite/.
28. Martin Gilens și Benjamin I. Page, „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups and Average Citizens", *Perspectives on Politics* 12, nr. 3 (2014): 564–581, https://doi.org/10.1017/s1537592714001595.
29. Vezi Michael J. Graetz și Ian Shapiro, *Death by a Thousand Cuts: The Fight over Taxing Inherited Wealth* (Princeton: Princeton University Press, 2006).
30. Ca de obicei în mediul academic, articolul din 2014 al lui Gilens și Page a fost un subiect de critică, rezumat de Dylan Matthews în „Remember that study saying America is an oligarchy? 3 rebuttals say it's wrong", *Vox*, 9 mai 2016, https://www.vox.com/2016/5/9/11502464/gilens-page-oligarchy-study.

Gilens și Page au răspuns acestor critici printr-un articol publicat în *Washington Post* („Critics argued with our analysis of U.S. political inequality. Here are 5 ways they're wrong", 23 mai 2016, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/05/23/critics-challenge-our-portrait-of-americas-political-inequality-heres-5-ways-they-are-wrong/). Mai recent, discuțiile asupra unor aspecte tehnice au făcut loc unei serii de articole din diverse domenii care sunt de acord cu teza Gilens/Page și prezintă dovezi suplimentare că politica americană ar fi dominată de cei extrem de bogați.

31. „Aproape trei sferturi (71%) dintre americani spun că este inacceptabil ca oamenii să imigreze ilegal în SUA." Vezi Emily Ekins și David Kemp, „*E Pluribus Unum*: Findings from the Cato Institute 2021 Immigration and Identity National Survey", *Cato Institute*, 27 aprilie 2021, https://www.cato.org/survey-reports/e-pluribus-unum-findings-cato-institute-2021-immigration-identity-national-survey.
32. Angela Nagle, „The Left Case Against Open Borders", *American Affairs* 2, nr. 4 (2018), https://americanaffairsjournal.org/2018/11/the-left-case-against-open-borders/.
33. Vezi Capitolul 12 din *Ages of Discord*.
34. Vreau să recunosc faptul că întrebarea dacă imigrația scade sau nu salariile muncitorilor autohtoni constituie o problemă foarte controversată în economie. George Borjas și colegii săi estimează că elasticitatea salarială a imigrației este cuprinsă între –0,3 și –0,4. Cu alte cuvinte, când numărul de imigranți crește cu 10%, salariile muncitorilor autohtoni scad cu 3%. În schimb, David Card și colegii săi constată un efect mult mai mic sau chiar nici un efect. Vezi Alan de Brauw, „Does Immigration Reduce Wages?", *Cato Journal*, toamna 2017, https://www.cato.org/cato-journal/fall-2017/does-immigration-reduce-wages#. Consensul actual pare să fie că adevărul se află undeva între aceste două estimări. Cu alte cuvinte, o creștere de 10% a imigrației scade salariile cu 2%. Dezbaterea este extrem de tehnică, deoarece mici variații în modul în care sunt analizate datele duc la schimbări mari în ceea ce privește dimensiunea efectelor estimate. Susținătorii imigrației citesc adesea selectiv literatura de specialitate pentru a sublinia lipsa efectelor. Un articol citat adesea în sprijinul lipsei de efecte este cel al unui coautor al lui David Card, Giovanni Peri („Do immigrant workers depress the wages of native workers?", IZA World of Labor, mai 2014, https://doi.org/10.15185/izawol.42). Pe baza analizei a douăzeci și șapte de studii empirice, Peri concluzionează că „majoritatea studiilor pentru țările industrializate nu au constatat nici un efect asupra salariilor, în medie, și doar efecte modeste asupra diferențelor salariale dintre muncitorii imigranți și autohtoni mai mult sau mai puțin educați". Cu toate acestea, analiza sa nu face distincție între țările cu instituții puternice de protecție a forței de muncă, de pildă Danemarca, și țările cu instituții slabe sau absente de protecție a forței de muncă, cum ar fi SUA. În lista sa de motive „pentru care imigranții NU pot scădea salariile nativilor", el nu include nici măcar efectul constrângător al instituțiilor de muncă asupra scăderii salariilor rezultat din supraoferta de forță de muncă. Cele mai multe dintre mecanismele pe care le enumeră funcționează pe termen lung. Astfel, se poate aștepta ca un șoc de imigrare unic să producă efecte pozitive peste cinci până la zece ani. Dar când imigrația ridicată continuă timp de decenii, efectele negative pe termen scurt devin, în esență, efecte

pe termen lung. În concluzie, există multă incertitudine în legătură cu această problemă, în mare parte pentru că, așa cum am subliniat în corpul cărții, imigrația este doar una dintre forțele care afectează salariile și, probabil, nici măcar cea principală (vezi Capitolul 3). Deplasarea producției și automatizarea sunt probabil factori mai importanți. La un alt nivel, dacă imigrația duce la scăderea salariilor, în realitate ea nu este poate nici pe departe problema principală. Dar atât cei 1% bogați, cât și membrii clasei muncitoare cred că ea duce la scăderi salariale, ceea ce le creează propria „realitate socială". Și o ultimă idee: când reprezentanții clasei dominante din presa mainstream și din grupurile de reflecție indică analize obscure ale economiștilor (ei înșiși parte din clasa dominantă, adică din cei 10% acreditați), acest lucru este total neconvingător pentru oamenii de rând, care știu „în sinea lor" că o concurență sporită din partea imigranților le scade bunăstarea economică. Cel mai bun mod în care clasa conducătoare poate demonstra clasei muncitoare că imigrația nu le scade salariile este să readucă salariile medii în regimul de creștere, așa cum erau înainte de valul modern de imigrație, din nou în paralel cu creșterile PIB-ului pe cap de locuitor (și ale productivității muncitorilor).

35. Citat în Kitty Calavita, *U.S. Immigration Law and the Control of Labor: 1820–1924* (Londra: Academic Press, 1984), 49.

Capitolul 6: De ce este America o plutocrație?

1. Următoarea discuție integrează reflecții ale lui G. William Domhoff, Charles Tilly și sociologului Michael Mann.
2. Despre „revoluția militară" din secolul al XV-lea și alte revoluții militare anterioare, vezi cartea mea în curs de apariție, *The Great Holocene Transformation.*
3. Astfel, revoluția militară produsă pe la 1500 este denumită cel mai bine revoluția canonierelor. Vezi Peter Turchin, „A Theory for Formation of Large Empires", *Journal of Global History* 4, nr. 2 (2009): 191–217, https://doi.org/10.1017/s174002280900312x.
4. Acest citat provine din *A Cincea Filipică* a lui Cicero, pe care o puteți citi pe Project Gutenberg: https://www.gutenberg.org/files/11080/11080 8.txt.
5. Îi sunt îndatorat Ninei Witoszek pentru aceste detalii despre originile modelului nordic.
6. Heather Cox Richardson, *How the South Won the Civil War: Oligarchy, Democracy, and the Continuing Fight for the Soul of America* (New York: Oxford University Press, 2020).
7. Heather McGhee, *The Sum of Us: What Racism Costs Everyone and How We Can Prosper Together* (New York: One World, 2021).
8. Thomas Frank, *The People, No: A Brief History of Anti-Populism* (New York: Metropolitan Books, 2020). Parantezele incluse în acest citat sunt interjecțiile oratorice ale lui King.
9. Patriotic Millionaires, accesat pe 10 august 2022, https://patrioticmillionaires.org/.
10. Detalii în Capitolul 10 din *Ages of Discord.*
11. Douglas Fraser, *Resignation Letter from the Labor-Management Group*, 17 iulie 1978, https://www.historyisaweapon.com/defcon1/fraserresign.html.

12. Domhoff și Webber, *Class and Power in the New Deal.*
13. Phillips, *Wealth and Democracy.*
14. Vezi Capitolul 4 din *Ages of Discord.*
15. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014).
16. Walter Scheidel, *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century* (Princeton: Princeton University Press, 2018).
17. Pentru sursele acestor citate, vezi Capitolul 12 din *Ages of Discord.*
18. Familia Morozov era a cincea familie din Rusia, ca bogăție, pe la 1900.
19. Lizunov, V.S., „Origins", în *The Past Passes Before Me* [în limba rusă] (Orehovo-Zuievo: Bogorodsk-Noghinsk, 2007), https://www.bogorodsk-noginsk.ru/articles/24_lizunov1html.

Capitolul 7: Descompunerea statului

1. Pentru o discuție despre cum și-a exercitat puterea Saddam Hussein, vezi *War and Peace and War.*
2. Peter Turchin, „Building nations after conflict", *Nature* 453 (2008): 986–987, https://doi.org/10.1038/453986a.
3. Vezi, de asemenea, „Fall of Kabul (2021)", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 3 octombrie 2022, 18:20, https://en.wikipedia.org/wiki/Fall_of_Kabul_(2021)#Capture_of_Kabul.
4. Pentru detalii, vezi *Secular Cycles.*
5. Robert C. Allen, *Farm to Factory: A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution* (Princeton: Princeton University Press, 2003).
6. Cu toate acestea, Uniunea Sovietică își dezvoltase propria supraproducție de elite – în special supraproducția de „inteligență tehnică" sau de persoane cu diplome de inginer.
7. Aceasta nu are nici o legătură cu știința fictivă a istoriei din romanele lui Asimov.
8. Hugh Trevor-Roper, „Re-inventing Hitler", *The Sunday Times*, 18 februarie 1973.
9. Jack A. Goldstone ș.a., „A Global Model for Forecasting Political Instability", *American Journal of Political Science* 54, nr. 1 (2010): 190–208, https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00426.x.
10. Pentru o critică a acestei abordări, vezi Zach Jones, „An Analysis of Polity IV and Its Components", http://zmjones.com/polity/.
11. Polity IV a fost înlocuită cu următoarea iterație, Polity5 Project. Vezi „The Polity Project", Center for Systemic Peace, http://www.systemicpeace.org/polityproject.html. De reținut și că, în prezent, Polity clasifică țările cu punctaje între minus cinci și cinci drept „anocrații".
12. Goldstone ș.a., „A Global Model", 196.
13. Barbara F. Walter, *How Civil Wars Start: And How to Stop Them* (New York: Crown, 2022), 127–128. Vezi, de asemenea, Jonathan Haidt, „Why the

Past 10 Years of American Life Have Been Uniquely Stupid", *The Atlantic*, 11 aprilie 2022, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/social-media-democracy-trust-babel/629369/.

14. Lars-Erik Cederman și Nils B. Weidmann, „Predicting Armed Conflict: Time to Adjust Our Expectations?", *Science* 355, nr. 6324 (2017): 474–476.
15. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York: Basic Books, 1997), 45.
16. „Ukraine is the biggest prize": Carl Gershman, „Former Soviet states stand up to Russia. Will the U.S.?", *Washington Post*, 26 septembrie 2013, https://www.washingtonpost.com/opinions/former-soviet-states-stand-up-to-russia-will-the-us/2013/09/26/b5ad2be4-246a-11e3-b75d-5b7f66349852_story.html. În iunie 2022, NATO a desemnat Rusia ca fiind „cea mai semnificativă și directă amenințare".
17. „Oligarhii să țină cont de acest avertisment: vom folosi toate instrumentele pentru a le îngheța și confisca veniturile infracționale", declară procurorul general adjunct al Departamentului de Justiție al SUA Lisa Monaco, cu prilejul anunțului înființării unui grup operativ special, denumit Klepto Capture. Vezi https://www.justice.gov/opa/pr/attorney-general-merrick-b-garland-announces-launch-task-force-kleptocapture.
18. În martie 2022, lui Mihail Fridman (fondatorul celei mai mari bănci private din Rusia, cu o avere de peste 10 miliarde de dolari) i-au fost înghețate conturile disponibile de către guvernul britanic. El a declarat pentru Bloomberg News că propriul card de bancomat nu mai funcționează și că Marea Britanie i-a limitat cheltuielile la 2 500 de lire sterline pe lună. După ce activele i-au fost înghețate, Fridman s-a plâns: „Nu știu cum să trăiesc. Nu știu cum să trăiesc. Chiar nu știu". (Vezi Stephanie Baker, „Broke Oligarch Says Sanctioned Billionaires Have No Sway Over Putin", *Bloomberg*, 17 martie 2022, https://www.bloomberg.com/news/features/2022-03-17/broke-russian-oligarch-fridman-says-sanctioned-billionaires-can-t-sway-putin.) Fridman nu a fost singura țintă. Guvernele occidentale susțin că au înghețat sau confiscat peste 30 de miliarde de dolari din activele oligarhilor ruși de la începutul războiului dintre Rusia și Ucraina. (Vezi „Russian Elites, Proxies și Oligarchs Task Force Joint Statement", Departamentul Trezoriei al SUA, 29 iunie 2022, https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0839.)
19. Victoria Nuland, „Remarks" (discurs), Conferința Fundației SUA-Ucraina, Washington, DC, 13 decembrie 2013, https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls /rm/2013/dec/218804.htm.
20. „Ukraine crisis: Transcript of leaked Nuland-Pyatt call", *BBC News*, 7 februarie 2014, https://www.bbc.com/news/world-europe-26079957.
21. Christian Neef, „Yanukovych's Fall: The Power of Ukraine's Billionaires", *Der Spiegel*, 25 februarie 2014, https://www.spiegel.de/international/europe/how-oligarchs-in-ukraine-prepared-for-the-fall-of-yanukovych-a-955328.html.
22. Christian Neef, „Yanukovych's Fall: The Power of Ukraine's Billionaires."
23. Aaron Maté, „By using Ukraine to fight Russia, the US provoked Putin's war", Aaron Mate (blog pe Substack), 5 martie 2022, https://mate.substack.com/p/by-using-ukraine-to-fight-russia.

24. Lally Weymouth, „Interview with Ukrainian presidential candidate Petro Poroshenko", *Washington Post*, 25 aprilie 2014, https://www.washingtonpost.com/opinions/interview-with-ukrainian-presidential-candidate-petro-poroshenko/2014/04/25/74c73a48-cbbd-11e3-93eb-6c0037dde2ad_story.html.
25. Vezi Shaun Walker, „Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may be its greatest threat", *The Guardian*, 10 septembrie 2014, https://www.theguardian.com/world/2014/sep/10/azov-far-right-fighters-ukraine-neo-nazis; și Andrew E. Kramer, „Islamic Battalions, Stocked with Chechens, Aid Ukraine in War with Rebels", *New York Times*, 7 iulie 2015, https://www.nytimes.com/2015/07/08/world/europe/islamic-battalions-stocked-with-chechens-aid-ukraine in war-with-rebels.html.
26. Maté, „By using Ukraine to fight Russia, the US provoked Putin's war."
27. De exemplu, Ahmetov a pierdut bijuteria imperiului său de afaceri, Oțelăria Azovstal, distrusă în timpul asediului de la Mariupol, în timp ce Firtaș a pierdut uzina chimică Azot din Severodonețk.
28. Casey Michel, „Who Is Ihor Kolomoisky?" *The Spectator*, 13 martie 2022, https://www.spectator.co.uk/article/who-is-ihor-kolomoisky/; David Clark, „Will Zelenskyy target all Ukrainian oligarchs equally?" *UkraineAlert* (blog), Atlantic Council, 10 iulie 2021, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/will-zelenskyy-target-all-ukrainian-oligarchs-equally/; vezi, de asemenea, Maté, „By using Ukraine to fight Russia, the US provoked Putin's war".

Capitolul 8: Istorii ale viitorului apropiat

1. Peter Turchin ș.a., „A History of Possible Futures: Multipath Forecasting of Social Breakdown, Recovery și Resilience", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 9, nr. 2 (2018): 124–139, https://doi.org/10.21237/c7clio9242078.
2. Peter Turchin, „Multipath Forecasting: The Aftermath of the 2020 American Crisis", pretipărire, trimis pe 4 aprilie 2021, https://osf.io/preprints/socarxiv/f37jy/.
3. De reținut că termenul „expuși" include aici interacțiunile prin intermediul rețelelor de socializare. Spre deosebire de o epidemie biologică, o epidemie de radicalizare nu necesită contact fizic.
4. Vezi Bruce D. Malamud, Gleb Morein și Donald L. Turcotte, „Forest Fires: An Example of Self-Organized Critical Behavior", *Science* 281, nr. 5384 (1998): 1840–1842, https://doi.org/10.1126/science.2815384.1840; și R. Silva ș.a., „Nonextensive models for earthquakes", *Physical Review E* 73, nr. 2 (2006): 1–5, https://doi.org/10.1103/physreve.73.026102.
5. Aici, pentru a păstra modelul simplu, mă concentrez doar asupra celor doi factori principali de instabilitate: sărăcirea maselor și supraproducția de elite. După cum am văzut în Capitolul 2, forțele structurale suplimentare de instabilitate sunt slăbiciunea statului (sănătatea fiscală precară și legitimitatea slăbită a statului) și factorii geopolitici. Aceste forțe pot fi incluse în model, dar cu prețul creșterii complexității acestuia.
6. Puteți vedea traiectoriile prezise de model în Turchin, „Multipath Forecasting: The Aftermath of the 2020 American Crisis".

7. G. William Domhoff, *Who Rules America?*, ediția a opta, *The Corporate Rich, White Nationalist Republicans și Inclusionary Democrats in the 2020s* (Londra: Routledge, 2022), 105.
8. Domhoff, *Who Rules America?*, 106.
9. Parker Thayer, „Living Room Pundit's Guide to Soros District Attorneys", Capital Research Center, 18 ianuarie 2022, https://capitalresearch.org/article/living-room-pundits-guide-to-soros-district-attorneys/.
10. Jeremy B. White, „4 wealthy donors fuel overhaul of California's criminal justice system", *Politico*, 17 iulie 2021, https://www.politico.com/states/california/story/2021/07/17/four-wealthy-donors-fuel-overhaul-of-californias-criminal-justice-system-1388261.
11. Mark Mizruchi, *The Fracturing of the American Corporate Elite* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013), 286.
12. Pentru o critică a tezei lui Mizruchi, vezi și „Is the Corporate Elite Fractured, or Is There Continuing Corporate Dominance? Two Contrasting Views", de G. William Domhoff în *Class, Race and Corporate Power* 3, nr. 1 (2015), https://doi.org/10.25148/CRCP.3.116092135.
13. Stephen Marche, „The next US civil war is already here – we just refuse to see it", *The Guardian*, 4 ianuarie 2022, https://www.theguardian.com/world/2022/jan/04/next-us-civil-war-already-here-we-refuse-to-see-it.
14. Southern Poverty Law Center, *The Year in Hate and Extremism 2019* (Montgomery, AL: Southern Poverty Law Center, 2020), https://www.splcenter.org/sites/default/files/yih_2020_final.pdf; și Southern Poverty Law Center, *The Year in Hate and Extremism 2021* (Montgomery, AL: Southern Poverty Law Center, 2022), https://www.splcenter.org/sites/default/files/splc-2021-year-in-hate-extremism-report.pdf.
15. Nicholas Bogel-Burroughs, Shaila Dewan și Kathleen Gray, „F.B.I. Says Michigan Anti-Government Group Plotted to Kidnap Gov. Gretchen Whitmer", *New York Times*, 13 aprilie 2021, https://www.nytimes.com/2020/10/08/us/gretchen-whitmer-michigan-militia.html.
16. Ryan Lucas, „Oath Keepers face seditious conspiracy charges. DOJ has mixed record with such cases", NPR, 1 februarie 2022, https://www.npr.org/2022/02/01/1076349762/oath-keepers-charged-capitol-riot-seditious-conspiracy.
17. Ezra Klein, „Bernie Sanders: The Vox Conversation", *Vox*, 28 iulie 2015, https://www.vox.com/2015/7/28/9014491/bernie-sanders-vox-conversation.
18. David Weigel, „Bernie Sanders criticizes «open borders» at Hispanic Chamber of Commerce", *Washington Post*, 30 iulie 2015, https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2015/07/30/bernie-sanders-criticizes-open-borders-at-hispanic-chamber-of-commerce/.
19. De asemenea, aceștia tind să nu fie foarte eficienți ca influenceri în rețelele de socializare. Într-o analiză a rețelelor de socializare, *Politico* și Institutul pentru Dialog Strategic au constatat că, în ciuda apelurilor la cenzură, „vocile favorabile Partidului Republican le depășesc cu mult pe cele liberale în ceea ce privește dominarea conversațiilor" online. Vezi Mark Scott, „Despite cries of censorship, conservatives dominate social media",

Politico, 26 octombrie 2020, https://www.politico.com/news/2020/10/26/censorship-conservatives-social-media-432643.

20. Robert E. Scott, „We can reshore manufacturing jobs, but Trump hasn't done it", Institutul de Politică Economică, 10 august 2020, https://www.epi.org/publication/reshoring-manufacturing-jobs/.
21. Ronald Radosh, „Steve Bannon, Trump's Top Guy, Told Me He Was «a Leninist»", *Daily Beast*, 22 august 2016, https://www.thedailybeast.com/steve-bannon-trumps-top-guy-told-me-he-was-a-leninist.
22. Benjamin R. Teitelbaum, *War for Eternity: Inside Bannon's Far-Right Circle of Global Power Brokers* (New York: Dey Street Books, 2020).
23. Guilford și Sonnad, „What Steve Bannon really wants".
24. Guilford și Sonnad, „What Steve Bannon really wants".
25. Deocamdată. Cine știe ce va aduce anul 2024...
26. Cel puțin până în momentul scrierii acestei cărți. Având în vedere că majoritatea republicanilor subscriu la opinia că alegerile din 2020 i-au fost furate lui Trump, bătălia continuă.
27. Pe termen lung, o disciplină științifică ce îmbină modelele formale cu volumele mari de date (Big Data) și este promovată de o comunitate de cercetători va învinge întotdeauna orice individ, indiferent cât de strălucit ar fi acesta. În același timp, voi fi primul care va recunoaște că cliodinamica este o disciplină foarte nouă și că abia începem să îi percepem contururile.
28. Nicholas Confessore, „How Tucker Carlson Stoked White Fear to Conquer Cable", *New York Times*, 30 aprilie 2022, https://www.nytimes.com/2022/04/30/us/tucker-carlson-gop-republican-party.html.
29. Primul articol din această serie menționează în treacăt cartea lui Carlson, catalogând-o drept „ieremiada sa din epoca Fox despre elitele egoiste ale Americii".
30. Iată câteva citate reprezentative:

    „Propagandist necinstit"– Jon Stewart (Dominick Mastrangelo, „Jon Stewart rips «dishonest propagandist» Tucker Carlson for Putin comments", *The Hill*, 3 martie 2022)

    „Rasist imbecil" – *The New Republic* (Matt Ford, „Tucker Carlson Is Deadly Boring", *The New Republic*, 29 aprilie 2021)

    „Trădător" – Cheri Jacobus (@CheriJacobus, „Tucker Carlson is the Trump/Putin «link» and he's now finishing the job of pulling it all together", *Twitter*, 22 februarie 2022, 10:08 p.m.)

    „El este un demagog foarte talentat" – Bill Kristol (Michael Kranish, „How Tucker Carlson became the voice of White grievance", *Washington Post*, 14 iulie 2021)

    „Agent străin" – Ana Navarro (Dominick Mastrangelo, „Panel on «The View» calls for DOJ to probe Tucker Carlson over Putin rhetoric", *The Hill*, 14 martie 2022)
31. Dominick Mastrangelo, „Jon Stewart rips «dishonest propagandist» Tucker Carlson for Putin comments", *The Hill*, 3 martie 2022, https://thehill.com/

homenews/media/596764-jon-stewart-rips-dishonest-propagandist-tucker-carlson-for-putin-comments.

32. Este remarcabil cât de multe contraelite din America sunt licențiate în drept la Yale: de la cei de stânga, cum ar fi Chesa Boudin, la cei de dreapta, cum ar fi Stewart Rhodes, liderul Oath Keepers.
33. Jason Zengerle, „The Rise of the Tucker Carlson Politician", *New York Times Magazine*, 22 martie 2022, https://www.nytimes.com/2022/03/22/magazine/tucker-carlson-politician.html.
34. Niall Stanage, „Cruz, Rubio ramp up criticisms of big business", *The Hill*, 3 mai 2021, https://thehill.com/homenews/campaign/551318-exclusive-cruz-rubio-ramp-up-criticisms-of-big-business/.
35. Niall Stanage, „Cruz, Rubio ramp up criticisms of big business".

Capitolul 9: Pompa de bogăție și viitorul democrației

1. Daniel Hoyer ș.a., „Flattening the Curve: Learning the lessons of world history to mitigate societal crises", pretipărire, trimis pe 2 ianuarie 2022, https://doi.org/10.31235/osf.io/hyj48.
2. John E. Archer, *Social Unrest and Popular Protest in England, 1780–1840* (New York: Cambridge University Press, 2000), 89.
3. Edward Royle, *Revolutionary Britannia? Reflections on the Threat of Revolution in Britain, 1789–1848* (Manchester: Manchester University Press, 2000), 171.
4. Cele trei războaie anglo-olandeze din secolul al XVII-lea pentru supremația maritimă s-au soldat cu înfrângerea englezilor. Conflictul s-a încheiat când, în 1688, conducătorul olandez William al III-lea de Orania a invadat Anglia și s-a proclamat rege. (Povestea acestei cuceriri a fost mai târziu transformată în Revoluția Glorioasă.) În mod similar, Rusia a suferit din cauza invaziilor unor vecini mai puternici. De exemplu, trupele poloneze au ocupat Kremlinul moscovit în perioada „Vremurilor tulburi".
5. Aici fac rezumatul unei descrieri mai detaliate din Capitolul 9 al *Secular Cycles*.
6. Răscoala lui Pugaciov (1773–1775) a fost o revoltă a țăranilor și cazacilor condusă de Emelian Pugaciov, care pretindea că este țarul Petru al III-lea (în realitate asasinat în urma unei lovituri de stat la palat). Principalul obiectiv al lui Pugaciov a fost abolirea șerbiei.
7. Turchin și Nefedov, *Secular Cycles*, Capitolul 9.
8. Iată câteva dintre cele mai importante reforme: relaxarea cenzurii în presă, reforma judiciară, modernizarea armatei, autonomia locală, reforma educației, reforma Bisericii Ortodoxe Ruse și modernizarea economică.
9. Mai exact, este un indice al eforturilor autorităților de a reprima extremismul.
10. Turchin și Nefedov, *Secular Cycles*, Capitolul 9.
11. Desigur, în cele mai multe cazuri clasele conducătoare nu se ridică la înălțimea provocării, motiv pentru care marea majoritate a cazurilor din CrisisDB se încheie cu o revoluție sau cu un război civil sângeros.
12. Adică țăranii erau obligați să muncească pentru stăpânii lor, fără compensație, un anumit număr de zile pe săptămână.

13. Turchin și Nefedov, *Secular Cycles*, Capitolul 9.
14. Turchin și Nefedov, *Secular Cycles*, Capitolul 9.
15. Daniel Hoyer ș.a., „Flattening the Curve: Learning the lessons of world history to mitigate societal crises".
16. Vezi Capitolul 8 din *Ultrasociety*.
17. Vezi figura 2 din Oscar Ortmans ș.a., „Modeling Social Pressures Toward Political Instability in the United Kingdom after 1960: A Demographic Structural Analysis", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 8, nr. 2 (2017), https://doi.org/10.21237/c7clio8237313.
18. De reținut că aici nu mă preocupă inegalitatea globală, în care factorul important este scăderea inegalității între țări, ci tendințele inegalității în interiorul țării. Acesta este unul dintre indicatorii importanți care arată că o pompă de bogăție funcționează (sau nu funcționează când inegalitatea se diminuează).
19. Christina Boll ș.a., „Overeducation – New Evidence for 25 European Countries", HWWI, articolul de cercetare nr. 173, Institutul de Economie Internațională, Hamburg, Germania, 2016, https://www.econstor.eu/bitstream /10419/130613/1/857142143.pdf.
20. Sarah Babb și Alexander Kentikelenis, „People have long predicted the collapse of the Washington Consensus. It keeps reappearing under new guises", *Washington Post*, 16 aprilie 2021, https://www.washingtonpost.com/politics/2021/04/16/people-have-long-predicted-collapse-washington-consensusit keeps-reappearing-under-new-guises/.
21. Amory Gethin, Clara Martínez-Toledano și Thomas Piketty, „How politics became a contest dominated by two kinds of elite", *The Guardian*, 5 august 2021, https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/aug/05/around-the-world-the-disadvantaged-have-been-left-behind-by-politicians-of-all-hues.
22. „World Inequality Database", World Inequality Database, accesat pe 10 august 2022, https://wid.world/.
23. În același timp, jumătatea inferioară a salariaților și-a crescut (ușor) ponderea, astfel încât se pare că este vorba despre o comprimare reală a veniturilor, chiar dacă nu de una uriașă.

Capitolul A1: O nouă știință a istoriei

1. Acest capitol este un pasaj reordonat și ușor adaptat din cartea lui Michael Flynn, *In the Country of the Blind*.
2. Adaptat din Michael Flynn, *In the Country of the Blind* (New York: Tor Books, 2001).
3. Cei interesați de detalii pot consulta cărțile mele, *Quantitative Analysis of Movement* și *Complex Population Dynamics*.
4. Discut influența lui Lev Tolstoi asupra cliodinamicii în *War and Peace and War*.
5. James Gleick, *Chaos: Making a New Science* (New York: Viking Press, 1987).
6. Arnold Toynbee a făcut această observație ca răspuns la criticile colegilor săi: „Istoria nu înseamnă doar niște afurisite de lucruri care vin unul după altul".

7. Peter Turchin, „Psychohistory and Cliodynamics", *Cliodynamica* (blog), 3 septembrie 2012, https://peterturchin.com/cliodynamica/psychohistory-and-cliodynamics/.
8. James Gleick, *Chaos: Making a New Science*.
9. William C. Davis, *A Concise History of the Civil War* (Fort Washington, PA: Eastern National, 2007), http://npshistory.com/publications/civil_war_series/1/sec1htm.
10. Peter Turchin ş.a., „War, space and the evolution of Old World complex societies", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 110, nr. 41 (2013): 16384–16389, https://doi.org/10.1073/pnas.1308825110.
11. Vezi *Ultrasociety*.
12. Vezi „American Civil War", GWonline, accesat pe 10 august 2022, https://gwonline.unc.edu/node/11653; şi Guy Gugliotta, „New Estimate Raises Civil War Death Toll", *New York Times*, 2 aprilie 2012, https://www.nytimes.com/2012/04/03/science/civil-war-toll-up-by-20-percent-in-new-estimate.html.
13. *War and Peace and War*, Capitolul 10.
14. Vezi Hammad Sheikh, Ángel Gómez şi Scott Atran, „Empirical Evidence for the Devoted Actor Model", *Current Anthropology* 57, nr. S13 (2016), https://doi.org/10.1086/686221; Nafees Hamid ş.a., „Neuroimaging «will to fight» for sacred values: an empirical case study with supporters of an Al Qaeda associate", *Royal Society Open Science* 6, nr. 6 (2019), https://doi.org/10.1098/rsos.181585; şi Elaine Reese şi Harvey Whitehouse, „The Development of Identity Fusion", *Perspectives on Psychological Science* 16, nr. 6 (2021): 1398–1411, https://doi.org/10.1177/1745691620968761.
15. Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History* (Londra: James Fraser, 1841). Citeşte gratuit aici: https://www.gutenberg.org/files/1091/1091 h/1091-h.htm.
16. William James, „Great Men, Great Thoughts and the Environment", *Atlantic Monthly*, octombrie 1880, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1880/10/great-men-great-thoughts-and-the-environment/632282/.
17. Vezi Karl R. Popper, *The Poverty of Historicism* (Londra: Routledge, 1957).
18. Conway Zirkle, „The role of Liberty Hyde Bailey and Hugo de Vries in the rediscovery of Mendelism", *Journal of the History of Biology* 1, nr. 2 (1968): 205–208, https://www.jstor.org/stable/4330495.
19. Jack A. Goldstone, „Demographic Structural Theory: 25 Years On", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 8, nr. 2 (2017), https://doi.org/10.21237/c7clio8237450.
20. Goldstone, „Demographic Structural Theory: 25 Years On".

Capitolul A2: Un macroscop istoric

1. Centaurienii nu au genuri aşa cum le înţelegem noi. În schimb, fiecare individ trece prin stadii de viaţă care ar putea fi numite aproximativ ca feminine şi masculine.
2. Centaurienii pot trăi între 250 şi 300 de ani tereştri.

3. „Seshat: Global History Databank", http://seshatdatabank.info/, accesat pe 10 august 2022.
4. De fapt, dictonul este „Geniul înseamnă 1% *inspirație* și 99% *transpirație*".
5. Vezi, de asemenea, „Domesday Book", Wikimedia Foundation, modificată ultima oară pe 25 septembrie 2022, 17:34, https://en.wikipedia.org/wiki/Domesday_Book.
6. Haihui Zhang, „What Are Chinese Local Gazetteers?", Universitatea Pittsburgh, actualizat ultima oară pe 28 aprilie 2021, https://pitt.libguides.com/chinese_local_gazetteers.
7. De exemplu: Jed O. Kaplan ș.a., „Holocene carbon emissions as a result of anthropogenic land cover change", *The Holocene* 21, nr. 5 (2010): 775–791, https://doi.org/10.1177/0959683610386983.
8. Clanul Soprano, sezonul 5, episodul 10, „Cold Cuts", creat de David Chase, difuzat pe 9 mai 2004 pe HBO, https://www.hbo.com/the-sopranos/season 5/10-cold-cuts.
9. David Reich, *Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past* (New York: Pantheon Books, 2018).
10. Richard H. Steckel, „Heights and human welfare: Recent developments and new directions", *Explorations in Economic History* 46, nr. 1 (2009): 1–3, https://doi.org/10.1016/j.eeh.2008.12.001.
11. „Moartea unui om este o tragedie. Moartea a milioane este statistică" este citatul real, atribuit pe scară largă, dar aparent inexact, lui Stalin.
12. Aceasta este o consemnare reală din registrul de botez al Bisericii Saint Stephen din Norwich, Anglia. Vezi „Parish register", Wikimedia Foundation, modificat ultima oară pe 31 decembrie 2021, 07:25, https://en.wikipedia.org/wiki/Parish_register.
13. Dacă sunteți interesați să aflați răspunsul meu la această Mare Întrebare, vă invit să citiți populara mea carte *Ultrasociety: How 10,000 Years of War Made Humans the Greatest Cooperators on Earth* (2016) și o lucrare mult mai tehnică, *The Great Holocene Transformation*, care va fi publicată în 2023.
14. Guy D. Middleton, „The show must go on: Collapse, resilience and transformation in 21st-century archaeology", *Reviews in Anthropology* 46, nr. 2–3 (2017): 78–105, https://doi.org/10.1080/00938157.2017.1343025.

BIBLIOGRAFIE

Ahlin, Charlotte. „Learn the History That Inspired the Lannisters & Impress All Your Friends", *Bustle*, 4 decembrie 2018. https://www.bustle.com/p/the-inspiration-for-the-lannisters-from-gameofthrones-came-from-a-number-of-fascinating-historical-figures-13222107.

Allen, Robert C., *Farm to Factory: A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution*. Princeton: Princeton University Press, 2003.

Archer, John E., *Social Unrest and Popular Protest in England, 1780–1840*. New York: Cambridge University Press, 2000.

Associated Press. „College bribery scandal: students sue elite schools in class action", *The Guardian*, 15 martie 2019. https://www.theguardian.com/us-news/2019/mar/14/college-admisisons-scandal-fraud-lawsuit-yale-usc-stanford.

Babb, Sarah și Alexander Kentikelenis. „People have long predicted the collapse of the Washington Consensus. It keeps reappearing under new guises", *Washington Post*, 16 aprilie 2021. https://www.washingtonpost.com/politics/2021/04/16/people-have-long-predicted-collapse-washington-consensus-it-keeps-reappearing-under-new-guises/.

Baker, Stephanie. „Broke Oligarch Says Sanctioned Billionaires Have No Sway Over Putin", *Bloomberg*, 17 martie 2022. https://www.bloomberg.com/news/features/2022-03-17/broke-russian-oligarch-fridman-says-sanctioned-billionaires-can-t sway-putin.

Baltzell, E. Digby. *Philadelphia Gentlemen: The Making of a National Upper Class*. Piscataway, NJ: Transaction Publishers, 1989.

Baltzell, E. Digby. *The Protestant Establishment Revisited*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1991

Banned.Video. „Oath Keeper Stewart Rhodes – «We're already at war, Trump needs to be a wartime president right now»", BitChute, 13 decembrie 2020. Clip video, 0:24. https://www.bitchute.com/video/w7ut83CCvRby.

Barstow, David, Susanne Craig și Russ Buettner. „Trump Engaged in Suspect Tax Schemes as He Reaped Riches from His Father", *New York Times*, 2 octombrie 2018. https://www.nytimes.com/interactive/2018/10/02/us/politics/donald-trump-tax-schemes-fred-trump.html.

BBC. „Ukraine crisis: Transcript of leaked Nuland-Pyatt call", *BBC News*, 7 februarie 2014. https://www.bbc.com/news/world-europe-26079957.

Blanchflower, David G. și Andrew J. Oswald. „Trends in Extreme Distress in the United States, 1993–2019", *American Journal of Public Health* 110, nr. 10 (2020): 1538–1544. https://doi.org/10.2105/ajph.2020.305811.

Bogel-Burroughs, Nicholas, Shaila Dewan și Kathleen Gray. „F.B.I. Says Michigan Anti-Government Group Plotted to Kidnap Gov. Gretchen Whitmer", *New York Times*, 13 aprilie 2021, https://www.nytimes.com/2020/10/08/us/gretchen-whitmer-michigan-militia.html.

Boll, Christina, Julian Leppin, Anja Rossen și Andre Wolf. „Overeducation – New Evidence for 25 European Countries", HWWI, articol de cercetare nr. 173, Institutul Internațional de Economie, Hamburg, Germania, 2016. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/130613/1/857142143.pdf.

Borjas, George J. *We Wanted Workers: Unraveling the Immigration Narrative*, New York: W.W. Norton, 2016.

Boskin, Michael J. „The best solution for inequality? Economic growth", Forumul Economic Mondial, 13 decembrie 2019, https://www.weforum.org/agenda/2019/12/economic-growth-is the-answer.

Braudel, Fernand. *The Identity of France*. vol. 2, cartea a doua. *People and Production*, New York: HarperCollins, 1991.

Brzezinski, Zbigniew. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books, 1997.

Burrough, Bryan. *Days of Rage: America's Radical Underground, the FBI and the Forgotten Age of Revolutionary Violence*. New York: Penguin Books, 2016.

Case, Anne și Angus Deaton. *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 2020.

Chase, David, creator. Clanul Soprano. Sezonul 5, episodul 10, „Cold Cuts", difuzat pe 9 mai 2004 pe HBO. https://www.hbo.com/the-sopranos/season 5/10-cold-cuts.

Clark, David. „Will Zelenskyy target all Ukrainian oligarchs equally?", *UkraineAlert* (blog), Atlantic Council, 10 iulie 2021, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/will-zelenskyy-target-all-ukrainian-oligarchs-equally/.

Confessore, Nicholas. „How Tucker Carlson Stoked White Fear to Conquer Cable", *New York Times*, 30 aprilie 2022. https://www.nytimes.com/2022/04/30/us/tucker-carlson-gop-republican-party.html.

Crockett, Zachary. „Donald Trump is the only US president ever with no political or military experience", *Vox*, 23 ianuarie 2017. https://www.vox.com/policy-and-politics/2016/11/11/13587532/donald-trump-no-experience.

Date economice ale Rezervei Federale. „Federal Net Outlays as Percent of Gross Domestic Product", Cercetări economice, Banca Rezervei Federale din St. Louis. Modificată ultima oară pe 1 aprilie 2022. https://fred.stlouisfed.org/series/FYONGDA188S.

Davis, David Brion. „Slavery, Emancipation, and Progress", în *British Abolitionism and the Question of Moral Progress in History*, editată de Donald A. Yerxa. Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2012, 18–19.

Davis, William C. *A Concise History of the Civil War*, Fort Washington, PA: Eastern National, 2007. http://npshistory.com/publications/civil_war_series/1/sec1htm.

Departamentul Educației al SUA, Institutul de Științe ale Educației. „Immediate College Enrollment Rate", Centrul Național pentru Statistici în Educație, actualizat în mai 2022. https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/cpa.

Domhoff, G. William. „Power Elite Database", *Who Rules America?*, accesat pe 10 august 2022. https://whorulesamerica.ucsc.edu/power_elite/.

Domhoff, G. William. *Who Rules America?*, ediția a cincea *Power, Politics și Social Change*, New York: McGraw-Hill, 2006.

Domhoff, G. William și Michael J. Webber. *Class and Power in the New Deal: Corporate Moderates, Southern Democrats and the Liberal-Labor Coalition*, Redwood City: Stanford University Press, 2011.

Douglas, Karen M., Robbie M. Sutton, Mitchell J. Callan, Rael J. Dawtry și Annelie J. Harvey. „Someone Is Pulling the Strings: Hypersensitive Agency Detection and Belief in Conspiracy Theories", *Thinking & Reasoning* 22, nr. 1 (2016): 57–77. https://doi.org/10.1080/13546783.2015.1051586.

DQYDJ. „Average, Median, Top 1%, and all United States Net Worth Percentiles", DQYDJ. Accesat pe 10 august 2022. https://dqydj.com/average-median-top-net-worth-percentiles/.

Dupuy, Trevor N. *Understanding War: History and Theory of Combat*, St. Paul: Paragon House, 1987.

Ekins, Emily și David Kemp. „E Pluribus Unum: Findings from the Cato Institute 2021 Immigration and Identity National Survey", Cato Institute, 27 aprilie 2021 https://www.cato.org/survey-reports/e-pluribus-unum-findings-cato-institute-2021-immigration-identity-national-survey.

Fogel, Robert William. *The Escape from Hunger and Premature Death, 1700–2100: Europe, America, and the Third World*, New York: Cambridge University Press, 2004.

Frank, Thomas. *The People, No: A Brief History of Anti-populism*, New York: Metropolitan Books, 2020.

Frank, Thomas. *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America*, New York: Picador, 2005.

Fraser, Douglas. Scrisoare de demisie din Grupul de Producție și Management, 17 iulie 1978, https://www.historyisaweapon.com/defcon1/fraserresign.html.

Freeman, Joanne B. „When Congress Was Armed and Dangerous", *New York Times*, 11 ianuarie 2011 https://www.nytimes.com/2011/01/12/opinion/12freeman.html.

Garcia, Tonya. „CEO average pay climbed more than $1 million in 2016", *Market-Watch*, 13 aprilie 2017. https://www.marketwatch.com/story/ceo-average-pay-climbed-more-than-1-million-in-2016-2017-04-12.

Gethin, Amory, Clara Martínez-Toledano și Thomas Piketty. „How politics became a contest dominated by two kinds of elite", *The Guardian*, 5 august 2021. https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/aug/05/around-the-world-the-disadvantaged-have-been-left-behind-by-politicians-of-all-hues.

Gilens, Martin și Benjamin I. Page. „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups și Average Citizens", *Perspectives on Politics* 12, nr. 3 (2014): 564–581 https://doi.org/10.1017/s1537592714001595.

Gleick, James. *Chaos: Making a New Science*, New York: Viking Press, 1987.

Goldin, Claudia. „Enrollment in institutions of higher education, by sex, enrollment status și type of institution: 1869–1995", tabelul Bc523-536 din *Historical Statistics of the United States, Earliest Times to the Present: Millennial Edition*, editată de Susan B. Carter, Scott Sigmund Gartner, Michael R. Haines, Alan L. Olmstead, Richard Sutch și Gavin Wright. New York: Cambridge University Press, 2006. http://dx.doi.org/10.1017/ISBN-9780511132971Bc510-736.

Goldstone, Jack A. *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, Berkeley: University of California Press, 1991.

Goldstone, Jack A. „Demographic Structural Theory: 25 Years On", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 8, nr. 2 (2017): 85–112. https://doi.org/10.21237/c7clio8237450.

Goldstone, Jack A., Robert H. Bates, David L. Epstein, Ted Robert Gurr, Michael B. Lustik, Monty G. Marshall, Jay Ulfelder și Mark Woodward. „A Global Model for Forecasting Political Instability", *American Journal of Political Science* 54, nr. 1 (2010): 190–208. https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00426.x.

Graetz, Michael J. și Ian Shapiro. *Death by a Thousand Cuts: The Fight over Taxing Inherited Wealth*, Princeton: Princeton University Press, 2006.

Greenhouse, Steven. „Bernie Sanders says Democrats are failing: «The party has turned its back on the working class.»", *The Guardian*, 10 ianuarie 2022. https://www.theguardian.com/us-news/2022/jan/10/bernie-sanders-democrats-failing-working-class-interview.

Grinin, Leonid și Andrei Korotaiev. „The Arab Spring: Causes, Conditions și Driving Forces", în *Handbook of Revolutions in the 21st Century: The New Waves of Revolutions, and the Causes and Effects of Disruptive Political Change*, editată de Jack A. Goldstone, Leonid Grinin și Andrei Korotaiev. Elveția: Springer, 2022, 595–624. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86468-2.

Gugliotta, Guy. „New Estimate Raises Civil War Death Toll", *New York Times*, 2 aprilie 2012. https://www.nytimes.com/2012/04/03/science/civil-war-toll-up-by-20-percent-in-new-estimate.html.

Guilford, Gwynn și Nikhil Sonnad. „What Steve Bannon Really Wants", *Quartz*, 3 februarie 2017. https://qz.com/898134/what-steve-bannon-really-wants/.

GWonline. „American Civil War", GWonline. Accesat pe 10 august 2022. https://gwonline.unc.edu/node/11653.

Haidt, Jonathan. „Why the Past 10 Years of American Life Have Been Uniquely Stupid", *The Atlantic*, 11 aprilie 2022. https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/social-media-democracy-trust-babel/629369/.

Hanauer, Nick. „The Pitchforks Are Coming... For Us Plutocrats", *Politico Magazine*, iulie/august 2014. https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/the-pitchforks-are-coming-for us plutocrats-108014/.

Igielnik, Ruth, Scott Keeter și Hannah Hartig. „Behind Biden's 2020 Victory", Pew Research Center, 30 iunie 2021, https://www.pewresearch.org/politics/2021/06/30/behind-bidens-2020-victory/.

Johansmeyer, Thomas. „How 2020 protests changed insurance forever", Forumul Economic Mondial. 22 februarie 2021. https://www.weforum.org/agenda/2021/02/2020-protests-changed-insurance-forever/.

Kaplan, Jed O., Kristen M. Krumhardt, Erle C. Ellis, William F. Ruddiman, Carsten Lemmen și Kees Klein Goldewijk. „Holocene Carbon Emissions as a Result of Anthropogenic Land Cover Change", *The Holocene* 21, nr. 5 (2010): 775–791. https://doi.org/10.1177/0959683610386983.

Kolko, Gabriel. *The Triumph of Conservatism: A Reinterpretation of American History, 1900–1916*. New York: Free Press, 1963.

Komlos, John. *Foundations of Real-World Economics*. Ediția a treia, New York: Routledge, 2023.

Komlos, John. „Growth of Welfare and Its Distribution in the U.S., 1979–2013", *Journal of Income Distribution* 28, nr. 1 (2019): 1–19. https://doi.org/10.25071/1874-6322.40399.

Komlos, John și Marieluise Baur. „From the Tallest to (One of) the Fattest: The Enigmatic Fate of the American Population in the 20th Century", pretipărire trimisă pe 14 septembrie 2003. https://doi.org/10.2139/ssrn.444501.

Korotaiev, Andrei și Julia Zinkina. „Egyptian Revolution: A Demographic Structural Analysis", *Entelequia* 13 (2011): 139–169.

Korotaiev, Andrei și L. Isaev. „The Anatomy of the Egyptian Counter-revolution", *Mirovaia Ekonomika i Mejdunarodnîe Otnoșenia* 8 (2014): 91–100.

Korotaiev, Andrei, Julia Zinkina, Svetlana Kobzeva, Justislav Bojevolnov, Daria Haltourina, Artemi Malkov și Serghei Malkov. „A Trap at the Escape from the Trap? Demographic-Structural Factors of Political Instability in Modern Africa and West Asia", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 2, nr. 2 (2011): 276–303. https://doi.org/10.21237/c7clio22217.

Kramer, Andrew E. „Islamic Battalions, Stocked with Chechens, Aid Ukraine in War with Rebels", *New York Times*, 7 iulie 2015. https://www.nytimes.com/2015/07/08/world/europe/islamic-battalions-stocked-with-chechens-aid-ukraine-in-war-with-rebels.html.

Krugman, Paul. *The Conscience of a Liberal*, New York: W.W. Norton, 2007.

Lizunov, V.S. „Origins", în *The Past Passes Before Me* [în limba rusă]. Orehovo-Zuievo: Bogorodsk-Noghinsk, 2007. https://www.bogorodsk-noginsk.ru/articles /24_lizunov1.html.

Major Cities Chiefs Association. *MCCA Report on the 2020 Protests and Civil Unrest*. Salt Lake City, UT: Major Cities Chiefs Association, octombrie 2020. https://majorcitieschiefs.com/wp-content/uploads/2021/01/MCCA-Report-on-the-2020-Protest-and-Civil-Unrest.pdf.

Mann, Michael. *The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1986.

Malamud, Bruce D., Gleb Morein și Donald L. Turcotte. „Forest Fires: An Example of Self-Organized Critical Behavior", *Science* 281, nr. 5384 (1998): 1840–1842. https://doi.org/10.1126/science.2815384.1840.

Marche, Stephen. „The next US civil war is already here – we just refuse to see it", *The Guardian*, 4 ianuarie 2022. https://www.theguardian.com/world/2022/jan/04/next-us-civil-war-already-here-we-refuse-to-see-it.

Mastrangelo, Dominick. „Jon Stewart rips «dishonest propagandist» Tucker Carlson for Putin comments", *The Hill*, 3 martie 2022. https://thehill.com/homenews/media/596764-jon-stewart-rips-dishonest-propagandist-tucker-carlson-for-putin-comments.

Maté, Aaron. „By using Ukraine to fight Russia, the US provoked Putin's war", Aaron Mate (blog pe Substack), 5 martie 2022. https://mate.substack.com/p/by-using-ukraine-to-fight-russia.

McCarty, Nolan, Keith T. Poole și Howard Rosenthal. *Polarized America: The Dance of Ideology and Unequal Riches*. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.

McGhee, Heather. *The Sum of Us: What Racism Costs Everyone and How We Can Prosper Together*, New York: One World, 2021.

Michel, Casey. „Who Is Ihor Kolomoisky?", *The Spectator*, 13 martie 2022. https://www.spectator.co.uk/article/who-is-ihor-kolomoisky.

Middleton, Guy D. „The show must go on: Collapse, resilience și transformation in 21st-century archaeology", *Reviews in Anthropology* 46, nr. 2–3 (2017): 78–105. https://doi.org/10.1080/00938157.2017.1343025.

Mishel, Lawrence și Josh Bivens. „Identifying the policy levers generating wage suppression and wage inequality", Institutul de Politică Economică, 13 mai 2021, https://www.epi.org/unequalpower/publications/wage-suppression-inequality/.

Mizruchi, Mark. *The Fracturing of the American Corporate Elite*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013.

Nagle, Angela. „The Left Case Against Open Borders", *American Affairs*, 2, nr. 4 (2018). https://americanaffairsjournal.org/2018/11/the-left-case-against-open-borders/.

Neef, Christian. „Yanukovych's Fall: The Power of Ukraine's Billionaires", *Der Spiegel*, 25 februarie 2014. https://www.spiegel.de/international/europe/how-oligarchs-in-ukraine-prepared-for-the-fall-of-yanukovych-a-955328.html.

Oates, Stephen B. *Abraham Lincoln: The Man Behind the Myths*. New York: Harper & Row, 1984.

OpenSecrets. „Lobbying Data Summary", OpenSecrets. Accesat pe 10 august 2022. https://www.opensecrets.org/federal-lobbying/summary.

OpenSecrets. „Election Trends", OpenSecrets. Accesat pe 10 august 2022. https://www.opensecrets.org/elections-overview/election-trends.

OpenSecrets. „Industries", OpenSecrets. Accesat pe 10 august 2022. https://www.opensecrets.org/federal-lobbying/industries.

OpenSecrets. „Our Vision and Mission: Inform, Empower & Advocate", Open Secrets. Accesat pe 10 august 2022. https://www.opensecrets.org/about/.

Orlandi, Georg, Daniel Hoyer, Zhao Hongjun, James S. Bennett, Majid Benam, Kathryn Kohn și Peter Turchin. „Structural-Demographic Analysis of the

Qing Dynasty (1644–1912) Collapse in China", pretipărire, trimis pe 2 noiembrie 2022. https://osf.io/preprints/socarxiv/5awhk/.

Ortmans, Oscar, Elisabetta Mazzeo, Kira Meşcerina şi Andrei Korotaiev. „Modeling Social Pressures Toward Political Instability in the United Kingdom After 1960: A Demographic Structural Analysis", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 8, nr. 2 (2017): 113–158. https://doi.org/10.21237/c7clio8237313.

Palmer, James. „Xi's Prosperity Gospel", informare despre China, *Foreign Policy*, 25 august 2021, https://foreignpolicy.com/2021/08/25/china-xi-jinping-common-prosperity-billionaires/.

Patriotic Millionaires. Accesat pe 10 august 2022, https://patrioticmillionaires.org/.

Phillips, Kevin. *Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich*. New York: Broadway Books, 2002.

Phillips-Fein, Kim. *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. New York: W.W. Norton, 2009.

Piketty, Thomas. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014; *Capitalul în secolul XXI*, trad. de Irina Brateş şi Lucia Popovici, Ed. Litera, Bucureşti, 2015.

Platt, Stephen R. *Autumn in the Heavenly Kingdom: China, the West and the Epic Story of the Taiping Civil War*, New York: Vintage Books, 2012.

Poole, Keith T. şi Howard Rosenthal. „The Polarization of American Politics", *The Journal of Politics* 46, nr. 4 (1984): 1061–1079. https://doi.org/10.2307/2131242.

Popper, Karl R. *The Poverty of Historicism*, Londra: Routledge, 1957.

Potter, David M. *The Impending Crisis, 1848–1861*, New York: Harper & Row, 1976.

Putnam, Robert D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster, 2000.

Radosh, Ronald. „Steve Bannon, Trump's Top Guy, Told Me He Was «a Leninist»", *Daily Beast*, 22 august 2016. https://www.thedailybeast.com/steve-bannon-trumps-top-guy-told-me-he-was-a-leninist.

Reich, David. *Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past*, New York: Pantheon Books, 2018.

Ring, Trudy. „Maddow: Russians May Be Controlling Our Government", *Advocate*, 10 martie 2017. https://www.advocate.com/politics/2017/3/10/maddow-russians-may-be-controlling-our-government.

Robinson, Andrew. „Did Einstein really say that?", *Nature* 557 (2018): 30. doi: https://doi.org/10.1038/d41586-018-05004 4.

Rosenberg, Susan. *An American Radical: Political Prisoner in My Own Country*, New York: Citadel Press, 2011

Roser, Max. „Extreme poverty: how far have we come, how far do we still have to go?", Our World in Data. Accesat pe 22 noiembrie 2021, https://ourworldindata.org/extreme-poverty-in-brief.

Royle, Edward. *Revolutionary Britannia? Reflections on the Threat of Revolution in Britain, 1789–1848*. Manchester, UK: Manchester University Press, 2000.

Sauter, Michael B., Grant Suneson și Samuel Stebbins. „The Net Worth of the American Presidents: Washington to Trump", *24/7 Wall St.*, 2 martie 2020. https://247wallst.com/special-report/2020/03/02/the-net-worth-of-the-american-presidents-washington-to-trump-3/.

Scheiber, Noam. „Middle-Class Pay Lost Pace. Is Washington to Blame?", *New York Times*, 13 mai 2021, https://www.nytimes.com/2021/05/13/business/economy/middle-class-pay.html.

Scheidel, Walter. *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century*. Princeton: Princeton University Press, 2018.

Scott, Mark. „Despite cries of censorship, conservatives dominate social media", *Politico*, 26 octombrie 2020. https://www.politico.com/news/2020/10/26/censor ship-conservatives-social-media-432643.

Scott, Robert E. „We can reshore manufacturing jobs, but Trump hasn't done it", Institutul de Politică Economică, 10 august 2020. https://www.epi.org/publication/reshoring-manufacturing-jobs/.

Seshat: Global History Databank. Accesat pe 10 august 2022, http://seshatdatabank.info/.

Silva, R., G.S. França, C.S. Vilar și J.S. Alcaniz, „Nonextensive models for earthquakes", *Physical Review E* 73, nr. 2 (2006): 1–5. https://doi.org/10.1103/physreve.73.026102.

Smith, Noah. „America Is Pumping Out Too Many Ph.D.s.", *Bloomberg*, 4 ianuarie 2021, https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-01-04/america-is-pumping-out-too-many-ph-d-s.

Southern Poverty Law Center, *The Year in Hate and Extremism 2019*. Montgomery, AL: Southern Poverty Law Center, 2020, https://www.splcenter.org/sites/default /files/yih_2020_final.pdf.

Southern Poverty Law Center. *The Year in Hate and Extremism 2021*, Montgomery, AL: Southern Poverty Law Center, 2022. https://www.splcenter.org/sites/default /files/splc-2021-year-in-hate-extremism-report.pdf.

Stanage, Niall. „Cruz, Rubio ramp up criticisms of big business", *The Hill*, 3 mai 2021, https://thehill.com/homenews/campaign/551318-exclusive-cruz-rubio-ramp-up-criticisms-of-big-business/.

Standing, Guy. „Meet the precariat, the new global class fuelling the rise of populism", Forumul Economic Mondial, 9 noiembrie 2016. https://www.weforum.org /agenda/2016/11/precariat-global-class-rise-of-populism/.

Standing, Guy. *The Precariat: The New Dangerous Class*, Londra: Bloomsbury, 2011.

Stansbury, Anna și Lawrence Summers. „Declining Worker Power and American Economic Performance." Articol prezentat la Conferința BPEA, 19 martie 2020. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/03/stansbury-summers-conference-draft.pdf.

Steckel, Richard H. „Heights and human welfare: Recent developments and new directions", *Explorations in Economic History* 46, nr. 1 (2009): 1–3. https://doi .org/10.1016/j.eeh.2008.12.001.

Stiglitz, Joseph E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, New York: W.W. Norton, 2012.

Storey, R.L. *The End of the House of Lancaster*, New York: Stein and Day, 1967.

Taylor, Jennifer. „Here's How Much Every Living US President Is Worth: Where Does Biden Rank?", GOBankingRates, 30 mai 2022. https://www.gobankingrates.com/net-worth/politicians/heres-how-much-every-living-us-president-is-worth/.

Teitelbaum, Benjamin R. *War for Eternity: Inside Bannon's Far-Right Circle of Global Power Brokers*. New York: Dey Street Books, 2020.

Thayer, Parker. „Living Room Pundit's Guide to Soros District Attorneys", Capital Research Center, 18 ianuarie 2022. https://capitalresearch.org/article/living-room-pundits-guide-to-soros-district-attorneys/.

Trevor-Roper, Hugh. „Re-inventing Hitler", *The Sunday Times*, 18 februarie 1973.

Turchin, Peter. *Ages of Discord: A Structural-emographic Analysis of American History*, Chaplin, CT: Beresta Books, 2016.

Turchin, Peter. „A Theory for Formation of Large Empires", *Journal of Global History* 4, no. 2 (2009): 191–217. https://doi.org/10.1017/s174002280900312x.

Turchin, Peter. „Modeling Periodic Waves of Integration in the Afro-Eurasian World-System", în *Globalization as Evolutionary Process*, editată de George Modelski, Tessaleno Devezas și William R. Thompson. Londra: Routledge, 2007, 163–191.

Turchin, Peter. „Building nations after conflict", *Nature* 453 (2008): 986–987. https://doi.org/10.1038/453986a.

Turchin, Peter, Harvey Whitehouse, Sergey Gavrilets, Daniel Hoyer, Pieter François, James S. Bennett, Kevin C. Feeney, ș.a., „Disentangling the Evolutionary Drivers of Social Complexity: A Comprehensive Test of Hypotheses", *Science Advances* 8, nr. 25 (2022). https://doi.org/10.1126/sciadv.abn3517.

Turchin, Peter, Nina Witoszek, Stefan Thurner, David Garcia, Roger Griffin, Daniel Hoyer, Atle Midttun, James Bennett, Knut Myrum Næss și Sergey Gavrilets, „A History of Possible Futures: Multipath Forecasting of Social Breakdown, Recovery și Resilience", *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution* 9, nr. 2 (2018): 124–139. https://doi.org /10.21237/c7clio9242078.

United States Census Bureau. „Historical Income Tables: Households", Biroul de Recensământ al SUA. Actualizat ultima oară pe 18 august 2022. https://www.census.gov/data/tables/time-series/demo/income-poverty/historical-income-households.html.

Veritasium. „The Surprising Secret of Synchronization", 31 martie 2021, Clip video Youtube, 20:57. https://www.youtube.com/watch? v= t-_VPRCtiUg.

Walker, Shaun, „Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may be its greatest threat", *The Guardian*, 10 septembrie 2014. https://www.theguardian.com/world/2014/sep/10/azov-far-right-fighters-ukraine-neo-nazis.

Walter, Barbara F., *How Civil Wars Start: And How to Stop Them*. New York: Crown, 2022.

Ward, George, Jan-Emmanuel De Neve, Lyle H. Ungar și Johannes C. Eichstaedt. „(Un)Happiness and Voting in U.S. Presidential Elections", *Journal of Personality and Social Psychology* 120, nr. 2 (2021): 370–383. https://doi.org/10.1037/pspi0000249.

Weigel, David. „Bernie Sanders criticizes «open borders» at Hispanic Chamber of Commerce", *Washington Post*, 30 iulie 2015. https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2015/07/30/bernie-sanders-criticizes-open-borders-at-hispanic-chamber-of commerce/.

Weymouth, Lally. „Interview with Ukrainian presidential candidate Petro Poroshenko", *Washington Post*, 25 aprilie 2014. https://www.washingtonpost.com /opinions/interview-with-ukrainian-presidential-candidate-petro-poroshenko/2014/04/25/74c73a48-cbbd-11e3-93eb-6c0037dde2ad_story.html.

White, Jeremy B. „4 wealthy donors fuel overhaul of California's criminal justice system", *Politico*, 17 iulie 2021, https://www.politico.com/states/california/story/2021/07/17/four-wealthy-donors-fuel-overhaul of californias-criminal-justice-system-1388261.

Wolff, Edward N. „Household Wealth Trends in the United States, 1962 to 2019: Median Wealth Rebounds... but Not Enough", NBER, document de lucru nr. 28383, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, ianuarie 2021, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28383/w28383.pdf.

Zengerle, Jason. „The Rise of the Tucker Carlson Politician", *New York Times Magazine*, 22 martie 2022, https://www.nytimes.com/2022/03/22/magazine/tucker-carlson-politician.html.

Zhang, Haihui. „What Are Chinese Local Gazetteers?", Universitatea Pittsburgh. Actualizat ultima oară pe 28 aprilie 2021, https://pitt.libguides.com/chinese_local_gazetteers.

Zirkle, Conway. „The Role of Liberty Hyde Bailey and Hugo de Vries in the Rediscovery of Mendelism", *Journal of the History of Biology* 1, nr. 2 (1968): 205–218 https://www.jstor.org/stable/4330495.

INDICE

A

aboliționiști 25, 29, 111, 220
activiști antifa 9, 83–84, 96–97
acțiune colectivă 111, 116, 154, 168, 253
Administrația de Sănătate pentru Veterani 59
Afghanistan 58, 164, 188
Africa subsahariană 62, 151
africano-americani 10, 69, 95, 183
Agenția Centrală de Informații (CIA) 115, 145, 148, 157
Ahmetov, Rinat 160–162
al doilea amendament 59, 61, 182
al Doilea Război Mondial 59, 72, 86, 93, 95, 128, 136, 145–146, 177, 203, 232
al treisprezecelea amendament 111
al-Sisi, Abdel Fattah 105
Aleksandr al II-lea, țar al Rusiei 199–200
Aleksandr al III-lea, țar al Rusiei 202
Algeria 53
Allende, Salvador 164
Analog, revistă 218
anarhiști 82–83, 96, 99, 132–133, 200
Anglia
  cicluri integrativ-dezintegrative 37–49
  perioada cartistă 194–197, 203
  Războiul Civil Englez (Revoluția Engleză) 46, 49, 125, 194
  și criza medievală târzie din Franța 37, 40–41
  și fragmentare ideologică 93
  și modelarea matematică a războiului 220
  și originile cliodinamicii 213–214
  și originile plutocrației americane 123–124
  și presiuni acute de imigrare 120–121
  și războaiele anglo-olandeze 275n4
  teoria demografică structurală a revoluțiilor 239
  vezi și Marea Britanie, Imperiul Britanic
anocrații 150
antropologie evoluționistă 241
Apărătorii lui Logan 132
Arabia Saudită 53
Argentina 19
arheologie procesuală 241
Aristotel 224
Armour, Philip 110
Arnold, Thomas 7, 28
asasinate 34, 194, 200, 202
asigurări și indemnizații de șomaj 51, 58, 74, 96, 137
Asimov, Isaac 215–217
Asociația Națională a Producătorilor 134–135
Assange, Julian 255
Astor, John J. 27
Atentatul de pe Wall Street (1920) 132
Australia 196
Austria 123, 163, 206

autocrație 103, 149–150, 153–154, 163, 200
automatizare 73–74, 153, 169
Ayn Jalut, bătălia de la 105
Azincourt, bătălia de la 39–41
Azov, regiment 163

B

Babbage, Charles 213–214
Bannon, Steve 24, 97, 184–186, 191
Bath, dezastrul de la școala din (1927) 132
Batista, Fulgencio 144–145
Baza de date privind inegalitatea la nivel mondial 206
Belarus 154, 157–158, 163–165
Beloveja, Acordurile de la 154
Benton, Thomas Hart 28
Berezovski, Boris 155–156
Biden, Joe 84, 97, 103, 145, 265n16
Big Data (volume mari de date) 240
Bingham, William 27
Biroul de recensământ al SUA 63
Biroul Federal de Investigații (FBI) 16, 181–182
Bivens, Josh 74
Black Lives Matter, proteste 179
Blair Mountain, bătălia de la 131
Blanchflower, David 75
bogăția și inegalitatea veniturilor
  date privind 62–67
  și alegerea lui Lincoln 25–29
  și descrierea modelului cliodinamic 11
  și marea compresie 135
  și mecanismul sărăcirii maselor 21–23
  și metodologia cliodinamicii 35
  și puterea grupurilor de interese 176
  și schimbările de politică din epoca Reagan 71–75
  vezi și pompa de bogăție
bolșevici 99, 132, 139, 180
Booth, John Wilkes 34
Borjas, George 120, 268n34
Bouazizi, Mohamed 52–53
Boudin, Chesa 179
Boudin, Kathy 98
Braudel, Fernand 40
Breitbart News 185
Brix, Harald 126
Brookings, Robert 113
Brooks, Preston 28
Brown, John 232
Bruno, Giordano 122
Brzezinski, Zbigniew 159
bunăstare psihologică 75–77
burgunzi 39, 152

C

Cade, Jack 44
Callahan, David 89
Camera de Comerț 188
Camera de Comerț a SUA 137
Camera Reprezentanților a SUA 20
Canada 125, 196, 231
capitalism 63, 93, 128, 137, 188
Capone, Al 104
Card, David 268n34
Carlson, Tucker 187–191
Carlyle, Thomas 225
Carnegie, Andrew 110, 113, 121
Carol al II-lea, rege al Navarrei 39
Carol I, rege al Angliei 125
Case, Anne 68–72, 75–76
Castro, Fidel 88, 99
catolici 91, 152
cavaleria americană 219
Cavalerii Muncii 129
căi ferate 27, 110
Cecenia 155–156

Cederman, Lars-Erik 153
Centrul pentru Controlul și Prevenția Bolilor 75
Centrul pentru Politici Responsabile 20
cererea și oferta de forță de muncă 73–74, 111, 119–121, 133, 168–169, 195, 230–231
Chavez, Cesar 120
China
  cicluri dinastice 30–31
  mărime a populației 246
  Partidul Comunist Chinez 108
  perioada Qing 30–34
  Războiul Civil Chinez 180
  și consecințe ale perioadelor de criză 194
  și efecte de sincronizare dinamică 49
  și fragmentare ideologică 91–92
  și Imperiul Mongol 260–62n19
  și inegalitate economică globală 62
  și istoria claselor conducătoare 108–109
  și standarde de educație 102
  și supraproducție a elitelor 204
  teoria demografică structurală a revoluțiilor 226–228
Chomsky, Noam 183
Chua, Amy 191
cicluri prădător–pradă 241
ciuma antonină 51
ciuma lui Iustinian 51
clasa conducătoare
  definiția marxistă a 257n5
  Egipt 104–108
  exemplul elitelor americane 101–103
  formarea ei în SUA 103–104
  și analiza sistemelor complexe 252
  și conspirațiile 114–116
  și influența disidenților asupra politicii americane 187
  și influența politică 117–118
  vezi și elite; supraproducția de elite
clasă acreditată 70, 87, 106, 177, 180; *vezi și* educație
cleptocrație 144–145, 156, 161
Clinton, Bill 16, 137, 183
Clinton, Hillary 60, 78
cliodinamică
  descriere 7–8
  origini 7–8
  promisiune a 274n27
  și abordarea științifică a istoriei 224–228
  și abordări cantitative ale cercetării istorice 240–242
  și analiză a sistemelor complexe 48, 252–256
  și bunăstarea clasei muncitoare 79
  și clio-freudianism 147
  și contractul social din epoca New Deal 72
  și date despre rămășițele umane 236–237
  și datele din registrele parohiale 238–240
  și impactul precariatului acreditat 87
  și plutocrația ucraineană 159
  și revoluția egipteană din 2011 106
colapsologie 246–247
Columbia 81
complexitate și sisteme complexe
  dinamica neliniară în sistemele sociale 48–53
  modelare computerizată 7, 241
  sisteme dinamice complexe 252–256

și modelarea matematică a războiului 218–222
și originile cliodinamicii 252–256
și pregătirea academică a autorului 7–8
Comte, Auguste 214
condiții de mediu 67–68; *vezi și* schimbări climatice
Confederație 34, 109
confucianism 32, 108
Congresul SUA 16, 28, 93, 98, 111, 121
Conservatorii Naționali (NatCons) 190–191
conspirații 9, 23, 98, 103, 114–116
Constantin, mare duce al Rusiei 199
Constituția SUA 59
contagiune socială 173–174
contract social 10, 72, 127–128, 134, 198
Correns, Carl 226
corupție 9, 41, 52, 102–103, 106, 145, 162
COVID-19, pandemie 11, 22, 69, 171
Crawford, Jedediah 213
Crécy, bătălia de la 39–41, 43
creștinism 32, 47
CrisisDB 35, 41, 47–48, 79, 87, 136, 151, 170, 193, 201, 209
criza generală din secolul al XVII-lea 41, 46, 51, 151–152, 227
criza medievală târzie 36–42, 46, 151, 249
Cruz, Ted 192
Curtea Supremă a SUA 178, 184

D

d'Artois, Robert 259n4
Danemarca 53, 123, 126–127, 129, 163, 206, 268n34
Darwin, Charles 226
darwinism social 133
date privind consumul de vin 45
Deaton, Angus 68–72, 75–76
decese din disperare 69–71, 75
democrație și guvernare democratică 11, 21, 68, 71, 76, 82, 93, 103, 117–118, 122, 123, 128, 145, 149–150, 154, 163, 203–207
dendrocronologie 235
Departamentul de Stat al SUA 160
Derby, Elias 27, 135
Despre om și dezvoltarea facultăților sale sau *Eseuri de fizică socială* (Quetelet) 214
dinastia ayyubidă 105
dinastia genghisidă 48
dinastia ilhanidă 260n19
dinastia iulio-claudiană 143
dinastia juchidă 260n18
dinastia safavidă 261n19
Dohrn, Bernardine 98
Domhoff, G. William 112, 116, 118, 122, 134, 178, 267n18
Dupuy, Trevor N. 223

E

E-Verify, sistem 119
economie neoclasică 73
economie neoliberală 96
ecosisteme 252
Edison, Thomas 234
educație
concurență în 90, 101–103
și clasa conducătoare americană 58, 113, 192
și tendințe ale inegalității economice 64–67, 75–77
Eduard al III-lea, rege al Angliei 39

Egipt 41, 48, 53, 104–109, 152–153, 156, 244
Eisenhower, Dwight 137
elita WASPHNM (bărbat alb anglo-saxon protestant heteronormativ de sex masculin) 93–95, 100
elite corporatiste 131, 178
elite și supraproducție de elite
conjuncturi aleatorii de conflicte 227
definire a elitelor 15–16
dinamică socială a 17–21
în Uniunea Sovietică 145–146
lupta dintre facțiunile de elită 150, 158, 195
și activitatea revoluționară în America 176–179
și activitatea revoluționară în Rusia 201–203
și alegerea lui Lincoln 27
și alegerea lui Trump 23–25
și China dinastiei Qing 30–34
și criza medievală târzie în Franța 36–41
și descriere a modelului cliodinamic 11, 18, 20
și epoca reformelor din Rusia 201
și influența disidenților asupra politicii americane 182–190
și marea compresie 134
și metodologia cliodinamicii 35–36
și mobilizarea contraelitelor 99–100
și modelul de prognoză multidirecțională 170, 173–176
și nobilimea „excedentară" 40
și perioada cartistă din Anglia 195–196
Elțîn, Boris 155
epidemii 32, 34, 37–38, 40, 51–52, 61, 69–70, 75, 136, 193, 246
epoca bunelor sentimente 93–94
Epoca Rațiunii 41
epoca revoluțiilor 41–42, 46, 51, 91, 151–152, 194
epoca victoriană 203
Eurasia Centrală 48
Euromaidan 154, 161–162
Europa de Vest 49, 145, 202, 204; *vezi și* țări specifice
Evans, Robert 90
Evita 19
Evul Mediu clasic 36–37, 41–42, 151
experimentul de gândire „xenosociologic" 229, 231–232, 252

F

facționalism 149–150
„fake news" 61
Mercer Family, fundație 178
Farouk I, rege al Egiptului 106
Fawkes, Guy 114
faze de integrare/dezintegrare în istorie
în istoria Angliei 42–46
și cauzele războiului civil 151
și contractul social din epoca New Deal 72
și criza medievală târzie din Franța 39–40
și declinul Imperiului Britanic 203
și efecte dinamice complexe 50
și fragilitatea societăților complexe 137–140
și statele slave postsovietice 155
și Uniunea Sovietică din epoca lui Stalin 147

viziunea istorică pe termen lung asupra 206–207
Feng Yunshan 32
Field, Marshall 110
Filip al II-lea, rege al Franței 42
Filip al VI-lea, rege al Franței 38
FIRE (finanțe, asigurări și imobiliare) 113
Firtaș, Dmitri 159, 161–162, 272n27
Fixing Failed States (Ghani și Lockhart) 144
Flanagan, Caitlin 90
Fleury, Michel 238
Flynn, Michael 190, 214–215, 217–218, 225
foamete 30–31, 37–38, 40
Fogel, Robert 68
Fondul Monetar Internațional 204
Foote, Henry 28
Forbes, Steve 24
Forța de reacție rapidă în caz de instabilitate politică (PITF) 148–154
Fox News 61, 189–190
Fox, Adam 181
Frank, Thomas 130, 255
Franța
  criza medievală târzie 36–41
  efectul de contagiune al revoltelor populare 49
  războaiele civile din 1648–1653 42
  războaiele religioase franceze 42, 91, 194
  Războiul Franco-Prusac 42
  revoluții 42, 53, 147
  și consecințele perioadelor de criză 193–194
  și convergența ideologiilor de extremă dreapta/stânga 97
  și efectele dinamice complexe 48–49
  și tendințele inegalității bogăției 206
Fraser, Douglas 133
Frăția Musulmană 107
Freeland, Chrystia 265n1
Freud, Sigmund 147
Fridman, Mihail 271n18
Fukuyama, Francis 127
Fundația, serie de romane SF (Asimov) 215–216

G

Gabbard, Tulsi 190
Galileo 122
Gandhi, Mohandas 88
Gascón, George 46, 179
Geleff, Paul 126
Genghis Han 48, 164
Genova 109
Germania 37, 53, 58, 68, 143, 206, 249
Gethin, Amory 205
Getty, J. Paul 135
Ghani, Ashraf 144–145
Gilens, Martin 117–118, 122
Girard, Stephen 27
globalizare 69, 73–74, 121, 169
Glyndŵr, Owain 43
Goldstone, Jack 91–92, 148–149, 226–228, 239–241
Goldwater, Barry 128, 137
Gorbaciov, Mihail 147
Gould, Jay 110
Gracchus, Caius 98
Gracchus, Tiberius 98
Greene, Marjorie Taylor 98
Greenwald, Glenn 190
Greenwood, masacrul rasist de la 132

Grupul de la Cambridge
pentru istoria populației
și a structurii sociale 239
Grupul de Producție
și Management 133
Gurr, Ted Robert 148
Gusinski, Vladimir 155–156

H

Hanatul Crimeii 261n19
Hanauer, Nick 79, 130
Harpers Ferry, raidul de la 232
Hawley, Josh 192
Heartland Institute 178
Henric al V-lea, rege al Angliei 39
Henric al VI-lea, rege al Angliei 44
Henry, Louis 238
Hillbilly Elegy (Vance) 191
Historical Dynamics (Turchin) 215
Hoarda de Aur 260–261nn18–19
Hoarda Oilor Albe 261n19
Hodorkovski, Mihail 156
Holocen, epocă 246
Hong Rengan 32
Hong Xiuquan 32–34
Hoover, J. Edgar 16
How Civil Wars Start (Walter)
148, 150, 153
How the South Won the Civil War
(Richardson) 127
hughenoți 42, 91
Hulagu, han mongol 360n18
Hunt, H.L. 137
Huntington, Collis 110
Hussein, Saddam 143
Huygens, Christiaan 49

I

Iacob I, rege al Angliei 114
Ianukovici, Viktor 154, 158–162
Iatseniuk, Arsenii 161
Ibn Khaldun 48, 224
ideologia pieței libere 93
Iluminism 41–42, 151
Iluminismul azi (Pinker) 61
imigrație
impactul asupra echilibrului
social al puterii 118–121
Legea imigrației din 1864 111
și clasa conducătoare americană
101–103
și consensul ideologic american
postbelic 92
și experimentul de gândire
„xenosociologic" 229–230
și presiuni salariale 102–103,
119–121, 230
și vulnerabilitatea democrațiilor
206–207
Imperiul Habsburgic 53, 179
Imperiul Otoman 105–106,
227–228
Imperiul Roman 143
Imperiul Roman de Răsărit 194
Imperiul Sasanid 194
impozitare 96, 103, 136, 189, 253
In the Country of the Blind (Flynn)
214, 217
India 102, 203, 246
indice al prețurilor de consum
(IPC) 66
indice de stres politic (ISP)
174–176
industrializare 30, 126, 195, 230
inflație 8, 18, 38, 63–66, 73–74, 77,
96, 106, 134–135, 170, 179
Institutul de Cercetare a Păcii 148
Institutul de Politică Economică
184
Institutul pentru Dialog Strategic
273n19
Invisible Hands (Phillips-Fein) 137
Ioan al III-lea, duce de Bretania
259n4

Iordania 53
Irak 53, 58
Iran 109
islam 47–48, 107, 109
Istoria dinastiei Qing (document al PCC) 108
Italia (Peninsula Italică) 37, 53, 123, 227

J, K

James, William 225
Japonia 194
Johnson, Lyndon 134, 137
Kanslergade, Acordul de la 126
Kennedy, John F. 16, 77
Kennedy, Robert 134
Kerenski, Aleksandr 164
King, Martin Luther Jr. 130
Klein, Ezra 182
Kliciko, Vitali 161
Koch, Charles 178
Kolko, Gabriel 113, 266n13
Kolomoiski, Ihor 163
Komlos, John 72
Korotaiev, Andrei 91, 106–107
Krugman, Paul 265n1
Ku Klux Klan 181
Kubilai, han mongol 260–261nn18–19
Kucima, Leonid 160
Kurdistan 151
Kuwait 53

L

Lanchester, Frederick 218, 221, 224, 226, 233, 241
Langer, Walter 147
Le Pen, Marine 97
„legea de fier a oligarhiei" 204
Legea de emancipare din 1861 (Rusia) 200
Legea drepturilor de proprietate din 1862 111
legea pătratului lui Lanchester 221, 233, 241
Legea săracilor 196
Legile privind căile ferate de pe Coasta Pacificului 110
Leibniz, Gottfried Wilhelm 226
Lenin, Vladimir 88, 99, 140
Liban 53
Libia 53, 188
Liga Anti-Defăimare (ADL) 181
Liga Hanseatică 123
Lincoln, Abraham 16, 25–29, 34, 88, 110–111, 117, 121
lobby 113–114, 116–117, 205
Lockhart, Clare 144
Looking at History Through Mathematics (Rashevsky) 224
Lorenz, atractor 216–217
Los ricos también lloran (telenovelă) 87
Lotka-Volterra, ecuații 226, 240–241
luarea cu asalt a Capitoliului din 6 ianuarie 34, 182
Ludovic al XIV-lea (cel Mare), rege al Franței 50
Ludovic al XVI-lea, rege al Franței 147
Lukașenko, Aleksandr 157
Lunea însângerată 232
Luxemburg, Rosa 99

M

macroeconomia austerității 74
Maghreb 48
Magna Carta 45
Mallet du Pan, Jacques 100
mameluci 105–106
Manciuria 30

Manifestul Partidului Comunist (Engels și Marx) 100
Mao Zedong 84, 88, 99, 172, 180
Marcel, Étienne 39
Marche, Stephen 180
marea compresie 134–138
Marea Criză 72, 133, 135
Marea Foamete 42, 49
marea societate, program 136
Maroc 53
Martin, George R.R. 43–44
Martínez-Toledano, Clara 205
Marx, Karl 76, 100, 120, 126, 242
marxism 83, 111, 152, 154, 202, 257n5
Masacrul de la Mountain Meadows 232
masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu 194
Masters, Blake 191
mașină analitică 213–214
Maté, Aaron 161
Matei, efect 22
McCarty, Nolan 93
McGhee, Heather 129
Mélenchon, Jean-Luc 97
Mendel, Gregor 226
menșevici 99
Mexic 125, 231
Ming, dinastie 31, 49, 227–228, 261
minimul Maunder 50
Mishel, Lawrence 74
mișcarea alt-right 83, 94, 181
mișcarea marii fuziuni 112
Mitchell, Martha 114
Mizruchi, Mark 178–179
Moartea Neagră 37, 42; *vezi și* pandemii
mobilitate socială 38, 100, 200
mobilizare a maselor 79, 149
Monaco, Lisa 271n17
mongoli 47–48, 105, 164
monopol și monopson 74, 92
Monroe, James 93
Morgan, J.P. 110, 112
Morozov, Savva 139
Morozov, Zinaida 139
Morris, Dick 155
Morsi, Mohamed 107
mortalitate infantilă 61, 150
Moscova, Rusia 139, 156, 161
Mubarak, Gamal 107
Mubarak, Hosni 106
Muhammad Ali, lider al Egiptului 106
Murdoch, Rupert 190

N

Nagle, Angela 119–121
Naguib, Mohamed 106
Nanjing, China 33
Napoleon I, împărat al francezilor 197, 222
Narodnaia Volia („Voința poporului"), grupare radicală rusă 200
Nasser, Gamal Abdel 106
Neef, Christian 161
Nero, împărat roman 143–147, 162, 164
New Deal, program politic
  contractul social din 72
  și ciclurile revoluționare din istoria SUA 137
  și descrierea modelului cliodinamic 10
  și inversarea politicilor din epoca progresistă 133
  și marea compresie 134, 136
Newton, Isaac 226
Nicolae al II-lea, țar al Rusiei 202
Nixon, Richard 114, 128
Noua Dreaptă 94, 188, 190

Noua Zeelandă 196
Nuland, Victoria 159–160

O

Oates, Stephen 25
Oath Keepers 59, 115, 182
obiectivism 76
Occupy Wall Street 81, 83
Olanda 68, 124
oligarhie 128, 155–165, 204
Olsen, Scott 83
Oman 53
OpenSecrets, grup de cercetare 113, 116
NATO 158–159, 184
Osipov-Lanchester, ecuație 218–221
Osipov, Mihail 218, 224, 226
Oswald, Andrew 75

P, Q

paleoclimatologie 234
pandemii 51, 207; *vezi și* Moartea Neagră
Pareto, Vilfredo 88
Patul lui Procust 249–250
Peri, Giovanni 268n34
Perón, Juan 19
Perot, Ross 24
Persia și Imperiul Persan 48, 261n19
Peterloo, Masacrul de la 195
Petru al III-lea, țar al Rusiei 198, 275n6
Petru I, țar al Rusiei 50, 198, 204
Phillips-Fein, Kim 137
Phillips, Kevin 110, 135, 265n1
Piketty, Thomas 136
Pinker, Steven 61–62
Pinochet, Augusto 164
Pio, Louis 126
piramidă socială, structură a 11, 19, 37–38, 40; *vezi și* elite și supraproducția de elite
plutocrație
  și excepționalismul american 123–126
  și fragilitatea societăților complexe 137–140
  și influența disidenților asupra politicii americane 184
  și influența elitelor asupra politicilor publice 117–118
  și marea compresie în SUA 134–137
Poitiers, bătălia de la 40–41, 43
poligamie 46–48
Politico 273–274n19
Polity IV, proiect 149
Polonia 157
pompa de bogăție
  experimentul de gândire „xenosociologic" 230
  și Anglia perioadei cartiste 199
  și contractul social din epoca New Deal 72
  și criza medievală târzie din Franța 38, 40
  și descrierea modelului cliodinamic 11
  și epoca reformelor din Rusia 201
  și fragilitatea societăților complexe 138
  și modelul de prognoză multidirecțională 168–176
  și plutocrația ucraineană 158
  și presiunile revoluționare în America 177–178
  și sărăcirea maselor 21
  și vulnerabilitatea democrațiilor 203–207
Poole, Keith 93, 94
Popper, Karl 7, 225

populism 26, 87, 98, 130, 132, 150, 152, 182–183, 186, 190–191
Poroşenko, Petro 162–163
Portugalia 227
Potanin, Vladimir 156
precariat 59–60, 87, 89, 100
previziuni multidirecţionale 168–176
Primăvara Arabă 52–53, 87, 106
Primăvara Naţiunilor 53
primul amendament 188
Primul Război Mondial 136, 202–203
privatizare 154–155, 157, 165
Proclamaţia de emancipare 111
produs intern brut (PIB) 21
psihanaliză 147
psihoistorie 213, 215, 217–218, 225
Pugaciov, răscoala lui 199, 275n6
puritani 92, 152
Putin, Vladimir 9, 115, 156
Pyatt, Geoffrey 160
Qin, dinastie 41
Qing, dinastie 30–33, 41, 108
Quetelet, Adolphe 214, 224

R

Rand, Ayn 76
Rashevsky, Nicolas 224
rată a mortalităţii 69–71
războaie anglo-olandeze 275n4
războaie civile 35, 42, 45, 91–92, 100, 131, 147–154, 170, 193–194, 227, 246. *Vezi şi conflicte specifice*
războaiele episcopilor 46
Război şi pace (Tolstoi) 222
Războiul Civil American
  experiment de gândire „xenosociologic" 229–232
  număr de victime 34
  şi clasa conducătoare din Sud 109–110, 125, 127
  şi modelarea matematică a războiului 218–222
  şi modelul de prognoză multidirecţională 172
  şi plutocraţia americană 109, 177
  şi preşedinţia lui Lincoln 25–29
Războiul Crimeii 198–199, 203
Războiul de 100 de Ani 40
Războiul Mexicano-American 125
Războiul Mormonilor 232
Războiul Rece 93, 128, 136, 177
Războiul Celor Două Roze 42, 44–45
Reagan, Ronald 71, 73, 128
Reconstrucţia 109, 129, 134
Regatul Mijlociu (Egipt) 41
Regatul Nou (Egipt) 41
Renaştere 41–42, 151
Republica Arabă Egipt 104
Republica Dominicană 144
Republica Olandeză 109
Republica Populară Chineză 118; *vezi şi* China
reţele de socializare 150, 154
revolta din East St. Louis din 1917 132
revolta iepurilor morţi 232
Revolution and Rebellion in the Early Modern World (Goldstone) 228
Revoluţia Cubaneză 144
Revoluţia din Februarie (Franţa) 53
Revoluţia din Octombrie 132, 164, 224
Revoluţia Glorioasă 46, 194, 275n4
Rhodes, Stewart 115, 182, 275n31
Richard al II-lea, rege al Angliei 43
Richardson, Heather Cox 127

Robespierre, Maximilien 88, 99, 147
Rockefeller, John D. 110, 112–113, 135
Romanov, dinastie 198, 202
Roosevelt, Franklin 127–128
Rosenberg, Susan 98
Rosenthal, Howard 93, 94
Roser, Max 61–62
Rubio, Marco 192
Rumsfeld, Donald 217
Rusia
  confiscarea bunurilor oligarhilor ruși 271n18
  Imperiul Rus 145, 194, 197–198, 204
  Războiul Civil Rus 224
  Războiul Ruso-Japonez 202
  Revoluția din Octombrie 224
  Revoluția Rusă 153, 202
  și bunăstarea clasei muncitoare 78–81
  și efecte de sincronizare dinamică 49
  și Imperiul Mongol 260n18
  și modelarea matematică a războiului 218–222
  și plutocrația ucraineană 157–163
  și Spaima Roșie din SUA 132–133
  și state slave postsovietice 154–157
  și Vremurile tulburi 275n4
  vezi și Uniunea Sovietică

S, Ș

Sadat, Anwar Sadat 106–107
Saladin, sultan al Egiptului 105
salarii relative 22, 26, 71, 73, 77–79, 169–170, 174–175, 204
salarii și niveluri de venit
  distribuția veniturilor 88
  inegalitatea veniturilor 10, 120, 131
  salarii relative 22, 26, 71, 73, 77–79, 169–170, 174–176, 204
  salariul minim 58, 63, 73–74, 96, 133, 179, 182
  și americanii din clasa muncitoare 67
  și criza medievală târzie din Franța 38
  și descrierea modelului cliodinamic 8–10
  și economia din epoca Reagan 71–75
  și măsuri de bunăstare biologică 67
  și mecanismul sărăcirii maselor 25
  și modelul de prognoză multidirecțională 168–176
  și supraproducția elitelor 11, 18
  și tendințele inegalității economice 71
Sandel, Michael 76
Sanders, Bernie 97, 127, 182
sănătate fiscală 35, 272n5
sărăcirea maselor
  ca factor structural 91
  cauză a instabilității 272n5
  în China dinastiei Qing 31, 33
  și alegerea lui Trump 23–24
  și Anglia epocii cartiste 196
  și criza medievală târzie din Franța 36–41
  și epoca reformelor din Rusia 197–198
  și influența disidenților asupra politicii americane 187
  și măsuri de bunăstare biologică 67

și metodologia cliodinamicii 35
și modelul de prognoză multidirecțională 168–176
și organizațiile care încurajează acțiunea revoluționară 191, 202
și plutocrația ucraineană 157–162
și politica de imigrație 111, 118–119
și ratele speranței de viață 68–69
și Revolta Taiping 30
și societatea din perioada Războiului Civil American 29
și Uniunea Sovietică din epoca lui Stalin 145–146
Scaife, Sarah 178
Scheidel, Walter 136, 203
schimbări climatice 178, 207
Schofield, R.S. 239
sclavie 25–29, 94, 104–106, 109, 130, 177, 213, 219–220, 232
secularism 107
securitate socială 96, 133, 137
Seshat: Global History Databank 233, 240–247
Sfârșitul Casei Lancaster (Storey) 44
Sharpe, Andrew 224
Silicon Valley 101, 113, 188
sincretistă, religie 32
sincronizare dinamică 48–53
sindicate 87, 96, 121, 131, 133, 137, 139, 169, 197, 255
sinucidere 22, 36, 70–71, 139; *vezi și* decese din disperare
Siria 53
Skocpol, Theda 92
Slovacia 157
Smart Justice, organizație din California 178
Smith, Noah 86
Snowden, Edward 255
Societatea adoratorilor lui Dumnezeu 32; *vezi și* Revolta Taiping
Song, dinastie 194
Soros, George 178
Spania 37, 143–144, 227
speranță de viață 10–11, 22, 26, 68–71, 77, 82, 123, 156, 230
Spôrer, minimum 50
Stalin, Iosif 145–146
Standing, Guy 87
Stansbury, Anna 74
State Papale 109, 123
Statele Unite ale Americii
clasa conducătoare americană 101–104, 109–113
Crezul American 95
excepționalismul american 123–126
și consecințele perioadelor de criză 194
și declinul Imperiului Britanic 203
și domeniul de aplicare al studiului 53–54
și impactul imigrației asupra salariilor 268–269n34
și migrația din perioada cartistă 196
și modelarea celui de-al Doilea Război Mondial 224
vezi și Războiul Civil American
statistici privind înălțimea 26, 30, 67–68, 77, 229–230, 236–237
Statul Liber Irlandez 203
Stauning, Thorvald 126
Stewart, Jon 190
Stiglitz, Joseph 265n1
Storey, R.L. 44
Sudan 53
Suedia 53, 68, 148
Suetonius 143–144

Summers, Lawrence H. 74
Sumner, Charles 28
sunniți, arabi 153
supremația albă 9, 57, 78, 83, 109, 180, 181
Ștefan, rege al Angliei 42

T, Ț

Taiping, revoltă 30–34, 87, 91, 172, 227–228, 249
talibani 144
Tang, dinastie 194
„taxa pe moarte", memă 178
Teitelbaum, Benjamin 184–185
tendințe demografice
  creștere a populației 30–31, 38, 51–52, 198, 227–229
  densitate a populației 52
  dinamică a populației 227
  perioada cartistă, în Anglia 194–197
  și criza medievală târzie din Franța 36–37
  și date din registrele parohiale 238–240
  și datele CrisisDB 193
  și dinamică socială 250–252
  și influența disidenților asupra politicii americane 183
  și măsurători/date intermediare 234–236
  și modelul de prognoză multidirecțională 168–176
  și Războiul Civil American 221–222
  teorie demografică structurală 91, 226, 228, 239
teocrație 109, 123
teoria demografică structurală 226, 228, 239
teoria dominației de clasă 114–118
teoria jocurilor 20
teoria lebedei negre 172
teoria marelui om 147
teoria regelui-dragon 172
terorism 170, 180–181, 200
Thailanda 149
The Cheating Culture (Callahan) 89
The Fourth Turning (Howe și Strauss) 184
The Fracturing of the American Corporate Elite (Mizruchi) 177
The Mind of Adolf Hitler (Langer) 147
The People, No: A Brief History of Anti-Populism (Frank) 130
The Sum of Us (McGhee) 129
Thiel, Peter 191
Tilly, Charles 265n1
Timoșenko, Iulia 158, 161
Timur Qutlugh, han al Hoardei de Aur 261n19
Tocqueville, Alexis de 199
Tokugawa, shogunat 194
Tolstoi, Lev 215, 222–224
Toynbee, Arnold 7, 36
Transoxania 48
Trevor-Roper, Hugh 147
Truman, Harry 16
Trump, Donald
  consecințele președinției 34
  explicații pentru alegerea lui 23–24
  și activismul de stânga 98
  și impactul ideologiilor corozive 76
  și influența disidenților asupra politicii americane 183–190
  și influența populismului de dreapta 190–192
  și mobilizarea contraelitelor 98
  și nivelul de educație al alegătorilor 265n16

și peisajul ideologic american 94, 97
și reducerile de taxe 102
și relația bogăție/putere 16
și starea actuală a politicii americane 9–10
Tschermak, Erich von 226
Tucker Carlson Tonight 61, 189
Tulsa, masacrul rasial de la 132
Turkestan 260n19
Tyler, Wat 43
Țara Galilor 43, 239
țărănime 30, 37–38, 40, 51, 57–80, 198–200, 204
țările nordice 10, 148, 206, 218

U

Ucraina 154, 157–165, 271n18
Ultrasociety (Turchin) 221
Understanding War (Dupuy) 223
Ungaria 37, 53, 157
United Auto Workers 133
United Farm Workers 120–121
Uniunea Europeană 154, 158, 161
Uniunea Sovietică 138, 145–146, 154, 158, 183; *vezi și* Rusia
Urzeala tronurilor (Martin) 43–45

V

Valois, dinastie 38, 193
Vance, J.D. 190–191
Vanderbilt, Cornelius 37
Vara Roșie 132
Vechiul Regat (Egipt) 41
Veneția 109, 124
Venezuela 82, 149
Volterra, Vito 226, 241
Vries, Hugo de 226

W

Wallace, Alfred Russel 226
Walter, Barbara 148, 150–151, 153
War Room, podcast 191
Ward, George 76
Warren, Elizabeth 182
Wealth and Democracy (Phillips) 110
Weather Underground 98
Webber, Michael J. 134
Weidmann, Nils B. 153
Whig 93
Whitehouse, Harvey 242
Whitmer, Gretchen 181
Who Rules America? (Domhoff) 267n18
William al III-lea, rege al Angliei (Wilhelm de Orania) 275n4
Wilson, Woodrow 16
Wolf, minimul lui 49–50
Wrigley, E.A. 239

X, Y

Xi Jinping 108
Yemen 53
Yuan, dinastie 260n18

Z

Zasulici, Vera 99
Zelenski, Volodimir 163
Zeng Guofan 33
Zengerle, Jason 191
Ziuganov, Ghenadi 155
Zuccotti Park 83

PETER TURCHIN este lider de proiect la Complexity Science Hub Vienna, cercetător asociat la Universitatea Oxford și profesor emerit la Universitatea din Connecticut. Cofondator al domeniului cliodinamicii, printre cărțile semnate de acesta ca autor sau coautor se numără *War and Peace and War* (2007), *Ultrasociety* (2015), *Secular Cycles* (2009), *Age of Discord* (2016) și *Figuring Out the Past* (2020).

A publicat peste 200 de articole în reviste de specialitate, printre care *Nature*, *Science* și *PNAS*.

DE LA COFONDATORUL CLIODINAMICII, ȘTIINȚA INTERDISCIPLINARĂ REVOLUȚIONARĂ A ISTORIEI, O EXPLICAȚIE DE ANSAMBLU A TRAIECTORIEI OMENIRII

În 2010, când revista *Nature* le-a cerut oamenilor de știință importanți să ofere o previziune pentru următorii zece ani, Turchin a afirmat că America se află într-o spirală de dezintegrare socială care ar putea duce la prăbușirea ordinii politice în jurul anului 2020. Timpul a dovedit că predicția lui a fost foarte aproape de adevăr, iar volumul de față prezintă de ce.

Lecțiile pe care trebuie să le învățăm din istorie sunt evidente, susține Turchin: când echilibrul dintre elitele conducătoare și restul populației se înclină prea mult în favoarea elitelor, instabilitatea politică este aproape inevitabilă. Pe măsură ce inegalitatea veniturilor crește și prosperitatea curge disproporționat în mâinile elitelor, oamenii de rând suferă, iar eforturile de a deveni parte a elitei devin tot mai frenetice. Fiindcă numărul acestor poziții rămâne relativ fix, supraproducția de elite duce inevitabil la aspiranți frustrați la acest statut, care folosesc resentimentul popular pentru a se împotrivi ordinii stabilite. Turchin dovedește că, atunci când acest stadiu este atins, societățile sunt prinse într-o spirală din care este foarte greu să iasă.

„«Istoria este nespus de complexă și de imprevizibilă», spun majoritatea istoricilor. Dacă ar avea dreptate, am fi cu toții în mare dificultate, neputincioși în fața unui potop de dezastre iminente. Dar Peter Turchin propune o nouă știință prin care putem face istoria predictibilă – aplicând metode care au avut succes în alte domenii complexe. Trebuie să știm ce vede el în viitor și ce putem face în legătură cu asta."

JARED DIAMOND, câștigător al Premiului Pulitzer

„Peter Turchin aduce știința în istorie. Unora le place, iar alții preferă istoria în forma ei simplă. Dar toată lumea trebuie să acorde atenție analizei bine informate, convingătoare și înfricoșătoare din această carte."

ANGUS DEATON, câștigător al Premiului Nobel pentru economie

„De la omul care a prezis ascensiunea lui Trump – sau a cuiva foarte asemănător lui – o explicație remarcabil de clară și de bine informată despre motivul pentru care societățile intră în criză și cum să generezi o revenire ușoară."

THE GUARDIAN

voxa audiobooks

Tradiție din 1989
www.litera.ro
ISBN 978-630-319-347-2
9 786303 193472